

МИЛЛИЙ ИСТИКЛОЛ ГОЯСИ:
асосий тушунча ва тамойиллар

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ФАЙЛАСУФЛАРИ МИЛЛИЙ
ЖАМИЯТИ**

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ФОЯСИ:
асосий тушунча ва тамойиллар**

(Маъруза матнлари учун материаллар)

*Ўқув дастурлари, қўлланмалар ва дарслакларни қайта кўриб
чиқиши ва янгиларини яратиш бўйача Республика
мувофиқлаштириш комиссияси таосиғи этган*

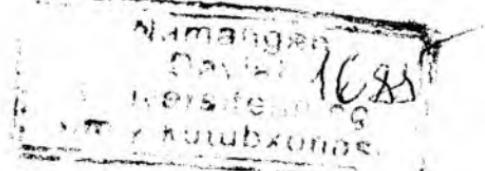
Тошкент
«Янги аср авлоди»
2001

Ушбу китоб «Миллий истиқлол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича ўтиладиган маърузаларда фойдаланиш учун мўлжалланган ёрдамчи қўлланма сифатида тайёрланди. Унда «гоя» ва «мафкура»нинг моҳияти ва мазмуни, утарнинг тарихий шакллари, халқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси, жаҳон миқёсida инсон қалби ва онги учун бораётган кураш, Ўзбекистонда эркин, демократик жамият барпо этиши ва тараққиётнинг ўзбек моделини амалга ошириши жараённида янгича эътиқод ва дунёқараш ҳамда гоявий иммунитет асосларини шакллантириш билан боғлиқ масалалар ҳақида фикр-мулоҳаза юритилади. Муаллифлар миллий истиқлол гоясининг маъно-моҳияти, асосий тушунча ва амал қилиш тамойиллари шарҳига алоҳида эътибор қаратгандар.

Мазкур тўплам Республика Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги билан ҳамкорликда Ўзбекистон файласуфлари миллий жамиятининг ижодий груҳи томонидан тайёрланди. Уни кела-жакда тўлдирилган ва янада бойитилган ҳолда чоп этиш заруритини ҳисобга олиб, фикр-мулоҳазаларингизни куйидаги манзилга юборишингизни сўраймиз:

Тошкент шаҳри, Мустақиллик майдони, 5-бино, 8-қават,
Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти. Телефон: 139-17-31.

ISBN 5-633-01230-5

©ЎАЖБНТ маркази,
Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамияти, 2001йил.

КИРИШ

Биз ўрганишга киришаётган «Миллий истиқол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар» — мустақиллик йилларида шаклланган янги фандир.

Бу фан озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этаётган халқимизнинг мақсад-муддаолари ва орзу-интилишларини, бир сўз билан айтганда, жамиятимизнинг шаклтаниб келаётган миллий истиқол гоясининг асосий тушунча ва тамойилларини ўргатади.

Мазкур китоб Президент Ислом Каримов асарлари асосида тайёрланган «Миллий истиқол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласига таянган ҳолда ёзилди. Ушбу маъруза матнлари тўпламида рисолада баён қилинган тушунча ва тамойиллар анча кенг ёритилган. Мулоҳазаларнинг мантиқий давомийлигини таъминлаш мақсадида рисоланинг зарур ўринларидан олинган фикрлар курсив билан ажратилиб, ёритилаётган мавзу моҳиятини ана шу иқтибостар асосида шарҳлашга ҳаракат қилинди.

Миллий истиқол гояси жамиятимиз тараққистининг мафқуравий тамойилларини ифода этади. Шу маънода, бу гоя мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишга хизмат қиласиган мафкура тўғрисидаги яхлит ва изчил таълимотдир. Бу таълимот ўз тушунча ва тамойилларига, тарихий негизлари, илмий, фалсафий, дунёвий ва диний илдизларига эга муайян тарихий зарурат мужассами бўлган назария ҳамдир. У айнан шундай назария сифатида ижтимоий воқеликнинг ифодаси тарзида намоён бўлади, ўзига хос шаклланиш қонуниятлари ва хусусиятларига эга умуммиллий ҳодиса ҳисобланади.

Миллий истиқол гоясининг асосий тушунча ва тамойилларини ўргатишида қўйидагиларга алоҳида эътибор бериш зарур:

- ўқув машғулотларини олиб боришда талабаларнинг ёши, тафаккури, дунёқараши ва қизиқишлиарини ҳисобга олиш;
- таълим-тарбиянинг илғор, таъсирчан воситаларидан, замонавий ўқитиш технологияси имкониятларидан кенг фойдаланиш;
- айрим тушунчаларни ҳаддан зиёд соддалаштириш, таълимнинг эскича услугуб ва тамойилларини кўллаш натижасида фаннинг қадрсизланишига йўл қўймаслик;

- таълим жараёнида тазиик ўтказмасдан маърифий асосда иш тутиш, ёштарнинг мустақил ва эркин фикрлаш, баҳс-мунозара юритиш кўникмаларини оширишга ёътибор қаратиш;

- ўқитувчи ва тингловчилар ўргасида ўзаро ҳамфирлик ва ҳамкорлик муҳитини шакллантириш, мавзунинг тушунча ва тамойилларини шарҳлашда ҳаётий мисоллар, бугунги дунёда рўй берастган воқеатар таҳдидидан, матбуот материалларидан кенг фойдаланиш;

- ёштарда гояктар ўз маъно-моҳиятига кўра бунёдкор ёки вайронкор бўлиши ҳақидаги ҳаётий ва ҳаққоний тасаввурларни шакллантириш;

- миллӣ истиқбол гоясининг инсонпарвартик моҳиятини кўрасатиш асосида мустақиллик биз учун энг олий қадрият, уни асраб-авайлаш эса ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиз эканини талабаларнинг қалби ва онгига сингдириш.

Миллӣ истиқбол гояси юртимизда яшайдиган ҳар бир миллат, ижтимоий гуруҳ, дин, партия ёки қатлам вакили учун умумий мезондир. Шу маънода, у 130 дан зиёд миллат вакилларидан ташкил топган Ўзбекистон халқининг, мустақилликни мустаҳкамлаш йўлидан бораётган жамиятизмнинг умумий гоясидир. Жаҳон ҳамжамиятининг мустақил аъзоси ва таркибий қисми бўлган Ўзбекистонни, миллӣ давлатчилик анъаналаримизни асраб-авайлаш, мамлакатимиз сарҳадлари яхлиттиги ва ҳафсизлигини таъминлаш ҳамда фуқароларимизда ёт ва бегона гояларга қарши мағкуравий иммунитетни шакллантириш, уларни эркин фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида бирлаштириш. Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги ишига сафарбар этиш бу гоянинг асосий мақсад ва вазифасидир.

Қўлингиздаги китоб миллӣ истиқбол гоясининг асосий тушунча ва тамойиллари ҳақидаги мутлақ ҳақиқатни акс эттирадиган мукаммал қўлланма эмас. Балки бу борадаги илк тажриба сифатида тақдим этилаётган асосий мавзулар тўпламидир. Сиз «Миллӣ истиқбол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини ўрганиш жараёнида факат мана шу тўплам билан киғояланиб қолмасдан, балки бошқа манбалардан ҳам унумли фойдаланасиз, деб умид қиласиз.

Маъруза матнлари учун материалларни тайёрлашда Ўзбекистон файласуфлари миллӣ жамиятизмнинг қуйидаги аъзолари қатнашдилар: К. Назаров (масъул муҳаррир), Д. Алимова, Ё. Тоиров, В. Каримова, З. Ҳуснидинов, М. Қуронов, И. Эргашев, Б. Тўрасв, С. Мамашокиров, Ж. Раматов, С. Отамуродов, З. Исломов, Д. Фаниев, М. Ортиқов, А. Тошхўжаев, А. Үмаров, М. Бекмуродов, М. Қаршибоев, А. Очилдисв, А. Холбеков, Х. Худойбердисв, О. Юсупов, А. Эркаев, К. Рўзматзода, Б. Исоқов, С. Минаваров, Ф. Мусаев, Л. Тангриев, Д. Муҳаммадисв.

БИРИНЧИ ҚИСМ

Фоя ва мафкуралар тарихидан

1-мавзу: «**Фоя** ва «мафкура» тушунчаларининг моҳият-мазмуни

Режа:

1. «Фоя» тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.
2. Фояларнинг намоён бўлиши ва хилма-хил кўринишлари.
3. «Мафкура» тушунчаси, унинг моҳияти.
4. Мафкураларнинг намоён бўлиш хусусиятлари.

Инсон ҳаётида ҳам, жамият тараққистида ҳам **гоялар** муҳим ўрин тутади. Шу маънода, **инсоният тарихи – гоялар тарихидир**.

Хўш, гоя нима, нега унга бу қадар катта эътибор ва аҳамият берилади? Маълумки, ҳар қандай миллат ва ҳалт, ҳар қандай ижтимоий тузум ва давлат муайян бир тамойиллар ва қадрияллар асосида ҳаст кечиради ҳамда ўз манфаатлари, мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини кўзлаб ҳаракат қиласи. Бинобарин, улар ҳаётдаги маълум бир мафкурага таянади.

Хўш, мафкура нима, у қандай гоялар асосида шаклланади ва қай гарзда жамиятни ҳаракатга келтиради? Нега айрим мафкуралар баъзи миллатларнинг, юксалишига сабаб бўлса, айримлари бутун-бутун ҳалқларни таназзулга дучор этади? «Миллий истиқдол гояси» бўйича мазкур машгулотимиз айнан шу ва шу каби масалалар талқинига багишланган.

«Фоя» тушунчаси. Маълумки, инсон ўзининг ақд-заковати, иймон-эътиқоди ва ижодий меҳнати билан бошқа барча тирик жонзорлардан фарқ қиласи.

Инсон – онгли мавжудот. Онгни шартли равишида иккита катта қисмга бўлиш мумкин: биринчиси – инсоннинг руҳий олами; иккинчиси – фикрий олам, яъни тафаккур оламидир. Руҳий олам (бу соҳани руҳшунослик илми – **психология** тадқиқ этади) ўз таркибига сезгилаар, идрок, тасаввур, кечинма, ҳис-ҳаяжон, дикқат, хотира ва бошқаларни қамраб олади. Тафаккурнинг мантиқий шаклларига тушунча, ҳукм ва хулоса киради (буларни **логика**, яъни мантиқ фани ўрганади).

Фалсафанинг азалий қоидаларидан бири – тил ва тафаккур бирлигидир. Тилнинг энг бирламчи маҳсули **сўз** бўлгани каби,

тафаккурнинг дастлабки шакли – **түшунчадир**. Түшунчалар бир ёки бир неча сўзлар билан ифодаланади; аммо ҳар қандай сўз ҳам тушунча бўла олмайди. Сўзлар воситасида англатилган тутал фикр **гаф** деб аталишини биз бошлангич синфларданоқ билганмиз.

Инсон тафаккури воқсликни идрок этиш мобайнода турли фикрлар, қараашлар, боялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин, **боялар ҳам инсон тафаккурнинг маҳсулидир**. Лескин тафаккур яратган ҳар қандай фикр ёки қарааш, мулоҳаза ёки нуқтаи назар боя бўла олмайди. **Фақат энг кучли, таъсирчан, залворли фикрларгина боя бўла олиши мумкин**.

Илмий адабистларда «боя», «мағкура», «идея» ва «идсология» тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идсология кўпроқ Фарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. Идея ибораси юони тилидаги idea сўзидан олинган, у идеология сўзининг ўзаги бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади. Идеология (Idea – боя, тушунча, logos – таълимот) атамаси эса боялар тўгрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади:

– бояларнинг моҳият-мазмуни, шаклланиши, аҳамияти тўгрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа бўлиб ҳисобланади;

– муайян бояни амалга ошириш, мақсадга стиш усувлари, воситалари, омиллари тизимини англатади.

Бояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, улар гарчи тафаккурда пайдо бўлса-да, инсон (ва жамият) руҳиятига, ҳатто туб қатламларига ҳам сингиб боради. Боя шундай қувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб, уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари стакловчи руҳий-ақлий кучга айланади.

Боя моҳиятган ижтимоий характерга эга. Муайян боя одатда алоҳида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса жамиятнинг турли қатламларига тарқалади, турли элат ва миллатлар орасида ёйлади. Мустақил ҳаётга қадам қўяётган янги авлод жамиятда мавжуд боялар таъсирида тарбияланади, муайян қараашлар ва бояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги бояларни яратади ва тарғиб этади.

Ҳар бир нарсанинг ўз ибтидоси ва интиҳоси, яъни бошланиши ва охири бўлади. Боялар ҳам ўз «умри»га эга. Улар ҳам маълум маконда ва замонда пайдо бўлиши, жамият ривожига муайян ҳисса қўшиши, кишиларнинг онги ва қалбидан жой олиши, ўз умрини яшаб, жозиба кучи ва қувватини йўқоттач, тарихий хотирага айланиши ҳам мумкин. Бояга таъриф бериш учун унинг моҳиятини намоён этадиган асосий хусусиятларни санаб ўтиш лозим бўлади. Боянинг энг муҳим хусусияти – инсонни ва жамиятни мақсад сари стаклайдиган, уларни ҳаракатта келтирадиган, сафарбар этадиган куч эканидадир.

Хулоса қилиб айтадиган бұлсақ, ғоя деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий ҳарактерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни мақсад-муддао сари стаклайдиган фикрга айтилади.

Ҳояларнинг турлари кўп. Тафаккурнинг маҳсали сифатида ғоя теварак оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий онгнинг барча шакллари – илм-фан, дин, фалсафа, санъат ва бадиий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ – муайян бир ғояларни яратади, уларга таянади ва уларни ривожлантиради. Маълум маънода айтиш мумкинки, ҳар бир онг соҳасининг ўз ғоялари мавжуд бўлади.

Мазмуни ва намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларни бир қанча турларга ажратиш мумкин.

- илмий ғоялар;
- фалсафий ғоялар;
- диний ғоялар;
- бадиий ғоялар;
- ижтимоий-сиёсий ғоялар;
- миллий ғоялар;
- умумисоний ғоялар ва ҳоказо.

Шу билан бирга, жамиятнинг ижтимоий тузилиши билан боғлиқ партиявий, синфий, этник ғоялар ҳамда кўламига кўра фарқтанадиган умумбашарий, минтақавий ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган ғоя шакллари ҳам бор.

Диний ғоялар деб, ҳар бир диний таълимот ва оқимнинг асосини, диний иймон-эътиқоднинг негизини ташкил этувчи ғояларга айтилади.

Ибтидоий динлар ҳар бир нарсанинг жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва ҳодисаларнинг илоҳий қувватга эгалиги тўгрисидаги қарашларга асосланган эди. Масалан, ҳиндларнинг диний тасаввурларига кўра, жон кўчиб юради, бу ҳаётда у инсонда бўлса, кейинги ҳаётда бошқа жонзотга ўтиши мумкин.

Илоҳдарнинг кўплиги ҳақидаги фикрга таянадиган **политеизм** динлари вақти келиб **монаотеистик** – яккахудолик ғояси асосидаги динларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

Яккахудолик ғояси миллий динларда (масалан, иудаизмда), айниқса жаҳон динлари – **христианлик** ва **исломда** ўз ифодасини яққол топган. Хусусан, ислом динида Аллоҳнинг ягоналиги ғояси асосида унинг барча ақидалари, руқнлари, талаб ва мажбуриятлари шаклланган.

Илмий ғоялар – фан тараққиётининг самараси, илмий кашfiётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фан

соҳаларининг асосий тамойиллари (принциплари), устувор қоидаларини (постулатларини) ташкил қиласидиган илмий фикрлардир.

Гояларнинг «ҳаёти», уларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, бошқа гоялар билан ўзаро муносабати, кураши ва ниҳоят, эскирган гояларнинг янгилари билан алмашиниши, айниқса, илмий гоялар мисолида яққол намоён бўлади.

Қадимги юонон файласуфлари табиий жисмларнинг энг кичик, бўлинмайдиган зарраси сифатида «атом» тушунчасини киритган эдилар. Птолемей-Аристотелдан тортиб, ўрта асрдаги Улуғбек астрономиясигача дунёнинг маркази Ер деб ҳисоблаб келганлар; Евклид геометрияси, Ньютон механикаси, Дарвин таълимоти ҳам ўз даврининг энг илғор илмий гояларига асосланган эди.

Илм-фан тараққиёти атомнинг бўлиннишини, коинот маркази Ер эмаслигини ҳам ишончли далиллар билан исботлади; квант механикаси, ирсият назарияси ва бошқа кўплаб кашибиётлар қилинди.

Дунёга А. Эйнштейн, Н. Бор, Ф. Резерфорд, М. Кюри ва бошқаларнинг номларини машҳур қилган ядро физикаси соҳасидаги кашибиётлар ҳам илмий гоялар асосига қурилган. XX асрда инсоният ниҳоятда кўп илмий гояларни амалиётта айлантириди. Косямик ракеталар, компьютер ва уяли телефонлар, телевидение ва бошқа соҳалардаги ютуқлар бунга ёрқин мисол бўлади.

Фан тараққиёти узлуксиз ва ческисизdir. Бу жараёнда амалиётда тасдиқданмаган, эскирган қарашлар янги илмий гоялар билан ўрин алмашаверади.

Фалсафий гоялар ҳар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тўғрисидаги энг умумий тушунча ва қарашлардир. Улар бизни ўраб турган дунёни билиш жараённида, кишилик жамиятининг тараққиёти мобайнида тўпландган билимларни умумлаштириш, инсон ҳаётининг маъно-мазмунни, унинг баҳт-саодати каби масалалар устида мулоҳаза юритиш асосида шакланади.

Инсоният тарихида турли ҳалқларнинг акт-заковат соҳиблари, доно файласуф ва алломалари турфа хил гоялар яратганлар. (Сиз улар билан фалсафа тарихини ўрганиш пайтида батафсил танишгансиз.) Аммо, фалсафий гоялар ҳақида гап кетганда, жаҳон фалсафий тафаккури ривожига бекиёс ҳисса кўшган ўзбек мутафаккирлари яратган месросни ёдга олмаслик мумкин эмас.

Форобийнинг фозил шаҳар тўғрисидаги, тасаввуф даҳоларининг комил инсон ҳақида, Ибн Синонинг тана ва руҳ муносабатига оид, Алишер Навоийнинг адолат ва инсонийлик борасидаги теран фикрлари фалсафий гояларнинг ёрқин намунасидир.

• **Бадний гоялар** – адабиёт ва санъат асарининг асосий маъно-мазмунини ташкил этадиган, ундан кўзланган мақсаддага хизмат қиласидиган етакчи фикрлардир. Улар ҳаётдан олинади, бадний

талқинлар асосида баён этилади, ўқуучида муайян таассурот уйготади. Адабий қаҳрамонларни севиши, уларга эргашиш ҳоллари ҳам ана шу асосда рўй беради.

Бадиий таъсир воситалари жуда катта кучга эга. Инсон ва жамият онгини ўзгартиришда, шахс руҳиятига таъсир ўтказишида, одамларни ҳаракатга келтиришда бадиий адабиёт ва санъатнинг аҳамияти беқиёсdir. Миллий истиқлол гоясини тарғиб этиш, ҳалқнинг онги ва қалбига сингдиришида ҳам булар муҳим восита бўлиб хизмат қиласди.

Ижтимоий-сиёсий ғоялар ҳар бир ҳалқ ва умуман башариятнинг орзу-умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараинум этади. Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликееварварлик ва инсонпарварлик гоялари шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас гоялар ҳалқларга куч-кувват ва илҳом багишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Озодлик ғояси — мазлумларни ўз эрки учун курашга чорлайдиган, қуллик ва қарамликнинг ҳар қандай кўринишини инкор этадиган гоядир.

Мустақиллик ғояси — энг улуғ ва эзгу гоя. Ҳар бир ҳалқ истиқлол туфайли ўзига ёт ва бегона тузумдан, ижтимоий тазийклардан ҳолос бўлади, ўз салоҳиятини тўла-тўқис ишга солиш, ўзи истаган ва ўзи ташлаган йўлдан бориши имкониятини қўлга киритади.

Адолат ва ҳақоният ғоялари — инсоннинг табиати ва ижтимоий тузумнинг моҳиятини белгилайдиган, қудратли кучга эга бўлган гоялардир. Одамлар асрлар мобайнида одил жамиятни орзу қилиб, ҳақиқат тантанаси учун курашиб келган. Адолат бузилган сенда умидсизлик ва тушкунлик ҳукм суради. Адолат тантана қилган жамият юксакликка кўтарилади.

Ҳар бир тарихий даврда унинг руҳини акс эттирадиган, ҳалқнинг қадриятлари ва орзу-истакларига мос келадиган гоялар кишиларнинг онги ва қалбидан жой олган. Таъкидлаш жоизки, башариятнинг зиддиятли тарихи мобайнида ҳаётбахш гоялар билан бир қаторда, сохта ва тубан ниятлар, тажовузкор ва гаразли фикрлар ҳам кўп бўлган. Бинобарин, ҳалқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, ўзининг сифатларига кўра гоялар юксак ё тубан, бунёдкор ёки вайронкор, эзгу ёхуд бузгунчи, ҳаётбахш ёхуд тажовузкор бўлиши ҳам мумкин.

Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек, миллат тараққиётига, унинг юксалишига хизмат қиласдиган, ҳалқларни жипслаштириб, олий мақсадларга сафарбар этадиган гоялар юксак

гоялардир¹. Одамлар орасига нифоқ, халқдар ўртасига низо соладиган, кишиларни турли тарафларга ажратиб, адсоват қўзғайдиган тубан фикрлар бузгунчи гояларга мисол бўлади. Аслида бундай қабиқ ният ва соҳта шиорларни гоя деб аташ ҳам шартлидир. Қайси ижтимоий бирлик ёки қатлам орасида тарқатгани, қандай аҳоли гуруҳлари ёки элат-миллатларни ҳаракатга келтираётганига қараб ҳам гояларни турларга ажратиш мумкин.

Соҳиблари, яъни гояни моддийлаштирувчи, амалиётга айлантирувчи куч ким эканига қараб, **синфий гоя, миллый гоя, умумхалқ гояси, умуминсоний гоялар** ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Албатта, муайян бир халқ оммасини маълум бир тарихий шароитда ҳаракатга ундаётган гоя мазмунан умуминсоний бўлиши ҳам ёки тор манфаатларни кўзлайдиган синфий гоя жамият ва инсон манфаатларига зид бўлиши ҳам мумкин.

Миллый гоя халқнинг туб манфаатларини ифода этадиган, уни ўз олдига қўйган мақсадлари сари бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган гоядир. Ўз тарихи ва тараққистининг туб бурилиш даврларида ҳар қандай миллат ва халқ келажагини белгилайди, унга стишишнинг ўзига мос йўлларини танлайди. Ана шу жараёнга хос ижтимоий, иқтисодий, сиёсий йўналишлар билан барча гоявий тамойилларини ҳам белгилаб олади. Бунда бутун миллат учун умумий бўлган гоялар ниҳоятда катта аҳамият қасб этади. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов томонидан назарий жиҳатдан асослаб берилган ҳамда «Миллый истиқол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида ўз аксини топган. Ватан равнақи, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги, Комил инсон, Ижтимоий ҳамкорлик, Миллатларро ҳамжиҳатлик, Диний бағрикенглик кабилар ана шундай умуммиллий гоялар қаторига киради.

«Мафкура» тушунчаси. Ҳар қандай назария ёки таълимот бир тизимга солинган гоялар мажмуидан иборат бўлади. Дунёқарашнинг негизини ва муайян ишонч-эътиқоднинг асосини ҳам гоя ташкил этади. Одамлар, ижтимоий синф ва қатламларнинг, миллат ва давлатларнинг манфаатлари ва мақсадлари ҳам гояларда ифода этилади.

Ўз олдига қўйган мақсади, қандай жамият қурмоқчи экани, бунга қандай йўллар ва воситалар билан эришмоқчи бўлаётгани ҳақидаги гоялар тизими ҳар бир миллат, халқ ва жамиятнинг миллий мафкурасининг асосини ташкил этади.

Мафкура – муайян ижтимоий гуруҳ ёки қатламнинг, миллат ёки давлатнинг эҳтиёжларини, мақсад ва интилишларини, ижтимоий-

¹ Ислом Каримов. Биз келажагимизни ўз кўлнимиз билан курамиз. «Ўзбекистон», 7-жилд, 308-бет.

маънавий тамойилларини ифода этадиган гоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимиdir.

Турли ижтимоий тузумлар, жамиятдаги ҳар хил табақа ва қатламларнинг мафкураси турлича бўлиши табиий. Бунинг асосида манфаатларнинг турличалиги, уларни қондириш имкониятлари ва услубларининг ҳар хиллиги ётади. Синфий қутблашув кучайган, синфий кураш авж олган (ёки сунъий равишида кескинлаштирилган) тузумларда мафкура ўта сиёсийлашади, аҳолини ўзаро қарама-қарши қилиб қўяди.

Ижтимоий ҳамкорликка асосланган, эркин демократик жамият барпо этишни кўзлаган давлатларда миллий мафкура аҳолининг барча қатламларини жипслаштиришга, умумманфаат ва ягона мақсад йўлида бирлашишга чорлади. Бундай мафкураларда зиддиятли жиҳатлар эмас, умуминсоний тамойиллар кучайиб боради.

Ўзбекистон ҳалқининг миллий истиқдол мафкураси жамиятни жипслаштиришга, буюк келажак йўлида ҳамжиҳатлик билан ҳаракат қилишга, барпо этиластган эркин фуқаролик жамиятида ҳар бир юртдошимизнинг ўзига хос ўрни бўлишига эришишга сафарбар этади.

Президентимиз Ислом Каримов мафкурага шундай таъриф берган: «Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқарashi ва менталитетига асосланган, айни вақтда шу ҳалқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиласидиган, кечаги ва эртанги куни ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир гояни мен жамият мафкураси деб биламан»¹. Бинобарин, миллий мафкура ҳар қандай ҳалқни ҳалқ, миллатни миллат қиласидиган, унинг йўли ва мақсадларини аниқ-равшан чароғон этадиган маёқdir.

Инсоният тарихи мобайнида турли щаклдаги жуда кўплаб мафкуралар яратилган, беҳисоб ижтимоий-сиёсий кучлар ўз гоялари ва таълимотлари билан майдонга чиққан, мақсад ва ниятларига етишмоқ учун ҳаракат қиласиди. Биз ҳар қандай мафкурани гоялар тизими сифатида талқин қиласар эканмиз, шуни унутмаслик керакки, бирор бир мафкуранинг моҳиятини англаб стиш учун фақат унинг таркибидаги гояларни таҳлил қилишнинг ўзи етарли эмас. Ўтмишда турли кучлар ва гуруҳлар ўз баразли ниятларига эришиш, асл мақсадларини яшириш учун юксак ва жозибали гоялардан фойдаланган. Энг ёвуз босқинчи ва энг разил гуруҳлар ҳам ўз кирдикорларини эзгу гоялар билан ниқоблашга уринган.

¹ Ислом Каримов. Жамиятимиз мафкураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. «Ўзбекистон», 7-жилд, 89-бет.

Демак, мафкуранинг моҳияти фақат унинг асосий гоялари воситасида эмас, шу гояларга эришиш усуллари ва воситалари, умумъетироф этилган тамойиллари, уларнинг аксарият омма манфаатларига мослиги орқали ҳам намоён бўлади. Ўзининг мудҳиш таъаб-эҳтиёжлари ва ёвуз ниятларини бошқа халқлар ҳисобига қондиришни кўзлаб ҳаракат этувчи мафкуралар ҳалокатга маҳкумдир.

Мафкуралар, маъно-моҳиятига кўра, фалсафий, дунёвий, диний ва бошқа турли таълимотлар асосида яратилади. Хилма-хил ижтимоий-сиёсий қўчлар ўз мафкураларини яратшида сиёсий тоялар билан бирга, диний оқимлар ва илм-фан ютуқларига таянади, улардан назарий асос сифатида фойдаланади.

Мафкуранинг фалсафий илдизлари ҳақида фикр юритганда, унинг фалсафа илми хуносаларига асосланиши назарда тутилади. Бунга Farbdagi Уйғониш даврини ҳамда ўрта асрларда ўз миллӣ давлатчилигини тиктай боштаган Европа халқларининг ҳар бирни ўзига хос мафкурасини яратганини мисол келтириш мумкин. Мазкур мафкуралар Рим империяси парчаланганидан кейин ўз давлатчилигига эга бўлган халқтарнинг ўзига хос қадриятлари ва менталитети заминида вужудга келган миллӣ фалсафалари асосида шаклланди. Шу боис ўша даврдаги италян, инглиз, француз фалсафаси ўзи мансуб бўлган жамиятни бирлаштиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, бу миллӣ мактаблар заминида вужудга келган фалсафий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти ҳазинасига салмоқли ҳисса бўлиб қўшилди. Кант, Гегель, Фейербах каби мутафаккирлар номи билан шуҳрат топган немис фалсафаси хусусида ҳам шундай фикрни айтиш мумкин. Жумладан, ҳақиқий миллӣ хусусиятларга эга бўлган Гегель фалсафаси Австрия-Венгрия империясидан ажralиб, мустақиллик йўлини тутган Прусс монархиясининг давлат мафкураси даражасига кўгарилган эди.

Мафкуранинг дунёвий илдизлари маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий муносабатлар мажмуидан иборатdir. Инсоният асрлар мобайнида босқичма-босқич дунёвийлик сарни интилиб келди. Умумъетироф этилган тамойиллар ва қонун устуворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро тутувлик, динлараро бағрикснглик каби хусусиятлар дунёвий жамиятнинг асосини ташкил этади. Бундай жамиятда инсоннинг ҳақ-хуқуқдари ва эркинликлари, жумладан, виждан эркинлиги ҳам қонун йўли билан кафолатланади. Ана шундай жамият мафкураси «Дунёвийлик – даҳрийлик эмас» деган тамойил асосида ривожланади, яъни диннинг жамият ҳастида тутган ўрни ва аҳамиятини асло инкор этмайди.

Мафкуранинг диний илдизлари деганда, у инсон онги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг гоявий илдизлари диний таълимотларга бориб тақалиши гушунилади. Яъни, кўпгина мафкураларда Авесто. Веда ва Упанишадлар, Забур, Таврот, Йижил ва Куръон каби илохий китобларда зикр этилган эзгу гоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамиз.

Хитой халқининг тараққиёт йўлини асослаб берган Кон-фу-ций ва Лао-цзининг таълимотлари ҳам диний қарашларга асосланган эди. Бу таълимотлар асрлар мобайнида Хитой халқининг миллий мафкураси бўлиб келган.

Дунёвий ва диний гоялар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотуридий ва Абу Райхон Беруний, Имом Фаззолий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат соҳиблари ёнма-ён яшаб фаолият кўрсатган давр ёрқин мисол бўла олади.

Бундай жараён буғунги дунёда амалёт фалсафаси деб тан олинган прагматизм, ҳаёт фалсафаси бўлган экзистенциализм каби дунёвий ва диний гоялардан озиқланган таълимотлар мисолида ҳам кўзга ташланмоқда.

Илмий кашфиётлар ҳам мафкура ривожига китта таъсир ўтказади. Замонавий фан ютуқлари, жумладан, космонавтика, кибернетика соҳасидаги оламишумул янгилклар, клонлаштириши, инсоннинг ген-насл ҳаритасини аниқлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин ўзгартироқда.

Айни вақтда юксак илмий-техникавий тараққиёт, глобаллашув жараёнлари, бир томондан, инсон ақл-идрокининг имкониятларига, келажакка шинончи ортираётган бўлса, иккинчи томондан, Хиросима, Нагасаки, Чернобиль фожиалари, оммажий қирғин қуроллари, экологик ҳалокатлар, маънавий таназзул каби умумбашарий муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда.

Шундай экан, илм-фан ва маданият борасидаги ютуқлардан оқилюна фойдаланиши учун ҳам жамиятга соглом гоя, соглом мафкура керак.

Гоя ва мафкураларниң шакллари. Инсоният тарихи турли гояларниң эзгулик ва ёвзлик, озодлик ва истибодд, маърифат ва жаҳолатга хизмат қилиган мафкуралар шаклида намоён бўлганидан даюлат беради. Гоя мафкурага асос бўлади, мафкура жа муайян гояни амалга оширишга хизмат қиласди.

Қадимги цивилизациялар тарихидан маълумки, ўша даврларда одамларниң дунёқарashi, қабила ва элатларниң мафкураси афсона ва ривоятлар воситасида ифода этилган мифологик қарашлар сифатида мавжуд бўлган. Жумладан, **тотемизм, анимизм, фетишизм** каби ибтидоий динлар жоннинг абадийлиги, табиатдаги

нарса ва ҳодисаларнинг илоҳий қувватга эга экани тўғрисидаги хилма-хил гоя ва қараашларга асосланган. Бу тўғрида «Диншунослик» фанида қенгроқ маълумотлар берилган.

Тараққиётнинг кейинги босқичларида миллий асосдаги ҳиндуизм, иудаизм, конфуцийлик сингари диний мафкуралар шаклланган. Японлар эса ўзларининг миллий дини – синтоизмни яратган. Уларда диний тамойиллар билан бирга, муайян миллатнинг ўзига хослиги, қадриятлари, менталитети ўз аксини топганлиги яққол кўзга ташланади. Бу динлар миллат тарихининг муайян даврида давлат дини ва мафкураси даражасига кўтарилиган. Масалан, конфуцийлик бир неча юз йиллар давомида Хитойда ана шундай мавқега эга бўлган.

Тараққиёт жараёнида фалсафий ғоялар ҳам муайян тизим шаклини олган. Масалан, оламнинг вужудга келиши, мавжудлик қонуниятлари, унинг асосини нима ташкил этиши каби масалаларни қадимги одамлар хилма-хил ҳал қилганлар. Уларни фалсафий талқин этиш натижасида монизм ва дуализм каби, идеализм ва материализм сингари оқимлар вужудга келган. Уларнинг ҳар бири ўз маъно-мазмунига эга эканлиги билан ажralиб туради. Хусусан, монизм – оламнинг асосини битта моҳият ташкил этади деб таълим берувчи йўналиш бўлса, дуализм – оламнинг ибтидоси ҳам руҳий-илоҳий, ҳам моддий асосга эга эканини эътироф этувчи оқимdir.

Олам ва одамнинг яралиши, борлиқнинг яшashi ва ривожланиш қонуниятлари, борлиқ ҳамда йўқлик масалаларида руҳий ва илоҳийлик тамойилларини устувор деб билиш, мутлақлаштириш идеализмнинг асосини ташкил қиласи.

Ундан фарқ қиласидан материализм айнан ана шу масалаларда модда (материя) ва унинг хоссаларини устувор деб билиш, мутлақлаштириш асосида шаклланган.

Муайян тарихий даврларда баъзи мафкуралар давлат идеологияси даражасига кўтарилиган. Замонлар ўтиши билан уларнинг айримлари ўз мавқеини йўқотган, лекин миллат маънавиятининг таркибий қисми сифатида сақланиб қолган. Халқ улардан қувват олган, маънавий озиқланган, улар орқали ўз қадриятларини сақлаган.

Шу билан бирга, бир-биридан фарқ қиласидан мафкуралар ўртасидаги баҳс-мунозара ҳамда уларни муросага келтиришга интилевчи ғоялар мавжудлиги ҳам қадим замонлардан бўён давом этиб келмоқда. Худди шундай, бир-биридан фарқ қиласидан, яъни худо ва илоҳий қадриятларни тамомила рад этувчи атсизм ва айнан шу ҳақиқатларни мутлақлаштирувчи **тезизм** ўртасидаги баҳс-мунозара ҳам узоқ тарихга эга. Бу баҳс-мунозара ҳозир ҳам давом этмоқда.

XIX асрнинг 30-йилларида Францияда император Наполеон шахсига сифинишиш ва фарангларни улуғлаш билан бөглиқ шовинизм гоялари кенг ёйилди. Кейинчалик у бир ҳукмрон миллатни бошқа халқлардан устун қўядиган ёки бошқа бирор ижтимоий субъектни мутлақлаштирадиган мафкуравий ақидага айланиб кетди. Бугунги кунда «буюк миллатчилик шовинизми», «буюк давлатчилик шовинизми», «ирқий шовинизм» каби иборалар учраб туради.

Инсоният тарихида ўз талаб-эҳтиёжларини бошқа халқлар ҳисобига қондириш истаги талончилик ва босқинчилик, буюк давлатчилик ва тажовузкор миллатчилик, фашизм ва экстремизм гояларини юзага келтирган. Бундай гоялар халқлар бошига кўп кулфат ва мусибатлар солган.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, баъзан бузгунчи мафкура ўзининг сохта жозибаси, алдов мақри билан омма онгини заҳарлаб, жамиятда ҳукмрон мавқенини эгаллаб олиши мумкин. Масалан, XX асрнинг 30-йилларида Италия ва Германияда фашизмнинг ғалаба қозониши нафақат италян ва немис халқининг, балки дунёдаги миллионлаб инсонларнинг бошига чексиз кулфат солгани тарихнинг аччиқ сабоқларидан биридир. Ҳолбуки бу гоялар мазкур давлатларда аср бошиданоқ намоён бўла бошлаган эди. Масалан, Италияда 1910 йилдан «Миллий гоя» номли журнал чиқа бошлаган, унда кўпроқ агрессив миллатчилик тарғиб қилинар эди. Афсуски, ўз даврида бунга бепарво қаралди ва у охир-оқибат ҳукмрон гояга айланди. Ана шу сабабдан ҳам бугунги кунда бутун дунёдаги тараққийпарвар гуманистик кучлар бундай фожиали ва нохуш ҳолатлар такрорланмаслиги учун ҳамжиҳатлик билан кураш олиб бориши ижтимоий зарурат бўлиб қолди.

Фашизм мисолидаги аччиқ тажриба гоя ва мафкура инсонларварлик ва тараққиёт тамойилларини, халқ тақдиридаги юксалиш заруратини, умуминсоний қадриятларни ўзида акс эттираса, аксинча, бу интилишларни рад этса, моҳиятига кўра уларга зид бўлса, у жамият таназзулига сабаб бўлишини яқзол кўрсатади.

Ўз тарихини асосан XIX асрдан бошлаган ана шундай мафкуралардан бири – **синфий автогонизм** гояларни мутлақлаштирган ва ҳокимиятни қурол кучи билан эгаллаб олган собиқ коммунистик тузум мафкураси эди. Синфий кураш гояси асосига қурилган ва миллионлаб кишилар тақдиррида машъум из қолдирган бу мафкура жамиятни бир-бирига қарама-қарши тарафларга ажратиб юборди. Синфий кураш чизиги нафақат ижтимоий гуруҳ ва қатламлар орқали, ҳатто оиласар ва инсонлар руҳияти орқали ҳам ўтди. Оқибатда гражданлар урушига назарий пойdevor қўйилди. Инсон табиатига, унинг моҳияти ва руҳиятига зид бўлган биродаркушлик ҳолати вужудга келди. Ўғил отага, ука акага, дўст ўз

биродарига құл күтариши ёқылаб чиқылди, рагбатлантирилди. Булар мардлик ва синфий онглилік намунаси деб талқын этилди. Натижада миллій қадрияттар топталды, миллион таб кишилар ҳалок бўлди, бутун – бутун ҳалқлар ўз ватанидан бадарға қилинди.

Зўрлик асосига қурилган ва зиддиятли тизимга асос бўлган бу мафкура дунёning олтидан бир қисмими эгаллаган улкан салтанат ва социалистик лагеръ ҳудудида стмиш йил ҳукм сурди. Охир-оқибат ўзининг файриинсоний ва файримилитий мөхияти, мустабид табиати туфайли таназзулга юз тутди. Ўзи таянган давлатни ҳам ўзи билан бирга олиб кетди.

Ёвуз фоя ва унга асосланган мафкуратарнинг энг кўп тарқалган шактаридан бири **диний ақидапарастлик**ди. Бундай ғоялар муайян даврларда Фарбда ҳам, Шарқда ҳам ҳукмронлик қилган, одамларга кўплан-кўп кулфатлар келтирган. Афсуски, бу ижтимоий иллат инсоният XXI асрға қадам қўяётган ҳозирги даврда ҳам дунёдаги тинчлик ва тараққистта таҳдид солмоқда, муайян ҳудудларни эгаллаб отмокда. Афсуски, бу ғоялар ортидан эргашадиганлар ҳозир ҳам бор. Улар бундай ғояларга асосланиб, тинч аҳолига қарши террорчилик, зўравонлик каби жиноятларни амалга оширади, ўз ниятларини қабиҳ ҳаракатлар орқали намоён қиласади. Кейинги 15 йилда ақидапарастлар террори натижасида 140 минг киши ҳалок бўлган Жазоир ёки 20 йилдан ортиқроқ уруш бораётган Афғонистон бунга яққол мисол бўла олади.

Хуллас, ақидапарастлик, қандай шаклда бўлмасин, ҳамма замонларда ҳам жамият учун бирдек хатарли бўлиб, одамлар бошига кўплаб кулфатлар келтиради. Ҳозирги даврда ҳам ижтимоий меъёр ва қонун-қоидаларни тан олмасликка даъват этувчи нигилизм ёки кўп ҳолларда ватансизликни мутлақаштирадиган космополитизм каби мафкуратар турли кўринишларда намоён бўлмоқда.

Фоя ва мафкуратарнинг тарихий шаклларини, мазмун-мөхиятини азал-азалдан эзгулик ва ёвузлик, бунёдкорлик ва вайронкорлик ўртасидаги кураши диалектикаси белгилаб келади. Яъни босқинчлик, бошқалар ҳисобидан бойиши, тажовузкорлик, ақидапарастлик мафкуратарнга қарашма-қарини ўлароқ, озодлик, мустақилик ва адолият ғоялари узлуксиз майдонга чиқиб, ҳалқларнинг музaffer байрогига айланган.

Фоя ва мафкуранинг инсон ва жамият ҳаётидаги аҳамияти. Фоянинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти жуда муҳим фалсафий масаладир. Инсон ўзи ғояларни яратади, улардан куч-кувват олади. Ўзи яратган ғоялар инсоннинг онги ва шуурини, тафаккури ва эътиқодини эгаллаб, унинг соҳибиғига айланади. Юксак ғоялар одамларни олижаноб мақсадлар сари етаклади. Фояси етук, эътиқоди бутун, қадриятлари юксак инсонгина мардлик намуналарини кўрсата олади.

Хар бир халқының тарихи шу халқдан етішиб чиққан буюк сіймалар, мәрд қаҳрамонлар ва фидайш инсонлар тарихи асосыда биттілади. Халқимизнің Широқ ва Тұмарис, Спетамен ва Мұғанна, Темур Малик ва Жаюлілдин Мангуберди, Амир Темур ва Бобур Мирзо каби мірд фарзандлары – буюк төр соғыбларидір.

Минг йиллар ўтса ҳам, улут ажоддларимизнің матонати ва қаҳрамонлігі халқының хотирасидан үчмайды. Чунки улар юксак гоялар – Ватан озодліги, әл-юрт бағт-саодати, илму урфон ривожи йўлида жон фидо қилғанлар. Аҳмад Яссавий бутун умрини ҳақ ишқида ўтказғанида ҳам, Нажмиддин Кубро мұттул босқынчиларига қарши жаңг қилғанда ҳам улугвор гоялар уларга сабр-бардош ва матонат ато этган. Жордано Бруно жисму жонини әгаллаган буюк гоя туфайли гулхан алғанасыда ҳам ўз эътиқодидан қайтмаган, Насимий, товонидан сўйсалар ҳам, ишқи илоҳий деб жон берган.

Жаҳон тарихидан, жумладан халқимизнің ўтмишидан ҳам, қайси соҳада бўлмасин, мәрдлик ва жасорат кўрсатиш учун инсонга атбатта улугвор гоя керак эканига кўплаб мисоллар топилади.

Муайян бир гоя дастлаб бирон-бир шахснің онегіда пайдо бўллади. Айни пайтда у юксак ижтимоӣ мазмунга эга бўлгани, жамиятнің тараққиёт یўлидаги эзгу интишшларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади.

Жаҳон тажрибасыга назар ташласак, бутун дунё тараққиётига улкан таъсир кўрсатган назарий таълимот ва мағкураларни яратиш учун инсоният тарихинің түрли даврларида улкан ақл-заковат, истебъод ва теран тафаккур соғыблари мисалсиз заҳмат чекканини кўралмиз. Суқрот ва Платон, Конфуций ва Зардушт, Алишер Навоиј ва Махатма Ганди каби буюк мутафаккирлар фаолияти бунини яққол тасдиғидір.

Уларнің ҳар бири ўз даврида ўзи мансуб халқни бирлаштирадиган улкан аҳамиятга мөлек гояларни яратгандар. Бу гояларга таяниб бунёдкорлик йўлида, эзгу мақсадларга эриниші учун ҳормай-толмай меҳнат қилғанлар. Бу борада инсониятга «Ўзини англамоқ буюк саодат» эканлигини англатган Суқрот ҳам, «халқни яққалам қўлдим», дегя қониқини ҳиссени түйған Навоиј ҳам, Ҳиндистон ва Покистон озодлиги йўлига умрини баҳшида айлаган Махатма Ганди ҳам буғунги авлодлар учун ибрат намунаси бўлган улуг инсонлардір.

Тарих тажрибасы шундан далолат беради, дунёда иккى күч – бунёдкорлик ва бузгүнчилик гоялари ҳамиша ўзаро курашади. Бунёдкор гоя инсонни улуглаїди, унинг руҳига қанот бағишлайди. Соғибқирон Амир Темурнің пароканда юртни бирлаштириши, марказлашған давлат барто этни, мамлакатни обод қилиш борасидаги ибратлы фаолиятига ана шундай эзгу гоялар асос бўлган.

Бузгүнчи гоя ва мағкуралар эса халқлар бошыға сұнгсиз күлфатлар келтиради. Бунга олис ва яғын тарихдан кўплаб мисоллар келтириши

мумкин. Ўрта асрлардаги салиб юришлари, диний фанатизм ва атеизм, фашизм ва большевизмга асос бўлган Гаиршинсоний ғоялар шулар жумласидандир.

Токи дунёда тараққиётга интилиши, бунёдкорлик ҳисси бор экан, жамиятда ишор ғоялар туғилаверади. Бузгунчи ғояларнинг вужудга келишига эса вайронкор интилишилар сабаб бўлади. Шундай экан, уларга қарши қурашга тайёр түриш, яъни доимо ҳушёр ва огоҳ бўлиб яшамоқ ҳаётнинг асосий зарурати бўлиб қолаверади.

Миллий ғоя ва мафкура ўзида гуманизм таълимиарини, ҳалқнинг ироода ва интилишиларини акс эттирган тақдирда жамиятни бирлаштириб, унинг салоҳият ва имкониятларни тўла юзага чиқаришда бекиёс омил бўлади.

Масалан, XX асрда дунё ҳамжамияти томонидан тан олинган японча тараққиёт моделини олайлик. Япон миллий мафкураси «милли давлатчилик тизими» (кокутай), «фуқаролик бурчи», «япон руҳи», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фиодорлик», «ватанпарварлик», «патернализм», «жамоага садоқат», «модернизация» каби ғоя ва тушунчалар ушибу мамлакатнинг бугунги кунда эришган юксак натижаларга поиндерор бўлди.

Гоявий заифлик ва мафкуравий беқарорлик эса миглатнинг бирдамлиги, давлатнинг құдратига пүтүр етказади, унинг тараққиётини орқага сурib юборади. Масалан, Чингизхон босқини, чор истилоси давларида айрим ҳукмдорларнинг ҳалқни бирлаштириб қурашга сафарбар этмагани ўлқамизнинг қарамлик чангалига тушиб қолишига сабаб бўлган.

Хуллас, инсоният тарихи хилма-хил ғоя ва мафкураларнинг вужудга келиши, амалиёти, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараёндир. Бу жараёнда турли ғоялар у ёки бу кучларга хизмат қилиши, ўзига ишонган кишиларни қандай мақсадлар томон стаклашига қараб бир-биридан фарқланади. Эзгу мақсадларга хизмат қиласидиган мафкураларга бунёдкор ғоялар асос бўлса, вайронкор ғояларга таянган мафкуралар ҳалқлар ва давлатларни таназзулга стаклайди, одамлар учун сон-саноқсиз кулфатлар келтиради. Бу эса, ўз навбатида, ғоявий жараёнлар тарихини ўрганиш, улар замиридаги мазмун-моҳиятни билиб олишни заруратта айлантиради.

Таянч тушунчалар

Ғоя, ғояларнинг шакллари: диний, бадиий, илмий, фалсафий ғоялар, ижтимоий-сиссий ғоялар, миллий ғоя. Мафкура, мафкуранинг тарихий шакллари, • монизм, • дуализм, • плюрализм, • материализм, • идеализм, • шовинизм, • фашизм, • большевизм, • ақидапарастлик.

Такрорлаш учун саволлар

1. Фоя нима? Фояларнинг қандай турлари мавжуд? Бунёдкор гоялар ва вайронкор гояларга мисоллар келтиринг.
2. Мафкура нима? Мафкуратарнинг қандай тарихий шакллари бўлган?
3. Давлатлар ва миллатларнинг юксалиши ёки таназзулга учрашида мафкуранинг аҳамияти қандай?
4. Мафкурасиз миллат ва гоясиз инсон бўлиши мумкини?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998, 2-сон.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
3. Каримов И.А.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
4. Каримов И.А. Миллий истиқдол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончdir. – «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
5. Тсмур тузуклари. Т., F. Фулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 112 б-34 б.
6. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

2-мавзу: Тарихий тараққиёт: гоявий ва мафкуравий жараёнлар

Режа:

1. Ижтимоий тараққиёт – гоя ва мафкуратар тарихидир.
2. Жамият ривожи ва бунёдкорлик гоялари.
3. Цивилизациялар тарихида ёвуз гоя ва вайронкор мафкуратар.
4. Тарихда гоя ва мафкураларни мутлақлаштириш оқибатлари.

Ижтимоий тараққиёт – гоя ва мафкуралар тарихидир. Мафкура ва гоялар тарихий тараққиётда етакчи мавқелардан бирини эгаллайди. Инсониятнинг кўп минг йиллик ўтмиши буни яққол тасдиқлади. Ер юзида дастлабки одамзод пайдо бўлиб, унинг уруғ, жамоа ёки халқ сифатида шаклланиши рўй берган дастлабки даврлардаёқ уларни бирлаштириб турадиган умумий гоя ва мафкурага эҳтиёж туғилди. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Чунки, мафкура – жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради»¹. Маърузада бу ҳолат ва зарурият турли мисоллар орқали исботланиши лозим.

¹ Ислом Каримов. Миллий истиқдол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончdir. – «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.

Жамият тарихини ўрганиш шуни кўрсатадики, илк моддий ва маънавий маданият масканларининг кўпчилиги дастлаб Шарқда щаклланган ва бу инсониятнинг кейинги тараққиёти учун замин бўлиб хизмат қилган. Хусусан, қадимги Миср, Вавилон, Турон, Эрон, Ҳиндистон ва Хитойда вужудга келган цивилизациялар тарихда муҳим ўрин тутади. Қадимги Шарқ замини халқдари дунёда биринчилардан бўлиб срга ишлов бердилар, табиатдан танлаб олиш йўли билан маданий ўсимликларнинг кўплаб навларини стиштиридилар. Улар мураккаб сугориш иншоотлари ва мосламаларини яратдилар, тарихга маъдум бўлган биринчи сув тегирмонлари ва обжувозларни қурдилар, дастлабки уй ҳайвонларини кўлга ўргатдилар, ипак курти боқиб, ундан табиий ипак олишни қашиф этдилар. Ниҳоятда мураккаб меъморчилик санъатига асос солдилар, табиат кучлари қаршисида қанчалик сабр-тоқатли, иродали, ўғкир фикрли, жисмонан бақувват ва руҳан енгилмас бўлишни жаҳонга намоён этдилар. Шу аснода хилма-хил гояларни яратдилар, уларни амалга оширидилар. Бу мисоллар холисона, «Оснёмарказчилик» гояларидан хози бўлган жараёнлар билан исботлашга ҳаракат қилиш мумкин.

Мафкуравий жараёнлар тарихий ва ижтимоий шарт-шаронит билан узвий алоқадор бўлиб, даврлар алмашуви билан янгилик томон ўзгаради. Маърузада буни қадимдан Турон ва Туркистон минтақаси деб номланган, бугунги кунда унинг маркази ҳисобланган ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида юз берган жараёнлар билан исботлашга ҳаракат қилиш мумкин.

Маътумки, миллий гоя ва мафкуранинг тарихий шакллари ва кўринишлари халқимизнинг кўп минг йиллик ўтмиши даврида ривожланиб келди. Қадимги Хоразм, Сугдиёна ва Бақтрияда илк бор шаклланган, аждодларимиз томонидан бундан 2700 йил олдин яратилган дастлабки ёзма манба – «Авесто» китобида ҳам эзгулик гоялари илгари суритган. Яхшилик билан ёмонлик ўртасидаги азалий кураш акс эттирилган. Зардӯштийликнинг эзгулик ва инсонпарварлик ҳақидаги қарашлари минтақамизга ислом дини кириб келгунга қадар асосий гоялар эди. Шунингдек, туркий халқтар ўртасидаги Кўк тангрисига (осмон ва қўёшга) сифиниш (шаманизм) ва буддизм (буддавийлик) ҳам диний ўтиқод сифатида зардӯштийлик билан ёнма-ён яшаб келди.

Зардӯштийлик минтақада илк бор шаклланган дастлабки давлат бирлашмалари: Хоразм, Сугдиёна ва Бақтрияда давлат дини даражасига кўтарили ва расмий мафкура вазифасини ҳам бажарди. Кушон давлати даврига келиб зардӯштийлик билан бир қаторда, буддавийлик ҳам давлат дини вазифасини ўтай бошлади.

Аммо, Туроннинг вақти-вақти билан босқинчилар хужумига учраб туриши жамиятдаги барқарорликни издан чиқарар эди. Милоддан

аввали VI-IV асрларда аҳмоний шоҳлари, 329-327 йилларда Александр Македонскийнинг босқинчилик юришлари минтақада мавжуд бўлган мустақил давлатчиликка матбуум мулдатга чек қўйилишига сабаб бўлди. Ҳалқимиз ўз мустақиллигини қайта тиклайн учун душманга қарши йиллар давомида кураш олиб борди. Мустақиллик гоялари, ўз миллий давлатчилигини тиклаш учун кураш халқимизнинг ўша пайтдаги орзу-умидлари, таъбир жоиз бўлса, унинг гоя ва мағкурасини ташкил қиласди. Уларга асосланган халқимиз Күшон подшолиги ва Буюк Турк Хоқонлиги каби улкан салтанатларга асос солдилар.

Бироқ, тарихий жараён ўзгариши билан минтақада мустақил давлатчиликка яна вақтинча чек қўйишга тўғри келди. VII асрнинг охири - VIII асрнинг бошларида араб босқинчилари Туронни босиб олдилар. Бунда истило ва истибдодга қарши кураш гоялари ягона мақсад йўлида, масалан, Турон заминни араб истилочиларидан озод қилиш учун жангларда бирлаштирувчи гоя бўлди. Муқанна қўзголони ва унинг озодлик учун кураш гоялари истибдотчиларга қарши курашда мағкура вазифасини бажарди.

Мовароуннаҳрда (ҳозирги Узбекистон ҳудудида) ислом динининг тарқалиши халқининг ягона маслакка бирлаштиришсек тарихий вазифани бажарди. IX-XII асрларда сомонийлар, қораҳонийлар, газнавийлар, салжуқийлар, хоразмшоҳлар сулолари томонидан минтақада асос солингтан давлатлар нафақат ўзбек халқи, балки жаҳон халқлари тарихида ҳам чукур из қолдирди. Муҳаммад Хоразмий, Абу Наср Форобий, Аҳмад Фаргоний, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний каби аллюмаларнинг ўлмас асарлари жаҳон фанини бойитди. Мугасаввуфлар: Ҳожа Юсуф Ҳамадоний, Аҳмад Яссавий, Абдулхолик Фиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро; муҳадислар: Имом Бухорий, Имом Термизийларнинг таълимотида акс этган комил инсон гоялари, адолат ҳақидаги қарашлар жамиятнинг соглом маънавий-ахлоқий руҳини сақлаш ва мустаҳкамлашга хизмат қиласди. Бу гоялар Ватан ва халқ манфаати йўлида фидойилик ва инсонларнинг улуғлади. Улар миллий-маънавий қадриятлар сифатида халқимиз маданияти, адабиёти ва санъатида, жумладан, Маҳмуд Қошгарий, Юсуф Ҳос Ҳожиб, Аҳмад Юғнакий, Лутфий, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Жалолиддин Румий, Мирзо Абдулқодир Бедиллар ижодида чукур ўрин өттади.

Бу гоялар ўзбек давлатчилигининг ривожланишида ҳам мухим омил бўлиб хизмат қиласди. Амир Темурнинг «Темур тузуклари», Низом-ул-мулкнинг «Сиёсатнома» китобларида давлат идораси ва аҳли фуқарога муносабатда адолат, инсоф, диёнат, эл-юрг тинчлиги ва ободлиги бош гоя сифатида илгари сурилди. Бу гоялар

Темурийлар давлати гоявий тамойилларининг устувор йўналиши эди.

XVII-XIX асрларда умуммиллий манфаатлар ўрнига тор ва чекланган, шахсий ва сулолавий манфаатларнинг устун қўйилиши, жамият ҳастида маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш ва илм-маърифатни ривожлантиришга старлича эътибор берилмагани ўзбек давлатчилигининг таназзулга юз тутишига, мустақилликнинг қўлдан берилтишига, Туркистонда мустамлакачилик тузуми ўрнатилиб, пировардиде миллий давлатчиликтин янга бир бор тугатилишига олиб келди. Шунга қарамасдан, чуқур тарихий илдизларга эга бўлган миллий гоялар тамомила йўқ бўлиб кетмади. Аксинча, мустамлакачилик шароитида улар миллий давлатчиликтин тиклаш, миллат тараққиёти ва истиқболи учун кураш байроги сифатида янга илгари сурита бошлади.

Бу интилишлар XIX асрда маърифатпарварлик гоялари билан чиқсан Аҳмад Донишнинг илгор қарашларидаги, XX аср бошида юзага келган жадидчilik ҳаракатининг тараққийнарвар намояндатари – Беҳбудий, Фитрат, Чўлпон, Мунаввар Қори, Абдулла Авлоний ижоди ва фаолиятида янга ҳам кучайди. Жадидлар Туркистондаги халқиарни бирлаштириш ва бутун ўлканинг миллий мустақиллиги учун кураш гоясини илгари сурдилар. Туркистонда босқинчи қизил армия ва совет тузумига қарши кўтарилиган истиқдолчilik ҳаракатининг мағкурачилари ҳам айнан жадидлар бўлдилар. Бироқ, мустабид совет тузуми бу гояларга қарши гайриинсоний мағкуруни илгари суреб, халқ манфаатларини инкор этди. Бу ғопик, хаёлий гоялар реал ҳаёт талабларига жавоб бермас, халқнинг анъянавий турмуш тарзига, жамият тараққиёти қонунларига мутлақо зид эди. Улар миллий истиқдолни тан олмас, миллий қадриятларни топтар, диний эътиқодга қарши кураш асосига курилган эди. Лекин, мустабид ҳукумат уларни халққа тан олдириш учун жон-жаҳд билан курашди. Бу сиёсат аёвсиз курашлар, таъқиб, тазийқ ва зўравонликлардан иборат бўлиб, ўша йиллардаги машъум қатагонлар бу курашнинг фожеали ифодаси эди.

Бу тузум ўлкамизда зўрлик билан ўрнатилгач, халқимиз унинг сиёсати ва мағкурасига қарши кураш олиб борди. Бу кураш шафқатсизлик билан бостирилгач эса, яширин тарзда давом этди. Ва ниҳоят, 1937 йилдаги оммавий қатагон бу тузум ва унинг мағкурасига, гояларига қарши чиқсан, умуммиллий манфаатларни ҳимоя қилган, ҳар қандай «ўзгача фикрлайдиган» кишини «халқ душмани» деб эълон қилди. Баъзи миллий гояларни илгари суреб, халқимиз манфаатларини ҳимоя қилганликлари учун бундайларни йўқ қилиб юборди.

Шундан кейингина, зўравонлик билан ўрнатилган бу гоялар жамиятнинг якка-ю ягона ва ҳукмрон мағкурасига айланди. Бутун

оммавий ахборот воситалари – радио, матбуот, телевидение, маданият, санъат, адабиёт, ижтимоий фанлар шу мафкурани таргиг қилиш ва сингдиришга хизмат қилди, давлат ташкилотлари унинг ҳукмронлигини куч ва зўрлик билан таъминлаб турдилар. Лекин бу гоялар барibir ҳалқ қалбидан чуқур жой ололмади, жамиятнинг ўз мафкурасига айланмади, ҳалқимизнинг миллий гоя ва асрий қадриятларини йўқ қила олмади. Ҳалқимиз ҳаётида чуқур илдиз отган, унинг азалий орзуси бўлган миллий гоялар 80-йиллар охирида давлатимиз раҳбари Ислом Каримов томонидан изчил ва жасорат билан яна кун тартибига қўйилди ва Ватанимиз озодлиги ҳамда мустақилликни қўлга киритишида муҳим омил бўлди. Улар мамлакатимизда мислсиз ўзгаришларни амалга ошириш, ҳалқимиз ҳаёти ва тараққиётини белгилаб олишда умуминсоний қадриятлар устиворлигига асосланган озод ва обод Ватан ва фаровон ҳаёт қуриш каби олий мақсадларимиз ифодаси бўлиб келмоқда.

2. Жамият ривожи ва бунёдкорлик гоялари. Бунёдкорлик гоялари юртни обод, ҳалқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажратиб туради. Улар инсоният цивилизацияга эришган даврлардан бўён жамият ҳаётининг энг эзгу гоялари сифатида яшаб келмоқда. Президент Ислом Каримовнинг «Ўзбек том маънода бунёдкордир», деган сўзларида ҳам ана шу боқий гояларнинг маъно-мазмуни ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик ҳалқимизга ота-боболаридан меросдир.

Инсоният тарихида одамлар онги ва шуурига адолат, ҳақиқат, эзгулик, меҳнатсеварлик каби юксак гоялар уругини сепган зот, пайғамбар Зардўшт яратган «Авссто» китобида қўйидаги сатрлар мавжуд: «Эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишлар билан эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишни алқайман. Ўзимни бори эзгу фикрга, эзгу сўзлар (айтиш) га, эзгу ишлар амадига бахшида қиласман, барча ёмон фикрлардан, ёмон сўзу ёмон ишлардан юз ўтираман». Бу юксак гоялтар бундан 2700 йил муқаддам яшаб ўтган ватандошимиз Зардўштнинг ўлмас мафкураси эди.

Инсоният доимо яхшиликни ёқлаб, ёмонликка қарши курашади, яратувчанлик ва бунёдкорлик унга хос бўлган буюк фазилатлардир. Шарқ ҳалқларининг буюк ижодкорлиги, бунёдкорлиги ва қадриятлари турли даврлар таъсирида гарбга, хусусан, антик Юнон-Рим маданиятига ҳам кучли таъсир кўрсатди. Ана шундай таъсир остида Юнон-Рим маданияти, илм-фани, фалсафий тафаккур дунёси шу қадар юксалдики, ўша даврда яратилган шоҳ асарлар ва уларнинг муаллифлари мероси ҳануз башариятнинг эзгу ишларига хизмат қилиб келмоқда. Шу маънода, комил ишонч билан айтиш мумкинки, инсониятнинг ҳақиқий умумбашарий маданияти гарб цивилизацияси ва Шарқ маънавиятининг қўшилиши асосида яратилган.

Масалан, А. Македонскийнинг устози, ўзининг бу жаҳонгир шогирди Осиёни маҳв этгач, унга юборилган «Авесто» китобини чуқур ўрганган қадимги Юнон файласуфи ва қомусий олими Арасту (Аристотель, мил. ав. 384-322 йй.) ўз гоявий қарашларида устози Афлотун (Платон мил. ав. 427-348 йй.) гояларини бойитди ва унга муҳим ўзгартишлар киритди. У жамиятда бўлиб ўтаётган барча воқеликлар табиатга хос деб билади. Бу билан жамиятни тубдан ўзгартириш гояларига қарши чиқади ва жамият ривожи табиий жараёнлар тарзида кесиши керак, деб ҳисоблайди.

Афлотун эса гоялар умумий тушунчалар сифатида одам ақлига боғлиқ эмас, баъки у илоҳий тушунчалар деб изоҳлаган эди. Унинг асосий гояси – эзгулик ёки ягоналик эди. Бунда олий гоя кўпинча худога тенглаштирилади. Бу файласуфнинг устози бўлган Суқрот (Сократ, мил. ав. 470-399 йй.) эса баъс орқали, яъни муайян масалаларни ўртага қўйиш ва уларга жавоб топиш йўли билан ҳақиқатни аниқлаш мумкин, деб билган. У эзгулик – билим ва донишмандликдир, яхшилик моҳиятни тўғри англаган инсонгина яхшилик қиласи, деб тушунтиради. Суқрот адолатга хилоф бўлган давлат бошқарувининг ҳамма шаклларини танқид қиласи, фақатгина адолатли, демократик давлат бошқарувини ёқлаб чиқади.

Шарқда, яъни Турон заминда эса жамият ривожи ва бунёдкорлик гоялари хусусида Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Алишер Навоий қарашлари ўзига хос ўрин тутади. «Ал-муаллим ас-Соний» («Иккинчи муаллим»). Шарқ Аристотели деб ном олган Абу Наср Форобий (873-990йй.) ўзининг «Фозил одамтар шаҳри», «Фуқаролик сийсати», «Баҳт саодатта эришув ҳақида» каби асартарида олижаноб жамият, адолатли тузум ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилиб, ўз даври учун изчил таътимот яратди. У ҳар томонлама стук, барча аҳолини баҳт-саодатта, илм-маърифатга оғиб борувчи исдат жамоа ҳақидаги гояларни олға сурди.

Ўша даврнинг буюк мутаффакирлари Абу Райхон Беруний ва Абу Али ибн Синонинг бу борадаги қарашлари ҳам ўзига хосdir. Улар ҳар бир нарсанни кузатиш ва тажриба асосида ўрганишга, кейин хулоса чиқаришга интилганлар, барча бунёдкорлик инсоннинг меҳнатига боғлиқлигини таъкидлаганлар. Буюк ўзбек шоири, мутаффакири ва давлат арбоби Алишер Навоий эса ўз асарлари билан жамият тараққиётининг замонасига хос фазилатларини ёритишга ҳаракат қиласи. У шеърлари ва достонларида разолатга, беқарорликка, урушу жанжалларга, маърифатсизликка қарши кураш гояларини утуглайди. Инсонларни меҳнатга, яратувчанликка, адолатга чақиради. Маърифатга асосланган жамият яратишни орзу қиласи. Унинг бу орзулари «Фарҳод ва Ширин», «Садди Искандарий» каби достонларида ўз ифодасини топган. Шоирнинг бевосита ўзи ҳам қатор бунёдкорлик ишларига бош-қош бўлган.

Хитой ва ҳинд мутафаккирларининг жамият ривожи ҳақидаги қараашлари ва бунёдкорлик гоялари ҳам Осиёнинг «шарқона» маънавиятида ўзига хос ўрин тутади. Жумладан, буюк Хитой мутаффакири Конфуций (мил.ав.551-479) гоялари ҳанузгача Хитой халқи мағкурасида стакчилик қилиб келмоқда. Бу гояниң асоси жамиятни ҳар қандай ижтимоий ларзалардан асраб қолиш ва инсонлар манфаатини юқори қўйишга қаратилган. Алломанинг мақсади халқни мавжуд тартиб-қоидаларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш бўлган. Бу гояга кўра, инсонлар жамиятнинг табиий тараққистига қарши чиқмаслиги, яъни инқилобий йўлни тантамаслиги керак. Конфуций инсоният ҳақида фикр юритар экан, одамлар ижтимоий келиб чиқиши ёки жамиятдаги мавқеи орқали эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, ҳақгўйлик, самимият, фарзандлик иззат-хурмати каби юксак маънавий фазилатларга эришиш туфайли камолатга стишуви мумкин деб, ҳисоблайди. Бундай «шарқона демократия»нинг тамойилларини ўзида акс эттирган гоялар бутун-бутун давлатларнинг узоқ йиллар давомида барқарор яшаб қолишига сабаб бўлгани, Шарқ халқларининг тарихий, ижтимоий, сиёсий тараққистига ўз ижобий таъсирини кўрсатгани шубҳасиз.

Ҳинд халқининг буюк фарзанди Маҳатма Ганди (1869-1948) ўз маънавияти, гоялари ва илғор қараашлари билан XX асрнинг буюк шахсларидан бирига айланган. У мустамлакачиларга қарши курашнинг тимсоли эди. У ҳиндлар билан мусулмонларнинг ўзаро дўстлигини мустаҳкамлашга интилди. Ганди дин билан сиёсатни бир-бирига боғлашга ҳаракат қилди. Унга халқ «Маҳатма» – «Буюк қалб» деб ном бергани ҳам шундан бўлса, ажаб эмас. Р. Тагор фикрига кўра: «Ганди муваффақиятининг сири унинг жўшқин маънавий кучида ва беҳад даражада ўз манфаатларидан воз кечишидадир. У ўзининг олиҳимматлилиги билан ноёбдир. Ганди ҳаётининг ўзи фидойилик тимсолидир».

Кўхна Турон ўз бошидан кечирган буюк тарихий воқсалар ичida Амир Темурнинг бунёдкорлик гоялари ва амалий фаолияти катта аҳамиятга эта. У гарчи фотиҳтар қаторидан ўрин олиб, беҳисоб жанг-жадалларни бошидан кечирган бўлса-да, асосий мақсади бунёдкорлик ва яратувчилик бўлган. Жумладан, у «Темур тузуклари»да: «Агар фуқародан бирининг уй-иморати бузилиб, тузатишга курби стмаса, керакли ускуналарни етказиб бериб, унга ёрдам берилсин», деб кўрсатма беради. Шу ўринда, юртбошимизнинг Амир Темур ўз давлатини ақд-заковат ва ҳукуқий асос билан идора этган, десак, адолатдан бўлади, деган фикрлари ниҳоятда ўринлидир. Зоро, Соҳибқироннинг Мовароуннаҳр, Хурросон ва бошқа жойларда бунёд этган иншоотлари, унинг ўзи ва

темурийлар сулоласи давридаги маданият, фан, адабиёт соҳасидаги ютуқлар бунга мисол бўла олади.

Миллий давлатчилик гояси ва унинг халқлар тараққиётига ижобий таъсирини мустақил Ўзбекистон мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамкорлик, миңтақавий тинчлик, миллатлараро тотувлик борасида олиб бораётган сиёсати барқарорлик ҳукм суришига асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Цивилизациялар тарихида ёвуз гоҳ ва тажовузкор мағкуралар. Жаҳон тарихини умумлашган тарзда бир пиллапоя кўринишида тасаввур қилсак, унинг ҳар бир зинасини инсоният олдида янги имкониятлар ва истиқболлар эшигини очиб берувчи тараққиёт босқичи дейиш мумкин. Бу тарих мазмунини эса кўп жиҳатдан турли ижтимоий табақалар, сиёсий оқимлар, халқлар ва миллатлар, алоҳида давлатлар ва ижтимоий тузумларнинг хилма-хил мақсад ва манфаатларини ўзида акс эттирувчи гоялар ва мағкураларнинг амалиёти белгилайди. Тарихий жараён табиатидан келиб чиқадиган мазкур хусусиятнинг диалектикаси инсоният учун доимий бўлган «эзгулик» ва «ёвузлик» ўртасидаги абадий кураш деб аталмиш муҳтасар таърифда ўз аксини топган.

«Эзгулик» – тараққиётга интилувчи кучларни, инсонпарварлик ва юксак ахлоқ фалсафасини, ижтимоий адолат принциплари ёки «Авесто»да баён қилинган «эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу иш»нинг негизини ташкил этадиган қадриятларни ўзида мужассам этади. «Ёвузлик» эса тарихий реакция, тараққиёт фиддирагини орқага буриш, қора кучлар фаолияти ва ҳукмронлигини ифодалайди. Инсониятнинг, жумладан, Ўзбекистоннинг неча юз йиллик солномасида ҳам турли босқинчилклар оқибатида зулм, зўрлик, кулфат уругларини сочиш ва қон тўқилишига сабаб бўлган бузғунчи гоялар ва мағкураларнинг ҳалокатли таъсири билан боғлиқ қайгули саҳифалар кўп. Бу гоялар ўзларида сиёсий босқинчилик ва мустабидлик интилишларни гоҳ яширин, гоҳ ошкора ифодалаган ҳолда диний, миллий, синфий шиорларни байроқ қилиб майдонга чиққанини кўрамиз. Лекин моҳият ҳамиша ўзгармай қолаверган. Яъни, улар миллатлар ва халқларнинг турмуш тарзи, маданияти, анъана ва урф-одатларини куч билан ўзgartиришга, кенг халқ оммасини бошқаларнинг сиёсий иродасига бўйсундириш ва мағкуравий асоратга солишга, ўзаро адоватга асосланган ижтимоий тартибларни қарор тонтиришга, миллатга ёт мағкуравий тасаввурларни тиқиширишга қаратилган. Бузғунчи гоялар ва мағкураларнинг амалга оширилиши миллатлар ва халқлар азалий маданиятининг смирилишига, давлат ва жамият ҳаётида салбий ҳодисаларнинг кучайишига сабаб бўлган, кўплаб халқларни ўз ўлини ўзи танлаш ҳуқуқидан маҳрум этган.

Фоялар ҳукмронлигининг тамал тоши айнан қадимий цивилизациялар даврида қўйилган эди. Унга биноан, одатлар ва таомилларга эмас, балки ғоялар ёки бирор мақсадга бўйсундирилган муайян тилдаги инсон хулқ-авторини шакллантириш мумкин эди. Лекин шу билан бир вақтда, қадимданоқ кишилар онгини найранг ва алдовлар воситасида, ёлғон идеаллар билан заҳарлаш имконияти ҳам пайдо бўлди.

Қадимий цивилизацияларда ижобий гоя ва қадриятлар билан бирга, салбий характердаги мафкураларнинг ҳам униб чиқиши учун замин бўладиган тасаввур-тушунчалар майдонга кела бошлаган эди. Масалан, қадимий Римда бундай қадриятлар тизимини, бир қарашда умуминсоний қадриятлар жумласидан бўлган, ватанпарварлик тушунчасини белгилар эди. Аммо, бу тушунча Рим ҳалқининг худо томонидан алоҳида танлангани, тақдирнинг ўзи томонидан зафарли истилолар ва Рим салтанати ҳудудини кенгайтириш учун сафарбар қилингани тўгрисидаги сохта тасаввўрларга асосланган эди. Бундай мафкуравий асослар империячилик тафаккур тарзининг шаклланишига сабаб бўлди. Бошка ҳудудларни босиб олишга рагбатлантирувчи ушбу гоя кейинчалик дунёқараашлар тизимида бир ҳалқнинг бошка ҳалқ томонидан мустамлакачилик асоратига солинишини нафақат ахлоқий жиҳатдан оқладиган, балки уни қаҳрамонлик даражасига кўтарадиган буюк давлатчилик мафкурасининг ривожланишига омил бўлди.

Ўрта асрларга ўтилиши билан, асосан Европада, дин ва черковнинг роли мисли кўрилмаган даражада ўёди. Бу даврда худога оташин ва жазавали ишонч ҳукмронлик қилди ва бу эътиқод инсон ҳаётининг барча томонларини, туғилишдан ўлишгача бўлган ҳар бир қадамини белгилаб берди. Ушбу даврда дин мустабид мафкура шакли сифатида майдонга чиқди.

Бу бир томондан, ўз диний уюшмаси ичидаги даҳрийга ёки «муртад»га чиқарилган шахсларнинг турли баҳоналар билан оммавий равишда қирғин қилинишида, иккинчи томондан эса, диний ва ҳудудий истилоларни мақсад қилиб олган хунрезлик урушларида ўзининг аянчли ифодасини топди. Европанинг христиан дунёси томонидан мусулмонларга қарши амалга оширилган салиб юришларини бу урушларга мисол қилиб келтириш мумкин.

Ўрта асрлар диний экстремизми, ўз навбатида, жавоб реакцияси тарзида – антогонизмга асосланган турли ғоялар ҳамда атеизмнинг кучайишига ҳам сабаб бўлди. Вақт ўтиши билан алоҳида сиёсий кучлар бундай ғоялар ва худога муросасизликка асосланган атесизмдан ҳам ўзларининг мафкуравий мақсадлари йўлида фойдаландилар. Ғоялар ва мустабид мафкуралар тарихида бундан фойдаланган сабиқ коммунистик таълимот алоҳида ўрин тутади. У ташқи жиҳатдан адолат

идеалини ўзиди мужассам этган олижаноб интилиштарни ассо қылтиб олгандек кўринса-да, охир-оқибатда мустабид жамиятни шаклантириш мафкурасига айланди.

Большевизм билан бир қаторда, XX асрнинг бошида мустабид гоя ва мафкуранинг бошқа шакли – фаизм (итал.фашио – оқим) пайдо бўлди. Собиқ социалист Б. Муссолини Италияда фашистлар ҳаракатининг асосчиси бўлди. Германияда миллый социалистик партия тузган А. Гитлер эса фаизмнинг «матьнавий ота»сига айланди. Фаизм II жаҳон уруши оловини ёди, 50 млн.дан ортиқ кишининг қирилиб кетишига сабаб бўлди. Бизнинг мамлакат ҳам мотам либосига ўралди. Иккинчи Жаҳон уруши жабҳаларида курашган Ўзбекистонлик жангчилардан 263005 нафари ҳалок бўлди, 132670 киши дом-дараксан кетди, 60452 киши ногирон бўлди.

Большевизм ва фаизм мафкуратлари ўргасида кўплаб ўхшаш жиҳатлар мавжуд. Айни пайтда жиддий тафовутлар ҳам қўзга ташланади. Асосий фарқлардан бири, бу миллат омилиниң турлича баҳоланишиди. Агар коммунистик таълимот, ҳалқларниң миллый-этник ўзига хосликларининг йўқотиш, «пролетар байналминалтиги» шиори билан майдонга чиққан бўлса, фаизм бир ҳукмрон миллатнинг «ирқий-этник соғлиғи»ни мутлақлаштиришини таргиташибашвиқ этади. У ирқчиликнинг ҳомийси ҳисобланади.

«Расизм» сўзи «раса» (ирқ) атамасидан келиб чиққан. Бу атама XVII асрдан боштаб Европада «инсоният насли»ни турли ирқий гуруҳлар, жумладан, «оқ», «қора» ва «сарик» ирқка ажратиш учун қўлтана бошлади. Ирқчилик таълимоти «оқ танли»ларниң афзальтиги, уларниң азалдан «олий ирқ» этиб танлангани, бошқа ирқтарниң эса «оқ»ларга қараганда номукаммал яратилгантиги ва ҳамиша тараққиётнинг қуий погоналарида туришини «асослаб» беради. Унинг асосий гояси ўзининг «илоҳий» табиатига кўра «оқ» ирқларни «қуий» ирқлар устидан ҳукмрон қилишга даъват этишга қаратилган эди. Ирқчилик миллый мансублиги ва терисининг рангига кўра ажратиб турувчи кишиларга тазиик ўтказиши, уларни ҳақоратлаш, уриш ва ўлдириш каби ҳаракат-ҳодисаларда яққол намоён бўлди. Ижтимоий ҳукмронлик шаклларидан бирининг мафкураси бўлар экан, у буюк давлатчилик, ашаддий шовинизм, «танланган» ҳалқларниң миллый афзальтиги боялари билан чамбарчас боғланиб кетди.

Ирқчилик – кўп қиёфати. Масалан, ўзини олий ирқ ҳисоблаган инглиз, испан, француз босқинчилари ўрта асрлар ва айниқса, XVIII-XIX асрларда Америка, Австралия, Африка ва Осиёда ерли ҳалқтарни кўплаб қириб ташладилар. Жанубий Африка Республикаси томонидан XX асрда узоқ ўйлар мобайнида ўтказиб келинган ирқий айирмачилик сиёсати – шафқатсиз ирқий таҳқиқрлаш ва камситишида ўз ифодасини топди. 1865 йилда АҚШда тузилган «Ку-клуке-клан» террористик ташкилоти ҳам ўзининг

ошкора ирқчиллик йўналишидаги фаолияти билан ажралиб туради. Негларнинг фуқаролик ҳуқуқларига қарши кураш ва уларни мамлакатдан чиқариб юборини унинг асосий гояси ҳисобланади.

Яна бир ёвуз гоя – терроризм бугунги кунда ҳам инсониятга катта таҳдид солмоқда. Жамиятга доимий қўркув, фитнагаламислик муҳитини вужудга келтириш, зўравонлик йўли билан жамият барқарорлигини бузиш, гуноҳсиз кишилар, жумладан, болаларнинг ҳалок бўлишига олиб келадиган сиёсий мақсаддаги ўздириш ва портлашлар бу мудҳиш гоянинг асл моҳиятини ташкил этади.

Сиёсий терроризм XIX асрдаёқ вужудга келган эди. Лекин у XX юз йилликла кенг қулоч ёзди. Фарбий Германиядаги «қизил армия» ва Италиядаги «қизил бригада» гурухлари, Испаниядаги басклар ташкилоти, Ольстердаги «Инқилобий-халоскорлик армияси», Перудаги «Порлоқ ҳаёт» каби бирлашмалар замонавий сиёсий террористларнинг биринчи авлоди эди. Кейинги йилларда дунёнинг ўнлаб мамлакатларида, жумладан, бизнинг ёш давлатимиз чегарасига яқин давлатлар худудларида ҳам терроризм ўчоқлари пайдо бўлди. Улар мустақил Ўзбекистонга қарши куч йигмоқда. Чунончи, Тошкентда 1999 йилда юз берган февраль воқсалари, 2000 йил ёз ойларида Сурхондарёга Афғонистондан ўтган террористик гурухлар хуружи бузгунчи сиёсий кучларнинг халқимизни демократик тараққиёт йўлидан қайтаришга бўлган уринишлари тўхтамаганидан гувоҳлик бсрди.

Фоя ва мафкураларни мутлақлаштиришнинг салбий оқибатлари. Тарихдан маълум бўлган рсал мустабид тузумларни қиёсий таҳлил этиш улар амал қилган мафкураларнинг қуидаги умумий хусусиятларини ҳамда бу гояларни амалга ошириш билан боғлиқ қатор салбий оқибатларни аниқлаш имконини бсрди.

Аввало, мустабидчилик мафкуралари ўз давлатларида ижтимоий ва шахсий ҳаётнинг барча соҳаларини тўлиқ қамраб олишга, ягона дунёқараш тизими ҳукмронлигини ўрнатишга интиладилар. Бу мафкуралар буюк ва ёрқин ўтмишни инкор этадилар. Улар жамиятни инқилобий йўл билан ёспасига қайта тузиш зарур ва уни амалга ошириш мумкин, деб ҳисоблайдилар, ўзларигача бўлган қадриятларнинг барчасини ёхуд кўпчилигини бекор қилиб, уларни фақат ўз тамойиллари билан алмаштироқчи бўладилар.

Масалан, биринчи қарашда, узоқ ўтмишга қайтишга чақирувчи ислом фундаментализми гўёки бундан мустаснодек туюлади. Бироқ, аслида бунда ҳам ўша андоза сақланиб қолади. Яъни Ислом фундаментализми тарих ғилдирагини ўрта аср жаҳолати даврига қайтариш ңиқоби остида, «ижтимоий казарма» типидаги бирхиллаштирилган мустабид «клажак»нинг ўзига хос андозасини таклиф этадики, унда инсон фуқаролик ҳуқуқларидан тўлиқ

махрум қилинади, ҳақиқатда диний террорга дучор этилади. Биз юқорида бундай ғоянинг қандай аянчли оқибатга олиб келишини Ўрта аср Европасидаги инквизиция мисолида кўриб ўтдик.

Мустабидчилик мафкуралари «янти жамият» ва «янги инсон»ни вужудга келтиришни ўз мақсади деб эълон қиласди, бунда шахс манфаатлари ва, айниқса, шахс эркинлиги тор ҳукмрон табақа, мустабид тузумнинг манфаатларига бўйсундирилади. Бундай ижтимоий тузум «демократиянинг олий шакли», ҳалқ ҳокимияти шакли, деб эълон қилинади. Лекин бунда демократия ҳалқ иродасининг амалга оширилиши деб эмас, балки ҳатто ҳалқ иродасига қарши боришга тўғри келган тақдирда ҳам зўравонлик воситалари билан ҳалқ «фаровонлиги»ни амалга ошириш деб тушунилади. «Мустабидчилик мафкураси» ўзини ҳақиқатнинг гавдаланиши ва фаровонликнинг намоён бўлиши деб ҳисоблангани учун ҳам ҳар қандай фикр, ҳар қандай бошқача мулоҳазага бартараф этилиши лозим бўлган ёвузлик (атайлаб қилинган ёки атайлаб қилинмаган) деб қаралади. «Мустабидчилик мафкураси» гўёки танқиддан холи, қандайдир иҳоталанган ишонч объектига айланади. Бошқача айтганда, бундай мафкура эркинлик, инсоний ҳақиқат устидан ўз зўрлиги ва ҳукмронлигини ўрнатади.

Сиёсий мухитда бунга ҳокимиятни монополиялаштириш мувофиқ кслади. Ҳокимият битта партия (ёки сиёсий ҳаракат) нинг кўлида тўпланади. Ҳукмрон партияянинг давлат аппаратига ўсиб чиқиши содир бўлади. Шу билан бирга, жамиятнинг давлатлашуви, яъни давлатдан мустақил бўлган ижтимоий ҳаётнинг йўқотилиши (ёки ниҳоятда камайтирилиши), фуқаролик жамиятининг йўқотилиши (хусусан, ҳукмрон партияга бўйсунмаган барча бошқа партия ва жамоат ташкилотларининг таъкидланиши) да ўз ифодасини топади. Ҳукуқнинг, қонуннинг роли камситилади: ҳокимият қонун бўлан чесланмайдиган ва қонунга бўйсунмайдиган ваколатга эга бўлади, давлат ҳукуқий давлат бўлмай қолади, у иқтисодиёт соҳасини ҳам танҳо назорат қиласди, иқтисодиётта марказлашган раҳбарликни қарор топтиради (бу гўё энг оқилона ва самарали раҳбарлик бўлармиш).

Ахборот монополияси ҳам сиёсий ва иқтисодий ҳокимиятни мутлақлаштириш билан чамбарчас боғлиқдир: «мустабид тузум»да барча ахборот воситалари, жамиятда муомалада бўлиб турган ахборотнинг мазмуни ҳам аппаратнинг қаттиқ назоратига олинади. Зўравонлик ишлатмасдан туриб бутун монополиялар тизимини сақлаш ва мустаҳкамлаш мумкин бўлмайди. Шунинг учун ҳам давлат терроризми, террорни ички сиёсатни амалга ошириш воситаси сифатида қўллаш «мустабидчилик тузумлари» учун хосдир.

Мустабид давлатларнинг ўзига хос бошқа характеристли хусусияти жамиятнинг ҳарбийлаштирилиши, «ҳарбий лагер» ёки «қамал

қилинган қалъа»дан иборат гоявий-психологик вазиятни вужудга келтиришдан иборатдир. Бунда мамлакат ичиди ҳарбий фанатизм вазияти авж олдирилибгина қолмасдан, шу билан бирга, агрессив ташқи сиёсат ҳам амалга оширилади. Бу сиёсат ҳарбий-худудий ва мағкуравий босқинчилик қилишга, ўзининг мустабидчилик тартибларини кенг миқёсса қарор тоғтиришга қаратилади.

Лекин тарих ҳақиқати шундан иборатки, мустабидчилик мағкураларининг тури андоzlари ва уларнинг лойиҳалари асосида яратилган демократияга қарши тузумларнинг пировард натижада ҳалокатга учраши муқаррардир.

Бироқ, гоявий кураш тобора янги-янги қиёфага кирмоқда. Президентимиз Ислом Каримов ҳаққоний равишда таъкидлаганидек: «Кўп синовлар, азобу уқубатлар, хатолар, фожсалар, қатагонларни бошдан кечирган, асримиз поёнига стаётган, инсоният янги аср бўсағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги мағкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмоқда. Ранг-баранг, баъзан бир-бирига зил дунёқарашибар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб, қонли тўқнашувлар, оммавий қиргингиларга сабаб бўлмоқда, одамлар бошига бсхисоб қайгу-кулфатлар солмоқда».

Ана шу сабабдан ҳам мустақил Ўзбекистонда ҳозирги даврда миллат, жамият, давлатнинг бирлаштирувчи байроғи бўлган миллий гоя ва мағкурани шакллантириш ва халқимиз онгига сингдириш юзасидан фаоллик билан иш олиб борилмоқда.

Бу мағкура мустақиллик йилларида эришилган галабаларни, энг катта ютугимиз бўлган истиқолимизни, Она Ватанимизни, фарзандларимизнинг баҳти келажагини фидойилик билан ҳимоя қилиш, доимо хушёр ва сергак бўлишга ёрдам беради. Зеро, Ўзбекистон бизнинг умумий уйимиз – уни асраш ҳар биримизнинг вазифамиздир. Шу маънода миллий истиқдол гояси ҳар биримизнинг қалбимиизга сингадиган, умумий гоямиз, онгимиз, дунёқарашибимизнинг таркибий қисмидир.

Таянч тушунчалар

Ижтимоий тараққиёт, гоялар тарихи, бунёдкор гоялар, ёвуз гоялар, вайронкор гоялар, мағкурани мутглақлаштириш.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ижтимоий тараққиётда гоялар қандай ўрин тутади?
2. «Бунёдкор гоялар» тушунчаси тавсифи.
3. Вайронкор ва бузгунчи гояларга мисоллар келтиринг.
4. Гояга қарши – гоя, жаҳолатга қарши маърифат тамойилининг тарихда намоён бўлиши.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. Т., 7 т., «Ўзбекистон», 1999.
3. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., «Шарқ», 1998.
4. Каримов И.А. Миллий истиқлол мағкураси – ҳалқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончdir. – «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.
5. Темур тузуклари. Т., F. Фулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 112 б-346.
6. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

ИККИНЧИ ҚИСМ

Хозирги замонда инсон онги ва қалбы учун кураш

1-мавзу: Бугунги дүнёнинг мафкуравий манзааси ва глобаллашув жараёнлари

Режа:

1. Бугунги дүнёнинг мафкуравий манзааси.
2. Хозирги давр ва мафкуравий полигонлар.
3. Мафкуравий иммунитет ва мафкуравий профилактика.

Бугунги дүнёнинг мафкуравий манзааси. *Хозирги давр-дүнёда гоявий қарама-қаршиликлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам күчлироқ бўлиб бораётган даврdir.*

Дүнёнинг ҳудудий жиҳатдан турли минтақа ва қитъаларга бўлинишини география дарсларидан яхши биламиз. Жаҳоннинг сиёсий харитасига қараб ва мавжуд давлатларнинг чегараларини ҳисобга олган ҳолда ҳам Ер юзининг ҳудудий бўлинишини бемалол тасаввур қила оламиз.

Инсоният XXI аср охирига келиб бир қатор чегара билмайдиган муаммоларга дуч келди. Уруш ва тинчлик, экологик фалокатлар, маънавий қашшоқлик, наркобизнес, терроризм каби муаммолар ана шулар жумласидандир. Шу билан бирга дунёда глобаллашув, ахборот оқимининг тезлашуви ва интсисивлашуви, универсал технологиялар билан боғлиқ умумбашарий жараёнлар ҳам бормоқда. Бутун Ер юзи одамзот учун ягона макон эканлиги аниқ. Бунга шак-шубҳа йўқ, албатта. Аммо тарихда мавжуд чегараларни ўзгартириш, муайян ҳудудларни босиб олиш учун сон-саноқсиз урушлар бўлгани матъум. Бу жараёнда эса уруш қуроллари мунтазам такомиллашиб борганини биламиз. Мазкур урушлар то XX асргача асосан кўпроқ бир давлат ичида, икки давлат ўртасида ёки нари боргандан бир минтақа доирасида бўлиши мумкин эди. Тўғри, айтайлик, Александр Македонский, Чингизхоннинг улкан давлат барпо этиш учун ёки ўрта асрлардан бошлаб европалик истилочиларнинг бошқа қитъаларни забт этиш учун олиб борган урушлари кўлами жиҳатидан ажralиб туради. Аммо бундай ҳолатлар иетисно ҳодисалар сифатида баҳоланмоғи керакка ўхшайди. XX асрда рўй берган иккита жаҳон урушида ўнлаб давлатлар, бир неча

қитъа мамлакатлари иштирок этганлигини эсласак бундай хулоса муайян даражада ўринли эканлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Уруш қуроллари таомиллашиб бораверди. Бугунги кунда улар бошқа ҳудудни босиб олиш уёқда турсин, балки бутун Ер сайсрасидаги ҳастни бир неча марта йўқ қилиб ташлашга стади.

Шу билан бирга, ҳозирги вақтда мафкуравий воситалар орқали ўз таъсир доирасини кенгайтишига интилаётган сиёсий кучлар ва ҳаракатлар ҳам иўқ эмас. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва коммунизм, ирқчилик ва диний экстремизм мафкуралари шулар жумласидандир.

Натижада дунёда инсон қалби ва онгини эгаллаш учун кураш тобора кучайиб бормоқда. Бу ҳол бугунги кунда дунёнинг мафкуравий манзарасини белгилаб бермоқда.

Кишилик жамияти тарихи инсонда олижаноб фазилатларнинг шаклланиши ва ривожланишига ҳам, айни пайтда гайриинсонийликнинг хилма-хил кўринишлари илдиз отиб ўзининг мудҳиш қиёфасини намоён қилишига ҳам кўп бор гувоҳ бўлган. Афсуски, инсониятнинг бутун тарихи давомида бундай иллатлар унга ҳамроҳлик қилиб келди, турли даврларда янги шакл - шамойил, хусусият касб этди. Бугунги кунда уларнинг энг сўузлари Ер юзидағи тинчлик ва тотувлик, ҳамкорлик ҳамда ҳамжиҳатликка ва охир-оқибатда инсониятнинг ягона бирлик сифатида эркин тараққий қилишига катта хавф туғдирмоқда.

Бугун дунёнинг мафкуравий манзарасини ўз мақсадлари йўлида ўзгартиromoқчи бўлаётган мафкура шакллари барқарорлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда. Уларнинг асосий шакллари ва ўналишилари Президентимиз Ислом Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли асарида кўрсатиб берилган. Мазкур маърузада ана шу асардан асосий манба сифатида фойдаланамиз.

Тараққиётта нисбатан хавф-хатарлардан бири буюк давлатчилик **шовинизмидир**. Буюк давлатчилик шовинизмини, Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Муайян кучлар ва давлатлар томонидан бўладиган сиёсий, мафкуравий ва иқтисодий ҳукмронлик деб ёки миллатлараро ва давлатлараро, минтақавий муносабатларда унга интилиш деб таърифлаш мумкин.

Шовинизм баъзи кўп сонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни ўраб турган жуғрофий - сиёсий маконда ҳам ўзининг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиш учун кураща намоён бўлади¹.

¹ И.А. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент, «Ўзбекистон», 1997. 52-бет.

Кўриниб турибдики, буюк давлатчилик шовинизми гайриинсоний характерга эга. Зоро, у ўз моҳиятига кўра миллий тенгсизликни оқлаш, тарғиб - ташвиқ қилиш ҳамда ҳимоя қилишининг ўзига хос шаклидир.

Буюк давлатчилик шовинизми пайдо бўлишининг сабаблари нимада? Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, бугунги кунда буюк давлатлар мақомига эга бўлган айрим мамлакатлар кўпгина минтақаларни ўзларининг «ҳаётий манфаатлари» ҳудуди сифатида босиб олиб, узоқ вақт мустамлакачилик сиёсати юргизганига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Айнан босиб олинган ҳулудларнинг табиий ҳом ашё ресурсларидан фойдаланиш, бу мамлакатларнинг моддий ва маънавий бойликларини ўзлаштириш уларга улкан ва қудратли давлатга айланишга имконият яратди. Бунинг оқибати ўлароқ, ўз атрофидаги мамлакатлар ва ҳалқлар билан муносабатда ўзини устун, танҳо ва ягона деб билиш, инсоният тақдиди, ҳалқлар кслажагини белгилашда алоҳида мавқса даъвогарлик ифодаси сифатида баҳоланиши мумкин бўлган мумтозлик мафкураси тарих саҳнасига чиқди. Бундай мафкура давлат сиёсатининг асосига айланганда узоқ давом этган қонли урушлар келиб чиқиши, бутун бир минтақаларнинг вайрон бўлиши, кўплаб ҳалқларнинг қарам қилинишини исботловчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Иқтисодий имкониятлари заифлашган, ижтимоий тотувликка зил кетган, ички зиддиятлар кучайган, Ватан, миллат тақдидиранд ӯзининг тор манфаатларини устун қўядиган, ўзаро қслиша олмаётган, ҳокимиётта даъвогар сиёсий турұхларнинг мавжуд муаммоларни ташқи кучлар ёрдамида ҳал қилишга уриниши ва маънавий-руҳий парокандалик, эртанги кунга ишончсизлик түйгулари ҳукмрон бўлган мамлакатлар буюк давлатчилик шовинизми нишонига айланишини замонавий тарих ҳам кўрсатиб турибди.

«Афсуски, бизнинг ўлкамиз ҳам буюк давлатчилик шовинизмининг фалокатли таъсиридан четда қолмади. «У ҳам узоқ вақт давомида ҳукмрон шовинистик ва агрессив миллатчилик гояларининг бутун жағоларини тортиб келди,- деб ёзди Ислом Каримов. - Ўзбекистон Россия империяси, сўнгра эса собиқ Совет империяси таркибида мажбуран ушлаб турилган мураккаб даврни бошдан кечирди»¹.

Буюк давлатчилик шовинизмининг хавфи бундай позицияда турган кучлар, давлатларнинг иқтисодий, сиёсий ёки ҳарбий салоҳиятининг катталигидагина эмас, балки ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазийқ кўрсатиш имкониятларининг

¹ И.А. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент, «Ўзбекистон», 1997 йил, 53- бет.

кенглигига, улар қўлидаги гоявий таъсир ўтказини восита ва механизмларининг хилма-хиллигига ҳамлар.

Буюк давлатчилик шовинизми буғунги кунда пансоветизм билан ўзига хос тарзда қўшилиб кетмоқда. Пансоветизм тушунчаси узоқ вақт давомида бир иттифоқ доирасида яшаш натижасида ижтимоий-маданий ҳаётда юзага келган муайян яқинлик, ўхшашик, умумийлик, иқтисодий алоқадорлик ва баглиқликни мутлақлаштиришга асосланган. Аммо, Президентимиз ўринли таъкидлаганидек, бундай қарашлар ортида ҳам содда кишиларнинг бош-кўзини айлантириб, ўз умрини яшаб бўлган гояларини ҳаётимизга қайтадан тиқиширишга, шу йўл билан яна эски тузумни тиклашга, бир сўз билан айтганда, миллий ўзлигимизни йўқотишга қаратилган интилиш ётганлигини ёддан чиқармаслик зарур.

Буюк давлатчилик шовинизмининг пансоветизм байроби остида жонланишининг сабаблари нимада? Жиддий таҳлил қилинадиган бўлса, биринчидан, беҳисоб хомашё ресурслари, ишчи кучи, транспорт коммуникацияларидан фойдаланишдан, геостратегик мавқедан маҳрум бўлиш; иккинчидан, собиқ колонияларнинг ўз метрополияси таъсири ва тазиқидан халос бўлишга интилиши, мустақил ички ва ташқи сиёsat юрита бошлаши; учинчидан, халқаро майдонда тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик устувор бўлиб бораётганини тушунмаслик, тўғрироғи тушунишни истамаслик; тўргинчидан, бошқа кучлар маркази томонидан гўёки унинг «ҳаётий манфаатлари» тан олинмаёттани, у амал қилаётган ҳудудлар торайтирилаётганини рўйақ қилиш ва, ниҳоят, бешинчидан, мақтанчақдик, инсоният тараққиётига қўшган ҳиссасига ортиқча баҳо бериш, уни бетакрор ва ноёб деб ҳисоблаш ҳозирги кунда буюк давлатчилик шовинизмининг жонланиши учун «асос» бўлиб хизмат қилмоқда.

Бунда оммавий ахборот воситалари орқали психологик таъсир ўтказишнинг янгидан - янги усууларидан фойдаланадилар. Хусусан, миллий ҳаётимизга хос муайян хусусиятларни очиқдан-очиқ қоралаш, срга уриш ёки айрим тарихий воқса-ҳодисаларни умуман бўлмагандек, жаҳон маданияти, илму-фанига улкан ҳисса қўшган улуг алломаларимизни бизга алоқаси йўқдек қилиб кўрсатишга уринишлар мавжуд.

Шунингдек, минтақа давлатлари ўртасида зиддиятлар келтириб чиқариш ва жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур тутдиришга бўлаётган интилишларни ҳеч қачон эътибордан чётда қолдирмаслигимиз лозим.

Буғунги кунда инсон онги ва қалби учун кураш кескин тус олаётган экан, хилма-хил қарашларнинг мафкура майдонида ҳукмронлик қилишга интилиши табиий, албаттга. Бунга эътиқод

умумиилигига асосланган ҳолда якка мафкура ҳукмронлигини таъминлаш орқали жаҳон майдонларини мафкуравий жиҳатдан ўзига қарам қилишига бўлаётган хатти-ҳаракатларни мисол келтириш мумкин. Диний ақидапарастлик шулар жумласидандир. Масалан, ислом динидаги ҳозирги ақидапарастлар ижтимоий, миллий хусусияти, қайси давлатга мансублигидан қатъий назар, барча мусулмонларнинг маънавий бирлиги ҳақидаги тасаввурларга таяниб уларнинг ягона халифалик остида сиёсий бирлашуви гоясини асослашга ҳаракат қиласди. Кўриниб турибдики, бу идеология диний асосда бирлашув гоясини биринчи ўринга қўяди. У диний-маънавий заминдаги уйгунлик мамлакатларнинг иқтисодий, маданий-матрифий, илмий-техник соҳалардаги ҳамкорлигига, улар салоҳиятининг бирлашишига ва ҳалқлар тараққиётига йўл очса бунинг нимаси ёмон деган саволни ўргага ташлайди. Бундай мафкура тарафдорлари ўз қарашларини аксарият ҳолларда ана шундай «бозор» шаклда тақдим этишга ҳаракат қиласдилар.

Аммо, жиддий эътибор бериладиган бўлса, биринчидан, улар миллий суверенитетдан воз кечиш ҳисобига ягона давлат тузишни кўзлаётганлари маълум бўлади.

Иккинчидан, халифаликни тиклашга, унинг тўғри эканини асослашга уринувчилар, бу ҳол айнан миллат сифатида ўзлигимизни англашга йўл қўймаслигини яширадилар. Бу гояни тиқиширишда улар бизнинг ислом динига эътиқод қилишимизга алоҳида ургу берадилар.

Тўғри, биз мусулмон ҳалқимиз. Масаланинг нозик жиҳати шундаки, бундай кучлар ана шу реалликни тан оладилару, ўз тарихимиз, тилимиз, бетакрор маданиятимиз, жаҳон ҳалқлари ўртасидаги ўзига хос ўрнимиз, ўз тараққиёт йўлнимиз борлигини инкор этишга ҳаракат қиласдилар. Албатта бу ҳақиқатни тан олиш олмаслик уларнинг иши. Аммо ўзларининг бундай гайриилемий қарашларини кишиларимиз, айниқса ўшларимиз онгига сингдиришга ҳаракат қилаётганликларига бефарқ қараб бўлмайди.

Бундан ташқари, бу оқим тарафдорлари халифалик байроби остида бирлашишни ноисломий дунёга қарши туриш мақсади билан боғлашларини ҳам таъкидлаш зарур. Бундай ёндашув ўта ҳавфли эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Зоро, у инсониятнинг диний асосда қарама-қарши қутбларга бўлинниб кетишига, баъзан «цивилизациялар тўқнашуви» деб аталадиган ҳодисанинг юзага келишига сабаб бўлиши мумкин.

Ҳозирги кунда тил, маданият, урф-одатлардаги умумийлик, бошқача айтганда, этник бирликка асосланган ҳолда ягона мафкуравий майдонни юзага келтириш борасидаги қарашлар ҳам мавжуд. Бундай қарашларнинг шаклланиш тарихи узоқ ўтишига бориб тақалади. Бугунги кунда уларнинг ҳар бири ўзига хос тарзда

дунёнинг мафкуравий манзарасида муайян ўринни эгаллашга уринмоқда.

Бугунги кунда ҳалқларнинг лисоний бирлигига таянган ҳолда уларнинг маънавий-маърифий бирлигини таъминлаш байроби остида тақдим этилаётган гоялар ортида ҳам аслида баразли мақсадлар яширганлигини унутмаслик лозим.

Оламнинг бугунги кунлаги мафкуравий манзараси ҳақидаги мулоҳазалар якуннада нима дейиш мумкин? Мафкура ва мафкуравий тарбия масаласи ўз мустақилигини қўлга киритган, демократик ҳукуқий давлат, эркин фуқаролик жамиятининг асосларини яратадиган мамлакатимиз учун ҳам муҳим ҳаётий аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Зеро, кўзланган мақсадларга ушбу орзу-умид ва интилишларни ўзида мужассамлаштирган гоявий-назарий қарашлар мажмуйи бўлмиш миллий мафкура ва унга асосланган тарбия тизимисиз эришиш мумкин эмаслиги аниқ.¹ Мен,- деб ёзди Президентимиз,-Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир» деган фикрини кўп мушоҳада қиласман.

Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асrimiz бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир»¹.

Бу масаланинг долзарблиги юқорида қайд этилган мафкура шаклларининг хавфини бартараф этиш зарурлиги билан ҳам белгиланади. Зеро, Президентимиз таъкидлаганидек, уларга гоя ва маърифат билан қарши курашиб лозим. Мамлакатимиздаги мавжуд ижтимоий ҳамкорлик, миллий бирлик ва ҳамжиҳатликни сақлаб қолиш ва ривожлантириш йўли билангина қўлга киритилган истиқдолни ҳимоя қиласмиш. Ҳалқаро ҳамжамият, шу жумладан тарих тақозоси билан алоқалар кучли ривожланган давлатлар билан тенг ҳукуқли, иззат-икромли муносабат, ўзаро манфаатли алоқалар эса мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим омили бўлиб хизмат қиласади. Ана шундагина, Юртбошимиз таъбири билан айтганда, минтақамиз ҳеч қачон цивилизациялар тўқнашмайдиган, балки улар бир - бирига таъсири этиб, бир - бирини бойитишнинг ибратли намунасини бсрладиган маконга айланади.

Ҳозирги давр ва мафкуравий полигонлар. Жамият ҳаётида мафкуравий омилларнинг сиззиларли таъсири мавжудлигини бир қарашдаёқ сеziш мумкин.

Баразли гсosиёсий мақсадларга эришиш йўлидаги мафкуравий таъсири ўтказишда энг аввало **бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил** деган қадимий тамойилга амал қилишга уринишни таъкидлаш зарур.

¹ И. А. Каримов. Жамиятимиз мафкураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т., «Ўзбекистон», 1998, 17-бет

Бу тамойилни рүсбәгә чиқаришнинг биринчи йўли мамлакат ичидә ижтимоий пароқандаликни келтириб чиқаришдир. Ва у жамият ҳаётининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий соҳаларида ўзига хос кўринишда намоён бўлмоқда. Масалан, мамлакатимизга нисбатан бу усул ўтиш давридаги ижтимоий - иқтисодий қийинчиликларни бўрттириб кўрсатиш орқали аҳолининг мавжуд ҳолатдан норозилигини ўйғотиш, ўз ногораларига ўйнайдиган муҳолифатчи кучларни юзага келтириш йўли билан сиёсий босқарорликни келтириб чиқаришга бўлган ҳаракатларда намоён бўлди. Бу йўлда диний омилдан фойдаланишга уринишлар ҳам кузатиластир. Ана шу ҳолат ҳам «мақсад воситани оқчалайди» деган ақида гаразли геостратегик манфаатларни рүсбәгә чиқаришнинг асосий қоидасига айланаштаганини кўрсатади.

«Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил» тамойилини амалга оширишнинг иккинчи йўли минтақа давлатлари ўртасида турли зиддиятларни юзага келтиришдир. Бу йўлнинг энг кенг тарқалган усули гўёки минтақада гегемонликка талабгор бўлган давлат борлигини асослаш, таъбир жоиз бўлса, шундай давлат образини яратишдир. Бундай образларнинг яратилиши ср юзининг турли нуқталарида низоли, кам деганда давлатлараро муносабатларда тангликни юзага келтирганлиги тўгрисидаги мисолларни истаганча топиш мумкин. Бундай «образлар» яратилиши натижасида мамлакатларнинг моддий-молиявий, маънавий-интеллектуал салоҳияти жамият тараққиётини таъминлаш ўрнига ана шу «образ» таъсирининг олдини олишга йўналтирилмоқда. Натижада иккинчи асосий мақсадга- муайян давлатни заифлаштириш орқали ўз «иттифоқчисига» айлантиришга эришилмоқда.

«Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил» тамойилини амалга оширишнинг учинчи йўли ҳалқаро майдонда муайян мамлакат ҳақида нотўғри, нохолис тасаввурларни шакллантиришдир. Ҳалқаро муносабатлар майдонидан айрим мамлакатларнинг вақти-вақти билан «қувгин» қилиниб турилиши ана шундай ҳаракатлар натижасидир.

Имтиёзли ҳамкорни белгилаш муайян минтақада геостратегик манфаатларни амалга оширишга хизмат қиласидиган яна бир тамойиллар. Албатта, муайян сабаблар, айтайлик диний, лисоний бирлик, маданий яқинлик ёки бошқа сабаларга кўра ҳар бир давлат ким биландир имтиёзли ҳамкорлик қилиши мумкин. Бу табиий ҳолат. Аммо гап «имтиёзли ҳамкор»дан минтақа давлатлари ўртасида айрмачиликни шакллантириш, «номақбул» давлатлар имкониятларини чеклаш йўлида фойдаланиш, шу билан бирга «ҳамкор» давлатнинг минтақадаги бошқа давлатлардан қайсиadir жиҳатдан устунлигини таъминлашга қаратилган интилишлар ҳақида бормоқда. Аслида у ёки бу кўринишдаги устунликни таъминлаш ҳам асосий мақсад эмас. Бош мақсад - муайян минтақага таъсир ўтказиш плацдармига эга бўлишдир. Бундай плацдармга эга бўлишга

интилиш эса ўз навбатида ушбу минтақанинг геостратегик имкониятлари билан белгиланади. «Бекорга шудгорда қўйруқ на қилур» деганиларидек имтиёзли ҳамкорни белгилашида ана шундай узоқни қўзловчи гаразли геосиёсий ва геостратегик мақсадлар ҳам ётиши мумкинлигини унутмаслик лозим. Шу нуқтаи назардан қараганда, «имтиёзли ҳамкор» тамойили бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил тамойилининг тўлдирувчиси сифатида юзага чиқади. Бунга собиқ Иттифоқнинг Кубадан минтақага революцияни экспорт қилиш учун фойдаланишга урингани мисол бўла олади.

Тенг ҳуқуқли ва ўзаро фойдали ҳамкорлик тамойилига амал қилиш - геостратегик манфаатларни рўсбга чиқариш ва давлатларо алоқаларни мустаҳкамлашнинг энг оқилона ва тўгри йўлидир. Ўзбекистон ўз мустақиллигининг биринчи кунлариданоқ ана шу тамойилга амал қилиб келмоқда. Негаки, бу тамойил геостратегик манфаатлардаги уйғунликка эришиш ва жаҳон миқёсида тараққиётни таъминлаш омилидир.

Мафкуравий иммунитет ва мафкуравий профилактика. Мафкуравий таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш, хусусиятларини яққол кўрсатиш учун Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов томонидан илмий муомалага бир қатор тушунчалар киритилганлигини қайд этиши лозим. Улар қаторида «мафкуравий иммунитет», «мафкуравий профилактика» кабилар бор. Ана шу тушунчаларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда ҳозирги ғунёда кесчаётган мафкуравий жарабаёнларнинг характеристини янада яққолроқ тасаввур қилиш имкони туғилади.

Нима учун кишилар онги ва қалби учун кураш турли мафкураларнинг бош мақсадига айланиб қолди? Гап шундаки, муайян гоя том маънода гоя бўлиши учун кишилар онгини эгаллаши, тўғрироги уларнинг қалбидан жой олиши шарт. Акс ҳолда у ёки бу гоя фақат муайян хабар ёки ахборот сифатида сақланиб қолади, холос. Бошқача айтганда, омборхонадаги кераксиз буюмлар каби онгимизнинг бир четидан жой эгалаб ётавериши мумкин. Бир сўз билан айтганда, бундай ҳолатда гоя шахс учун ҳеч қандай ижтимоий аҳамиятга эга бўлмайди. Фоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон маънавий-рухий ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга даъват этувчи, рагбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланимага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгаллаш мафкуравий курашнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда.

Айнан шунинг учун ҳам Ер юзининг турли минтақалари ҳалқарининг онги ва қалби турли ғояларни синаш майдонига, бошқача айтганда мафкуравий полигонга айлантирилмоқда. Хўш,

мағкуравий полигон деганда нимани түшүнамиз? Полигон (грек. серкірра деган маңынни билдиради) ҳарбий термин эканлигига ўрганиб қолғанмиз. Одатла полигон деганды қурол-аслаша ва техникани синаш, құшинларни ҳарбий тайсіргарликдан үтказиш ёки ҳарбий соҳада машқ ва талқықотлар олиб бориши учун мұлжалланған маҳсус майдон түшүнилади.

Шу нұқтаи назардан қараганда, мағкуравий полигонларнинг хусусиятлари ҳақида нима дейиши мүмкін? Тарихга назар таптайдиган бұлсақ, ўзға ҳудудларни забт этиши мақсалида иштепталыған уруш қуроллари үзлуксиз тәкомиллашиб борганини күрамиз. У наизалардан токи автоматик қуролларгача, замбараклардан то ср юзининг ҳар қандай нұқтасига бехато етиб борадиган қытъалараро баллистик ракеталаргача бұлған узоқ тәкомил йүлини босиб үтди. Бу қуроллар босиб олиниши керак бўлган ҳудудлар аҳолисини жисемонан йўқ қилишга қаратылған эди. Бутунги кунда эса, ўзға ҳудудларни забт этиши учун узарнинг аҳолисини йўқотиш шарт эмас. Зоро, онги ва шуури забт этилган, қараши ва кайғиятлари «мальқул» йўналишга ўзgartирилған аҳоли кўмагида ҳар қандай бойлик, табиий ресурсларга эгалик қилиш мүмкін бўлиб қолмоқда.

Мамлакатимиз ичилде ўзларининг гайриисломий гояларини тарқатишига ҳаракат қылған кимсалар ана шундай гаразли мақсадларни, яни одамлар, айниқеа ёшларни чалгитиши, улар ёрдамида мамлакатни ўз тараққиёт йўлидан четлатиб юборишини кўзда тутган эдилар. Чет элларда ана шундай «таълим» олган ваҳҳобийлар, шунинделек «хизбут таҳrir»чиларнинг ёшлиаримиз онгини заҳарлаш йўлидаги ҳаракатларини ҳам айнан шундай баҳолаш мүмкін.

Мағкура полигонларда синовдан ўтаётпап, моҳияттан гайриинсоний бўлған гояларга қарни тура олиш учун аҳолида мағкуравий иммунитет ҳосил қилиш лозим. Иммунитет (лат. immunitas - озод бўлиш, кутилиши) деганды организмнинг доимий ички муайянлитини сақлаши, ўзини турли хусусиятларга эга таъсиirlардан, уни ташқи инфекциялар кириб келишидан ҳимоя қилишига қодир бўлған реакциялар мажмуй түшүнилади. Иммунитет киши вужудининг турли инфекцион касалларга берилмаслик хусусиятини ҳам ифодалайди. Инсоннинг бутун ҳаёти давомида ташқи таъсиirlарга акс жавоб сифатида ортирилған иммунитет тизими шаклланади. Иммунитет ҳақидати ана шу тасаввурдан келиб чиқиб мағкуравий иммунитет ҳақида нима дейиши мүмкін? Аввало, инсоннинг күплаб хусусиятлари тугма бўлса, мағкуравий иммунитетни шакллантириш, шакллантириб бориши зарур. Иккинчидан, у ҳар бир авлод учун ўзига ҳос хусусиятга эга бўлади. Учинчидан, иммунитет тизими шаклланғандагина мағкуравий

дахтисизликни таъминлаш мумкин (иммунитетта оға бұлмаган қақалоқтарнинг узоқ яшай олмаслигини эслайлык).

Хүші, мағкуравий иммунитет тизими ўз ичига нималарни олади? Мағкуравий иммунитет тизимининг асосий ва биринчи үнсүри, бу билимдир. Аммо, билимлар күп. Масалан, буюқ давлатчилик шовинизми ёки агрессив миллатчилик мағкураси ва амалиёти тарафдорлари ҳам муайян «билим»ларга таянадилар ва уни бошқаларга сингдиришга ҳаракат қыладилар. Шундай экан, бир томондан мағкуравий иммунитет тизимидеги билимлар объектив бўлини, воқеликни тўғри ва тўлик аке эттириши, инсон маънавиятининг бойишига ва жамият тараққиётига хизмат қилиши лозим. Иккинчи томондан, бу билимлар ўз моҳият этилборига кўра, Ватан ва халқ манфаатлари, умуминсоний қадриятлар устиворлиги билан узвий bogliq бўлмоги керак.

Мағкуравий иммунитет тизимининг иккинчи асосий қисми ана шундай билимлар замирида шаклланадиган қадриятлар тизимиdir. Зоро, билимлар қанчалик объектив ва чукур бўлса, унинг замирида юзага келган қадриятлар ҳам шунчалик мустаҳкам бўлади. Бир сўз билан айтганда, шахс, миллат ёки давлатнинг қадриятлар тизими мағкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб берали ва мағкуравий тажовузлар қаршисида мустаҳкам қалқон бўлиб хизмат қиласи.

Аммо, билимлар ва қадриятлар тизими ҳам мағкуравий иммунитетнинг моҳиятини тўлиқ ифода эта олмайди. Зоро, бу икки үнсур мағкуравий иммунитетнинг учинчи муҳим үнсүри, яъни ижтимоий-иктисодий, сиёсий ва маданий-маърифий соҳалардаги аниқ мўлжал ва мақсадлар тизими билан bogliq. Яъни ҳар бир киши каби, халқ, давлат ва жамиятнинг ҳам аниқ мақсади бўлиши шарт. Шу билан бирга бу мақсад англанган, уни амалга оширишда сабитқадамлик даркор. Ана шундай аниқ тизим бўлмас экан, хоҳ алоҳида инсон, хоҳ миллат ёки жамият бўлсин, гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги мағкуравий тазиикларга бардош бериш амримаҳолдир.

Бундай мағкуравий иммунитет тизимини шакллантиришда мағкуравий профилактиканинг ўрни катта. Зоро, у ўз моҳиятига кўра, ёт гояларнинг кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқотишига қаратилган чора - тадбирлар мажмуини ўз ичига олади. Демак, мағкуравий профилактика хилма-хил шаклларда ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган гоявий-тарбиявий, сиёсий, иктисодий, ижтимоий, маънавий ишлар мажмуини, бир сўз билан айтганда, бу соҳада тўғри ташкил этилган таълим-тарбия тизимини қамраб олади.

«Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урғ-одатларига таҳдид

соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар домий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар», - деб ёзди Президентимиз. Шундай экан, вояга стаётган ҳар бир фарзандимизни маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун, бир сўз билан айтганда, кучли мағкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади.

Таянч тушунчалар

Дунёнинг мағкуравий манзараси, мағкуравий полигонлар, мағкуравий таъсир, мағкуравий иммунитет, мағкуравий профилактика.

Тақрорлаш учун саволлар

1. Бугунги дунёнинг мағкуравий манзараси деганда нимани тушунасиз? Унда ҳукмронлик қилишга интилаётган қандай мағкура шаклларини биласиз?
2. Буюк давлатчиликнинг моҳияти ва хавфли жиҳатлари нимада?
3. Халифачиликни тиклаш гоясининг хавфли ва заарли моҳияти нимада?
4. Мағкуравий полигон деганда нимани тушунасиз?
5. Мағкуравий иммунитетнинг қандай унсурларини ажратиб кўрсатиш мумкин?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни-миллат қилишига хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
3. Каримов И.А.Хўшёрикка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
4. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. Т.,7 т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А. Миллий истиқдол мағкураси – ҳалқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. – «Фидокор» газстаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
7. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.
8. Сиёсаншунослик: маърузалар матни.Тошкент, ЎАЖБНТМ, 2000 й.

Режа:

1. Ҳозирги давр: геополитик мақсадлар ва мафкуравий сиёсат.
2. Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар.
3. Марказий Осиё минтақасидаги мафкуравий жараёнлар.
4. Минтақада тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлани зарурати.

Мазкур мавзу учун Президентимизнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари асосий манба бўлиб ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам маърузачи ўз дарсининг бошланишида мазкур асарда Ислом Каримов томонидан кўрсатиб берилган хавфсизликка таҳдидлар, уларнинг умумбашарий ва минтақавий хусусиятларига алоҳида тўхталиши лозим. Ана шу таҳдидлар орасида минтақавий жиҳатнинг аҳамияти тушунтирилгандан сўнг мавзуни ёритиш осонлашади.

«Геосиёсат» тушунчаси ўзида («geo» - «er», «сиёсат» эса - «давлат» ва «ижтимоий иш») маъноларини англатади. «Геосиёсат» атамасида геосиёсий муддаолар, уларнинг кўринишлари, турли хил давлат ва халқларнинг манфаатлари тизими, унга бўлган ёндашув услублари, воситалари у ёки бу давлатнинг ҳудудий жойлашуви, салоҳиятига бўлган муносабатда ифодаланган мақсадлар ўз ифодасини топади.

«Геосиёсат» узоқ тарихга эга бўлса да, у тушунча сифатида XX асрини бошларида шаклланган. Бу атама Р. Челлен томонидан муомалага киритилган бўлиб, ҳозирги даврда давлатлар ва дунё мамлакатлари халқаро сиёсатида, фалсафада, сиёсат фалсафаси ва фанларида кенг қўлланилмоқда. Геосиёсат кўп қиррали тушунча сифатида турли манфаатларни ўзида мужассам этади.

Ҳозирги даврда геосиёсий мақсадлар кўпроқ мафкуравий сиёсат билан ҳамоҳанглигини алоҳида таъкидлаш зарур. Бунда мафкуравий таъсир кўрсатиш геосиёсатнинг энг таъсирчан воситаси сифатида намоён бўлмоқда. Яъни турли давлатларнинг мақсадлари халқнинг турли қатламлари, хусусан ёшлилар онги ва қалбига мафкуравий таъсир кўрсатиш орқали, уларнинг фаолиятини ўз таъсирига, яъни манфаатларига йўналтирилган мафкуравий муҳитни яратишни кўзлаган ҳолда амалга оширилмоқда. Ушбу жараённи тўғридан-тўғри кўрини, унинг қандай амалга ошишини аниқ билиш қийин ва мураккаблир. Ана шу сабабдан ҳам Президентимиз мафкуравий полигонлар ядро полигонларига қараганда хавфлироқ бўлиб қолганинг алоҳида таъкидлаганилар.

Ядро полигонларини қаерла жойлашганини, унинг қувватини, қандай мақсадга йўналтанишини муайян даражада аниқ билиш мумкин. Аммо, ёвуз, ёт мафкуравий мақсадларни қаердан ва қандай йўллар билан ва қайси инсонлар қалбини эгаллаб олаётганини осонликча билиб бўлмайди.

Бугун «икки қутбни мафкура» ўртасидаги курашга барҳам берилган бўлсада, аммо дунёда мафкуравий курашлар тўхтаб қолтани йўқ. Аксинча, жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олининг уринишлар турли йўллар билан содир бўлмоқда. Масалан, Ўзбекистон мустақилликни кўлга киритганидан кейин мафкура соҳасида ҳаёт осонликча кечмади. Миёндий истиқдол гоясига зид бўлган ёт ва бегона гоялар кириб келишта ва ёниларимиз онгини эгаллашга, уларни мамлакатимизда белгиланган улуғ мақсадларни амалга оширишга қарама-қарши қўйишга уринишлар бўлганлигининг гувоҳимиз. Бундай ҳаракатларнинг тарафдорлари ўзларини «лўст», «миллатдош», «ватандош», «диндош» этиб кўрсатиш ниқоби билан ўз гояларини амалга оширишга уриндилар. Натижада, ҳақиқий қадриятларимизга зид бўлган турли хил оқимлар аҳоли, айниқса ёшлар онгини эгаллашга ҳаракат қилди.

Жаҳон геосиёсатида халқларни маънавий-мафкуравий жиҳатдан тобе этишга интилиш ва бутунги кунда дунёни шундай асосда бўлиб олишга уринишлар давом этмоқда. Бунинг учун улар ҳозирги замон оммавий ахборот воситалари, уларнинг ютуқларидан, ҳамда турли хил марказлар, айни пайтда ўзаро ҳамкорликка йўналтирилган ижтимоий, маданий, иқтисодий воситалардан фойдаланиш орқали дунёнинг турли ҳудудларида ўзларига мос мафкуравий мухитни шакллантириш мақсадларини ҳам кўзламоқдалар.

Ана шундай шароитда миллий истиқдол гоясини чуқур эгаллаш орқалинига бундай мафкуравий майдонларда олиб бориляётган курашлар моҳиятини тўгри тушуниш ва олдини олиш мумкин. Мафкуравий жараёнлар фикр ва гоялар тизими сифатида инсон онгига йўналтирилганлиги, ўзига хос мақсадлари борлиги билан характерланади. Улар кўплаб одамлар қалби ва онгини эгаллаб олиш орқали ўзига хос таъсир кўрсатиш майдонини яратади. Бу майдон ичida турли халқлар, инсонлар фаолияти мужассамланади.

Маърифий ривожланиш ва дунё халқлари ривожи шуни тақозо этадики, геосиёсат ҳам маълум бир мақсадларни кўзлар экан, у фақат инсоният орзу қилиб келган тинчлик ва барқарорликка, мамлакатлар ва халқлар равнақига, Эркин ва Фаровон ҳаёт қуриш гоясига мос бўлиши керак. У Ватан равнақи, Юрт тинчлиги, Халқ фаровошлиги, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик ва диний багриксенглик гояларини ўзида мужассам этиб, ҳозирги геосиёсий мақсадларнинг бош мезонига айлануб бориши лозим. У носоғлом мафкура ва

гояларни бошқа халқлар онгига, қалбига сингдириб, мағқуравий жиҳатдан дунёни бўлиб олишга эмас, ўзаро манфаатли ҳамкорликка, дунёий муаммоларни ўзаро ҳамжиҳатлик билан ҳал этишга хизмат қилиши керак. Шу маънода, геосиёсатга янгича ёндошув XXI асрда янгича маъно ва аҳамият қасеб этади ва дунё тараққистига хизмат қиласди.

XX асрнинг охирида дунёда жаҳоншумул воқсалар рўй берди. Унинг сиёсий харитаси, жумладан, Марказий Осиёнинг манзараси тубдан ўзгариб кетди. Собиқ СССРнинг парчаланиши, унинг ҳукмрон мағкурасининг барбод бўлиши ва Марказий Осиёдаги республикаларнинг ўз мустақиллигини кўлга киритиши минтақамизда нафақат ижтимоий-сиёсий жиҳатдан, балки янги мағкуравий вазиятни ҳам вужудга келтиради. Ушбу вазиятнинг моҳияти куйидагилардан иборат:

Биринчидан, собиқ шўролар ҳукмронлиги шароитида коммунистик мағкура, минтақа халқлари азалдан қон-қардош бўлишларига қарамасдан, уларни зўрма-зўраки «бирлаштириб» турган эди. У минтақа халқлари онгига зўравонлик билан «СССР – ягона Ватан» ва совет халқи - янги тарихий «бирлик» – деган тушунчаларни сингдиришга зўр бериб уринар эди. Минтақа халқлари бундан қанчалик норози бўлмасин, ўзларининг тарихий ва маънавий яқинлигига интилмасин, аммо бу интилишларга нисбатан мағкуравий тазиик бениҳоя кучли эди.

Минтақадаги собиқ иттифоқдош республикалар ўзларининг мустақиллигини кўлга киритиши билан бу мағкура барбод бўлди. Уларнинг ҳар бири олдида ўзларининг ички ҳасти ва истиқололини мустаҳкамлаш, барқарорликни таъминлаш ва ўзлари учун мақбул бўлган тараққиёт йўлини белгилаб олишдек жуда мураккаб вазифалар юзага келди. Бу жараённинг минтақа мамлакатларининг ўзаро муносабатларини уйғунлаштириб туришга хизмат қиласдиган маънавий-мағкуравий омиллар шаклланишига таъсир ўтказиши табиийдир.

Иккинчидан, минтақадаги мамлакатлар ўз мустақиллигини кўлга киритган бўлишига қарамасдан, 1991 йилгача собиқ марказ ҳали ўз ҳукмронлигини қайтадан тикилашга мойил эди. Шунинг учун ҳам у минтақа мамлакатларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш, миллатлараро зиддиятларни келтириб чиқариш каби сиёсатни давом эттириди. Бу ўз навбатида, ўша даврда, маълум даражада, минтақа халқларининг ўзаро муносабатларига ҳам муайян таъсир кўрсатди.

Учинчидан, мустақилликни кўлга киритган минтақамиз мамлакатларини ўз таъсир доирасига ўтказиш учун яна бошқа бир қатор мамлакатлар ҳам ҳаракатни бошлаб юбордилар. Уларнинг кўпчилиги ташқаридан бегараз ёрдам кўрсатаётгандай бўлиб

кўринисаларда, аслида ҳар бир кўрсататгандан «ёрдамлари» эвазига минтақада ўз мавқенини мустаҳкамлашга ҳаракат қилдилар. Аслида бундай ҳаракатларнинг бўлиши табиий ҳолдек кўринади,

Аммо, уларда ҳам минтақада давлатлари ва халқдарини бир-бирига қарама-қарши қўйишга интилишлар йўқ эмас. Демак, ана шу интилишлар ҳам минтақа мамлакатларининг мустақиллик шароитида юзага келган муаммоларни ўзаро яқдиллик билан ҳал қилишга хизмат қиласидиган умумий омилнинг юзага келишига ўзининг таъсирини ўтказди.

Тўртинчидан, минтақада юзага келган муаммоларни ҳал қилишга хизмат қилувчи янги маънавий-мағкуравий муҳитни шакллантириш эҳтиёжи ҳам ошиб борди. Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов таъкидлагани каби: «СССР парчаланиб кетгандан кейин бизнинг иродамиз ёки интилишимизга боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон амалда фронт яқинидаги давлатга айланниб қолди. Унинг ташқи чегараларида – Афғонистон ва Тожикистонда сўнги йилларда юз минглаб инсонлар ҳастига зомин бўлган иккита танглик ўчоги алнга олиб турибди»¹.

Афғонистонда уруш алансаси ўчмагани фақат бизнинг мамлакатимиз учунгина эмас, балки бутун минтақадаги барча мамлакатлар учун ҳам катта хавф-хатарни вужудга келтирди.

Бешинчидан, Ўзбекистон ўзининг иқтисодий салоҳияти, хомашё ресурсларга бойлиги, ишчи кучи ва демократик имкониятлари, кўп жиҳатдан геополитик жойлашувига кўра ҳам, минтақада стакчи ўринда турганлиги билан ажralиб туради. Бинобарин Ўзбекистонга нисбатан бўладиган ҳар қандай хавф-хатар, албагта, бутун минтақага таъсир қиласи. Шу маънода ҳам турли сиёсий кучлар ва ҳаракатлар Афғонистондаги уруш оловини кучайтириш ва минтақадаги вазиятни мураккаблаштириш ҳамда минтақа давлатларини унга жалб қилишнинг турли йўлларини ва услубларини ишга солмоқда.

Аслида бу уринишларга минтақа мамлакатлари ва халқлари ўртасида мавжуд бўлган азалий дўстликка пугур стказишга қаратилган мағкуравий ҳаракатлар деб баҳо бериши мумкин.

Инсоният цивилизациясининг ривожланиш тарихи, айниқса, ҳар жиҳатдан бир-бирига боғлиқ бўлиб қолган ҳозирги дунё воқелиги шундан далолат бериб турибдикি, алоҳида олинган бир давлатдаги ҳеч бир можаро узоқ вақт давомида миллий чегаралар доирасида қолиб кетмайди. Бир қанча сабабларга кўра бундай можаро назорат қилиб бўлмайдиган даражада ёйилиб кетиши муқаррар. Бу эса эртами-кечми қўшни давлатлар олдига барча салбий оқибатлари билан бирга

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. - Т. «Ўзбекистон», 1997, 20-21-бетлар.

қатор муаммоларни кўндаланг қилиб қўяди. Ҳатто минтақалаги вазиятни бекарорлаштириш даражасига бориб стади. Шу нуқтаги назардан қарaganда, мажаронинг яширин ва ошкора тарзда байнамиллашуви тангликни чуқурлаштиради. Чунки турли мақсадларни кўзлайдиган ва танглик мавжуд бўлган ҳудудда ўз манфаатларини таъминлашга интиладиган ташқи кучлар ҳамма вақт шай туради¹.

Марказий Осиё мамлакатлари ўз мустақиллигини қўлга киритиб, тараққиёт сари қадам ташлаётган ҳозирги шароитда ҳам жаҳондаги маълум бир сиёсий кучлар, мафкуравий полигонлар улкан иқтисодий салоҳият ва қулай геополитик мавқега эга бўлга бу минтақани ўз манфаатлари доирасига тортиш ҳаракатларидан тўхтагани йўқ. Улар ўз мақсадларига эришиш учун таъсир ва босим ўтказишнинг барча шаклларини қўлламоқдалар. Жумладан, Марказий Осиё мамлакатларининг ўзаро иқтисодий интеграциялашув жараёнига тўқсинглик қилиш, уларда ўзаро бир-бирларидан норозилик кайфиятини ўйготиш қаби мафкуравий таъсир ўтказиш ҳолатлари содир бўлаётганлигини таъкидлаш мумкин.

Бу мақсадда минтақада тарихан шаклланган ижтимоий-иқтисодий, маданий, маърифий алоқаларни издан чиқариш, дўст ва биродар давлатлар, халқлар ва миллатлар ўртасига низо солиш, кескинлик ўчоқларини келтириб чиқариш учун турли гоявий, диний ва мафкуравий воситалар ишга солинмоқда. Айниқса, Марказий Осиё халқларининг дунёқарashi ва маънавиятида ислом динининг мустаҳкам ўрин эгаллаганидан фойдаланиб, уларга исломий «сабоқ» бериш, исломни қайта тиклаш байроби остида минтақада диний экстремизм ва фундаментализмни кенг тарқатиш борасида олиб борилаётган қўпорувчилик ҳаракатлари кучайди.

Маълумки, «фундаментализм», «экстремизм», терроризм», қаби тушунчалар жамиятда қабул қилинган қонун-қоидаларга мос келмайдиган ва уларга зид бўлган гоялар ҳамда улар асосидаги ҳаракатларни ифодалайди. Қандайдир бир йўналишни бузуб талқин этган ҳолда сиёсий мақсад қўювчи ҳаракат экстремизмга олиб келади. Экстремизм қандай номланган ёки қандай кўринишга эга бўлмасин, унинг асосий мақсади жангари гуруҳларни шакллантириш орқали ҳокимият тепасига келишдан иборат. Худди шундай «фундаментализм», «терроризм» қаби сўзлар ҳам том маънода ҳокимият ёки бирор бир гаразли мақсадлар учун курашувчи ижтимоий-сиёсий гуруҳ ва оқимларга тегишлидир.

Масалан, «фундаментализм» атамаси аслида, христиан дини билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Унинг биринчи бор расмий

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида; ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. - Т. «Ўзбекистон», 1997, 23-24-бетлар.

Күйләнәнин 1908 йылы АҚШның Калифорния штаты протестантлари түзгән «Христиан динининг фундаментал тушиучалари конференциясы»га (The Conference on Christian Fundamentalism) тегиншиси бўлиб, қўйидагича асосий 5 ақидани ифодалайди:

- иисуснинг бокира аёлдан дунёга келгани;
- унинг инсоният гуноҳларини оқдаш учун қурбон бўлгани;
- жисман қайта тиричиши;
- ер юзига жисмонан иккинчи бор келиши;
- китобнинг муқаддаслиги ва уни ластлабки соғ ҳолига қайтариш.

Диний экстремизм ўзининг икки хусусияти билан ажralиб турди:

- уларнинг ақидаларина кўра, гўё барча ҳозирги замон мусулмон жамоалари исломий тусларини йўқотганлар ва жоҳилия (исломдан аввалти) аери жамиятларига айланганлар. Бундай ёндашув ҳкумат ва унинг олиб бораётган сиёсатини танқид қилишга «асос» бўлиб хизмат қилади;

- улар гўё фақат «ҳақиқий» мусулмонлар, яъни уларнинг ўзлари ҳокимиятга келгач барни бўлажак «исломий тартибни» ўрнатиш учун кескин ва агрессив ҳаракат қилиш зарур деб ҳисоблайдилар.

Аслида «фундаментализм» ва «экстремизм» гояларининг Марказий Осиёга кириб келишидан кўзланган мақсад - диннинг қалриятларини қайтадан тиклаш эмас, балки ана шу гоялардан восита сифатида фойдаланиш орқали минтақада беқарорликни, диний ва миллатлараро низоларни вужудга келтириш, охир-оқибат эса ҳокимиятни кўлга киритишdir. Бу уринишларда тузатиб бўлмас фожиаларга олиб келиши мумкин бўлган, тарих саҳифасида қолиб кетган халифаликни тиклаш гоясига ҳам зўр берилмоқда. Ана шу йўлда ислом фундаментализми вакиллари, ҳатто диний эътиқод даражасида, инсон қалби маънавий бойлигининг ажралмас қисми бўлган миллий ўзига хосликни «қурбон» қилиш гоясидан ҳам тоймаянтилар.

Айнан ана шу ҳатти ҳаракатлар бугунги кунда ўз обрўсидан бутунлай маҳрум бўлган марксизм-ленинизм таълимотини эслатиб турди. Масалан, Россияда марксистларнинг энг жангари оқими-большевиклар, миллати ва ирқидан қатъий назар, дунёда яшаётган барча халқларни бирлаштириш гояларини илгари суриб, террор йўли билан ҳокимиятни кўлга киритган эдилар. Уларнинг асосий фожсаларидан бири ҳам миллий омилининг ва тадрижийликнинг аҳамиятини тан олмаганларида эди. Шунинг учун ҳам улар тарихда зўравон экстремистик гоялар соҳиби сифатида ном қолдирдилар.

Бугун диний экстремизм ва фундаментализм томонидан Марказий Осиёда олиб борилаётган қўпорувчилик ва террористик ҳаракатлар ҳам ана шундай мақсад, йўл ва услубларга таянмокда.

Диний экстремизм ва фундаментализмининг минтақамиз, хусусан мамлакатимиз тараққиётига ҳавф тугдираётганлигини Президентимиз төран англаб, бу қандай даҳшатли оқибатларга олиб келиши мумкинлигидан ҳаммамизни огоҳ қилиган эди. Тошкентда февраль фожсалари содир этилмасдан икки йил олдин Президент И.А. Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли фундаментал асарида шундай ёзган эди: «Кўплаб сиёсатчилар, олимлар, журналистлар XX аср охирида юз берган «Ислом уйғониши», «қайта исломланиши», «ислом феномени» ва бошқа турли-туман номлар билан аталган ҳодисанинг сабабларини тушунтириб беришга ҳаракат қилдилар. Бу тушунчалар ҳақида мунозарага киришмаган ҳолда, эътиборни жаҳон ҳамжамияти ҳастида ислом қадриятларини тиклаш байробги остида рўй берастган ҳодисалар гоят хилма-хил, кўп қиррали, баъзан зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши қутбли эканлигига қаратмоқчиман. Шу билан бирга аниқ-равшанки, жаҳон жамоатчилиги бу жараёнларга жуда катта қизиқиш билан қарабина қолмаяпти. Унинг диний экстремизм ва фундаментализм каби кескин ҳодисалар муносабати билан безовталанаётганлиги баъзан эса, ҳатто ҳавфсираётгани ҳам кўзга ташланмоқда. Афсуски, ҳозирги замон шароитида ана шу ўта кескин кўринишлар жиддий можароларни, зиддиятларни келтириб чиқариши, барқарорлик ва ҳавфсизликка таҳдид солиши мумкинлигини инсониятни ўчитяпти. Шундан дарак берувчи фикрлар анча-мунча тўпланиб қолган. Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг ҳавфсизлигини таъминлаш зарурлиги нуқтаи назардан қараганда, бу ҳодисалар бизда ҳам жиддий ташвиш тугдирмоқда»¹. Бу фикр ҳақиқат бўлиб чиқди. Экстремистлар 1999 йилнинг 16 февралида ўзларининг қора ниятларига эришиш мақсадида Тошкентда қўпорувчиликни амалга оширидилар. Бу қўпорувчилик ҳаракатлари орқасида катта кучлар борлиги аён. Уларнинг мақсади, – Президентимиз таъкидлаганидек, – халқимизнинг тинчлигини бузиш, қўрқитиш, юрагига ваҳима солиш, юритаётган сиёсатимизга ишончни сўндириш, амалга ошираётган улкан ишларга зарба беришдан иборат.

Хўш, нима учун бу фожсалар Ўзбекистонда содир этилди, унинг Марказий Осиёдаги бошқа давлатларга таъсири бўлиши мумкинми? Унинг Тошкентда содир этилишига асосий сабаб шуки, юртимизда олиб борилаётган сиёсатнинг ютуқлари жаҳон жамоатчилиги томонидан эътироф этилмоқда. Нисбатан қисқа давр

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997, 34-бет.

ицида Ўзбекистон ижтимоий-сийесий жиҳатдан барқарор, умуминсоний қадриятлар устувор бўлган, маънавий меросни ва диний қадриятларни тиклаб, инсон ҳуқуқларини устувор соҳа даражасига кўтара олган мамлакатдир. Ҳалқининг Президентга, давлатта ишончи ниҳоятда мустаҳкам бўлган Ўзбекистон Марказий Осиёда барқарорликни таъминлаш ва минтақа давлатларининг ўзаро интеграциялашуви жараённида стакчилик қилмоқда. Ҳудди мана шу ўта катта аҳамиятга эга бўлган омиллар, асосланган истиқболдаги ютуқлар халқимиз ва малакатимиз тараққиётининг душманларини ваҳимага солмоқда.

Агар Ўзбекистонда душманларимиз мўлжаллаган мақсадлар амалга оша, бу нафақат бизда, балки бутун минтақа давлатларида ҳам жуда катта сийесий ўзгаришларнинг содир бўлишига сабаб бўлиши, минтақавий интеграция жараёнларига ўзининг улкан салбий таъсирини ўтказиши мумкин эди. Террористларнинг амалга оширган қўпорувчилик ҳаракатлари кўзлаган мақсадига стмади ва столмайди ҳам.

Ўзларини ислом динининг «ҳимоячилари» деб кўрсатишга уринаётган террористларнинг асл нияти чинакам исломий қадриятларни тиклаш эмас, балки ҳокимиётни қўлга киритиш, Марказий Осиёдаги мамлакатларни ўзлари танлаган йўлдан қайтариш ва бутун минтақада ўз ҳукмонлигини ўрнатиш эди. Аслида, мустақиллик йилларида мамлакатимизда ҳақиқий исломий қадриятларимиз тикланди ва бу йўналишда изчиллик билан катта ишлар амалга оширилмоқда. Динимизнинг халқимиз маънавиятининг ажralmas қисмига айланганлиги Президентимизнинг қуйидаги фикрларида ўз аксини топган: «Биз ўз миллатимизни мана шу муқаддас диндан айри ҳолда асло тасаввур қилолмаймиз. Диний қадриятлар ҳастимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзлигимизни йўқотамиз.

Халқимизнинг минг йиллик тарихини, бугунги маънавий ҳастини, дину диснатимизни мухтасар ифодалаб айтиш мумкинки, Оллоҳ бизнинг қалбимизда, юрагимизда»¹.

Умуман Марказий Осиё халқлари мустаҳкам дўстлигининг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунки, минтақа туб халқдарининг маънавий илдизлари бир, руҳи, турмуш тарзи яқин, улар ана шу бой манбадан бирдек баҳра оладилар. Шу маънода ҳам улар бирлигини мустахкамлаш умумминтақавий маънавий юксалишимизга ўзининг ижобий таъсирини ўтказиб тураверади. Бу жараёнга қарши қаратилган ҳар қандай мафкуравий таъсир ёки

¹ Ислом Каримов. Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда. «Туркистон пресс» ахборот агентлиги мухбирининг саволларига жавоблар. «Ҳалқ сўзи», 1999 йил 6-март.

террористик ҳаракатлар умуммийтакавий қаршиликка учрайди ва барбод бўлади.

Марказий Осиё минтақасидаги мағкуравий жараёнлар тизимида Афғонистонда давом этадиган фуқаролар уруши ҳам алоҳида ўрин эгаллаб турибди. Йигирма ишадан бўён давом этиб келаётган ҳарбий мажкоралар оқибатида умумислоний цивилизацияндан узалиб қолган Афғонистон ҳудуди ҳалқаро террорчилик ва диний экстремизм, қурол-ярог ва гиёҳванд моддаларининг ноқонуний савдоси ўчони бўлиб қолди. Бу эса турли зарарли тоналарнинг террорчилик, таҳдид ва таҳника ўйли билан бутун минтақага ёйилши хавфини тұтдирмоқда. Шунинг учун ҳам Президентимиз бу хавфнинг олдини олиш зарурлигига жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини қаратмоқда.

2000 йилнинг сентябрь ойида ҳам БМТ Бош Ассамблеяси «Минг йиллик саммити»да Президентимиз минтақамиз хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ҳалқаро терроризм ва наркобизнесга қарши фаол курашиш, Марказий Осиё минтақасидаги барқарорлик ва хавфсизликни таъминлаш ва жаҳон хавфсизлик тизимини такомиллаштириш муаммоларига эътибор қаратди, бу масалаларни ўта мураккаб тус олаётганлигини асослаб берди. Мустақил тараққиёт, эркин ва фаровон ҳаётга бўлган ишонч - эътиқодни мустаҳкамлаш йўлида хаиф-хатарларнинг олдини олиш учун муттасил огоҳ бўлиб яшаш, биргаликда кураш олиб бориш минтақа ҳалқлари учун ҳаётий заруриятга айланиб қолди. Минтақа ҳалқлари учун ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган бу жараённи тұгри англаб етган Марказий Осиё мамлакатларининг раҳбарлари фақат 2000 йилнинг ўзида бир неча бор учрашдилар ва хавфсизликни таъминлаш ҳамда ўзаро иқтисодий интеграциялашувнинг долзарб масалаларини муҳокама қилдилар. Жумладан, 2000 йил апрель ойида Тошкентда, 2000 йил август ойида Бишкекда ва октябрь ойида яна Тошкентда, 2001 йил январида Остонада бўлиб ўтган учрашувларда минтақада хавфсизликни таъминлашга хизмат қилувчи муҳим қарорлар қабул қилинди. Хусусан, октябрь ойида Тошкентда бўлиб ўтган учрашувда «Марказий Осиёда наркотикларнинг ноқонуний савдоси, уюшган жиноятчилик ва террорчиликка қарши кураш бўйича ҳамкорликнинг устувор ўйналишлари» тұгрисидаги ўта муҳим ҳужжат шулар жумласидандир.

Марказий Осиё мамлакатлари раҳбарларининг бу учрашувлари умумий хавфсизликни таъминлаш, минтақа ҳалқларининг ўзаро дүстлигини мустаҳкамлаш ва мавжуд иқтисодий муаммоларни ҳал этиш имкониятини беради. Шу маънода Ўзбекистон Президенти томонидан олга сурилган «Туркестон-умумий уйимиз» фоясининг амалий аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Шунинг билан бирга Президентимиз таъкидлаганидек, «...Марказий Осиё

мамлакатларининг тинчлиги ва барқарорлигига, мазкур минтақада яшовчи ҳалқларнинг хавфсизлигига даҳл қилувчи тажовузларининг олдини олиш ва баргарраф этиши борасидаги ҳамжиҳатларини мустаҳкамлаш зарур. Уларнинг бу йўлдаги сайд-ҳаракатлари, имкониятлари ва салоҳиятларини мувофиқлантириш ва бирлаштириш айниқса муҳимдир¹.

Минтақада хавфсизликни таъминлашнини асосий шарти Афғонистонда давом этастган фуқаровий урушни тұхтатиш, у ерда тинчликни таъминлашып. Чунки бу заманда давом этастган уруш натижасида наркотик моддаларни ноқонуний йўл билан минтақа мамлакатларига олиб ўтиш, куролларни тайриқонуний йўл билан тарқатиш, террорчилек ҳаракатларини авж олириши содир бўлмоқда. Бу борала ҳам Ўзбекистон илгари сураётган Афғонистондаги ҳарбий можароларни сиёсий йўл билан ҳал этишга қаратилган «Олти қўниув икки» гурӯҳи фаолиятини йўлга кўйин, террорчилекка қарши ҳалқаро кураш марказини ташкил қилиши борасидаги ташаббуслар, минтақа мамлакатлари ўртасидаги интеграция жараёнларини кучайтириш юзасидан олиб борилаётган сайд-ҳаракатлар муҳим аҳамият қасб-этади.

Умуман, Афғонистонда давом этастган ҳарбий можароларни сиёсий йўл билан ҳал қилиши тоғаси Марказий Осиё минтақасида хавфсизликни таъминлашга қаратилган. Албатта бошланған ана шу ижобий ҳаракатни давом эттириш, унга мафаатдор бўлган давлатларни фаоллантириш бугунги куннинг шу соҳадаги долзарб вазифаси бўлиб қўлмоқда.

Хуллас, бугунги кунда хавфсизликни таъминлаш билан бөглиқ бўлган муаммоларни ҳал этиши минтақадаги барча мамлакатларининг истиқболини ҳам бир қадар белгилаб берали. Шунинг билан бирга бу – минтақада яшаётган ҳалқларини азалий қон-қариндошлиги, ҳамкорлиги ва маънавий – руҳий яқинлигини мустаҳкамлашда ҳам ўта муҳим аҳамиятта молик масала бўлиб қолаверади. Худди шунингдек, минтақага қарши қаратилган мафкуравий таъсирларга қарши курашини кучайтиришида умумминтақавий бирликни мустаҳкамлашнинг аҳамияти ҳам ошиб бораверади.

Таянч тушунчалар

Геосиёсат, Марказий Осиё, мафкуравий сиёсат, мафкуравий таъсир, минтақавий ҳамкорлик.

Такрорлама учун саволлар

1. Ҳозирги даврда геополитик мақсадлар қандай намоён бўлмоқда?

¹ Ислом Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаронсон ҳаёт-пировард мақсадимиз. Тошкент, «Ўзбекистон», 2000, 36-бет.

2. «Мафқуралый сиёсат» тушунчасининг моҳият-мазмунни нималан иборат?
3. Минтақамизга қандай тажовузкор гоялар таъсир кўрсатмоқда?
4. Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни сақлаш учун нималарга эътибор бериш лозим?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мафқураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
3. Каримов И.А. Тарихий хотигасиз келажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
4. Каримов И.А. Ҳушёрликка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси – ҳалқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончdir. – «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Темур тузуклари. Т., F. Фулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 112 б-34 б.
8. Миллий истиқлол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.
9. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп лугат.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Ўзбекистон тараққиёти ва мафкуравий муаммолар

I-мавзу: Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият ва тараққиётнинг ўзбек модели

Режа:

1. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари.
2. Янги жамиятни барпо этишда мафкуравий муаммоларни ҳал қилиш вазифаларни.
3. Тараққиётнинг ўзбек модели.

Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз? Мустақиллик йилларида шаклланниш ўйлига кирган миллий истиқбол мағкураси ҳалқимизнинг асрий анъана ва қадрияларини, миллий ўзмигимизни ўзида мужассамлаштириб, уларни умуминсоний қадриялар, дунё цивилизацияси ютуқлари ҳамда илгор, тараққиётпарвар юялар билан бойитиб, мазлакатимиз ўз олдига қўйған эзгу мақсад ва вазифаларни аниқ-равшан акс эттиради. Унинг воситасида ҳар бир ватандошимиз биз қандай жамият, қандай давлат, қандай тузум барпо этмоқдамиз, унинг ижтимоий-иктисодий, сиёсий-маънавий асослари нималардан иборат, деган саволларга жавоб топа олади.

Давлатимиз раҳбари Ислом Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқбол ва тараққиёт ўйли», «Ўзбекистон буюк келажак сари», «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» каби асарларида ҳамда кўплаib маъруза ва нутқларида Ўзбекистон ҳалқи қандай мақсад сари шитлаётгани, қандай жамият барпо этгани илмий асосда кенг ва атрофлича ёритиб берилган.

Айниқса, Президентимизнинг «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» асарида мустақил тараққиёт йилларида ортирилган тажрибаларга таянган ҳолда, собиқ совет тузумининг оғир асоратларига қарамай, юртимиз катта ривожланиш йўли, Ўзбекистон янги асрга қандай режалар билан кириб бораётгани асосланади. Юртимизда маъно-моҳиятига кўра бутунлай янги жамият барпо этиш ва XXI асрнинг дастлабки йилларига мўлжалланган тараққиёт стратегиясининг устувор йўналишлари кўрсатиб берилган.

Маълумки, биз қанлай жамият барпо этимоқдамиз, деган масала мустақилликка эришганимиздан бўён долзарб аҳамият қасеб этиб келмоқда. Бу масала Президентимизнинг мазкур асарида айниқса ўзининг тугал ва мукаммал ифодасини топди. Унда Қурилажак янги жамиятнинг илмий-фалсафий концепцияси, жамият ҳаётини тубдан ислоҳ этишининг навбатдаги стратегик вазифалари асослаб берилган. Ана шу масалаларни бажарни милий истиқлол гоясининг пировард мақсадларини белгилайди ва бу мақсадларга этишига хизмат қиласди.

Бизнинг бош стратегик мақсадимиз — озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этишибир. Бозор иқтисодиёти, энг аввало, кўпмулкчиликка ва улар ўртасидаги рақобатга таянади. Унда мулкининг барча қонуний шакллари тенг ҳукуқга ога бўлиб, бу ҳукуқ давлат томонидан кафолатланади. Иқтисодий тараққиётни бозордаги талаб ва таклиф йўлга солади ва бошқара бошлайди. Уни марказдан туриб бошқаришга, маблаг ва фондуларни режали тақсимлашга ҳожат қолмайди. Собиқ социалистик мамлакатларининг тажрибаси шуни кўрсатадики, марказдан туриб бошқариладиган режали иқтисодиёт охир-оқибатда барибир таназзулга юз тутади.

Кўпмулкчиликка асосланган бозор иқтисодиётини жорий қилиш орқали юртимизда яшайдиган барча инсонлар учун миллати, тили ва динидан қатъи назар, муносиб ҳаёт шароити яратиб бериш, ривожланган демократик мамлакатлардаги каби кафолатланган турмуш даражаси ва эркинликларни таъминланаш — давлатимиз сиёсатининг мазмун-моҳиятини ифодалайди.

Лекин бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш ва уларни амалда жорий қилишининг тайёр андозаси йўқ. Бу борада биз ҳатто жаҳондаги энг юксак ривожланган мамлакатлар тажрибасини ҳам кўр-кўрона қўллай олмас эдик. Чунки бизнинг мамлакатимиз иқтисодиётининг таркибий тузилиши, қазилма бойликлари ва иқлим шароити, табиии ресурслари, ҳалқимизнинг менталитети, аҳоли таркиби ва ўсиши бирор мамлакатнига айнаи ўхшамайди. Бониқа давлатларда яхшигина самара бсралитган тараққиёт модели бизда ҳеч қандай натижа бермаслиги ёки аксинча, инқирозни янада чуқурлаштириши мумкин эди. (Масалан, айрим Ҳамдустлик мамлакатларининг шок терапияси усулини қўллаб, қийин аҳволга тушиб қолганини эсланг).

Шу боис ҳалқимиз иродаси билан танлаб олинган ва ўзимизга мос ривожланниш бу — ижтимоий ларзаларсиз, инқиlobий сакрашларсиз, талрижий тарзда олга боришни тақозо этадиган йўлдир. Милий истиқлол гояси ана шу йўлда фуқароларни бирлаштиради, яқдил ва ҳамфиқр бўлишларига хизмат қиласди. Жамият тараққиётининг устувор ўналишларини қатъий белгилаб

олиб, асосий куч ва имкониятларни бир жойга тұплаб, аввало ана шу устувор йұналишлар бүйіча тараққиётни таъминлаш, ислоҳотларни босқичма-босқич амалға ошириш орқали бозор муносабатларига асосланған демократик оид жамият барпо этиш Үзбекистон танлаган йұлнинг маъно-мазмунини ташкил этади.

Танлаб олинган бу йўл, ҳамда унга хос миллий истиқдол гоясининг стратегик мақсадлари жамият ҳаётининг барча соҳаларига дахлдор бўлган қўйидаги бир қатор вазифаларни амалға оширишини тақозо этади.

Сиёсий соҳада:

Жамият ҳаётини демократлаштириши жараёнини янада чукурлаштириши, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаш – мамлакатимизда амалға оширилаётган сиёсий ислоҳотларнинг энг асосий йұналишидир.

Биринчидан, мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш, аҳолининг сиёсий фаоллигини ошириш, унда миллий ва умузбашарий қадрияларга асосланған сиёсий маданиятни шакллантириш. Миллий истиқдол гоясининг сиёсий соҳадаги хусусиятларининг моҳияти ана шуларда намоён бўлади.

Ўзбекистон Конституциясига мулофиқ, ҳалқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбайдир. Ҳалқнинг менталитети, сиёсий маданияти, ўз ҳақ-хукуқларини, туб манфаатларини англаш даражаси, хуллас, сиёсий ва маънавий стуклиги унинг давлат қурилишида қанчалик фаол иштирок этишини белгилайди.

Бинобарин, сиёсий ҳаётни эркинлаштиришнинг асосий шартларидан бири ҳалқнинг сиёсий онгини ўстириш, унга демократик эркинликларнинг маъно-моҳиятини тұғри тушуниб олиш ва ўзлаштиришга имкон яратишдан иборатдир.

Сиёсий маданият, бир томондан, фуқароларнинг, иккинчи томондан, давлат идоралари ва жамоат ташкилотлари ҳамда ҳўжалик юритувчи субъектларнинг қонунга бўйсунишидан бошланади. Демак, биз барпо этаётган жамиятда нафақат аҳоли хукуқий билимларининг ошиши, унинг онги юксалишига, балки ҳокимиятнинг барча мустақил тармоқлари, нодавлат ташкилотлари ва ижтимоий институтлари фаолият самарадорлиги ортишига ҳам жиддий эътибор қаратилади.

Ижтимоий тараққиётта интилаётган, сиёсий ва иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш йўлидан бораётган ҳар қандай жамият хукуқий маданияти юксак, озод ва эркин шахсни тарбиялашта интилади. Зеро, шундагина демократия, фикр ва виждан эркинлиги, плорализм ва инсон ҳукуқларини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний қадрияларга ажап қилиб яшаши тимоҳили жамият ҳаётининг асосий мезонига айланади. Чунки демократиянинг

ижодкори, амалга оширувчиси, ривожлантирувчиси – инсондир. Демократия – фақат халқ ҳокимияти бўлиб қолмай, у айни пайтда ҳар бир инсон, ҳар бир жамоа ва бутун халқнинг ўз мамлакати келажаги, ўз тақдири олдидағи маъсулияти ҳамдир.

Демократия ва сиёсий ҳётни эркинлаштириш заруратини охлократиядан (охлос – тұда, оломон), янын турли гурухларнинг сиёсий ўзбошимчалигидан, ҳокимият идоралариға ноўрин талаблар қўйишидан, тазиик ўтказишидан фарқ қилиш лозим.

Бу ўз нацбатида демократия, сиёсий ҳётни эркинлаштириш орқали фуқаролардан ўз манфаатларини давлат ва жамият манфаати билан уйгунаштиришини, юксак сиёсий маданиятга эга бўлишни талаб қиласди.

Иккинчидан, жамиятимиздаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги муво遵义атни таъминлаштиришган самарали механизмни шакллантириш, сиёсий ҳётда ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик тамойинини қарор топтириш. Мазкур жиҳатлар миллӣ истиқдол гоясининг сиёсий соҳадаги ўзига хос тамойилларини ифодалайди.

Мулкчиликнинг ранг-баранг шакллари қарор топаётгани, улар тенг ҳуқуқлилигининг давлат томонидан кафолатланастгани жамиятнинг ижтимоий-табақавий таркибини ўзгартирмоқда. Бугун янги ижтимоий қатлам ва гурухлар – сармоядорлар, тадбиркорлар ва ўрта синф вужудга келмоқда. Мулк шакллари хилма-хилиги ва ижтимоий табақаланиш жараённига мос ҳолда турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ҳамда ҳаракатлар ҳам пайдо бўлмоқда. Мамлакатимизда кўппартиявийлик тизимининг шакллангани бунинг яққол далилидир.

Ҳозирги ўтиш даврида мулкчиликнинг нодавлат шакллари ва сиёсий партиялар ҳали мустаҳкам оёққа туриб олгани йўқ. Лекин улар кундан-кунга кучга тўлиб ўз мавқсларини ошириб бормоқда.

Шу маънода, Президентимиз Ислом Каримовнинг қўйидаги мулоҳазаси муҳим аҳамиятта эга: «Шунга эришиш керакки, мамлакатимиз сиёсий ҳётида ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик муҳити қарор топиши даркор. Ҳар бир партия муайян ижтимоий қатламга таянган ҳолда, ана шу тоифа манфаатларининг ҳимоячиси сифатида ўзининг аниқ ва равшан ҳаракат дастурига эга бўлиши керак. Унда ҳар қайси партиянинг мақсад ва вазифалари, жамият тараққиёти борасидаги муқобил таклифлари ўз ифодасини топиши лозим»¹.

Кўппартиявийлик, партияларнинг жамият ҳётида фаол иштирок этиши, энг аввало, парламент ишида ўз вакиллари орқали

¹ Ислом Каримов. «Озод ва обод Ватан, эркин фаровон ҳёт – пировард мақсадими». Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 й., 7-бет.

ищтирок этувчи партияларнинг демократик қонунлар қабул қилиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш борасида фаолик кўрсатиши, парламент орқали ижроия ҳокимият фаолиятини назорат қилиб бориши тури манфаатлар, қарама-қарши кучлар ўртасидаги мувозанатни вужудга келтирувчи асосий омиллар.

Тури манфаатлар, қарама-қарши куч ва ҳаракатлар мувозанатини таъминлайдиган маънавий омил бу — миллий гоядир. У ижтимоий гурӯҳлар манфаати ва мағфурасидаги умумийликни, яъни умуммиллий манфаатларни ва ягона олий мақсадни акс эттирувчи гоядир. У миллатнинг жиспелигига, консолидациясига хизмат қўлувчи маънавий күчшир. Шу боис мамлакатимиз мустақиллиги, келажак тараққиётимиз уни халқимиз онгига мунтазам ва босқичма-босқич сингдириб боришни тақозо этади. Миллий гоя негизида миллий мағкура шакланади.

Шундай қилиб, биз барпо этаётган жамиятдаги тури манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминловчи механизм қўйидаги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий омиллардан ташкил топади:

- мулкчиликнинг тури шаклларини ривожлантириш;
- ҳақиқий кўппартиявийликни қарор топтириш;
- мулкдорлар синфи ва ўрга синф шаклланишини жадаллаштириш;
- ижтимоий гурӯҳлар ўртасидаги ҳамкорлик ва шерикчиликни вужудга келтириш;
- миллий истиқдол гоясини мунтазам ва босқичма-босқич жамият онгига сингдириб бориш.

Учинчидан, демократик институтларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун янада кенгроқ шарт-шароит яратиш, ҳокимиятнинг конституциявий бўлинини тамоӣлига қатъий амал қилиш, жамият аъзоларининг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятни, ташаббус эркинлигини рӯёбга чиқарishi учун зарур имкониятларни ишга солиш тақозо этади.

Бу — мамлакатимизда демократия тамоӣлиларига асосланган, ҳеч қандай сиёсий кучнинг субъектив ҳоҳиш-иродасига қарар бўлмасдан ишни фаол ташкил қиласидиган, ўз моҳиятига кўра, жамиятнинг олга силжишига халақит берадиган иллат ва асоратларни бартараф этишига қодир бўлган самарали тизими шаклантириш демакдир.

Бундай самарали тизим — демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятидир. Ҳуқуқий давлатда нафақат ҳокимиятнинг уч тармоги — қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимияти бир-биридан ажратилади ва бир-биридан мустақил ҳаракат қиласиди, балки оммавий ахборот воситалари ва бошқа ижтимоий институтлар ҳам эркин ва мустақил бўлиб, ҳеч қандай кучга қарам бўлмайди. Ҳокимият бўғинлари ва ижтимоий институтлар факат Конституция ва амалдаги қонунчиликка таяниб иш тутади.

Уларнинг ўзаро муносабати ва ҳамкорлик механизми ҳам Конституция ва амалдаги қонунлар орқали белгилаб қўйилади. Уларнинг мустақиллиги, бир-бирига бевосита бўйсунмаслиги, фақат қонун олдида масъуллиги, амалда уларни бутун жамият олдида масъул қилиб қўяди.

Демак, мустақиллик бу — ҳуқуқ, ҳуқуқ эса — масъулият ёки, бир сўз билан айтганда, мустақиллик — масъулият. Мана шу боғлиқликни, айниятни оддий фуқародан тортиб масъул ходимларгача теран англаб, ўз фаолиятини ана шу асосда юритиши мақсадга мувофиқдир.

Тўртингчидан, маҳаллий ҳокимият ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолият доирасини кенгайтириши, уларга давлат ваколатларининг бир қисмини босқичма-босқич ўтказиб бориш, нодавлат ва жамоат тузилмаларининг ҳуқуқи ва нуфузини оширишини кўзда тутадиган «*Кучли давлатдан — кучли жамият сарни*» концепциясини амалга ошириш.

Бу — одамларнинг сиёсий онги, сиёсий жаданияти ва фаоллиги юксалиб борегани сари, давлат вазифаларининг нодавлат тузилмалар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига босқичма-босқич ўтиши, маҳалла гарнинг нуфузи ва мавқеининг ошиши, уларга кўпроқ ҳуқуқлар берилishi демакдир.

Сиёсий ҳастни Эркинлаштириш жараённида жамиятни бошқариш борасидаги вазифа-функциялар икки йўналишида қайта тақсимланиб боради. Биринчиси — давлат марказий идораларининг айrim ҳуқуқ ва вазифалари маҳаллий ҳокимиятлар зиммасига ўтказилади. Шу тариқа маҳаллий ҳокимиятнинг ҳуқуқ ва масъулияти оширилади. Ушбу жараён марказнинг вазифаларини камайтириш — децентрализация деб аталади. Ўз навбатида, маҳаллий ҳокимият идоралари ҳуқуқ ва вазифаларининг бир қисми фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари (фуқаролар йигинлари, маҳалла қўмиталари, уй-жой ширкатлари ва бошқалар) зиммасига ўтказилади. Айниқса, бу аҳолининг маълум тоифаларини ижтимоий ҳимоялаш, яашнинг умумий тартиб-қоидаларини тартибга солиш ва назорат қилишга, коммунал хизмат каби ҳастий масалаларга тааллуқдидир.

Иккинчиси — жамоат ташкилотларининг ҳуқуқи ва масъулиятини ошириш, давлат зиммасидаги ваколатларнинг бир қисмини улар зиммасига ўтказиш. Бунинг учун Конституция ва қонун доирасида фаолият кўрсатадиган жамоат, яъни нодавлат ва ноҳукумат ташкилотларининг тармогини кенгайтириш зарур.

Нодавлат, жамоат ташкилотларининг кўпайиши, уларнинг кундалик ҳастимиздаги аҳамияти ортиб бораётгани фуқаролик жамияти асослари тобора мустаҳкамланиб, ривожланастганидан далолат беради. Айнан щундай ташкилотларининг фаоллиги ва

масъулиятигининг ортгани, фуқароларнинг онги ва тасавурида, кундалик ҳаётида улар тобора кўпроқ иштирок этастгани «Кучли давлатдан – кучли жамият сари» концепциясини ҳаётга татбиқ этишининг муҳим шарти ва щаклидир. «Кучли жамият» тушунчасининг моҳияти шундан иборатки, халқ жамоат ташкилотлари орқали давлат идоралари фаолиятини назорат қилади, уларнинг ўз вазифалари ва жамият олдидаги бурчларини тўғри ва самарали бажаришига таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда барло этилаётган жамият ана шундай кучли жамият бўлади. Унинг сиёсий тузуми – демократик, ҳукуқий давлат бўлса, ижтимоий тузуми – қонун устувор бўлган фуқаролик жамиятидир.

Бешинчдан, давлатнинг ислоҳотчилик вазифаларини демократик талаблар исосида, халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос ҳолда амалга оширадиган истеббодли, излануҷчан, чуқур билимли ва юксак малакали, Ватанга, она заминимизга садоқатли ёш кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш ва янгилашга имкон берадиган тизимни тақомиллаштириш. Бу – ҳеч қайси замонда осонликча ҳал бўлмайдиган, одамларнинг тафискури ва дунёқараши ўзгаришини тақозо этадиган, одатда субъективизм, манфаатпарастлик, уруг-аймоқчилик каби кўнкўн шилларни бартараф этиш, жамиятни тубдан янгилашни талаб қиласидиган жараёндир.

Давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, маданий сиёсатининг қанчалик тўғри ва самарали амалга оширилиши кўп жиҳатдан турли бўғиндаги ташкилотчи-ижрочиларга bogлиқ. Уларнинг касбий тайёргарликлари қанчалик баланд бўлса, ўз вазифаларини қанчалик ҳалол ва вижданан бажарса, ишлар шунча олга кетади, кундалик муаммолар тезроқ ҳал бўлади. Бу ҳол одамларнинг кайфиятига ва уларнинг давлат идораларига муносабатига ижобий таъсир қиласи. Шунда жамиятда ўзаро ишонч мустаҳкамланади, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий муҳит яхшиланади.

Ватанпарварлик ва миллий гояга содиқлик раҳбарнинг фаолиятини, изланишларини юксак маъно-мазмун билан тўлдиради. У йўлида учрайдиган қийинчиликларни, баъзи бир омадсизликларни психологик жиҳатдан осонроқ снгади, тушкунликка тушмайди, ютуқлардан эсанкирамайди. У ўз фаолиятига ва жамоаси эришган ютуқларга доимо энг юксак мезонлар билан ёндашиб, унга танқидий баҳо беради. У энг илгор тажрибаларни кўзлаб иш юритади, уларни жамоаси фаолиятида жорий этишга уринади. Ватанпарварлик ва миллий гояга содиқлик унинг кучига куч, ақлига ақл, ташаббусига ташаббус қўшади, уни ҳақиқий фидойига айлантиради.

Раҳбар ходим нафақат ташкилотчи, балки тарбиячи ҳам бўлмоғи лозим. Шу боис ватанпарварлик ва миллий гояга содиқлик фазилатлари унинг ўз жамоасини тўғри тарбиялашда, уни юксак

омилларга етаклашырахбарга ёрдам беради. Ватаннарварлык ва миңлий гояга содиқлик бор жойда дангасаликка, ўғирликка, таъмагирликка, маҳаллийчиликка, гурухбозлик, уруг-аймоқчилик ва бошқа салбий иллатларга асло ўрин бўлмайди.

Бу турли бўгин раҳбарларининг кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш борасидаги ўзбошимчаликларининг, нохолисликларининг кўп жиҳатдан олдини олади ёки кадрларни уларнинг ўзбошимчалигидан, турли тасодифлардан муҳофоза қиласди. Ошкоралик тамойилини кўллаш, баъзи соҳаларда конкурс-танлов асосида лавозимга тавсия этиш, танланаштган мутахассис ҳақида жамоанинг фикрини ўрганиш ва шу каби тадбирлар ҳам кадрлар танлаш механизмини такомиллаштиришга, бинобарин, янги жамият куришни тезлаштиришга хизмат қиласди.

Иқтисодий соҳада:

Иқтисодиётнинг барчи соҳа ва тармоқларида эркинлаштириш жараёнини изчиллик билан амалга ошириш ва олиб борилаётган ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, ҳўжалик юритувчи субъектларнинг мустақиллигини янада ошириш, таобхиркорлик фаолиятини ривожлантириш ўйлидаги мавжуд тўссиқларни бартараф этиш – бу соҳадаги ўзгаришларнинг асосий ўйналишларидир. Мазкур ўзгариш ва ўйналишлар миңлий истикдол гоясининг иқтисодий соҳадаги хусусият ва тамойилларини белгилайди. Бунда бир қатор вазифалар амалга оширилади.

Биринчидан, иқтисодиётни эркинлаштиришдаги бош вазифа – энг аввало, давлатнинг бошқарувчилек вазифаларини – функцияларини қисқартириш, унинг корхоналар ҳўжалик фаолиятига, биринчи галда, хусусий бизнес фаолиятига аралашувини чеклаш.

Бу – хусусий бизнесга, умуман, иқтисодий фаолиятининг бозорга хос механизмларига кўпроқ эркинлик бериш, бунинг учун тегишли ҳуқуқий замин, ташкилий ва иқтисодий шарт-шароит ва кафолатларни яратиш, институционал ўзгаришлар, молия ва банк тизимини ислоҳ этишини янада чуқурлаштириш, ривожланган бозор инфратузилмасини барпо этиш, рақобат мұхитини шакллантиришга асосий ўтиборни қаратиш демакдир.

Мустақиллик даврида мулкчиликнинг турли шакллари, жумладан хусусий мулк ривожланиши учун зарур ҳуқуқий кафолатлар ва амалий механизм яратилди. Масалан, Давлат мулкини бошқариш ва хусусийлаштириш қўмитаси, унинг жойлардаги тузилмалари барпо этилди, товар, хом ашё, фонд биржалари, тижорат банклар тизими, товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, бизнес-фонд, турли консалтинг, лизинг ва бошқа бозор инфратузилмаси тармоғи шакллантирилди. Мулкнинг аксарият қисми давлат тасарруфидан чиқарилди. Нодавлат шаклидаги мулкчиликнинг акциядорлик жамиятлари, корпорациялар, компаниялар, фирмалар, ширкатлар,

құшма корхоналар, хусусий корхоналар, фермер ва деңқон хұжаликлари, үрта ва кичик корхоналар қаби тармоги вужудға келди. Бозор инфратузилмасини шакллантириш ва такомиллаштириши жарапни бундан бүсн ҳам давом эттирилади ва چукурлаштирилади.

Хұжалик юритувчи субъектларнинг юридик, ҳуқуқий әрқинлиги тұлақонли амалий әрқинликка айланиши учун улар ишлаб чиқаришни бозор талабларига мос ташкил этиш, старлича инвестициялар жалб қилиш, маркетинг тадқиқотлари үтказиш, зарур ахборот ва консультация олиш имкониятларига эга бўлишлари лозим. Шунда бозор механизми яхши ишлай бошлайди, ҳақиқий рақобат вужудға келади, иқтисодиёттинг ўз-ўзини тартибга соладиган, мувозанатта келтирадиган механизми шаклланади. Шу боис янги жамият барпо этиш жарапни мазкур масалаларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Иккинчидан, хусусийлаштириши жарапенини янада چукурлаштириши ва бу борада ҳақиқий мулкдорлар синфини шакллантириши, бу жарапенга тармоқларнинг асосини ташкил қилувчи йирик корхоналарни жалб этиш.

Бу — хусусий мулкнинг миқёси ва улуши узлужсиз ортиб борадиган күпуклады иқтисодиёттеги ривожлантириш, жамияттоди мулкдорларнинг күпчиликни ташкил этишига эришиш орқали ижтимоий ҳөттодаги барқарарлык ва фаржонликни кағолатлаш демакдир.

Хусусийлаштиришнинг асосий мақсади, бир томондан, мулкчиликнинг түрли нодавлат шаклларини ривожлантириб, улар үртасида ҳақиқий рақобатни вужудға келтириш бўлса, иккинчи томондан, мулкдорлар сонини, айниқса банд аҳоли таркибидаги яқин келажакда кўпчиликни ташкил этадиган ўрта синфи қарор топтиришдан иборат.

Үчинчидан, иқтисодиёттега хориж сармоясими, аввало, бевосита ўйналирлган сармояларни кенг жалб этиши учун қулаї ҳуқуқий шартшароит, кағолат ва иқтисодий омилларни янада кенгайтиши.

Бу — салоҳиятни хорижий шериклар билан фаол ҳамкорлик қилиши, улар билан бирга замонавий, ҳалқимиз эҳтиёжига мос, дунё бозорида рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни амалга ошириш демакдир.

Иқтисодиётта хорижий инвестицияларни жалб қилиш ниҳоятда муҳим аҳамиятта эга. Чунки ишлаб чиқариш фонdlарини замонавий асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва механизmlар билан янгилаб, илгор технологияларга ўтиш учун маблаг керак. Ҳалқ хұжалигилда таркибий ўзгаришлар қилиш, кўплаб янги корхоналар қуриш, ишлаб чиқаришнинг ва бозор иқтисодиёттинг инфратузилмасини ривожлантириш учун ҳам маблаг керак.

Шу боис хориж сармоясими иқтисодиёттега оқилона, қулай шартлар асосида жалб қилиш зарурати кучли.

Янги жамият барпо этиш жараёнида Ўзбекистонда чет эллик инвесторларнинг манфаатларини кафолатлайдиган, уларнинг тадбиркорлик фаолиятлари учун маълум муддатта имтиёзлар берадиган тегишили қонуналар қабул қилиниб зарур ҳуқуқий база яратилмоқда. У муттасил кенгайиб боради.

Чет элликларга ўзларининг корхоналарини очишга, маълум шартлар асосида ер ости бойликларини қазиб олишда иштирок этишларига рухсат берилаётгани ҳам бу борада олиб борилаётган ишлар сирасига киради.

Мамлакатимизда сифатли, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш қанчалик кўпайса, халқимизнинг моддий эҳтиёжлари шунчалик қондириллади, турмуш фаровонлиги ўсади, давлатимизнинг иқтисодий қудрати ошади.

Тўртингидан, мамлакат, экспорт салоҳиятини ошириш, унинг халқаро меҳнат тақсимотида тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли шартлар асосида иштирок этиши, иқтисодиётимизнинг жаҳон иқтисодий тизимига кенг кўламда интеграциялашувини янада кучайтириш. Бу – Ватанимизнинг дунё бозоридаги ўрни ва нуғузини, фуқароларимизнинг ўз юрти иқтисодий салоҳияти ва қудрати билан фахрланиши түйгусини юксалтириш демакдир.

Мамлакатнинг экспорт салоҳиятини ошириш бевосита жаҳон бозорида харидоргир, рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ. Ўтмишдан қолган оғир мерос – бу иқтисодиётимизнинг асосан хом ашё етказиб беришга мўлжаллангани ва саноат корхоналари технологиясининг қолоқлиги, уларнинг серҳаракат сифатсиз ишлаб чиқариш воситалари билан жиҳозланганидир. Бундай технологияси эски корхоналар маҳсулоти жаҳон бозорида рақобатга бардош бера олмайди. Шу боис мамлакатимиз ҳозирча чётга кўпроқ хом ашё чиқаришга мажбур бўлмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатда унинг экспорт салоҳиятини оширишга алоҳида эътибор берилмоқда. Маҳсулот сифати ва нархининг маъқуллиги билангина жаҳон бозоридаги мавқени мустаҳкамлаб олиш, доимий шериклар ва харидорлар топиш мумкин. Шундан кейингина халқаро месннат тақсимотида тенг ҳуқуқли иштирок эта оламиз. Лекин мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ошириш учун нафақат анъянавий маҳсулотлар ҳажмини кўпайтиришимиз, балки илгари Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмаган маҳсулотларни ўзлаштириб, экспорт қилишга эришмоқ лозим. Бизда эса бундай имконият юксаклигини қисқа муддатда автомобилсозлик саноати вужудга келгани, автомобилларимизни хорижга сотаётганимиз ва шунга ўхшаш бошқа мисоллар кўрсатиб турибди.

Бешинчидан, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириши.

Бу – бой табишии захираларимиз, интеллектуал ҳамда илми – техникавий салоҳиятимиздан тұлғы өсірілгенде мұнай менен, тарбия менен, мемлекеттің мемлекеттік жаһаңнан үз ичига аладиган, тайёр маҳсулот ишлаб чықарадиган, минерал өсірілгенде қышлоқ хұжалиги хомашёсінни сифаттың қайта ишлайдыгын көсөватель атакши ўрин тутишинни тәлемнілаш, хизмет күрсатыш соқаларшыны ривожлантириш, уларнинг иқтисодиётдаги ўршыни күчтіміриш, қышлоқда янги иш ўршыларини яратып демекіндір.

Ўзбекистон иқтисодиёттің таркибий ўзгаришлар бир неча йұналишда амалға оширилмоқда:

1. Иқтисодиёттің мулкчилик асослари ривожлантириляпты. Турли мулк шакллари вужудға келтирілди ва такомиллаштырылмоқда. Юқорида бу ҳақда гапирилған эди.

2. Тайёр маҳсулот ишлаб чықарадиган корхоналар тармоғы кенгайтирилмоқда, янгилари қурилмоқда.

3. Кичик өсірілген корхоналари тизими шакллантирилди ва жадал ривожлантирилмоқда.

4. Бозор инфратузилмаси вужудға келди. Тадбиркорларга ва ахолига ранг-баранг иқтисодий, молиявий, ахборот-реклама, ҳуқуқий ва илгари үзимизда бұлмаган бөшқа хизмат турлары күрсатылмоқда. Бу тармоқ ҳам кенгайиб, ёсиб, шакл ва мазмунини бойитмоқда.

5. Ўзбекистоннинг географик ўрни, геополитик хусусиятлари транспорт ва коммуникация масалаларына жиғдій эътибор қараташни талаб этмоқда. Мазкур масалага иқтисодиёттің амалға оширилаётган таркибий ўзгаришларнинг мұхим ва нисбатан мустақил қисми деб қараш лозим.

Жаҳон мамлакатлари билан кафолатлы алоқа, савдо-сотиқни, иқтисодий муносабатларни ривожлантириш учун бир неча йұналишларда транспорт алоқа тизими барпо этилмоқда.

Иқтисодиёттің таркибий ўзгаришларни амалға ошириш, айниқса қышлоққа саноатни олиб бориш, биринчи галда, қышлоқ хұжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга мүлжалланған ўрта ва кичик корхоналар тармоғини ривожлантириш давлаттің иқтисодий сиёсатыда устувор ахамият касб этмоқда.

Ижтимоий соқада. Жамият ҳаётынинг барча жабхаларыда туб ўзгаришлар амалға оширилаётган, бозор муносабатлары устувор бўлиб бораётган ҳозирги шароитта кучли ижтимоий сиёсат юритиш тараққиёттимизнинг асосий тамошларидан бири бўлиб қолаверади. Бу эса миллий истиқбол гоясининг ижтимоий соқадаги тамошларини белгилайди, уларнинг амалға ошишига хизмат қиласади.

Кучли ижтимоий сиёсат деганда, халқ тұғрисида – ҳар бир ижтимоий гурух, қатлам, табақа, ҳар бир фүқаро, ёшу кексе, әркагу аёл – барча-барча юртдошларымиз тұғрисида ғамхұрлик қилиш, ислоҳотларни, иқтисодий тадбирларни халқ манфаатларини күзлаган ҳолда үтказиш, халқ таъпими, соғлиқни сақлаш, маданият, илм-фан соҳаларига эътиборни сусайтирмаслик тушунилади. Президент Ислом Каримовнинг ислоҳотлар ислоҳотлар учун эмас, халқ учун, унинг турмуш фаровонлиги ўсиши, муносиб ҳаёт кечириши учун, деган холосаси кучли ижтимоий сиёсат үтказишининг маъно-мазмунини ташкил этади. Бу – давлатимиз сиёсатининг инсонпарварлык моҳиятидан келиб чиқади.

Янги жамиятни барпо этиш жараённанда ижтимоий йўналтирилган кучли сиёсатни давом эттиришга қаратилган қўйидаги тадбирлар үтказилади.

Биринчидан, халқ моддий фаровонлигини босқичма-босқич ва изчилини ошириб боришини таъминлаш, юртдошларимизнинг муносиб ҳаёт кечириши ва камол топиши учун зарур шарт-шароитларни яратиш, аҳолини, энг аввало, унинг ёрдамга муҳтож қатламлари – болалар, қариялар, ногиронлар, ўқувчи ўшларни ижтимоий муҳофазалашининг аниқ йўналтирилган механизмини янада такомиллаштириш.

Иккинчидан, халқимиз учун муқаддас қўргон ва маънавият бешиги бўлган оила, оналар ва аёлларимизнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеини ошириш соҳасида олиб борилаётган ишларни изчилини давом эттириш.

Оила ҳар қандай жамиятнинг ҳам асосини ташкил этади. У қанчада мустаҳкам, фаровон ва илгор бўлса, жамият шунчалик барқарор ва тараққийпарвар бўлади. Жамиятда амалга ошириладиган йирик лойиҳалар, туб ўзгаришлар агар улар оила асосларини ҳам мустаҳкамласа, такомиллаштириш ёки жилла курса, унга салбий таъсир кўрсатмаса муваффақиятга эришади.

Учинчидан, фүқароларнинг ҳуқуқий тенглиги ва қонун устуњорлигини, жамият манфаатлари ва аҳоли хавфсизлигини янада самарали кафолатложчи давлат тузумлалари фаолиятини такомиллаштириш.

Тўртинчидан, келажаги буюк давлатни соглом мағкурали, маънавий баркамол авлод барпо эта олишини назарда тутуб, комил инсонни тарбиялаш борасидаги ишларни истиқболда ҳам давлат сиёсати даражасида кучайтириб бориши ва умумхалқ ҳаракатига айлантириш.

Жамиятимиз ўз олдига кўйган олий мақсад – келажаги буюк Ўзбекистонни, озод, обод Ватанини яратиш ва умуман, ислоҳотларнинг тақдири охир-оқибатда бугун шакланаётган авлоднинг дунёқарашига, ижтимоий мўлжалларига, замонавий илм-фан ва касбларни эгаллашига, амалий ташкилотчилигига бевосита боелик.

Шу боис ақлан етук, рұхан тетик ва соғлом, әркін ва танқидий фикрловчи, айни пайтда ижтимоий масъулиятни тұғри ҳис этадиган, мұайян ҳунар-касбни әгаллаган барқамол авлодни тарбиялаш Үзбекистонда янги жамият барпо этишнинг таркибий қысмiga, асосий шарт-шароитига ва мақсадига айланди. Мана шундай мұраккаб вазифани уddyлаш учун таълим соҳаси тубдан ислоқ қилинмоқда. Бу ислоҳатлар Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида амалга оширилмоқда. Бундай дастурнинг андозаси жаһонда бирор бир мамлакатда йўқ. Үнинг асосида юртимизда амалда таълимнинг янги модели жорий этилмоқда. Шунинг учун ҳам унга бутун жаһонда қизиқиш катта. Миллий дастурнинг тұлиқ амалга оширилиши йигит ва қизларнинг касбий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан тезроқ мустақил бўлиб олишига, аниқ мақсадни кўзлаб, ҳаётдан ўз ўринини топиб олишига имкон яратади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини бажариш бўйича қилинаётган ташкилий ишлар, соғлом ва барқамол авлодни тарбиялаш борасидаги барча ишлар Ватанимизнинг келажакда жаҳон майдонида мустаҳкам ва нуфузли ўринни әгаллашидан, биз, бугунги ва келгуси авлод вакиллари ота-боболаримиздан мерос мана шу муборак заминда келажаги буюк давлат, озод ва обод Ватан, әркін ва фаровон ҳаёт барпо этишга қодир эканимиздан далолат беради.

Маънавий соҳада. *Маънавий қадриятларимизни илм-фан ва тараққиёт ютуқлари билан бойштиб борши, ўзлигимизни чуқурроқ англаш, миллий тарихи ва истиқтол мағфураси тамойилларини халқимизнинг қалбы ва онгига сингдириши, муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталашиши, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланишларга йўл қўймаслик – бу борадаги асосий вазифаларимизdir. Ушбу вазифалар миллий истиқтолғоясининг маънавий соҳада намоён бўлишининг асосий тамойилларини белгилайди.*

Янги жамиятнин барпо этиш жараёнида, энг аввало, маънавий қадриятларни тұғри баҳолай олишни, сохта қадриятлардан ёки тарихан эскирган, ўзидаги бунёдкорлик ва ижобий салоҳиятни сарфлаб бўлган қадриятлардан ҳақиқий ҳаётбахш қадриятни ажратса олишни ўрганиш лозим. Бирор бир қадриятта баҳо бериладар экан, үнинг мамлакатимиз мустақил тараққиётининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, эътиқодий ва ахлоқий асосларини қай даражада мустаҳкамлай олиши, халқимизнинг умумжаҳон ижтимоий тараққиётининг фаол субъектига айланишига хизмат қила олиши бош мезон бўлиши керак.

Миллий қадриятларга, жумладан маданий меросга илмий асосда тұғри ёндашишнинг асосий тамойилларига хос мезонлар – инсонпарварлық, ватанпарварлық, халқчиллик ва тараққийтпарварлықдир. Бу мезонларнинг ҳар бирида миллийлик ва умуминсонийлик мужжассамлашган. Улар моҳияттан умуминсоний

характерга эга бўлса-да, ҳар бир тарихий даврда муайян халқларнинг эҳтиёжларини юзага чиқаради ва уларни қондиришга хизмат қиласи. Шу боис уларнинг замирида мужассам бўлган умуминсонийлик моҳияти, миллий эҳтиёжларни муайян миллий шаклда ифодалаб ва ўз мазмунини уларга мослаштирган ҳолда юзага чиқади. Мазкур мезонларга нафақат миллийлик ва умуминсонийлик, балки тарихийлик ҳам хос. Яъни улар шаклан ва мазмунан қотиб қолган андозаларга мос ҳолда эмас, балки давр талабларига, жамият олдида турган янги вазифаларга мутаносиб тарзда бойиб, такомиллашиб боради.

Мазкур тамойиллар миллий гоямизнинг таркибий унсурларидир. Зоро, миллий истиқболғоғи бутун жамият, бутун миллат, бутун ўзбекистонликлар учун хизмат қиласи. Миллий қадриятларимизни баҳолаганда, уларнинг миллий гояга нечоглик мос эканини назарда тутамиз. Лекин биз баҳолаш жараёнида фақат алоҳида бир инсон, муайян ижтимоий гурух, бирор бир этнос, манфаатни эмас, балки умуминсоний жамиятимиз, барча ўзбекистонликлар манфаатини назарда тутамиз. Шу боис, юқорида зикр этилган мезон ва тамойилдан фойдаланиб, маданий меросимизни ва бугун айрим ёт мағкуравий полигонлар томонидан тарғиб этилаётган баъзи гояларни таҳлил этсак, уларда инсоннинг эркин ривожига, ўз орзу-интилишларига мос ҳолда яшашига, халқимизнинг психологияси, мақсад-муддаолари, Ватан манфаатлари ва замонавий тараққиёт талабларига мос келмайдиган унсурларни, гояларни яхши пайқаб оламиз.

Янги жамиятни барпо этишда маънавий соҳада қуйидаги вазифаларни бажаришимиз лозим:

Биринчидан, юртдошларимизни маънавий янгиланиши ва ислоҳотлар жараёнининг фаол шитирокчисига айлантириш. Уларнинг куч ва салоҳиятини ижтимоий ҳамкорлик ва миллатлараро тутувлик, диний бағрикенглик каби эзгу мақсадларга хизмат қилдириш.

Бу – маънавиятнинг куч-қудратидан эзгу мақсадлар ўюлида самарали фойдаланиши, ижтимоий муносабатларни инсонийлик юялари асосида ривожлантириш демакдир.

Иккинчидан, турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос орзу-интилишларни уйғунаштирувчи гоялар – Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги – барча юртдошларимиз учун муқаддас мақсадга айланисига эришинш. Бу – кўп партиявийлик ва плорализм тармоғларига амалда риоя қилган ҳолда миллий ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлаш демакдир.

Учинчидан, ота-боболаримиз динининг гуманистик моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириш борасидаги ишларни давом эттириш. Токи, бу дин халқимизнинг минг йиллик тарихи, бугунги маънавий

ҳаётимизнинг ҳам асоси, мухтасар айтганда, Оллоҳ доимо қалбимизда, юрагимизда экани юртдошларимиз онгига сингиб борсин.

Шу маънода, буюк ажоддомиз Баҳоуддин Нақшбанднинг «Дилинг – Оллоҳда, қўлинг – меҳнатда бўлсин» деган ҳикмати биз учун мұхим ҳаётий тамоили бўлиб қолаверади.

Тұрғынчидан, Қадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш борасидаги шиларни изчил давом эттириш, таблим-тарбия тизимини замон талаблари асосида муттасил тақомиллаштириб бориш.

Бу – давлатимиз құдрати, мамлакатимиз келажаги билимли, доно ва маънавий баркамол қадрларга болғық эканини чуқур анлаган ҳолда фаолият юритиши демакдир.

Қадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ҳаётга табиқ этилиши инсон омилини фаоллаштиришга, уни замон талабларига мос равищда ривожлантиришга имкон беради. Шу боис мазкур дастурни бажаришни изчил давом эттириш, уни янада тақомиллаштириш таълим жараёнини жаҳон халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олиб бойитиб бориш Ўзбекистонда янги жамият қуришнинг устувор вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Бешинчидан, Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элаларнинг қадриялари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урфодат ва анъаналарини ҳурмат қилиш, уларни асрар-авайллаш ва ривожлантиришга кўмаклашиш.

Бу – кўп миллатли мамлакатимиз фуқаролари орасида, уларнинг миллий ва диний мансублигидан қатби назар, ҳамжиҳатлик ва биродарлик түйгуларини кучайтириш, «Шу азиз Ватан – барчамизники» гоясининг амалга ошишини таъминлаш демакдир.

Умумий мақсад – Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини мустаҳкамлаш истаги – умумий тақдир ва Келажак, Ўзбекистонда яшайдиган барча халқларни янада ҳамжиҳат ва жипс бўлишга, ўзларини бир бутун халқ – ўзбекистонлик деб, Ўзбекистон учун ўзини маъсул деб ҳис қилишга, тараққиётда янада юксак погонага кўтарилишга даъват этади. Бугунги ҳаётий, зарурат шуни тақазо этмоқда. «Шу азиз Ватан – барчамизники» гояси амалда ана шу умуммиллий гоянинг хусусий кўринишларидан биридир. У мамлакатимиз халқларини, миллатидан, динидан, тилидан қатби назар, Ватан равнақи йўлида, янги жамият барпо этиш йўлида бирлаштирадиган миллий консолидацияни кучайтирадиган қудратга эга омилдир.

«Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз» деган саволга, юқорида билдирилган фикрларни умумлаштириб, шундай жавоб бериш мумкин:

1. Биз барпо этаётган жамиятнинг моддий-иктисодий негизини кўп мулкчиликка таянган, ижтимоий йўналтирилган, ички мувозанатга эришган бозор муносабатлари ташкил этади.

2. У, сиёсий тузумига кўра, кўп партиявийликка, фикрлар хилмахиллигига таянган, қонуннинг ҳамма учун бир хилда экани ва устуворлиги таъминланган демократик, ҳукукий давлат бўлади.

3. Ижтимоий муносабатлар характерига, давлат ва ижтимоий институтлар, жамоат ташкилотларининг ўзаро таъсирига кўра, фуқаролик жамияти қурилади. Унда барча ижтимоий гурӯҳлар, қатламлар ўргасида ижтимоий ҳамкорлик, барча миллатлар ва элатлар ўргасида тинч-тотувлик, умуммиллий муштараклик янада мустаҳкамланади.

4. Маънавий хусусиятларига кўра, бу жамият ўзида миллийликни умуминсонийлик билан уйғунаштирган, барча илгор янгиликларга, ютуқларга очиқ, миллий маҳдудлик, миллатчилик ёки миллий номукаммаллик туйғуларидан холи, эркин фикрловчи ва ижтимоий масъул фуқароларнинг эркин жамияти бўлади.

5. Демак, биз бозор иқтисодиётiga, қонун устуворлигига, ижтимоий ҳамкорликка, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилларининг уйғунилигига асосланган демократик, янгиликларга очиқ, маърифатли фуқаровий жамият барпо этмоқдамиз.

Тараққиётнинг ўзбек модели. Миллий истиқдол ғоясининг ҳаётбахшилиги тараққиётнинг ўзбек моделини амалга оширишда яққол намоён бўлади. *Ўзбекистон — улкан имкониятлар мамлакати. Бу заминда табиий бойликлар, унумдор ер, қудратли иқтисодий ва илмиy-техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими, бу диёдра меҳнатсевар ва истеъоддили халқ яшайди.*

Ўзбекистон — ўзига хос мустақил тараққиёт йўлини танлаб олган давлат. Бу йўл жаҳонда ўзбек модели деб тан олинган ривожланиш йўлидир. Унинг рационал мағзи жамиятни инқилобий тарзда эмас, балки эволюцион — тадрижий равишда ислоҳ этишини назарда тутади.

Ўзбек моделининг асосчиси Ислом Каримов раҳбарлигига амалга оширилаётган тараққиёт йўлининг кўпчилик бошқа миллий моделлардан фарқ қиласидиган хусусияти шундаки, у фақат иқтисодий ривожланиш эмас, балки кенг маънодаги миллий тикланиш ва ижтимоий тараққиёт моделидир. Шу сабабдан, у иқтисодиёт билан бир қаторда давлат қурилиши, ижтимоий соҳа ва маънавиятни, жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олади.

Ўзбек модели тушунчаси, аввало, Ўзбекистоннинг мустақил миллий тараққиёti қандай бўлиши лозимлигини асослайдиган, уни муайян мақсадларга йўналтирадиган энг умумий назарий хулосалар ва мўлжаллар билан давлатнинг белгиланган мақсадларга эришишга қаратилган амалий сиёсатининг муштараклигини англатади (давлат сиёсати деганда ҳокимиятнинг ҳар учала бўгини фаолияти назарда тутилмоқда).

Демак, ушбу тараққиёт модели ўзининг назарий ва амалий жиҳатларига эга. Унинг назарий жиҳати мамлакатнинг юзага чиққан

салоҳият ва имкониятлари, ишлаб чиқарувчи кучлари ривожи, инфратузилмаси, юртимизнинг табиий бойликлари, демографик вазияти, аҳолининг онги, билими, касбий салоҳияти каби омилларни ҳисобга олган ҳолда ривожланиш концепциясини, оддий тил билан айтганда, бизнинг ўзимизга хос ва ўзимизга мос йўлимини асослайди. У бир неча нисбатан мустақил йўналишлардан иборат: иқтисодий сиёсат тамойиллари ва макроиқтисодий назария; давлат қурилиши ва жамиятни демократиялаш тамойиллари; мулкдорлар синфини шакллантириш ва ижтимоий стратификацияни (жамиятнинг ижтимоий, табақавий тузилмаси) такомиллаштириш тамойиллари; миллый гоя, миллый мағкура концепцияси ва маънавий-маданий ривожланиш масалалари; ташқи сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқалар тамойиллари ва ҳоказо.

Моделнинг амалий томони ҳам бир неча йўналишларга эга:

- ислоҳотларнинг ҳуқуқий базасини яратиш ва мустаҳкамлашга қаратилган сиёсат;
- давлатнинг назарий хуносаларни, мўлжалларни амалга ошириш юзасидан ташкилотчилик ишлари ва аниқ ижро механизмини ўзида акс эттирган фармонлар, қарорлар, мақсадли дастурларни (шу жумладан инвестиция дастурларини) қабул қилиши;
- амалдаги инвестиция сиёсати, солиқ сиёсати, молия-кредит сиёсати, иқтисодий-таркибий сиёсат, фонд бозорини, қимматли қозозлар бозорини шакллантириш ва ривожланиши, истеъмол бозорига таъсир кўрсатиш ва ҳоказо;
- фармонлар ва ҳукumat қарорлари моҳиятини одамларга тўғри етказиш, уларни бирлаштириш, уларда эски тузум инерциясини енгашга қодир иродани шакллантириш борасида тарғибий-ташвиқий ва тарбиявий ишларни йўлга қўйиши.

Хўш, ўзбек моделининг асосий устувор хусусиятлари нималардан иборат? Ўзбекистон мустақилликка эришгач, нафақат иқтисодий тараққиёт масалаларини, балки миллый давлатчилик асосларини, миллый қадриятларини, халқнинг ўзлиги ва ғурурини қайта тиклаши, ривожланиши, жамиятнинг ижтимоий-синфий тузилмасини тубдан янгилаши ва мустақиллик гояларини амалга ошириш учун мутлақо янгича фикрлаб, янгича иш юритадиган кадрларни тарбиялаш каби масалаларни ҳам ҳал этиши лозим эди.

Германия, Швеция, Япония, Жанубий Корея, Франция, Хитой каби мамлакатларнинг тараққиёт моделлари кўпроқ иқтисодий моделлар эди. Улар сиёсий, ижтимоий ва маданий ҳаётни тубдан янгилашни назарда тутган эмас. Ушбу мамлакатларнинг бироргасида, иқтисодий ислоҳотлар даврида, миллый давлатчиликни, маданий меросни ва она тилини тиклаш сингари

масалалар ҳам долзарб бўлмаган (фақат Жанубий Корсияда давлат қурилиши муҳим аҳамият қасб этган).

Шундай қилиб, ўзбек модели иқтисодий муносабатларни ислоҳ қилиш билан бирга, давлат қурилиши, жамиятни демократиялаштириш, мулкдорлар синфини ва хусусан, ўрта синфи шакллантириш, ижтимоий-синфий тузилмани такомиллаштириш ва кадрлар тайёрлаш, маданий мерос ва маънавият билан боғлиқ жиҳатлари сингари бир қатор кенг қамровли ҳаёт соҳаларини қамраб олади. Бу унинг ўзига хос устувор хусусиятларидан бириди.

Истиқлоннинг дастлабки йилларида Президент Ислом Каримов раҳбарлигида ислоҳотлар стратегияси ишлаб чиқилди. Бунда тараққий топган мамлакатларнинг бозор муносабатларига ўтиш тажрибаси, мамлакатимиз бошдан кечирган тарихий синовлар ва уларнинг сабоқлари, ҳалқимизнинг турмуш ва тафаккур тарзи асос қилиб олинди. Шу тариқа жамиятни ислоҳ этишнинг чуқур илмий асосланган куйидаги беш тамойили вужудга келди:

Биринчи тамойил иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги. Иқтисодий ислоҳотлар ҳеч қачон сиёсат ортида қолмаслиги керак, у бирор мағкурага буйсундирилиши мумкин эмас. Ички ва ташки иқтисодий муносабатлар мағкурадан холи бўлиши лозим.

1. **Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги ва мағкурадан холи** – ўзбек моделининг тамойилили сифатида нафақат мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий сиёсатнинг мазмун-моҳиятини акс этириди, балки юртимиз иқтисодий ҳаётининг янгиликларга, илгор тажрибалар ва оқилюна ташабbusларга очиқлигини ҳам кўрсатади.

Иқтисодиётни мағкурадан холи этиш иқтисодий муносабатларни тўғри тушуниш ва ишлаб чиқаришни оқилюна ташкил қилишнинг омилидир. У объектив иқтисодий қонунларни тан олишга, мулкчилик шаклларига, тақсимотга нисбатан субъектив муносабатдан қутулишга маънавий шарт-шароит яратади. Ислом Каримов таъкидлагани каби: «Мағкуравий ақидаларни бартараф этиш хўжалик юритишнинг турли ижтимоий шаклларига нисбатан хайриҳоҳ бўлган ижтимоий фикрнинг, бозор муносабатларига мос бўлган психологиянинг ва шунга хос иқтисодий тафаккурнинг идрок этилишига кўмаклашади».

Мазкур тамойил иқтисодий ривожланишда маънавиятнинг аҳамияти нечоғлиқ муҳим эканини, унинг нозик қирраларини очиб беради.

Иккинчи тамойил. Давлат – бош ислоҳотчи. У ислоҳотларнинг устувор йўналишларини бслгилаб бериши, янгиланиш ва ўзгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан амалга ошириши лозим.

Мустабид тузум асоратларидан халос бўлиш жараёнида ўзини ўзи тартибга соладиган етук ривожланган иқтисодий механизм бирданига вужудга келиб қолмайди. Шу боисдан маъмурий-буйруқбозликка, марказлашган иқтисодиётга асосланган тузум қолдиқларини босқичма-босқич бартараф этиш, бу йўлдаги турли зиддият ва қаршиликларни енгиб ўтиш, янги муносабатларни қарор топтириш учун ўтиш даври керак. Зиддиятларга бой бўлган ўтиш даври шароитида иқтисодиётни, ислоҳотларни ўз ҳолига ташлаб қўйиб бўлмайди.

Ислом Каримов, ўзбек моделининг мазкур тамойилини илмий асослар экан, қуидагиларни таъкидлайди: «Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса, унинг асосини, тизимини белгилайдиган тармоқларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаши, нарх-наволарни тартибга солиб туриши, шунингдек, бевосита ёрдам беришда имтиёзлар яратиши, бевосита ёрдам кўрсатиш йўли билан ана шу тармоқларга мадад бериши лозим»¹.

Бу сўзлар давлатнинг бош ислоҳотчи сифатидаги вазифаси нимадан иборат эканини асослаб беради ва айни пайтда турли ижтимоий гурухларнинг, нодавлат ва жамоатчилик ташкилотларининг, алоҳида шахсларнинг ислоҳотчилик ташабbusлари ва фаолиятлари чекланмаслигини, аксинча, давлат уларга ёрдам беришини билдиради.

Учинчى тамойил. Жамият ҳаётининг барча соҳларида қонуннинг устуворлиги. Демократик йўл билан қабул қилинган Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оғишмай риоя этиши лозим.

Биринчидан, мазкур тамойил турли мулк шаклларининг тенг ҳукуқий асосда ривожланишини таъминлади. Мулкчилик шакллари ва хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги муносабатлар, рақобат қатъий ҳукуқий месъёрлар ёрдамида тартибга солинади. Иқтисодиётни бошқаришда ўзбошимчалик ва субъективизмга, турли иқтисодий зўравонликларга йўл қўймаслик учун зарур ҳукуқий шарт-шароит вужудга келади. Иккинчидан, демократия ривожланади, аҳолининг сиёсий маданияти ва фаоллиги ошади. Фикрлар хилма-хиллиги ва қарашлар ранг-баранглиги ривожи, мафкуравий плюрализм қарор топиши учун ҳукуқий кафолат пайдо бўлади. Инсон ҳукуқлари таъминланади. Ноқонуний имтиёзларга ёки аксинча, камситилишларга чек қўйилади. Учинчидан, алоҳида шахснинг, барча ижтимоий гуруҳ ва қатламларнинг манфаатлари тўлиқроқ ҳисобга олинади ва уларнинг яратувчилик имкониятлари, ижодий салоҳияти самаралироқ рўёбга чиқади. Жамоат

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқдол, иқтисод, сиёсат, мафкура. I жилд. Тошкент, «Ўзбекистон», 1996.

ташкилотларининг ўрни ва аҳамияти йил сайин ортиб боради. Фуқаролик жамияти шаклланади. Демак, қонуннинг устуворлиги тамойили, кенг маънода, Ўзбекистонда ижтимоий тараққиётга, жамият янгиланишига, инсон шахсининг юксалишига хизмат қиласди.

Ўзбек моделининг мазкур тамойили ўзидан аввалги тамойил билан чамбарчас боғлиқ. Зеро, давлат бош ислоҳотчи сифатида ижтимоий барқарорлик, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботнинг асосий кафили бўлади.

Ушбу тамойил жамият ҳаётида бирданига тўлиқ қарор топиб қолмайди. У нисбатан узоқ муддат талаб қиласиган, босқичма-босқич ва доимий ривожланиб борадиган жараён. Унинг тўлиқ қарор топиши учун ўзаро муштарак бўлган қуйидаги уч омил муҳим аҳамият касб этади:

- жамиятнинг, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб оладиган пухта ва заруратга қараб ўзгарувчи қонунлар мажмуасининг вужудга келиши ва доимий такомиллашиб бориши;
- жамият аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлиги даражаси ва қонунга итоатгўйлигининг юксак бўлиши;
- мавжуд қонунларни ҳаётта татбиқ этишнинг зарур иқтисодий шарт-шароити, сиёсий-маъмурӣ ва ижтимоий механизмини яратиш.

Тўртинчи тамойил. Аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда қучли ижтимоий сиёsat юритиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда, аҳолини, айниқса кам таъминланган оиласаларни, болалар ва кексаларни ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиши лозим.

Кучли ижтимоий сиёsatнинг таркибий қисмлари ва ўналишлари кўп. Улар ижтимоий таъминот, янги иш ўринлари яратиш, соғлиқни сақлаш, ҳалқ таълими, маданият, спорт ва жисмоний тарбия соҳалари фаoliyatiни маблаг билан таъминлаш ва ислоҳ қилишдан тортиб, жиноятчиликка қарши курашиш, ҳуқуқ-тартиботни таъминлашгача бўлган масалаларни қамраб олади.

Кучли ижтимоий сиёsat олиб бориш ва аҳолининг турли қатламларини ижтимоий муҳофаза қилиш ўзбек моделининг инсонпарварлик моҳиятини белгиловчи тамойиллардан биридир.

Бешинчи тамойил. Бозор иқтисодиётiga объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, тадрижий асосда, пухта ўйлаб, босқичма-босқич ўтиш. Бу иш ислоҳотларнинг ҳуқуқий асослари ва кафолатларини вужудга келтириш, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш ва унинг янгича иқтисодий тафаккурини шакллантириш билан бирга олиб борилиши лозим. «Фақат фармонлар, фармойишлар чиқариш билан бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди. У узоқ тарихий тараққиётнинг натижаси бўлиб, тегишли инфраструктурани

ва ҳуқуқий асосни яратишнигина эмас, шу билан бирга, қадриятлар тизимида чуқур ўзгаришларни, ҳўжалик фаолияти ва амалий муносабатларни асослашни ҳам кўзда тутади»¹.

Ўзбекистонда айнан шундай йўл тутилди. Бундай сиёсат юритиш нафақат маблағлардан самарали фойдаланиш имконини бермоқда, шунингдек, одамларнинг сафарбарлигини оширмоқда, ижтимоий ларзаларнинг олдини олмоқда, мулкчилик шаклларини босқичмабосқич ривожлантироқда.

Ушбу тамойиллар Ўзбекистоннинг ўз истиқдол ва тараққиёт йўлиниң асосини, ўтиш даври дастурининг негизини ташкил этади. Уларнинг амалга оширилиши мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини изчил жорий этишни таъминламоқда. Тараққиётнинг ўзбек модели халқимизнинг миллий давлатчилик анъаналари, қадриятлари ва менталитетига таянгани, айни вақтда, жамиятни ислоҳ этиш борасидаги дунё тажрибасининг илгор ютуқларига асосланганни туфайли халқаро ҳамжамият томонидан эътироф этилмоқда. Хуллас, миллий истиқдол гояси мамлакатимизда барпо этилаётган жамият ва тараққиётнинг ўзбек модели билан узвий боғлиқдир. Мустақилликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш жараённада бу гоя халқимизни пировард мақсадлар йўлида уюштирувчи омил, ижтимоий фаолиятнинг маънавий мезони сифатида ўз аҳамиятини сақлаб қолаверади.

Таянч тушунчалар

Тараққиёт, тадрижий ривожланиш, Ўзбекистонда қурилаётган жамият тараққиёт тамойиллари, ўзбек модели, Ўзбекистоннинг халқаро нуфузи.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари нималардан иборат?
2. Тараққиётнинг ўзбек модели ва мафкуравий жараёнларнинг алоқаси қандай?
3. Янги жамият барпо этиш учун мафкуравий тарбиянинг қайси жиҳатларига эътибор бериш лозим?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқдол, иқтисод, сиёсат, мафкура. I жилд. Тошкент, «Ўзбекистон», 1996 йил, 315-бет.

- Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
- Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., Шарқ, 1998.
- Каримов И.А.Хушёрликка даъват. Т., «Ўзбекистон», 1999.
- Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
- Каримов И.А. Миллий истиқдол мағкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
- Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

2-мавзу: Мустақиллик ва мағкуравий муаммолар: фоявий бўшлиқ ва заарарли гояларнинг жамиятимизга таъсири

Режа:

- «Фоявий бўшлиқ» тушунчаси, унинг намоён бўлиш хусусиятлари.
- Ёт ва заарарли гояларнинг жамиятга таъсири.
- Фоявий бўшлиқни тўлдириш зарурати.
- Янги гоя ва истиқдол мағкурасини шакллантириш жараёни.

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, муайян жамият тараққиёт жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичга ўтишида турмушнинг барча соҳаларида, хусусан, иқтисодиёт, ижтимоёт ва сиёсатида бўлгани каби, юяниш-мағкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал қилиши зарурати пайдо бўлади. Чунки ўзига ҳос янги давр, шароит, вазијат анъанага айланаб қолган гоялар, қарашлар, муносабатларни ўзгартирмасдан, маълум мағкурага асосланмасдан янги мақсадлар сари қадам ташлай олмайди. Бу эса янги юя, қараш, муносабат, мағкурани ишлаб чиқишини талаб этади.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов таъкидлагани каби: «Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайгурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий гоя ва миллий мағкурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мағкура бўлмаса ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар»¹.

Фоявий, мағкуравий бўщлиқ бир кунда ва бирданига пайдо бўлмайди. Бунда муайян жараёнлар рўй бериши лозим. Яъни эски гоя ва мағкура таназзулга юз тутиши, умрини ўтаб бўлиши, ўтмишга айланади. Масалан, собиқ иттифоқ мағкураси ана шундай ҳолга тушган эди. Унинг асосий гоялари собиқ шўролар ҳокимиияти

¹ Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000, 5–6-бетлар.

раҳбарлигига зўрлик билан амалга оширилди. Натижада бу мафкура якка ҳукмрон бўлиб қолган эди. У XX асрнинг 80-йилларида таназзулга юз тутди. 1991 йилда собиқ Иттилоқ тарқалиб кетиши билан узил-кесил инқизотга учради. Бунинг сабаблари нималардан иборат эди?

Биринчидан, у ўзини инсоният тафаккури эришган энг юксак чўққи, мутлақ ҳақиқат ифодаси деб ҳисоблаб, бошқа мафкураларни тан олмас, улар бизнинг душманимиз, деган ақида асосида муросасизларча иш тутар эди.

Иккинчидан, бу мафкура зўравонликка асосланган бўлиб, «мажбур қиласиз» қабилида иш тутар, унинг ғоялари ҳамма жойда, ҳамма вақт ҳеч истисно ва тўховсиз тарғиб қилинар, халқнинг эркин яшаши ва фикр юритишига йўл қўйилмас эди. Кимки бу тартибга (аслида тартибсизлик ва ваҳшийликка) қарши чиқса, шафқатсиз жазоланар, бутун давлат механизми ана шу жазони турли шаклларда амалга оширишга қаратилган эди.

Учинчидан, бу мафкура номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эди. Аслида собиқ Иттилоқ даврида зиёлилар, дехқонлар, хизматчилар, қолаверса, «йўлбошчи синф» бўлган ишчиларнинг орасида ҳам бу мафкурадан норози бўлганлар бор эди. Лекин метин мафкуравий девор ортидан уларнинг овози чиқмас эди.

Тўргинчидан, бу мафкура ҳеч кимга виждан эркинлиги, ўз фикрини очиқ баён этиш, жумладан, хориж фуқаролари билан холисона мuloқотда бўлишга ҳам йўл қўйимас эди. Борди-ю кимдир шунга жураят этса, «халқ душмани», «буржуазия малайи»га айланар эди.

Бешинчидан, у миллийликдан бутунлай холи эди. Унда мавхум байнамилаллик зўр бериб куйланарди. Кимки миллий қадриятлар тўғрисида гап очса, дарҳол «миллатчи»га чиқариб қўйиларди. Миллий тафаккурга эга бўлган шахс, мутахассис, зиёли, олим ва бошқалар «қолоқ», «щубҳали киши» ҳисобланарди.

Олтинчидан, унда миллий тарих, хусусан, Ўзбекистон тарихи, унинг ўтмиш мероси мутлақо тан олинмас эди. Нари борса, улар кўпинча умумий тарзда қайд этиларди, холос.

Еттингчидан, халқларнинг динига, диний меросига, диний қадриятларига нисбатан мутлақо нотўғри муносабат ўрнатилган эди. Жумладан, халқимизнинг улуғ сиймолари Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замахшарий, Имом Мотуридий, Сўфи Оллоёр каби алломаларнинг бой илмий меросини ўрганиш, улардан фойдаланиш тақиқланган эди.

Буларнинг барчаси большевистик-коммунистик мафкуранинг тараққиёт талабларига мутлақо зид эканини яққол намоён этди. Шу боис у янги замонавий талабларга дош беролмай, ўз давлати билан бирга тарихга айланди.

Собиқ мустақил тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Ҳукмрон мағқура барҳам топғач, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-мағкуравий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди.

Хўш, аслида ғоявий бўшлиқ нима? Ғоявий бўшлиқ эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараённида олдин ҳукмронлик қилиб келган мағқура ўтмишга айлангач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илғор ғоявий тизимнинг ҳали шаклланмаган ҳолатидир. Бундай шароитда турли мағкуралар ушбу ҳудудга ўз таъсир доирасини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай мағкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига хос хусусиятлари қуидагилардан иборат эди.

Биринчидан, ҳукмрон, яккаҳоким большевистик — коммунистик мағқура батамом таназзулга юз тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг мағкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар онгига сингиб улгурмаган эди. Тўғри, мустақиллик мағкураси ғоялари мамлакатимиз фуқароларининг маълум қисми онги, дунёқарашида ўз ўрнига эга бўлса-да, Президентмиз Ислом Каримов асарларида исботланган бўлса-да, аммо у ҳали тўла ҳолда барчанинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам эътиқодига айлана олмаган эди.

Учинчидан, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона мағкуралар хуружи бошланади. Ўтиш даврида, янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда ташки мағкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмайди. Ўзбекистондаги мағқура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг ҳужуми ана шу билан ҳам изоҳланади. ,

Тўртинчидан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги бекарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига ин қуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини мағкуравий курашлар майдонига айлантиришга урина бошлаган эди. .

Бу жиноий гуруҳлар ўзларининг ёвуз мақсадларини турли исломий, мағкуравий ғоялар билан никоблашга ҳаракат қўйдилар. Ана шу соҳта ғояларни тарқатиб, ёшларни йўлдан оздиришга интилдилар. Айниқса 80-йилларнинг иккинчи ярмидан дин никобидаги зарарли, халқимизнинг иймон-эътиқодига тўғри келмайдиган қарашларни, ваҳдобийлик, ҳизбут-тахрир каби ҳаракатларнинг таъсирини ёйишга киришдилар. Бу ҳаракатлар 90-

йилларнинг бошига келиб янади кучайди. Мамлакатимиз аҳолисининг тинчлиги ва осойишталигига «ваҳҳобийлик», «хизбут-таҳрир», «акромийлик», «адолат уюшмаси», «ислом лашкарлари», «тавба» каби турли зарарли ғояларга асосланган кучлар ва ҳаракатлар таҳдид сола бошлади.

Масалан, ваҳҳобийлик ғояларини қисқа таҳлил қиласайлик. Мамлакатимиздаги ғоявий майдонга ўрнашиб олишга ҳаракат қилган ваҳҳобийлик диний ниқобдаги зарарли оқим бўлиб, унга XVIII асрнинг 40-йилларида Арабистон ярим оролида Муҳаммад ибн Абдул-Вахҳоб (1703–1792 йилларда яшаган) томонидан асос солинган. Бу таълимот IX асрда вужудга келган ҳанбалийлик мазҳабининг асосчиси Аҳмад Абу Абдуллоҳ аш-Шайбоний (780–855 йилларда яшаган) таълимотининг айрим тажовузкор жиҳатларини, XIV асрдаги суриялилк илоҳиётчи Т.О. Таймийянинг баъзи қараашларини ўз фаолияти учун асос қилиб олган.

Ваҳҳобийлик ислом ғояларига сиёсий тус бериб, дин номидан иш юритиб, гўёки исломни пайғамбар давридаги «асл ҳолатига қайтариш», яъни уни тозалаш, барча мусулмонларни исломнинг яшил байроби остида бирлаштириш каби ғояларни илгари суради.

Ваҳҳобийлар Муҳаммад пайғамбарнинг «кишиларга диндаги оғир, машаққатли амалларни эмас, снгил ва осонларини буюринг, уларни хотиржам қилинг, оғир амалларни буюриб, диндан кўрқитиб, чўчитиб юборманг» ёки «қўли билан ва тили билан ўзгаларга озор бермаган киши мусулмондир», деган ҳадисларига амал қилмайди, аксинча, уларга зид иш тутади. Улар дунёвий маданиятни инкор қилиб, мусиқа, театр, тасвирий санъат билан шуғулланишни, ундан завқ-шавқ олишни қоралайди, бу ишларни куфр ва гуноҳи азим деб ҳисоблайди.

Ваҳҳобийлик мустақилликнинг ilk йилларидағи ғоявий бўшлиқдан усталик билан фойдаланишга интилди. Шунинг учун баъзи кишиларни араб мамлакатларида саёҳатда, хизмат сафарида, ўқишида бўлган вақтларида ўз таъсирига туширишга ҳаракат қилди. Шундан сўнг, дастлаб жойлардаги масжидларнинг имом-хатиблиги учун, кейинроқ эса мамлакат диний идорасининг нуфузли лавозимлари учун курашди, ислом сиёсий партиясини тузишга ҳаракат қилди. Аста-секин Узбекистонни ислом республикаси деб эълон қилиш, минтақамизда халифаликни тиклаш режасини амалга оширмоқчи бўлдилар. Улар ўтган йилларда қонли жиноятлар, тартибсизликлар содир этдилар.

Хизбут-таҳрир ҳам собиқ мағкура таназзулга юз тута бошлаган даврлардан бошлаб, ғоявий бўшлиқ шароитида муайян кишилар онги, дунёқарашига таъсир ўtkаза бошлади. Унга ислом сиёсий партияси сифатида 1950–1953 йилларда Ливанда Тақијюддин Набхоний асос солган. Ҳозирги вақтда бу ҳаракатга Абдулқадим

Заллум деган киши раҳнамолик қилмоқда. Жами 30 дан зиёд ислом мамлакатида норасмий фаолият юритаётган бу партияниң асосий мақсади — халифалик тиклаш, бугунги дунёвий давлатчилик асосларини йўқ қилиш, демократия принципларини рад этиш, қонун устуворлиги ўрнига шариат ақидаларини жорий этиш, сайлов тизимини инкор қилишдан иборат.

Ҳизбут-таҳрир ҳам 90-йилларнинг бошларида Ўзбекистонда гүёғоявий бўшлиқни тўлдириш учун ҳаракат бошлади. Мақсад — бизнинг минтақамизда ўзининг сиёсий, гоявий, мафкуравий жиҳатдан узоқни кўзловчи мақсадларига эришиш, таъсир доирасини қенгайтириш, одамларнинг қалби ва онгини забт этиш эди. Ҳизбут-таҳрирчилар гоявий бўшлиқ шароитида аҳолининг маълум қисми, аввало, ҳали дунёқараши тўла шаклланмаган, содда ёшларга ислом дини, унинг ибодат амаллари, Қуръони Каримни ўргатиш, турли диний манбалардан сабоқ бериш баҳонасида ўз таъсирини ўtkазишга ҳаракат қилди. Улар одатда 3–4 кун исломни ўргатиб, кейин асл мақсадга ўтади. Ҳизбут-таҳрирчилар «Ислом низоми», «Исломда бошқарув низоми», «Исломда иқтисодиёт низоми», «Ҳизбий уюшма», «Ҳизбут-таҳрир тушунчалари», «Исломий давлат», «Исломий шахсият», «Ҳизбут-таҳрирнинг сиёсий қаравшлари», «Дастур муқаддимаси», «Халифалик», «Халифалик қандай тугатилди?», «Уқубатлар низоми», «Тафкир», «Зийраклик суръати», «Исломий фикр», «Демократия — куфр низоми», «Халифалик давлатида мол-мулклар», «Сабр», «Иzzat ва шараф сари» каби ўқув дастурлари, китоб ва рисолалари, «Ал-Ваъй», «Онг» журнали, кўплаб варақалари орқали халифачилик гоясини ёшлар онгига сингдиришга ҳаракат қилади.

Ҳизбут-таҳрирчилар кўпроқ диний таълим олган ёшларни ўз ўлига оғдиришга ҳаракат қилди. Кейин эса уларнинг сафини ёшларнинг бошқа гурухларига мансуб вакиллари билан тўлдиришга интилди. Ниҳоят, вақти келиб, уларни исломий билимларгагина эмас, террорчилек ҳаракатлари учун ҳам тайёрлай бошлади. Бундай зарарли гоя, мафкура ва қаравшлар билан қуролланган ёшлар Афғонистон ва Покистон ҳудудида, қўшни давлатларнинг баъзи туманларида дунёвий давлатнинг ашаддий душмани сифатида тайёрланди. Уларнинг кучи билан турли қўпорувчилик ишлари, жанг-жадаллар ресжалаштирилди. Натижада 1999 йил 16 февралидаги портлашлар, 2000 йилда эса Бўстонлик, Сариосиё, Узуннинг тогли ҳудудларидағи қуролли хуружлар содир этилди. Бундай ёзуз ҳаракатлар ён қўшнимиз Афғонистон ҳудудидан паноҳ топган вайронкор кучлар, бошқа узоқ-яқин мамлакатлардаги экстремистик гурухлар, Усама Бен Ладенга ўшшаган ашаддий террорчиларнинг молиявий ва гоявий қўллаб-қувватлаши ҳамда раҳнамолиги остида амалга оширилди.

Улар ўз ниятларини амалга оширишда «дўстлик», «диндошлиқ», «миллатдошлиқ» тушунчаларини ҳам ишга солади. Керак бўлганда моддий ёрдам ҳам кўрсатади. Масжидлар қуриб бериб, исломий адабиётлар билан таъминлаб, ўзларини ҳақиқий диндор, ҳақиқий мусулмон қилиб кўрсатишга интилади. Аммо разил ниятларини барибир ошкор этадилар, турли кўпорувчилик, тезкор ишларига сабаб бўладилар. Ваҳҳобийлик, ҳизбут-тахрир каби заарарли оқимлар мустақилликнинг дастлабки йилларида содир бўлган гоявий бўшлиқдан устамонлик билан фойдаланишга интилган бўлса-да, лекин барибир мақсадларига эриша олмади.

Хўш, 80-йилларнинг охири ва 90-йилларнинг бошида айрим юртдошларимиз нима учун заарарли гоя ва ёт мафкуралар таъсирига тушиб қолди?

Бу ҳолатнинг моҳияти Президент Ислом Каримов асарларида тўла-тўқис очиб берилган. Бу асарлардан масаланинг мазмун-моҳиятини чукур ва атрофлича ўрганиш зарур.

Биринчидан, собиқ мустабид мафкура барбод бўлганидан кейинги дастлабки йилларда миллий гоя, истиқбол мафкураси тўлиқ шаклланиб, одамларнинг қалби ва онгига сингиб улгурмаган эди. Натижада эътиқоди бўш, содда ва ишонувчан одамлар билиб-бilmай нотўғри йўлларга тушиб қолдилар.

Иккинчидан, мустақил Ўзбекистон эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида бир қатор табиий қийинчиликларга дуч келди. Инсоният тарихидан маълумки, ўтиш жараёнида қийинчиликлар бўлиши қонунийдир. Жумладан, иқтисодий соҳада ҳам қийинчиликлар бўлиши муқаррар. Бундай пайтда сабр-қаноатга ўрганмаган, сенгил йўл билан яшашга кўнинкан айрим кишилар маълум қийинчиликларга дуч келгач, ўз турмуш тарзини янгилаш учун осон йўл ахтарди. Улар аксарият ҳолларда адашиб, нотўғри йўлларга кириб қолади. Ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланиш ўрнига сенгил йўл билан бойишни хоҳловчилар ҳам шундай гуруҳларга қўшилиб қолиши мумкин.

Учинчидан, бугунги кунда ёшларнинг ҳаммасини ҳам сердаромад иш билан таъминлаш имкони йўқ. Улар дипломи, маълумоти бўлса ҳам, баъзан кўнгилдагидек ишни топа олмайди ёки кам иш ҳаки олиб ишлашни хоҳдамайди. Бунинг натижасида яна осон йўл ахтариб нотўғри, ёмон, салбий ҳаракатларга қўшилиб кетиши ҳам мумкин.

Тўртинчидан, заарарли ва ёт мафкура вакиллари халқимиз, айниқса, фарзандларимизнинг кўнгли очиқ, соддадил, ишонувчан, диний қадриятларга интилиш туйғусидан усталик билан фойдаланмоқда. Бундай шароитда айрим соддадил одамлар «мана энди даҳрийликдан кутулдик», деган хәёллар билан диннинг асл моҳияти билан диний никобдаги экстремизмни ажратса олмай

қолди. Шу билан бирга ислом амалларини яхши билмаган айримлар ота-боболаримизнинг муқаддас динини ўрганамиз, деб, ваҳҳобийлик, ҳизбут-таҳрир каби турли заарарли гоя ва оқимлар таъсирига тушиб қолдилар.

Бешинчидан, сабиқ тузум даврида кўплаб ташкилотлар зўрлик орқали мажбурий бўлсада, мунтазам тарғибот-ташвиқот олиб борар эди. Лескин мустақиллик даврида уларнинг ўрни муйян даражада бўшаб қолди ва бу вазифани дастлаб ҳеч қайси ташкилот бажармади. Кейинчалик ташкил этилган. «Маънавият ва маърифат» маркази ва бошқалар эса старли даражада самарали фаолият юритолмади. Натижада ҳар бир фуқаро имкони борича ўз дунёқарашини ўзи мустақил шакллантириши зарур бўлиб қолди. Бунга қодир бўлмаган айримлар заарарли гоялар таъсирига берила бошлади. Айниқса, ёшларни уюштириш, истиқлол гоялари йўлида фидойи этиб тарбиялаши лозим бўлган «Камолот» жамгармаси фаолияти ҳам истиқлол талабларига жавоб бермас эди. Натижада кўплаб ёшлар истиқлол гояларига асосланган тарбиявий жараёнлардан четда қолиб кетди.

Шунингдек, давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг мафкуравий соҳада старли иш олиб бормагани, ижтимоий фанларнинг ҳаёт талабларидан орқада қолгани, жамият руҳияти ва тафаккурида рўй берастган мураккаб жараёнлар ўз вақтида илмий ечимини топмагани, одамларга мафкуравий жиҳатдан тўғри йўл кўрсатишга қодир бўлган шахслар, диний уламоларнинг старли эмаслиги ҳам бунга сабаб бўлди.

Хуллас, умрини ўтаб бўлган гоя, ақида ёки мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилиши натижасида гоявий бўшлиқ вужудга келар экан, турли мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Шу маънода, Президент Ислом Каримовнинг қуийдаги фикрлари муҳим аҳамиятга эга: «Мен кўхна бир ҳақиқатни яна эслатмоқчиман: табиатда бўшлиқ бўлмаганидек, инсоннинг онгу тафаккурида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Ҳар бир онгли одамнинг воқеликка ўз муносабати, мақсад ва интилишлари бўлиши табиий»¹.

Гоявий, мафкуравий таҳдид кучайган жойда аҳоли кенг қатламлари, хусусан, ёшларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган уринишлар кучайиб боради.

Айниқса, дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган, катта молиявий ва мафкуравий таъсир кучига эга бўлган баъзи гоявий марказлар ана шундай вазиятдан фойдаланиб, ўз ёвуз ниятларини амалга ошириш йўлида кечаю қундуз ҳаракат қилмоқда.

1 «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.

Халқаро террорчи ва экстремистларнинг нияти аниқ. Улар истиқбол ўйлидан бораётган Ўзбекистондаги ғоявий бўшилиқни ўз тоялари билан тўлдириб, мамлакатимиз худудидаги бекёс бойликларга эгалик қилиш, халқимизни ўз сиёсати, ўз ҳукмронлигига бўйсундирини, энг ёмони, мана шу муҳим геополитик майдонни ўз таъсир доирасига олишини орзу қилмоқда.

Мана шундан келиб чиқиб, бугунги кунда мамлакатимизга қарши қаратилган мағкуравий таҳдидларни алоҳида кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Улар қуйидагилардан иборат:

ислом халифалигини тиклаб, унинг байрого остида мусулмон халқларни янги империяга бирлаштиришга қаратилган интилишлар;
ёш мустақил давлатларни қайтадан собиқ Иттифоққа бирлаштириш ғояси;

тарихимизни, миллий қадриятларимиз ва диннинг моҳиятини соҳталаштиришга уринишлар;

аҳлоқсизликни ёйиб, халқни маънавий жиҳатдан бузишга қаратилган интилишлар;

турли мағкуравий воситалар орқали минтақавий ва давлатлараро можаролар келтириб чиқаришга қаратилган ҳаракатлар.

1. Ислом халифалигини тиклашга уринишлар хавфли кўриниш олмоқда. Масалан, ҳизбут-таҳрирга тегишли қайси бир адабиётни олиб қарамайлик, унда халифаликни тиклашга даъват қилинади. «Акромийлик» эса дастлаб Андижон вилоятида, сўнгра Фаргона водийсида, кейинроқ мамлакатимизнинг бутун худудида, кейинчалик барча мусулмон мамлакатларида халифаликни тиклаш ғоясини олга суради. Ислом тарихидан маълумки, халифаликка Мұҳаммад пайғамбар вафотидан кейин чориёрлар Абу Бакр ас-Сиддик (632–634), Үмар ибн Хаттоб (634–644), Усмон ибн Аффон (644–656), Али ибн Абу Толиб (656–661) бирин-кетин раҳбарлик қилган. Бу даврда халифа диннинг ҳам, давлатнинг ҳам бошлиғи, раҳнамоси ҳисобланган. Кейинчалик подшолик бўлиб, раҳбарлик 661–749 йилларда маккалик зодагонлардан Муовия бин Абу Суфён сулоласи қўлига ўтган ва уммавийлар сулоласи номини олган. 749 йили тожу таҳт Мұҳаммад пайғамбарнинг амакилари авлодларидан бўлган Абдул Аббос ас-Сафоқ сулоласи қўлига ўтган. Уларнинг давлати аббосийлар номи билан машхур бўлиб, 1238 йилгача, мўғуллар забт этгунча давом этган. Айни пайтда XII–XIII асрларда Миср ва Марокашда фотимиylар сулоласи ҳам ўз давлатини жорий қилган. XVI асрдан эътиборан усмонли турклар ҳам халифалик эълон қилганлар ва у 1924 йилнинг учинчи мартағача ҳукм сурған. Туркия республика деб эълон қилиниши билан халифалик ҳокимиятига чек қўйилган ва сўнгти халифа Абдумажид 1924 йил 4 мартаининг тонг отарида Истамбулдан Швейцарияга чиқариб юборилган. XX асрда ислом дунёси ва бошқа

мамлакатлар ҳам ўзлари танлаган тараққиёт йўлидан ривожланиб келмоқда. Ўтган йиллар тарихий тажрибаси халифаликсиз ҳам эркин ривожланиш мумкин эканини кўрсатди. Халифалик тарих саҳифаларида қолиб кетди.

2. Лескин бугунги кунда собиқ Иттифоқ республикаларининг айримларида эски тузумни қайтадан тиклашни хоҳловчилар, буни ўзлари учун гоявий мақсад қилиб олган кучлар ҳам мавжуд. Собиқ Шўро тузуми 1991 йилги ижтимоий-сийссий ўзгаришлардан сўнг барҳам топди. Ҳолбуки, ўтмишга қайтиш, тарихни тескари айлантириш мумкин бўлмаганидек, ўз йўлини топиб олган, мустақил давлатлар, айниқса, Ўзбекистон ва ўзбек халқи яна эски ҳолатга қайтишга асло рози бўлмайди. Ислом Каримов «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарида собиқ тузум тўғрисида тўхталиб, шундай деган эди: «Бугун ўша давр тўғрисидаги ҳақиқатни холисона айтадиган бўлсак, у замондаги ҳаётимизни жаҳон тарихи ва амалиёти билан таққослайдиган бўлсак, шуни очиқ айтиш керакки, у пайтда Ўзбекистон бир ёқлама иқтисодиётга – марказга бутунлай қарам, издан чиқсан иқтисодиётга эга бўлган ярим мустамлака мамлакатга айланган эди»¹. Эндиликда Ўзбекистон бу борада ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини танлаб олган, у ҳеч қачон ўзи танлаган мустақиллик йўлидан қайтмайди.

3. Ўзбекистон халқи, ўзбек халқи жуда катта маънавий меросга эга. Лескин собиқ мафкура таъсирида узоқ йиллар тарихимиз бир томонлама ёритиб келинди. Лескин ҳали бу соҳада кўплаб муаммолар ҳам мавжуд. «Тарихдан маълумки, бир халқни ўзига тобе қилишни истаган кучлар, аввало, уни ўзлигидан, тарихидан, маданиятидан жудо қилишга интилади... зарарли таъсиrlар давом этаверса, миллат ўзлигини йўқотиши, минг йиллик анъаналарини бой бериб, оломонга айланиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас»². Ана шуни яхши биладиган куч ва турли полигонлар бизни тарихимиздан жудо қилиш, уни зўр бериб сохталаштиришга интиладилар. Бу борада турли йўллардан фойдаланишга, айниқса ёшларимизни йўлдан оғдиришга ҳаракат қиласидилар.

4. Мамлакатимиз халқининг қалби ва онгига ёт мафкуруни сингдириш учун душманларимиз бир қарашда беозор, гўё сиёсатдан холи туюладиган мафкуравий воситаларга катта эътибор бермоқда. Жумладан, кейинги йилларда кўплаб намойиш этилаётган енгилеллип ёки жангарилик фильмлари бунга мисол бўлади. Маълумки, бу фильмларни кўпчилик, айниқса ёшлар мароқ билан томоша қиласиди. Сир эмас, анчагина одамлар табиатида, хулқ-атворида мана шундай тўполонларга мойиллик бўлади. Президентимиз шуни ҳисобга олган

¹ Ислом Каримов. «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда». Тошкент, «Ўзбекистон», 1999.

² Ислом Каримов «Миллий истиқол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир». Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 йил-11-бет.

ҳолда таъкидлагани каби: «Шунинг учун онги шаклланиб улгурмаган аксарият ёш томошибинлар бундай фильмлардан қўпинча турли ёзулик, йиртқичлик, шафқатсизликларни ўрганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси қотади, қалбидан тошбагирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар жой олганини ўзи ҳам сезмай қолади. Ҳатто шундай томоша ва фильмларнинг қаҳрамонларига кўр-кўёна тақлид қилишни истайдиган йигит-қизлар ҳам топилади. Чунки, улар бундай уйдирма талқинлар таъсирида қўл ураётган иши қандай аянчли оқибатларга олиб келишини тушуниб етмайди. Афсуски, бизнинг телсвидениесизда ҳам шундай фильмларни намойиш этишга ортиқча ружу қўйилмоқда»¹.

5. Мамлакатимизга таҳдид солаётган мафкуравий восьиталардан яна бири узоқ давом этадиган минтақавий ва давлатлараро можароларни келтириб чиқаришга уриниш бўлиб, буни айрим мамлакатлар ҳудудида фаолият кўрсатаётган баъзи гоявий-мафкуравий марказлар ўзларига мақсад қилиб олган. Улар муайян мамлакат ҳудудидан бошқа мамлакатта қарши гиёҳванд моддалар, таъқиқланган адабиётлар, турли қурол-яроғ каби нарсаларни ноқонуний тарзда олиб ўтишга уринмоқда. Уларнинг маълум бир кучлари Афғонистон ҳудудида туриб, Марказий Осиё давлатларига – Ўзбекистон ва Қирғизистон ҳудудига, бу ерда яшаётган халқлар ҳаётига қарши тажовузкорона ҳаракатлар қилишга, бегуноҳ инсонлар қонини тўкишга интилмоқда. Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «бундай ўтакстган хунрезлик, муттаҳамликни ўзига касб қилиб олган бизнинг умумий душманларимизга муқаддас заминимизда асло ўрин бўлмаслиги керак».

Бу таҳдидлар, энг аввало, оддий инсонлар қалби ва онгини забт этишга, уларни ўз миллий қадриятларидан, умумбашарий цивилизация ютуқларидан маҳрум этишга, пировард натижада юртимизни қарам қилиб олишга қаратилган тажовузкорликнинг мафкуравий шаклда намоён бўлишидир.

Халқимизни турли гоявий таҳдидлардан асрари, жамиятимиз аъзоларида мафкуравий иммунитетни шакллантириши учун, аввало, уларни миллий юя, истиқлол мафқураси билан қуроллантириши зарур экди.

Ўзбекистон мустақиликка эришганидан сўнг мамлакатимизда эски мафкура асоратларига, куруқ сафсатабозлилка, халқимиз манфаатларига зид бўлган собиқ сиёсий ва мафкуравий тузилмаларга барҳам берилди. Ижтимоий адолат, хавфсизлик, ижтимоий муҳофаза, миллати, дини ва эътиқодидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини, қонуннинг устуворлигини таъминлашга қаратилган зарур чора-тадбирлар кўрилди. Жамиятдаги соглом ижтимоий-сиёсий муҳитни бузадиган, одамлар фикрини

1 Ислом Каримов. «Эгали юрт эркини бермас», «Халқ сўзи», 2000 йил 31 август.

чалгитадиган нохуш ҳолатларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, ҳамжиҳат бўлиш, барча имкониятлардан эҳтиросларга берилмай, ақл-идроп билан фойдаланиш йўли тутилди.

Лекин мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб жамиятимизда маънавий покланиш зарурати сезилди. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов шундай шароитда биринчи бўлиб жамиятда маънавий покланиш учун эски ақидалардан халос бўлиш лозимлигини кўрсатиб берди, кейинчалик эса миллий истиқлол мафкурасини яратиш заруратини асослади ва жамиятимиз эътиборини унга қаратди.

Шўролар мафкураси кишилар онгига ижтимоий тенглик, бугунги таъбир билан айтганда, боқимандачилик тушунчасини сингдириб кетган эди. Бундай кайфият одамнинг ташаббусига йўл бермас эди. Чунки инсон ўз меҳнат маҳсулидан манфаатдор бўлмаса, унда ҳалол ишлаш, маъсуллият туйғуси йўқолади. Бундай иллатдан эса миллий истиқлол мафкураси воситасида халос бўлиш мумкин. Ўзбекистонда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон барпо этиш гояси асосида миллий истиқлол мафкураси ишлаб чиқилди. Миллий истиқлол гоясининг асосий тушунча ва тамойиллари Ислом Каримов асарларида ўз аксини топди, назарий жиҳатдан исботланди.

Миллий гоя, истиқлол мафкураси ижтимоий тараққиёт ривожига қараб такомиллашиб, янгиланиб боради. Давр талаби билан ўртага ташланган муайян қоидалар ўз вазифасини ўтаб бўлиб, ўрнини янада долзарброқ бошқа хусусиятларга бўшатиб беради. Миллий истиқлол гояси айни ана шундай доимий янгиланиш маҳсули, онг ва тафакқур ҳосиласи ҳисобланади.

Миллий истиқлол гояси Узбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буок давлатта айлантириш ҳақидаги сиёсий, ҳукукий, ахлокий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий қараашлар йиғиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-эътиқод руҳида тарбияловчи гоят қудратли маънавий курол, гоявий омил ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам мамлакатимиз ҳудудини ёш мафкуралар полигонига айланishiiga йўл қўймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёқарashi, ҳаётта ижтимоий муносабати, хатти-ҳаракатларида мафкуравий иммунитетни шакллантириб, миллий истиқлол мафкурасини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муҳим вазифадир. «Бунинг йўли — одамларимиз, аввалимбор, ёшлиаримизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаллас қадриятларини асраб-авайлаш ва хурмат қилиш фазилатини қарор

тотириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб гурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир»¹.

Мафкуравий курашлар кучайган бугунги кунда ёшлар қалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий қадриятларимизга, миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос муқаддас динга соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, уларнинг мафкуравий иммунитетини шакллантиришимиз мақсадга мувофиқдир. Зеро, юртбошимиз айтгандаридек, бирор бир қасалликни даволашдан олдин инсон организмida аввало унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам ёшларимиз қалби ва онгида заарли гояларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантира олсан, турли хил «даъватчи»ларнинг алдовларига учмайдиган, ўз юрти, Ватани ва ҳалқи учун фидойи инсонларни тарбиялай оламиз.

Хуллас, миллий истиқлол гоясини меҳнаткашлар онгида сингдириш орқали уларда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш замон амри, давр талаби. Бу бир зумда, бирпаста амалга ошириладиган жараён эмас. Бунда ҳар бир кишининг фаоллиги, омилкорлиги талаоб этилади. Унинг амалга оширилиши эса Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, келажаги буюк давлат барпо этилишини таъминлайди, одамларимизнинг эътиқодини мустаҳкамлайди.

Таянч тушунчалар

Мафкуравий муаммолар, гоявий бўшлиқ, ёт гоялар, заарли гоялар, гоявий таъсир, мафкуравий тажовуз, мафкуравий иммунитет.

Такрорлаш учун саволлар

1. Гоявий бўшлиқ нима?
2. Заарли гоялар таъсири қандай намоён бўлади?
3. Мафкуравий иммунитет қандай ҳосил қилинади?
4. Янги мафкурани яратиш зарурати деганда нима назарда тутилали?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин.«Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
2. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. Т., 7 т., «Ўзбекистон», 1999.
3. Каримов И.А.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.

¹ Ислом Каримов. «Миллий истиқлол мафкураси — ҳалқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир», Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 йил, 11-бет.

4. Каримов И.А. Миллий истиқдол мағқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
5. Тсмур тузуклари. Т., F. Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 34 б.
6. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.
7. Мустақилик: изоҳди илмий-оммабол լутат.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.

ТҮРТИНЧИ ҚИСМ

Миллий истиқлол ғояси

I-мавзу: Миллий истиқлол ғоясининг моҳияти ва фалсафий-тарихий асослари

Режа:

1. Миллий истиқлол ғояси тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.
2. Миллий истиқлол ғоясининг асосий хусусиятлари.
3. Миллий истиқлол ғояси фалсафий-тарихий асослари.

Ҳар қандай миллат, ҳар қандай ҳалқ бор экан, унинг ўз манфаатлари, ўз мақсад ва орзу-идсаларига эга бўлиши табиий. Ана шу орзу-умидлар ва мақсадларни ифода этадиган, уларни рӯсбга чиқариш учун ҳалқни сафарбар қиласидиган ғоялар эса муайян мағкурага асос бўлади. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистонда яшовчи барча миллат ва әлат вакилларининг туб манфаатларини, ҳалқимизнинг асрлар мобайнида интилиб келган орзу-идсалларини, олижаноб мақсад-муддаоларини ўзида мужассам этади.

Шу маънода, «Ўзбекистон жамиятининг миллий истиқлол мағкураси, ўз моҳиятига кўра, ҳалқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиши ва келажагини бир-бири билан боғлайдиган асрий орзу-истакларни амалга оширишга хизмат қиласидиган ғоялар тизимидир»

Ҳалқимиз асрлар мобайнида эзгу ният қилиб келган мустақилликни сақлаш ва мустаҳкамлаш ўзбекистонлик ҳар бир фуқаронинг муқаддас бурчидир. Бунинг учун барчамиз бир ёқадан бош чиқариб, муқаддас она-Ватанинг ҳаётий манфаатларини юракдан ҳис этган ҳолда уларни рӯсбга чиқариш учун фаол ҳаракат қилишимиз, курашибимиз зарур. Бу жараён ҳалқимиз манфаатларини, уларни ўзида мужассам этадиган миллий ғояни англаш билан боғлиқ ҳолда кечади. Ватан манфаатлари ҳар бир фуқаро манфаатлари билан узвий боғлангандир. Зеро, Ватанинг ободлиги ҳалқининг фаровонлиги билан боғлиқ. Фуқаролари бадаюлат мамлакатгина моддий ва маънавий тўқис бўлади. Шундай экан, миллий истиқлол ғоясининг муҳим тамойилларидан бири инсон қадр-қимматини ҳар томонлама юксалтириш, ҳалқ фаровонлигини оширишдан иборат. Бунга эришиш учун ҳалқимиз,

юртимиз фуқароларининг ҳамжиҳатлиги ва бирдамлигини янада мустаҳкамлаш талаб этилади. Бу вазифа миллий истиқдол мафкурасининг моҳиятини – магзини ташкил этади.

Истиқдол мафкураси – ҳар бир кишининг жамият ҳаётидаги фаолияти, юрти, миллати, ўзи ва оиласи олдидаги бурч ва масъулиятини қай даражада ҳис этаётгани ва бажараётганини белгилайдиган маънавий мезон ҳамдир.

Миллий истиқдол мафкурасининг юртимизда яшовчи ҳар бир фуқаро учун қадрлилиги шундаки, унинг моҳиятида қўйидаги умуминсоний тамойиллар ётади:

«Миллий истиқдол мафкураси:»

– Узбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний қадрияtlар, демократия тамойилларига асосланади». Бинобарин у қонунийликка, умумэтироф этилган талабларга, умуминсоний тамойилларга зид келмайди;

– ҳалқимизнинг асрлар давомида шакманган юксак маънавияти, анъана ва удумлари, улуғ бобоқалонларимизнинг ўлмас меросидан озиқланади. Бу миллий мафкурамизнинг тарихий ва маънавий асосга эга эканидан далолат беради;

– адолат ва ҳақиқат, эркинлик ва мустақиллик юялари ҳамда ҳалқимизнинг ишонч ва эътиқодини акс эттиради. Биламизки, бу улуғ гоялар истиқдол сари интилган ҳар бир ҳалқнинг эзгу мақсади, ишонч ва эътиқоди бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади;

– юрт тинчлиги, ватан равнақи ва ҳалқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади. Бу тамойил унинг жамият аъзоларини аниқ мақсад сари йўналтирувчи, уюштирувчи моҳиятга эга эканини ифодалайди.

– жамият аъзоларини, аҳолининг барча қатламларини Узбекистоннинг буюк келажагини яратишга сафарбар этади. Бу олижаноб мақсадларга эришиш фуқароларнинг ҳамжиҳатлигига, ўзимизнинг қай даражада англашимизга, эртанги кунга бўлган ишончимизга кўп жиҳатдан боғлиқдир.

– миллати ва динидан қатъи назар, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси қалбida она-Ватанга муҳаббат, мустақиллик гояларига садоқат ва ўзаро ҳурмат туйғусини қарор топтиради. Бу қоида Ватаннинг муқаддаслигини ҳар бир фуқаро онгига сингдиришга хизмат қилади.

– жамоатчилик қалби ва онгига фикрлар хилма-хиллиги, виждан эркинлиги тамойилларига риоя қилган ҳолда маърифий йўл билан сингдирилади. Бу миллий истиқдол гоясининг фикрлар ранг-баранглиги, эътиқод эркинлиги каби демократик тамойилларига амал қилган ҳолда ҳаётта жорий этилишидан далолат беради.

Миллий истиқлол мағкурасининг асосий тамойиллари қўйидагиларда намоён бўлади:

— мамлакатнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг ҳудудий яхлитлиги ва сарҳадлар дахлсизлигини таъминлашда ёрдам бериш;

— қонуннинг устуворлиги, демократия ва ўз-ўзини бошқаришнинг ҳаётда мустаҳкам ўрин эгаллаётганига асосланганлик;

— миллий ва умуминсоний қадриятларнинг уйгуниллигига таяниш;

— халқаро ҳуқуқ қоидаларига мос келиши;

— давлатнинг бош ислоҳотчи эканлиги ва мамлакатда ижтимоий барқарорликнинг таъминланганлиги, ўтиш даврида аҳолининг ижтимоий ҳимояланганлиги, жамият ҳаёти барча соҳаларининг эркинлашуви, ислоҳотларнинг тадрижийлиги тамойилларга хизмат қилиши.

Эътибор берсак, қундалик ҳаётимизда ана шу тамойилларга амал қилиб келинаётганига амин бўламиз. Бу ўз наубатида тинчлик-тотувлик ва барқарор тараққистимиз асоси бўлиб хизмат қиласди. Истиқлол мағкураси халқимизнинг ўзига хос табиати, иродаси, орзу-интишиларини шфодалайдиган қўйидаги миллий ҳусусиятларни замон талаблари асосида янада бойитишни назарда тутади:

— халқимиз ҳаётидаги қадим-қадимдан жамоа бўлиб яшаши руҳининг устулиги. Бу маҳаллачлик, ҳашар, маросимлар ўтказиш, тўйтмошаларда яққол кўринади;

— жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги;

— ота-она, маҳалла-кўй, умуман жамоатга юксак ҳурмат-эътибор;

— миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат;

— каттага - ҳурмат ва кичикка - иззат;

— меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, ҳаёт агадийлигининг рамзи - аёл зотига эҳтиром;

— сабр-бардош ва меҳнатсеварлик;

— ҳалоллик, меҳр-оқибат ва ҳоказо.

Истиқлол мағкураси қўйидаги умумбашарий қадриятларни эътироф этади ва улардан озиқланади:

— қонун устуворлиги;

— инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва ҳурфикрлилик;

— турли миллат вакилларига ҳурмат ва улар билан баҳамжиҳат яшаши;

— диний бағрикенглик;

— дунёвий билимларга интишиш, маърифатпарварлик;

— ўзга халқларнинг илгор тажрибалари ва маданиятини ўрганиши ва ҳоказо.

Шу ўринда ҳар қандай ижобий ғоянинг ўзаги бўлган ватан-парварлик туйғуси ҳақида тўхталайлик. Бу ҳар бир халқнинг қалбида

яшайдиган, жумладан, бизнинг халқимиз учун ҳам энг азиз ва муқаддас бўлган туйғудир. Бу ҳақда қадимги битикларда шундай бир ривоят келтирилабди.

Қадимги хоқонлардан бирининг юртига қўшни подшодан элчи келибди. У шундай дебди: «Шоҳимизнинг амри шулки, агар хоқон ўзининг энг севимли тулпорини бизга инъом қилмаса, юрtingизга уруш эълон қиласиз». Элчининг бу гапларини вазир хоқонга стказибди. Хоқон, майли юртимнинг тинчлиги учун севимли тулпоримдан воз кечса қолай, деб тулпорни бериб юборинглар, деся буйруқ қилибди. Шу тариқа юртнинг тинчлиги ва осойишталиги бир оз вақт сақланниб қолибди. Бирмунча вақтдан сўнг ўша подшодан яна элчи келибди ва бу сафар хоқоннинг севимли канизагини талаб қилибди. Хоқон юрт тинчлиги йўлида канизагини ҳам ҳадя қилиб юборибди. Учинчи сафар яна элчи келибди. Унинг муддаосини вазир хоқонга шундай баён қилибди: «Шоҳим, юртимизнинг қаровсиз бурчагида озгина тошлоқ жой бор эди, бу сафар қўшни подшо ўша ерни беришимизни талаб қилмоқда. Кеслинг, шу ташландиқ жойни бериб юборайлик, шу билан халқимизнинг тинчлигини яна сақлаб қоламиз». Бу гапни эшигтан хоқон: «Йўқ!» – дебди кескин. «Энди уруш қилмасак бўлмайди. Тулпор ва канизак шахсан менга тегишли эди, шу сабабли уларни осонгина бериб юбордим. Аммо Ватанимиз сарҳадларининг ҳар бир қаричида шу чоққача ўтган ота-боболаримизнинг, биз билан ҳозир бирга яшаётган ватандошларимизнинг ва келгусида тугилажак фарзандларимиз, нсвара-чвараларимизнинг ҳаққи бор. Уларнинг ҳаққини ўзгага бериб юборишга ҳеч биримизнинг ҳаққимиз йўқ. Ватанинг ҳар бир қарич ерини сақлаб қолиш учун энди урушга боришимизга тўғри келади. Халқни сафарбарликка отлантир!. Кўриниб турибдики, бу ривоятда Ватан тупроғининг ҳар бир қаричини эъзозлаш фалсафасининг илдизи мужассамдир.

Фоя сафарбар этувчи улуғвор фикр бўлса, мафкура эса мана шундай улуғвор гояларни бир бутун яхлит куч қилиб бирлаштирувчи, уюштирувчи, ҳаракатга келтирувчи, бошқарувчи гоялар тизимиdir. Унинг мазмун-моҳияти Президент Ислом Каримов асарларида батафсил ёритилган бўлиб, уларда айни пайтда жамият тараққиётининг бош ўналишини кўрсатувчи миллий истиқтол мафкураси тушунчасининг маъно-мазмуни ҳам очиб берилган: «Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси мақомига кўтарилиши мумкин эмас. Бу конституциявий қоида бизнинг олдимизга миллий истиқтол мафкурасини яратиш вазифасини қўяди»¹.

¹ Каримов И. А. Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир йилтигига багишинган тантанали йигилишида сўзланган нутқ, 1993 йил 7 декабрь). Т., «Ўзбекистон», 1994 й. 2-жилд, 109-б.

Миллий истиқдол мағкураси кенг халқ омасининг манфаатларини, мақсад ва идеалларини ифода этади. «*Миллий истиқдол мағкураси, ўз мазмун-моҳиятига кўра, Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тараққиётига хизмат қиласди, барча сиёсий партиялар, гуруҳ ва қатламларининг умумий манфаатларини ифодалайди*».

Манфаатлар нималардан иборат? Улар, аввало, мамлакатнинг ҳудудий яхлитлиги ва мустақиллигининг сақланиши, ҷағараларимизнинг бутунлиги ва дахлсизлиги. Буни юртимизнинг фазо ва вақтдаги яхлитлигини таъминловчи манфаат деб аташ мумкин. Иккинчидан, юртнинг тинчлиги ва осойишталиги, яъни давлатимизнинг ҳарбий, иқтисодий (энергетик), экологик, информацион ва ғоявий таҳдидлардан муҳофазаланганилиги. Бу юртнинг барқарорлигини таъминлаш борасидаги энг муҳим омиллардандир. Учинчидан, мамлакатда фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик, ижтимоий барқарорлик мухитини таъминлаш. Бу жамиятнинг ижтимоий пойдеворини мустаҳкамлашга хизмат қиласидиган манфаатdir. Тўртинчидан, ҳар бир оила ва бутун халқнинг фаровонлигини таъминлаш, яъни бадавлатлик манфаати. Бу манфаат фуқароларнинг жамиятда миллий даромадга эгалик қилиш, уни кўпайтиришдаги имкониятлари орқали рӯёбга чиқади. Бешинчидан, жамиятда адолат устуворлиги, демократия, ўз-ўзини бошқариш тамойиллари амал қилишининг таъминланishi. Бу манфаат инсон ҳаётининг ҳуқуқий жиҳатдан кафолатланишини ифодалайди.

Бундай манфаатлар барча халқ ва ҳамма давлатлар учун бирдай хосдир. Бу манфаатларнинг таъминланishi, энг аввало, ҳар қандай давлат мустақиллигининг асосий гарови бўлиб, шундагина халқ ўз келажагига ўзи эгалик қила олади. Бу манфаатлар муайян жамият фуқароларининг ҳамжиҳат меҳнати ва интилишлари туфайли таъминланади.

Мағкура – миллий ўзликни англатувчи куч. Миллий истиқдол мағкурасининг асосий таянч нуқтаси ҳам ижтимоий даражадаги миллий ўзликни англата олишидадир. Яъни, миллат ўзини халқ сифатида, эл сифатида англамагунча у ўзининг обруйи, қадрқиммати, ор-номуси ҳақида қайгурга олмайди, миллий гурур ва ифтихор туйгусини ҳис эта олмайди. Ўзликни англаш – халқни уйғотувчи, фаол ҳаракатга келтирувчи, ижтимоий уюштирувчи куч бўлиб, унинг негизида «бу – бизники» деган эгалик ҳиссисиёт ётади. Албатта, бу ҳиссисиёт муайян меъёрда бўлганда ижобий ҳусусият касб этади. Меъёридан ошганда эса у халқни манманликка, тажовузкорликка ундейди, меъёрига етмаганда эса, миллий нигилизмга, тушкунликка, хор-зорликка олиб келади. Шарқ ва Фарбда, Осиё ва Европа халқлари ҳаётида ҳам ўзликни англаш

туйгусининг уйғониши, пировард натижада, уларнинг юксалишига, бирлашишига, бошқа халқлар билан ижобий мусобақага киришувига турткى бўлган.

Шу маънода, бизда ҳам «Ўзбекистон – ягона Ватан» деган туйгу юксак ижтимоий даражада шаклланмоқда. Ўзбекистон диёрида қадимдан турли цивилизация вакиллари, маданий қатламлар, хилмачил эътиқод ва дунёқараашлар ёнма-ён яшаб келган. Бу срда яшовчи халқ, юртбошимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, бошқа жойдан кўчуб келиб, ўрнашиб қолган эмас. Бу замин ота-боболаримиз яшаб ўтган азалий ва муқаддас макондир. Бу замин Шарқ ва Фарбнинг, Шимол ва Жанубнинг, қадим ўғмиш ва Буюк келажакнинг тугашган жойи, Марказий Осиёнинг юраги, инсоният тафаккури, фан ва маданиятининг энг кўхна ўчоқларидан биридир. Бу тупроқда жаҳонни ҳайратта солган цивилизациянинг илдизлари вужудга келган, инсоният тарихининг энг қадимги даврларига мансуб диний ва фалсафий анъанаалар шаклланган. Қадимги Юнон файласуфи Гераклит бу юртни «фалсафий тафаккурнинг бешигидир», деб бескорга таърифламаган.

Шуни таъкидлаш жоизки, бизнинг цивилизация ўзига хос тафаккур услугига таянади. Бундай тафаккур услуги кўп ўлчовли (яъни бир вақтнинг ўзида бир масаланинг кўп жиҳатларини қамрай олиш), толерант (яъни турлича нуқтаи назарлар ва мағкураларнинг бир-бирига дахл этмасдан яшай олиши, ўзгача қараашларга нисбатан тоқатлилик ва бағрикенглик) ва очиқ тизимга эга бўлгани (яъни турлича фикрларга, нуқтаи назарларга чегара кўймаслик, ўзгача қараашларнинг кириб келишига тўсқинлик қўймаслик, янгича қараашларга нисбатан тоқатлилик) сабабли юргимизда турлича қараашлар ва турлича диний эътиқодлар ёнма-ён яшай олган. Бунга бизнинг заминимизда узоқ вақт ҳам оташларастлик, ҳам буддавийлик, ҳам яхудийлик, ҳам христианлик, ҳам ислом динлари бўлганини мисол келтириш мумкин.

Бу заминда бир ибодатхона ичida туриб турли дин вакиллари ўзаро мунозаралар олиб борган, лекин бир-бирининг инсоний шаънига тил теккизмаган. Бундай мунозараларда турли дин ва мазҳаб вакиллари бир-биридан хайрли одатларни ўрганиб олишган, ҳамда ўз динларига тадбиқ этишган. Шу тариқа турли динларнинг моҳиятидаги энг илгор инсоний анъана ва одатлар халқимиз қалбидан жой олган. Шу сабабли ҳам саҳоватли заминимизда яшаб ўтган буюқ мутафаккирларнинг фалсафий қараашларида инсоний гоялар устуворлик қилган ва уларнинг таълимотларида воқелик кенг кўламда, теран ва мукаммал ифодаланган. Бу донишмандларнинг фалсафий гояларида синкретик (яъни турлича гояларнинг бир бутунликда жамлашуви) ва синергетик (ўз-ўзини такомиллаштирувчи, кенг, кўп ўлчовли ва очиқ системали) тафаккур услубининг устуворлиги яққол кўзга ташланади. Бунинг замерида халқимизнинг турмуш тарзида бир томондан турғун

(хунармандчилик, боғдорчилик ва деҳқончилик), иккинчи томондан эса кўчманчи (чорвачилик) касбларининг азалдан уйгунлашиб келганлиги ётади.

Президентимиз Ислом Каримов бу ҳақда фикр юритар экан, ана шу ҳолат ўзимизнинг ҳудудимиздаги яйловлардан-яйловларга, қишилик ва ёзлик маконларга кўчиб ўтиш том маънодаги саҳройи халқларга хос кўчманчиликдан тубдан фарқ қилишини мантиқий асосда кўрсатиб берган. «Алпомиш», «Гўрўғли», «Рустамхон» каби халқимизнинг миллий достонлари ҳам бу фикрни яққол тасдиқлайди.

Юқорида айтилганлар тарихий жиҳатдан ўзликни англашга мисол бўлса, даврлар ўзгариши билан бу тушунча янгича маънозмазмун касб этиб, янгича кўринишларда намоён бўлади. Масалан, иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий, ахлоқий, ҳуқуқий ўзликни англаш унинг турли шакллари дидир. Бундан ташқари, муайян мамлакатнинг муайян ишлаб-чиқариш ёки фан соҳасидаги стакчи куч сифатида ўзлигини англаш ҳоллари ҳам учраб туради. Мисол учун Япония XX асрнинг иккинчи ярмида жаҳонда электроника соҳасидаги стакчи (лидер) сифатида ўзлигини англади ва бу сифатини сақлаб қолиш учун барча чораларни кўриб келмоқда. Бугунги кунда биз учун Ўзбекистон истиқололини асртавайлаш, уни сақлаб қолиш, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигига асосланадиган миллий гояга асосланган ўзликни англаш туйгуси ниҳоятда зарур. «Миллий гоя — деб таъкидлайди Президент Ислом Каримов, — биринчи навбатда ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд қилишдек олижаноб ишларимизда мададкор бўлиши зарур»¹.

Ўзликни англашнинг муҳим жиҳатлари нимада? Бу шундаки, мазкур ижтимоий туйгу туфайли миллат ўзининг кимлигини, нималарга қодиру нималарга қодир эмаслигини, қандай ютуқлари бору қандай камчиликларга эга эканлигини, қайси йўлдан, қаёққа бориши лозимлигини англайди. Ана шу асосдан келиб чиққан ҳолда хулоса қилиб айтадиган бўлсак, миллий истиқдол мафкураси халқимизнинг бунёдкорлик салоҳияти ва танланган йўлимизнинг тўғрилигини англаш омилидир. У ўтмишни келажак билан боғлайдиган маънавий кўприк бўлиб хизмат қиласди. Яъни халқимизнинг ўтмишда эришган маънавий бойликларига эгалик қилишига, онгимизга, шууримизга сингиб кетган ўзбекона тафаккур тарзи орқали бугунги воқслигимизни акс эттиришда, уни

¹ Каримов И. А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т., «Ўзбекистон», 1998. 15-б.

бошқарища ва бой тарихий тажрибаларимизга таянган ҳолда келажагимизни бунёд этишда гоявий таянч бўлади.

«Миллий истиқлол мафкураси тури сиёсий партия ва ижтимоий гурӯҳлар мафкурасидан устун турадиган социал феномен – ижтимоий ҳодисадир. Бу мафкурада бирон-бир дунёқарааш мутлақлаштирилмайди ёки у мавжуд сиёсий ҳокимиятни мустаҳкамлаш мақсадида сиёсий қуролга айлантирилмайди». Балки, у ўз мазмун-моҳиятига кўра, Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тараққиётига хизмат қиласи, барча сиёсий партиялар, миллат ва қавмлар, гурӯҳ ва қатламларнинг юқорида қайд этилган умумий манфаатларини ифодалайди.

Мафкурамиз том маънодаги миллий мафкурага айланиши учун қўйидаги талабларга жавоб бериши зарур:

— инсон қалби ва онгига ижобий таъсир этадиган тушунча ва туйғулар, гўзал ва ҳаётий гоялар тизимини ўзида мужассам этиш, яъни бу мафкура ҳар бир фуқаронинг эзгу ниятларини рӯёбга чиқаришига имкон берадиган энг мақбул йўлни кўрсата олиши;

— миллат, ҳалқ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч-эътиқод манбаи бўлиши, яъни у том маънода сўз билан ишни, назария билан ҳаётни бирлаштира олиши, Ўзбекистонда яшовчи барча ҳалқ, миллат, элат, ижтимоий қатлам ва дин вакилларига бирдай тааллуқли бўлиши;

— ҳар қандай илғор гояни ўзига сингдириши ва ҳар қандай ёвуз гояга қарши жавоб бера олиши, яъни иккюзламачилиқдан ҳоли ва жамоатчиликнинг объектив фикрига таянувчи мафкура бўлиши;

— замон ва давр ўзгаришларига қараб, ўзи ифодалайдиган манфаат, мақсад-муддаоларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларини тавсия эта олиши, яъни янгича вазиятга тез мослаша оладиган ҳозиржавоб ва ижодий бўлиши.

Ана шулар унинг ҳақиқий маънодаги миллий истиқлол мафкураси даражасини ифодалайди. Шундагина миллий мафкурамиз айrim сиёсий кучлар ва партияларнинг бир томонга йўналтирилган тор манфаатлари чегарасида ўралашиб қолмайди, ўткинчи ёки вақтинча компанияяга хизмат қилмайдиган умуммиллий жараённи ифодалайди. Миллий истиқлол гояси тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишдан сабоқ чиқариш ва ўзликни англаш мезони сифатида, ҳалқимизнинг туб мақсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи гоявий байроқ вазифасини ўтайди. Ҳалқнинг ижтимоий даражадаги ўзлигини англаши тарихий хотиранинг уйғониши билан узвий боғлиқдир. Шу туфайли ҳалқ ўзининг ўтмишидан сабоқ чиқаради, қай мақсад сари, қандай йўлдан бориш лозимлигини аниқлайди ва шу асосда ўз истиқболини белгилайди.

Миллий истиқдол мафкураси юқорида қайд этилган сифатларга эга бўлган тақдирдагина жамият ҳаётида стакчи қўйидаги муҳим мафкуравий вазифаларни бажара олади. Улар:

- *мустақил дунёқараши ва эркин тафаккурни шакллантириши.*

Ҳар бир инсоннинг оламга, жамиятга нисбатан ўз муносабати, қараши, назар ташлаш меъзонлари бўлади. Шу маънода, ҳар бир шахс, жумладан ёшларимизнинг ҳам ўз мустақил дунё-қарашига, ўз фикрига, ўз нуқтаи назарига эга бўлиши ниҳоятда муҳим. Янги мафкурунинг асл маъноси – деб ёзди Ислом Каримов, – эскича ақидалардан холи бўлган, мустақил ва янгича фикрловчи кишиларни тарбиялашдан иборатдир»¹. Бусиз жамиятни демократик тараққиёт йўлига олиб чиқиб бўлмайди. Мустақилликка эришганимиздан сўнг бир қолигга солинган тоталитар тузум дунёқараши тазиқидан қутулдик. Аммо «тафаккур инерцияси» деган тушунча ҳам борки, у туфайли биз ўрганиб қолган, эскича дунёқарашдан батамом холос бўла олмаяпмиз² Миллий истиқдол мафкураси ўзининг ҳаётий ғоятари билан одамларимиз онгидаги ана шу мафкуравий кишанлардан кутилишга ёрдам беради. Президентимиз таъкидлаганидек: «Мустақилликка эришганимиздан сўнг биз соҳта мафкурунинг яккаҳоқимлигидан қутулдик. Маънавиятни, мафкуруни зулумлардан озод қилиб, эркин фикрга, миллий тафаккурга кенг ўйл очдик. Эндиги асосий вазифа кишиларимизнинг мустақил фикрлашга ўрганиши, ўзига ишончи ортиб боришидир. Чунки тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазишқдан, қуаликдан қутулмаса, инсон тўла озод бўлолмайди»². Бу шунинг учун зарурки, мустақил фикр юритувчи инсонгина ижобий нарсаларни бунёд қилишга, зарур моддий ва маънавий бойликлар яратишга, ҳаётни яхши томонга ўзгартиришга қодир бўлади.

Дунёқарашнинг мустақиллиги, яъни «мустақил дунёқараши» тушунчасидан ташқари миллий истиқдол мафкурасининг моҳият-мазмунига кирувчи «мустақиллик дунёқараши» деган тушунчаси ҳам бор. Унинг мазмунини И. Каримов қўйидагича асослаган: «*Бу тушунча аввало:*

- *Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқтоли ҳақида қайгуриш;*

- *ўзининг ва ўз халқининг, Ватанинг қадру қиммати, орномусини англаб, уни ҳимоя қилиш;*

- *юксак ғоялар, янги фикрий кашфиётлар, ниятлар оғушида меҳнат қилиб, истевдоди, бор имкониятини, керак бўлса, жонини*

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чукурлаштириш йўлида. 1995 йил. 3-жилд. 284-б.

² Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль. 3-жилд. 34–35-б.

*юрга истиқболи, элига баҳшида этишдир*¹. Бундай дунёқараашга умумий тарзда таъриф берадиган бўлсак, мустақиллик дунёқараashi, бу – дунёни миллий мустақиллигимиз манфаатларидан келиб чиққан ҳолда англаш, деган холосага қсламиз. Мустақиллик дунёқарашининг марказида Ўзбекистон дисери ва халқимизнинг барча соҳаларга оид манфаатлари ётади. Бундай дунёқараашга эга бўлган одам ўз нуқтаи назари ва ўз ҳаётий тамойилларига таянган ҳолда жамият тараққиётига мустақил равишда муносиб ҳиссасини қўша олади.

Бу вазифани амалга ошириш, унинг мантиқий давоми бўлган иккинчи мағкуравий вазифа билан чамбарчас боғлиқ. Унинг мазмуни шундай: *ҳур фикрли, мутелик ва журъатсизликдан ҳоли бўлган, ўз билими ва кучига ишониб яшайдиган инсонни тарбиялаш*.³

Фақат ҳур фикрли инсонгина мутелик ва журъатсизликдан холи бўлади. Мутелик ва журъатсизлик қарам, ўз эркига эга бўлмаган кишиларга хосдир. Бу иллатдан кутилиш учун инсон, энг аввало, мустақил ва озод, ҳам маънавий, ҳам жисмоний жиҳатдан баркамол, ақлан етук ва билимли бўлиши зарур. «Билаги кучли бирни снгса, билими кучли мингни снгади», дейди доно халқимиз. «Куч – билимдадир» деган қадимий ҳикматнинг асл маъноси ҳам шундадир. Бундай инсонларни ўзи мустақил фикрга, нуқтаи назарга эга бўлган мураббийлар тарбиялай олади. Бу борада халқнинг фаровонлигини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Чунки фаровонлик кишиларни фикр қарамлиги, журъатсизлик ва мутеликнинг асоси бўлган муҳтоҷжлик ва қашшоқликдан кутқаради. Шунинг учун ҳам аввало тарбияловчиларнинг тақдиди, уларнинг моддий таъминланганлиги ва маънавий юксаклиги хусусида қайгуриш жиддий аҳамиятга эга. «Агарки, – деб ёзади И. Каримов, – мағкура, маърифат, одамларимизнинг дунёқараши, тафаккури юксалишининг аҳамиятини жамиятимиз истиқболи учун яхши англаётган эканмиз, аввалимбор, мана шу ўйлда ўзини аямаётган, таффиркор, ижодкор зиёлилар, ўқитувчилар, шифокорлар, олимларимизга етарли даражада шароит түғдирив, ижтимоий жиҳатдан таъминлаб бориш бизнинг вазифамиздир»². Бу вазифанинг бажарилиши жамиятда ижобий тарбия муҳитини такомиллаштиришга хизмат қиласди;

– одамларимиз, айниқса, ёшлиаримизнинг иродасини бақувват қилиш, иймон-эътиқодини мустаҳкамлашга хизмат қиласдиган маънавий муҳим яратиш.

¹ Ўша жой.

² Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль. 3-жилд. 35-бет.

Бунинг учун ҳар бир фуқаро қалбida ватанпарварлик туйгусининг шаклланишига шароит яратадиган маънавий мухитни вужудга келтириш лозим бўлади. Бу мухит эса Ватан, юрт тақдири учун куюнадиган инсонларни тарбиялайди. Бошқача айтганда, соглом маънавий мухит соглом тафаккур ва соғлом маънавият замирида шаклланади. Бундай маънавият бўлмаган жойда ижтимоий муносабатлар носоғлом йўналишга бурилиб кетади. Халқимизнинг асл табиатида соглом маънавият устуворлик қилади. Шу сабабли халқнинг ўзлигини англаши соғлом маънавий мухитнинг такомиллашувига имконият очади. Мамлакатимиз раҳбарининг мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ соғлом маънавиятни шакллантириш ва юксалтиришга жиддий эътибор бергани бежиз эмас. Президентимиз «*шу мўътабар заминда тарбия тонган шахс, ўзини айнан шу юрт фарзанди деб билгувчи инсон ўз давлати, ўз халқи олдидағи, уни катта умидлар билан тарбия этган, вояга етказган жамият олдидағи бурчни адo этиш керак. Бу гап менга ҳам, сизга ҳам – барчамизга бирдай тегишилидир.*

Содда қилиб айтганда, ҳар қайси фуқаро, ҳар биримиз: «*Шу давлат, шу жамият менга нима берди?*» деб эмас, балки: «*Мен ўзим Ватанимга, элу юртимга нима бердим?*» деб ўйлашимиз ва шу ақида билан яшшимиз керак»¹ – дэя таъкидлаган эди;

— *ватандошларимиз тафаккурида ўзлигини англаш, тарихий хотирага садоқат, муқаддас қадриятларимизни асраб-авайлаш, ватанпарварлик туйгусини камол топтириш.*

Миллий истиқдол мағқураси бажарадиган бу мухим вазифа ўзликни англаш туйгусининг ижтимоий даражага кўтарилишини англатади. Бунга эса халқнинг ўчмас тарихий хотираси мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилади.

Халқимизнинг асрлар мобайнида асраб-авайлаб, ривожлантириб келаётган қадриятлари эса ҳаёт синовларидан ўтгани, кишилар қалбидан чукур жой олгани боис барчамизга бирдай азиз бўлиб қолган. Уларни сақлаб қолиш, замона талаблари асосида ривожлантириш, янада такомиллаштириш, келгуси авлодларга етказиб бериш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Чунки, ўзликни англаш, тарихий хотирага садоқат миллий қадриятларга хурмат, уларни ҳимоя қилишга тайёр туриш – буларнинг барчаси кишида ватанпарварлик туйгусини тарбиялайди;

— *халқимизга хос бўлган шимон-эътиқод, шисоғ-диёнат, саҳоват, ҳалоллик, меҳр-оқибат, шарму ҳаёқ қаби фазилатларни юксалтириш.*

Бундай олижаноб инсоний фазилат аслида халқимизнинг қонида бор. Фақат тарихимизнинг муайян давларида, ёт ҳукмрон

¹ Каримов И.А. Буюк келажагимизнинг хукуқий кафолати. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир йиллигига багишлиланган тантанали йигилишда сўзлаган нутқ. 1993 йил 7 декабрь. 2-жилд. 110-б.

мафкуралар тазиёни остида улар тұла намоён бўла олмаган. Шунинг учун ҳам биз иймон-эътиқод, инсоф-диёнат, хайр-саҳоват, ҳалоллик, меҳр-оқибат, шарму ҳаё каби шарқона фазилатларни, улардаги инсон учун ибрат бўладиган жиҳатларни эъзозлашимиз, ривожлантириб, умуминсоний қадриятлар даражасига кўтаришимиз, уларни таргиги этишимиз лозим. Бизнинг ҳалқимизга хос меҳмондўстлик, уй-рўзгор юритиш маданияти, оиласидаги, қариндошлиар, дўсту биродарлар ўргасидаги самимий муносабатлар шу каби одат-удумларнинг ибратли жиҳатлари кўп. Бу қадриятларни ардоқлаб, авлодларга етказиш керак, албатта. Лекин бу барча урф-одатларимиз ҳам бирдек ибратли дегани эмас. Айниқса, баъзи фуқароларимиз миллий қадриятларимизга зид бўлган манманлик, ўзини кўз-кўз қилиш, исрофгарчилик, ортиқча дабдабабозлик, юзаки хушомадгўйлик каби қусурлари билан яхши анъаналаримизга ҳам дод туширадилар. Шунингдек, ортиқча уятчанлик, журъатсизлик, ўз фикрида тура олмаслик ҳам инсон учун жиддий камчилиқdir. Бундан чиқадиган хулоса шуки, ҳар нарса ўз месъерида бўлгани яхши. Месъридан ошмаган удумлар ҳамма учун фойдали бўлиб, ўзида миллатнинг қалбини, қиёфасини, ички дунёсини акс эттиради;

— мамлакатимизнинг кўт миллатни ҳалқи онги ва қалбида «Ўзбекистон — ягона Ватан» деган тушунчани шаклантириши ва ривожлантириши.

Ўзбекистон — кўп миллатли мамлакат. Унда юздан зиёд миллат ва элат фарзандлари истиқомат қиласиди. Ватанимизнинг ютуғи ҳам, равнақи ҳам шу юртда яшовчи фуқароларнинг барчасига бирдек тааллуқлидир. Шу боис ҳар бир фуқаро қалбида ўз юртига эгалик ҳиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эгадир. Юртимизда яшайдиган ҳар бир одам қалбида мамлакатимиз ютуқларидан гуурланиш, миллати, динидан қатъи назар, биз учун «Ўзбекистон — ягона Ватан» деган табиий тушунча пайдо бўлиши жуда муҳим. Шундагина, барча фуқаролар қалбида Ватан истиқболини бунёд этиш учун фаол ишлаш, ватанпарварлик, эл-юрт учун фидойилик, мардлик ва жасорат туйғулари янада кучайиб боради. «Юртимизнинг ютуғи, бойликлари меники, камчиликларни эса бошқалар тўғриласин» — деб ўйловчи фуқаролар миллий истиқол мафкураси гояларига, Ватан тақдирига бегона, эл-юрти корига ярамайдиган кимсалардир.

Миллий истиқомат мафкурасининг тарихий шодизлари — ҳалқимизнинг мозий синовларидан ўтиб келётган бой маданий ва маънавий мероси, миллий қадриятлари, урф-одат ва анъаналари, қўшиқлари, байрам ва маросимларидаги озодлик, эркинлик учун кураш руҳи, ота-боболаримизнинг мустақиллик йўлида кўрсатган жасорати, бунёдкорлик ишлари ҳамда уларни амалга оширишда маънавий руҳ берган тафаккур тарзидаги намоён бўлади. У асрлар мобайнида ишлар синовига дош берниб, сайқалланиб, тақомиллашиб келган. Бу тафаккурнинг

марқазида Яратғаннинг энг улуг мўъжизаси бўлмиш инсоннинг улуглиги ва мўътабарлиги гояси ётади. Бинобарин, у қадрланиши, эъзозланиши лозим. Чунки, мамлакатнинг ҳаёти, фаровонлиги, ана шу меҳнаткаш инсонларнинг меҳнатига, фаолиятига боғлик. Шу туфайли ҳам Шарқда комил инсон гояси қадимдан буюк орзу бўлиб, донишмандларимиз ҳаёлини банд этиб келган. Инсоннинг азизлиги унга ўз хатти-ҳаракатларини ўзи мустақил идора этишига имконият берувчи ақл-заковат ато этилгани билан боғлиқдир. Яъни, инсон ўз ақл-идроқи ёрдамида оламни гуллатиб-яшнатади. Аммо бу ақл-идроқда нафақат яшнатувчи, балки вайрон этувчи қуч ҳам мавжуд. Ҳаётда эзгулик ҳукмрон бўлиши учун ақл яхшиликка, адолатга хизмат қилиши зарур. Бунинг учун эса у соғлом маънавият измида бўлиши лозим. Шу туфайли ота-боболаримиз ақл-идроқни ёвузлик қўлига тутқазмасликка ҳаракат қилганлар, уни маънавият билан, иймон-эътиқод, инсоф ва диёнат билан бошқаришга алоҳида эътибор берганлар. Бу тамойил ҳалқимиз руҳини, даҳосини акс эттирувчи ўлмас қадриятлар билан узвий боғлиқдир. Ҳусусан, буюк аждодимиз, соҳибқирон Амир Темурнинг соғлом маънавият маҳсули бўлган «Куч – адолатдадир» деган шиори миллий гоянинг таркибий қисмига айланиб кетган, мамлакат бирлигини таъминлаш, марказлашган давлат барпо этишда, айниқса уни одиляик билан бошқаришда маънавий-мафкуравий асос бўлиб хизмат қилган. Шу боис Темур салтанатида илм-маърифат юксак қадрланган, инсоннинг шаъни, ор-номуси эъзозланган, инсон ва унинг мол-мулки давлат муҳофазасига олинган, қароқчилик, ўғриликка кескин барҳам берилган эди. Соҳибқирон бобомизнинг: «Менинг салтанатимнинг у четидан бу чистига, бошида олтин тўлдирилган лаганни ёш бола кўтариб ўтса ҳам, унинг мулкига ҳеч кимса дахл эта олмайди» деган сўзлари ҳаётий ҳақиқат эди.

Ёки аёлларнинг оғир жисмоний ишлардан озод қилинганига эътибор беринг. Айтайлик, ёрдамчиси йўқ бирон аёл сув оладиган чеълакни дарвоза ташқарисига чиқариб қўйса, шу жойдан ўтган мўмин-мусулмонлар чеълакни олиб, унга сув тўлдириб шу жойга қўйиб кетишар эди. Дўконларга савдогарлар умуман қулф осишмасди. Буларнинг ҳаммаси ўша замонда ҳаёт иймон ва эътиқод, инсоф ва диёнат талаблари билан бошқарилганини, одамлар ана шу юксак туйғулар билан яшаганини кўрсатади. Мўмин-мусулмонлар шундай турмуш тарзига одатланишган, ўрганишган эди. Улар ўзлари оч қолишича ҳам ўзганинг мулкига қўл теккизмасди. Бу ҳалқнинг менталитстига сингиб кетган эди.

Тоталитар тузум шароитида эса инсон сунъий равишида мулкдан begonalashтирилди. Одамлар онгига, мулк эгаларига нафрят туйғуси мажбуран сингдирилди. Бу ўзгалар мулкига кўз олайтириш, ҳатто тажовуз қилиш учун йўл очди. Одамлар бирорвонинг ҳақидан ҳазар

қилмайдиган, ўғирлик ва талончиликдан жирканмайдиган ҳолатга келиб қолди. Жамиятда маънавий қашшоқлик муҳити пайдо бўлди. Шу сабабли ҳам тарихий хотирани уйготиш асосида ўзликни англаш бугунги кундаги муҳим мафкуравий вазифадир. Демак, *миллий истиқлол мафқурасининг маъно-мазмунини белгилайдиган энг муҳим омиллардан бири – бу ҳалқимизнинг қадимий ва бой тарихидир*. Чунки тарих – буюк мураббий. У инсонга ибратли холосалар берибгина қолмасдан, баъзан аччиқ сабоқларни ҳам тан олишига ундаиди. Тарихга берилган холис баҳо мафқуранинг ҳаётинишига ва таъсирчанлигига асос бўлади.

Бундан неча асрлар аввал яратилиб, ҳозирга қадар юртимиз кўркига-кўрк багишлаб келаётган қадимий обидалар, осори атиқалар ҳалқимизнинг юксак салоҳияти, куч-кудрати, бунёдкорлик анъаналаридан далолат бўлибгина қолмоқда. Улар Ватанимизнинг шонли тарихи тўғрисида яққол тасаввур ва тушунчалар беради, шу муқаддас дисёрда яшайдиган ҳар бир инсон қалбида фурур-ифтихор туйғуларини уйготади. «*Бугун бизнинг олдимиизда шундай тарихий имконият пайдо бўлдики, – деб ёзди Ислом Каримов, – биз босиб ўтган ўйлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятишимиз томирларига, қадимий меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмиишимиздаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига тадбиқ этмоғимиз керак*»¹. Бу вазифа эса тарихий хотирани тиклаш эвазига амалга ошади.

Ҳақиқатан ҳам, миллатимизнинг ўзига хос шарқона турмұш тарзи, тафаккури ва дунсқараси, ҳаётга, воқеликка муносабатини ифода этувчи ҳалқ оғзаки ижоди намуналари, «Алпомиш», «Шашмақом» каби дурдона асарлар, асрий идеалларни ўзида ифода этган миллий қаҳрамонларнинг ибратли ҳаёти ҳам миллий мафқурамиз озиқланадиган манбалардандир. Ҳалқимизнинг эртак ва масалларида, ривоят ва афсоналарида эзгулик, адолат, тенглик, инсоний меҳр-муҳаббат тараннум этилган. Уларда Ватанинг муқаддаслиги, инсоннинг азизлиги, илмнинг қадрлилиги тарғиб этилган. Ҳамиша ёмонлик устидан яхшилик, ёвузлик устидан эзгулик голиб чиқиши ва ёвуз кучларга қарши курашда ҳалоллик, ҳақгўйлик, одамгарчилик, тантилик, меҳр-оқибат каби олижаноб фазилатлар маънавий-руҳий таянч бўлиши асослаб берилган. «Алпомиш»да инсон шаъни, йигитлик орияти ҳимоя қилинса, «Шашмақом»да ҳалқнинг асрий орзу-умидлари юксак бадиий дид билан кўйга солинган. Спитамен, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур каби миллий қаҳрамонларимизнинг Ватан тақдирин учун

¹ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тামойиллари. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль.

олиб борган қаҳрамонона курашлари, она-Ватан озодлиги йўлида кўрсатган жасоратлари ҳар биримизда чексиз фаҳр ва фурур ҳиссини уйготади.

Инсон шаъни, аввало, ўзини ҳимоя қилиш, ўз қадрини билишдан бошланади. Шу маънода, ҳалқнинг ўзини қадрлай билиши гоят муҳимдир. Чунки «ўзини қадрлайдиган ҳалқ ҳеч қачон тақдирини бирорвга боелаб қўймайди»¹. Ўз қадрини билган одам Ватанига хиёнат қилмайди. Унинг қалбида эл-юргита га хиёнат қилувчи ориятсиз кимсаларга нисбатан чексиз нафрат яшайди. «Одамларимиз, жамиятимиз мағкурасида Ватан, юрт гояси устувор бўлмоғи керак, — деб ёзди Ислом Каримов, — Миллий фурур, миллий ифтихор ҳар қандай ишимизнинг пойдевори бўлмоғи керак. Бу муқаддас гоялар, миллати ва эътиқодидан қатъи назар, шу юртда, шу заминда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир фуқаронинг ҳаётига, онгига сингмоғи, ҳар биримиз учун энг катта таянчга, энг катта ишончга, борингки, ҳақиқий иймонга айланиши керак»².

Мухтасар қилиб айтганда, миллий мағкурамизнинг тарихий илдизлари деганда аждодларимизнинг ибратли ҳаёт йўли, тафаккур тарзи, аматий фаолияти, бунёдкорлик ишлари, энг яхши урфодатлари, анъаналари, қадриялари, мустаҳкам иймон-эътиқоди фуқароларимиз учун намуна бўлиши, хато, камчилик нуқсоnlардан эса тўғри хулоса ва сабоқлар чиқариш учун асос бўлади.

Мағкурамизнинг фалсафий негизларини, аввало, ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналари бўлган дунёвий, диний, афсонавий қарашлар, дунё фалсафаси дурдоналари белгилайди. Қадимти юон файласуфи Гераклит ўзининг Шарқда ўтган фоявий устозларини, «Авссто»дек муқаддас китобда битилган фалсафий фикрларни назарда тутиб, юртимизга «фалсафий тафаккур бешиги» деб таъриф берган эди.

«Авссто»да ифодаланган фалсафий тамойиллар ва миллий гоялар, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, олам ва одамнинг яралиши, инсон ва унинг камолоти ҳақидаги диний ва илмий қарашлар, поклик, ҳалоллик, мардлик каби комил инсон сифатлари бугунги дунёқараш шаклланишига самарали таъсир ўтказади.

Буюк донишманд аждодларимизнинг озодлик тўғрисидаги гоялари, бу борада ниҳоятда муҳим аҳамиятга молик. Айниқса, ўнлик саноқ системасини бутун инсоният учун энг қулай бўлган ҳисоблаш тизимига айлантирган, инсониятга «Алгебра» фанини

¹ Каримов И.А. Максалимиз — тинчлик, барқарорлик, ҳамкорлик. Ўзбекистон телевиденисси мухбирининг саволларига жавоблар. 1995 йил, 27 октябрь.

² Каримов И.А. Биз куриш, яратиш йўлидан бораверамиз. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисиининг учинчи сессиясида сўзланган нутқ. 1995 йил 30 август. 4-жилд. 13-бет.

ҳадя этган, алгоритмик кетма-кетлик услуги ҳақидаги илк ғояни кашф қилган ҳамда Мұхаммад ибн Мусо ал-Хоразмийнинг дунёвий кашфиётлари табиатшуносликка оид бир қатор фанларни кашф этиб, том маънода Шарқ натурфалсафасининг отаси бўлган, Абу Райхон Берунийнинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари бугунги кун учун ҳам муҳим. Фалсафа тарихи, мантиқ, мусиқашунослик, ахлоқ сингари соҳалардан ташқари, социологияга оид илк фалсафий системани ишлаб чиққан Абу Наср Форобийнинг адолатли жамият ҳақидаги қарашларининг ўз ўрни бор. Нафакат медицина фанининг асосчиларидаң, балки мантиқ илмида ҳам мутафаккирлардан бири бўлган рационализм ва иррационализмни синтез қилиш асосида инсон руҳиятини нигилистик инқизордан асрар қолган, XX аср Farb файласуфлари, экзистенциалистлари томонидан Farbий Европани маънавий тушкунлиқдан қутқарилишида асос бўлган ана шу ғоя асосчиси – Абу Али ибн Синонинг дуализм таълимоти ҳам бунда ўз ўрнига эга. Мутафаккир шоир Алишер Навоийнинг комил инсон ҳақидаги фалсафий мушоҳадалари, Бобур ва Машраб, Бедил ва Дониш ҳамда асримиз бошидаги маърифатпарвар зиёлиларнинг фаолияти ҳам миллий ғоя ва истиқлол мафкурасининг теран томирларидир.

Миллий истиқлол мафкурасининг фалсафаси, унинг маънозмазмуни, асосий ғоя ва тамойиллари миллий давлатчилигимизни қайта тиклаб, жамиятимизнинг тараққиёт йўлини назарий ва амалий жиҳатдан белгилаб берган Президентимиз Ислом Каримов асарларида чукур ифода этилган. Бу асарларда мамлакатнинг ривожланиш йўли, унинг ўзига хос хусусиятлари, олдимизга қўйилган улуғвор вазифаларни амалга ошириш имкониятлари кўрсатиб берилган.

Миллий истиқлол мафкурасининг фалсафий асоси умуминсониятнинг бой тарихий ўтмишига, шунингдек, қадимги Шарқ, Юнон, Рим ва бошқа фалсафа мактабларининг месросига ҳам таянади. Хусусан Сукрот, Платон, Аристотель сингари мутафаккирларнинг асрлар давомида ўз қадр-қимматини йўқотмай келаётган доно фикрлари, жаҳон фалсафасининг ўрга асрлар ва ҳозирги замон намояндадарининг қарашлари ҳам миллий истиқлол мафкураси тамойилларини асослаш ва бойитиш, уларга ҳаётӣ рӯҳ бағиашлашда муҳим аҳамият қасб этади. Конфуцийнинг фалсафий ҳикматлари, Платоннинг «Фоялар дунёси ва соялар дунёси» тўғрисидаги таълимоти, Гсель диалектикаси, гуманистик замонавий фалсафий оқимларда илгари сурилаётган ғоялар ҳам миллий истиқлол мафкурасининг умуминсоний асосларидир.

Ўтмиш фалсафаси ғоялари ва тарих сабоқлари мафкурамизнинг маънозмазмунини белгилашда муҳим омил бўлиб хизмат қиласди. Бу мафкура ҳалқимизнинг ўзига хос турмуш тарзи, тафаккури ва

дунёқараши акс этган эртак ва афсоналардан, миллий қаҳрамонларининг ҳаёти ва фаолиятидаги ибратли мисоллардан озиқланади. Миллий истиқдол мағкураси шаклланишида «Австо», «Қуръон» ва «Ҳадис»ларда зикр этилган ҳикматлар, дунёвий ва диний қараашлар, халқимизнинг озодлик, комил инсон тўғрисидаги гоялари муҳим аҳамият касб этади.

Миллий истиқдол гоясининг асослари, тамойил ва йўналишларини яхши билиб олиш учун юқорида номлари зикр этилган алломаларнинг асарлари, миллий ва умуминсоний маданий мерос намуналарини чуқур ўрганиш бу борадаги асосий вазифа бўлиб қолмоқда.

Таянч тушунчалар

Миллий гоя, истиқдол гояси, миллий истиқдол гояси, миллий мағкура, мағкуранинг асосий тамойиллари, миллий истиқдол гоясининг фалсафий илдизлари.

Такрорлаш учун саволлар

1. Фоя нима?
2. Миллий гоянинг моҳиятини қандай тушунасиз?
3. Миллий истиқдол гоясининг мазмунини қандай изоҳлайсиз?
4. Миллий гоянинг ўзликни англатувчи куч эканлиги нималарда намоён бўлади?
5. Миллий истиқдол гоясининг қандай тамойилларини биласиз?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин.«Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз кслажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
3. Каримов И.А. Ҳушёрликка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
4. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. Т., 7 т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқдол мағкураси – халқ эътиқоди ва буюқ кслажакка ишончdir. «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.
8. Фалсафа: маъruzалар матни. Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги, 2000 й.

2-Мавзу: Миллий истиқдол гоясининг мақсад ва вазифалари

Режа:

1. Миллий истиқдол гоясининг асосий мақсади.
2. Миллий истиқдолимизнинг гоявий соҳадаги асосий вазифалари.
3. Миллий истиқдол мағкурасининг муҳим хусусиятлари.

¹ Мустақиллик ўйларида жамиятимиз ақзодарининг дунёқараси, фикрлаши тарзида теран ўзгаришлар рўй берди. Ҳалқимизни бирлаштирадиган, бунёдкорлик фалолигитига сафарбар этадиган, унинг эзгу мақсадлари ва ҳаётий манфаатларини ўзида ифодалайдиган миллий ноя ва мағкурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шарти бўлиб қолди. Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек, «Олдимизга қўйган олижоноб мақсад-муддаоларимизга стиш, эски мағкуравий асоратлардан батамом ҳалос бўлиш, гоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт гояларнинг хуружидан ҳимоялананиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга стказиш зарурати ҳалқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мағкурани шакллантиришни тақозо этмоқда»¹.

Мағкуранинг мақсадлари бўлиши табиий. Чунки, ҳар қандай мағкура ўз олдига муайян мақсадларни қўяди. Бу мақсадлар пировард натижага эришишнинг йўллари, восита ва усусларини белгилайди.

Мағкуранинг асосий мақсадлари қўйидашлардин изборат:

- одамларни муайян гояга ишонтириш;
- шу ноя атрофида уюштириш;
- гояни амалга ошириш учун сафарбар этиши;
- кишиларни маънавий-руҳий жиҳатдан рағбатлантириш;

- гоявий тарбиялаш;
- гоявий иммунитетни шакллантириш;
- ҳаракат дастури бўлиш.

Куйидаги миллий истиқдол гояси нуқтаи назаридан мағкуранинг ана шу хусусиятларининг моҳияти ва мазмуни билан қисқача танишамиз.

1. **Одамларни муайян гояга ишонтириш.** Мағкура гоялар системаси сифатида бирон бир гояни тарғиб этиш, кишиларни шу гоянинг тўғри, ҳаётий ва илгор эканлигига ишонтиришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

¹ Кирис. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000 й. 3-бет.

Демократик жамиятда амал қиласынан плюрализм (фикрлар, қарашлар ранг-баранглиги) кишиларга ўз ҳәстий манфаатлари, мақсад ва интилишларини акс эттирадын илгорғояни танлаш, ҳимоя қилиш ва ривожлантириш имконини беради.

Миллий истиқолол гоясинаң шаклланишини таҳлил қилиш жамиятда бирон бир гоянинг түгри, илмий ва ҳәстийлигига ишонч ҳосил қилиш ўз-ўзидан рўй бермаслигини кўреатади. Мафкурага ишонч уйғотиш, унда акс этган гоялар таъсирида одамларни сафарбар этиш функцияси муайян шахсларнинг фаолияти орқали рўёбга чиқади. Чунки, ишонтироқ – кишиларнинг руҳи, кайфияти, ҳиссий кечинмалари, қалби ва шуурига таъсири қилмоқдир. Бу вазифани амалга оширувчи кишилардан юксак инсоний фазилатлар, шу гоя йўлида фидойилик, билим, малака, нутқ маҳорати ва бошқалар талаб этилади.

Кенг халқ оммасини бирон бир гоянинг илгор ва инсонпарвар эканлигига ишонтироқ учун, аввало, мазкур гоя халқ ҳәстига яқин, бевосита дахлдор бўлиши, иккинчдан, уни одамлар онгига етказишнинг энг қулай восита ва усулларини аниқлаб олиш керак бўлади.

Бунда давлат сиёсатининг устувор йўналишлари, мақсад ва вазифаларини мафкуравий жиҳатдан асослаш, айниқса, муҳимдир.

Замон руҳи, халқ психологияси, эҳтиёж ва талаблари мафкурамизда ҳар томонлама акс этиши, бугунги ҳәётнинг энг долзарб муаммолари, унинг стратегик мақсадлари билан узвий boglaniши зарур. Ана шундагина порлоқ келажакка интилиш ва қаттий ишонч муқаррар равишда катта ижтимоий юксалишга туртки беради. Фан ва техника тараққиёти борасида эришилган ютуқлар билан бирга мафкурамизнинг жонли, эҳтиросли ва жозибадор гояси инсонлар қалбини ларзага келтиради, уларни фаол ҳаракатга ундейди, яхши ва саодатли кунларга ишонч ҳиссини уйғотади.

Инсоният тарихида чуқур из қолдирган буюк давлат арбоблари, ҳарбий саркардалар кенг оммани ишонтириш, юксак мэрралар сари рағбатлантириш қобилиятига эга бўлган моҳир нотиқ бўлганлар. Улар гоянинг ишончли ва ҳәстий бўлиши учун у, аввало, илмий-назарий асосга эга бўлиши, ҳәстий далилларга таяниши лозим эканлигини яхши билганлар. Мафкуравий кураш – жамиятнинг онгли ва фаол қатламишининг бирон бир гояни ҳимоя қилиш, қарор топтириш йўлидаги кураши эканини англаб етганлар. Ана шундай кишилар стакчилик қиласынан инсонпарвар ва демократик жамият гояга қарши гоя билан, жаҳолатга қарши маърифат билан курашади. Бу кураш охир-оқибатда эзгуликнинг разолат устидан, яхшиликнинг ёмонлик устидан қозонажак галабаси билан интиҳо топади.

Мустақиллик гоясининг ўзаги бўлган – танлаган тараққист йўлимизнинг тўғри, адолатли ва ҳаққоний эканлигига, у мана шу заминда истиқомат қиласидан ҳар бир инсоннинг ҳаётий манфаатларига мос тушишига кенг оммани ишонтириш, кишиларни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги бунёдкорлик ишларига сафарбар этиш миллий истиқол мафкурасининг асосий мақсадларидан биридир.

Одамларга мустақиллик йилларида эришилган ютуқларни ҳаётий фактлар орқали содда ва лўнда қилиб тушунтириш, истибодд асоратларини тарихий далиллар асосида фош этиш миллий истиқол гоясими кишилар онгига сингдиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу гоянинг асосий тушунча ва тамойилларини халқимиз, айниқса, ёшлар ўргасида кенг тарғиб этиш биринчи навбатда раҳбар кадрлар, зиёлилар, оммавий ахборот воситалари ходимларининг муҳим вазифаси, фуқаролик бурчидир. Миллий истиқол гоясига садоқат, касбий маҳорат, кенг оммани ишонтириш ва сафарбар этиш қобилияти – кадрлар танлаш ва жой-жойига қўйишда асосий мезон бўлмоғи лозим. Миллий мафкура масалаларига лоқайдлик айрим раҳбар кадрлар ўргасида умуммиллий манфаатларимизга бутунлай ёт гояларнинг, коррупция, қариндош-уругчилик сингари иллатларнинг кучайишига олиб келди.

Мафкуравий таргибот ишларининг муваффакиятини белгилайдиган шундай ҳаётий қонуният бор: бошқаларни бир гояга ишонтирмоқ учун, аввало, унга ўзинг юракдан ишонишинг, бошқаларни ёндиримоқ учун ўзинг ёнишинг, бошқаларни гафлат уйқусидан уйготмоқ учун ўзинг уйгоқ ва бедор бўлишинг шарт! Миллий гоянинг халқпарвар, тараққийпарвар эканлигига бўлган ишонч кундалик ҳаёт синовларидан ўтсагина, сўз ва иш бирлигига эришилсанагина бу гоя мустаҳкам эътиқодга айланади. Эътиқод устувор ерда чинакам инсоний ҳаёт бўлади; эътиқод учун, илфор гоя тантанаси учун кураш жараёнида инсон шахси шаклланади; у бунёдкор кучга айланади.

2. Фоя асосида кишиларни ўюштириш. Жамият фақат ўз шахсий манфаатини кўзлайдиган одамлар йигиндисидан иборат эмас. Умумий манфаатларни теран англари кишиларнинг жамият бўлиб ўюшишларига, ижтимоий талаб ва нормаларни эътироф этиб, уларга амал қилишларига сабаб бўлади. Бу, айниқса, ҳозирги ўтиш даврида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этмоқда. Ана шу сабабдан ҳам жамият аъзоларини умумий мақсад ва манфаатлар йўлида бирлаштириш мафкуранинг асосий вазифаларидан биридир.

Узининг Ватан деб аталмиш улуг бир оиласа мансублигини ҳис этиш туйғуси ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки муттасил ва изчил гоявий тарбия самараси ўлароқ, юзага келади. Оиладаги тотувлик,

аҳиллик, мсҳр-шафқат хислатлари узлуксиз равища турли шаклларда олиб бориладиган ахлоқий тарбиянинг маҳсули бўлгани каби, жамиятнинг гоят хилма-хил қатламларини умумий манфаатлар атрофида жипслаштириш, одамлар ўртасида ҳамжиҳатлик, тогувлик, ўзаро ёрдам хислатларини шакллантириш ҳам изчил мафкуравий тарбия воситасида амалга оширилади. Шу маънода айтиш мумкинки, миллий истиқдол гояси кишилар онгига теран сингиши билан улар умумий мақсад сари интилувчи маслакдошларга айланадилар.

3. Гояни амалга ошириш учун сафарбар этиши. Мафкуранинг бунёдкорлик функцияларидан бири илғор гояни амалга ошириш учун кишиларни сафарбар этишдир.

Мафкурада ифода этилган гоя ва мақсад жамиятдаги кўплаб партиялар, ижтимоий ҳаракат ва ташкилотларнинг фаолият дастурига асос бўлади, ижтимоий ривожланишга кучли туртки беради.

У жамиятда рўй берадиган туб ўзгаришларга замин яратади, унга кенг ҳалқ оммасини маънавий-руҳий жиҳатдан тайёрлайди, сўнгра бунёдкорлик ишларига сафарбар этади.

Жаҳон тарихида бунга мисоллар жуда кўп. Бунёдкор мафкуранинг сафарбар этувчи роли туб ижтимоий-иқтисодий юксалишларда, жамият ҳаётидаги маънавий ўзгаришларда яқъол кўзга ташланади. Буни ҳалқларнинг чет эл босқинчиларига қарши курашида, турли бунёдкорлик ишларида, чунончи ҳашар йўли билан сув иншоотлари, кўприклар, йўллар, шаҳар ва қишлоқлар куришдаги умумий сафарбарлик ишларида кўриш мумкин.

Мафкура ижтимоий онгнинг таркибий қисми сифатида ижтимоий ўзгаришларга фаол муносабатда бўлади, уларни ё маъқуллаб қўллаб-куватлайди, ёки инкор этади. Бинобарин, мафкура ўз моҳиятига кўра ижтимоий ўзгаришларга бефарқ бўла олмайди.

Жамиятдаги турли социал гуруҳлар, синфлар, қатламлар мафкура асосида сиёсий-ижтимоий жараёнларга ўз муносабатларини белгилайдилар. Бироқ, мафкуранинг сафарбар этувчилик хусусияти социал ўзгаришлар жараёнида доим ҳам кўзга аниқ ташланавермайди, балки, туб ижтимоий ўзгаришлар даврида яқъолроқ намоён бўлади. Масалан, мамлакат мустақиллиги ва яхлитлигига таҳдид соладиган мафкуравий хавф-хатарлар кучайган пайтларда кишиларни Ватан истиқдоли, равнақи йўлида жипслаштириш ва сафарбар этишда миллий мафкура муҳим рол ўйнайди.

Сиёсий курашлар даврида аҳолининг жуда оз қисмини ва тор доирадаги манфаатларни кўзловчи, бузгунчиликни мақсад қилиб олган мафкуралар ҳам дунёга келиши мумкин. Бундай мафкурага эга бўлган гуруҳлар билан аҳолининг асосий қисмини ташкил этувчи гуруҳ ва синфлар мафкуравий масалаларда турли

ихтилофлар келиб чиқади. Зеро, Президентимиз таъкидлагани каби: «Халқ – ўзининг минг йиллик анъана ва тажрибалари, сўнмас хотираси ва буюк туйгулари билан яшаб келаётган қудратли куч. Ёлгонга, алдовга дуч келган пайтда унинг асрий қадриятлари, доимо ўйғоқ виждони тилга киради, ноҳақликка, қабиҳликка қарши курашта даъват этади»¹.

Мафкуранинг сафарбар этувчилик функцияси, айниқса, мафкуравий курашлар жараёнида тўлароқ намоён бўлади. Зеро, мафкуравий зиддиятлар кескинлашган даврда мақсадга эришишнинг қўпол воситалари, хусусан босқинчилик, террор, қўпорувчилик, инқилобий усуллар ишга солиниши мумкин. Бу – мафкуравий курашнинг ўта қўпол ва гайриинсоний усуллари бўлиб, уларга қарши туришда сабитқадамлик, бардош, сабот ва фаоллик талаб қилинади.

Бу жараёнда бунёдкорлик гоялари билан қуролланган кенг халқ оммасининг идсаллари, манфаатларини ўзида мужассамлаштирувчи мафкурагина инсонпарварлик, тараққийпарварлик тамойиллари асосида мамлакат, халқ тақдирида ижобий аҳамиятга эга бўлади, кишиларни эзгу ишларга даъват этади.

4. Кишиларни маънавий-руҳий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш. Мафкура миллий тараққиётнинг энг оғир, мураккаб даврида, айниқса, бир ижтимоий-сиёсий тузумдан янгисига ўтиш жараёнида кенг халқ оммасини маънавий-руҳий жиҳатдан қўллаб-қувватлайди, уларда келажакка ишонч туйгуларини уйготишга хизмат қиласди. Ана шу сабабдан ҳам чинакам миллий мафкура бўлган истиқдол гояси ўзининг жозибаси билан кишиларни ўз кучига ишонишга, истиқболга умид билан қарашга даъват этади. Унда халқ фантазияси, орзу-умидларининг қай даражада акс этиши ҳам муҳим аҳамиятга эга. Чунки, тўқ, фаровон ва баҳтли ҳаёт қуриш, ижтимоий адолатни қарор топтириш, миллатлараро тотувлик, тинчлик, дўстлик ер юзидағи барча халқларнинг азалий орзусидир. Демак, миллий истиқдол мафкурасининг ҳаётйлиги, таъсирчанлиги халқ орзу-умидларини нечоғли тўла ва ёрқин акс эттириши, уларни рӯёбга чиқаришнинг йўллари ва воситаларини қай даражада тўғри белгилашига боғлиқдир.

Зеро, жамият аъзолари миллий истиқдол мафкурасида ўз ҳаётий манфаатлари, орзу-умидлари ифодасини кўрсагина одамларни руҳан бардам, ўйғоқ ва фаол қила оладиган кучга айланади.

5. Фоявий тарбиялаш. Жамиятдаги мавжуд гояларга фаол муносабат, фаол ҳаётий позицияни тарбиялаш мафкуранинг яна бир муҳим мақсадидир. Фоявий тарбия ахлоқий, сиёсий, ҳукуқий

¹ Каримов И.А. Донишманд халқимизнинг мустақкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июнь.

тарбиянинг асосини ташкил этади. Ҳар қандай ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий тарбия муайян гояни ҳимоя қилиш, тарғиб этиш ва ривожлантиришга қаратилган бўлади. Ҳусусан, ёвузлик, беҳаслик, шафқатсизликни тарғиб этиш орқали ёшларни ахлоқий жиҳатдан бузишга қаратилган бадиий фильмларда жамият барқарорлигига рахна солишидан иборат мағкуравий мақсад яширгандир. «Онги шаклланиб ултурмаган аксарият ёш томошабинлар бундай фильмлардан кўпинча турии ёвузлик, йиртқичлик, шафқатсизликларни ўрганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси қотади, қалбидан тошбагирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар жой олганини ўзи ҳам сесмай қолади. Ҳатто шундай томоша ва фильмларнинг қаҳрамонларига кўр-кўронна тақдид қилишни истайдиган йигит-қизлар ҳам топилади. Чунки улар бундай уйдирма талқинлар таъсирида қўл ураётган иши қандай аянчли оқибатларга олиб келишини тушуниб стмайди»¹.

Бинобарин, гоялар ошкора ёки яширин, бевосита ёки билвосита, тўғридан-тўғри ёки рамзий шаклларда тарғиб этилиши мумкин. Инсон фаолияти аниқ бир гоявий мақсадга йўналтирилган бўлиб, бу ният кўпинча кўзга ташланмайди. Гоявий тарбиянинг асосий мақсади кишиларда ҳушёрлик, созгирилик ҳиссини шакллантириш, ёт ва зарарли гояларга қаршилик кўрсатиш қобилиятини шакллантиришдан иборатdir.

‘6. Гоявий иммунитетни шакллантириш. Гоявий тарбия жараённида кишиларда ёт ва зарарли гояларга қарши курашиш учун мағкуравий иммунитетни шакллантиришга алоҳида эътибор берилади. Бу узоқ давом этадиган жараёндир.

Мағкуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгига бир хил гояни зўр бериб тиқишириш эмас, балки одамларда оқкорани ажратиш, зарарли гояларга қарши ҳушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир.

Манфаатлар бор срда муқаррар равишда гаразли, нопок гоявий ниятларни амалга ошириш учун интилишлар ҳам бўлади. Ёшларда мағкуравий иммунитетни тарбиялашда ижтимоий фанлар муҳим роль ўйнайди. Гоявий иммунитетни шакллантириш – гоявий-тарбиявий иш самарадорлигининг муҳим мезони ҳисобланади.

7. Ҳаракат дастури эканлиги. Мағкура жамиятда ижтимоий-сиёсий ҳаракатнинг ўзига хос дастуриламали бўлиб хизмат қиласди. Чунки у бугунги кун муаммоларини ҳал этиш учун одамларни жипслаштириш ва сафарбар этиш заруриятидан вужудга келса-да, айни вақтда узоқ истиқболни кўзлайди. Тарихий давр ўзгариши

¹ Каримов И. А. Донишманд ҳалқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июнь.

билин миллий мафкурани янада такомиллаштириш, янги мазмун билан бойитиш зарурияти вужудга келади.

Миллий мафкура жамиятдаги барча социал қатламлар ва гурухларнинг умумий ҳаракат дастури, уларни фаолликка даъват этувчи восита ҳисобланади. Мафкуравий мақсад – гоявий фаолиятни амалга оширишдан кутиладиган идеал натижадир. Мақсадни аниқ-равшан идрок этиш инсон ва жамият фаолиятига изчиллик, сабитқадамлик ва фаоллик бағишлиайди. Миллий истиқбол мафкурасининг олий мақсади – Ватанимиз равнақи, юртимиз тинчлиги ва ҳалқ фаровонлиги гояларига таянган ҳолда ҳалқимизни мустақилликни мустаҳкамлаш, Ўзбекистоннинг буюк кслажагини яратишга сафарбар этишдир.

Миллий мафкура Ўзбекистон заминидаги истиқомат қилаётган барча кишиларни миллини, дини, тили, касб-кори, ижтимоий мавқеидан қатъни назар ягона мақсад йўлида бирлаштиришни, бутун ҳалқ иродасини мураккаб ижтимоий муаммоларни оқилюна ҳал этиш учун ўйналтиришни, кишиларда ёрқин ва баҳтили келажакка ишонч руҳини тарбиялашни кўзда тутади.

Ўзбекистон миллий мафкурасининг истиқбол мафкураси деб аталиши бежиз эмас. Чунки, жамиятимизда рўй берадиган оламшумул-тарихий ўзгаришлар миллий истиқбол шарофатидандир. Ўзбекистон тарихан қисқа муддат ичидаги жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрни, мавқини эгаллай бошлади, илгор мамлакатлар тажрибасини қунт билан ўрганиш имкони туғилди. Сиёсий, иқтисодий ҳамкорлик алоқалари йўлга қўйилди. Мустақиллик йилларида қўлга киритилган улкан ютуқлар, шаҳар ва қишлоқларимизнинг янгича чирой касб этгани ҳалқимизнинг Ўзбекистон заминидаги келажаги буюк давлат барпо этиш йўлида фидокорона меҳнат қилаётганидан далолатдир.

Ўзбекистон ўзининг интеллектуал салоҳияти, қадимий маданияти билан дунёвий тараққиёт йўлига кирди. Бундай йўлдан бораётган илгор мамлакатлар босқинчилик урушлари, мустамлакачилик, ирқчилик, терроризм ва зўравонликнинг ҳар қандай кўринишини кескин қоралайди. Зоро, жамиятни қурол кучи билан, зўравонлик билан эмас, балки, мафкуравий куч билан бошқариш самарали экани тарихан исботланган ҳақиқатдир.

Истиқбол гоясининг ҳалқимиз қалбига йўл топиши, мамлакатдаги мавжуд буюк интеллектуал салоҳиятни Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва ҳалқ фаровонлигига эришиш учун сафарбар этиш миллий мафкура олдига қўйиладиган асосий мақсаддир. Шуни ҳам инобатга олиш зарурки, ҳалқни фақат олижаноб ва илгор гояларгина эмас, балки Ватан мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини хавф остида қолдирадиган турли кўринишлардаги мафкуравий тазийикларга қаршилик қўрсатиш

зарурияти ҳам жипслаштиради. Миллий истиқлол мафкураси, бир томондан, Ўзбекистон заминидаги келажаки буюк, фаровон жамият барпо этиш учун халқимиз куч-куватини жипслаштиришни, халқ иродасини бунёдкорлик ишларига сафарбар этишни, иккинчи томондан эса, миллий мустақиллигимизга жиддий ҳавф колаётган мафкуравий таҳдидларга зарба берга оладиган мард, жасур, ватанпарвар авлодни тарбиялашни кўзда тутади.

Гап шундаки, мамлакатимизнинг бундан кейинги ривожланиш истиқболлари кўп жиҳатдан халқимиз иродасини миллий мафкура атрофида нечоғли жипслаштиришга, халқимизнинг ватанпарварлик, инсонпарварлик, тараққийпарварлик фазилатларини янада ривожлантиришга боғлиқ. Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек, «эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қиласди». Жаҳонни мафкуравий жиҳатдан бўлиб олиш учун тинимсиз ҳаракат қилинаётган ҳозирги шароитда фақат кучли миллий мафкурагина жамиятни ана шундай тазиқлардан муҳофаза қила олади.

Ҳозирги пайтда кимнинг гояси кучли, фикри тиниқ, мафкураси ҳаётий бўлса – ўша ғалаба қозонади. Бу – инсониятнинг XX аср тарихидан келиб чиқадиган муҳим ҳуносалардан биридир. Миллий истиқлол мафкураси халқнинг туб манфаатлари ва мақсадларини ўзида ифода этади, жамият аъзоларини шу мақсад атрофида жипслаштиради.

Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари: мамлакат мустақиллиги, юрт тинчлиги, миллатлараро тутувлик, фуқаролар ўртасида ўзаро ҳамкорлик, мамлакат аҳолиси ва ҳар бир оила, маҳалла-кўйнинг фаровонлигини таъминлашдан иборатdir.

Миллий мафкурада халқимизнинг умумий манфаатлари, орзу-умидлари мақсад ва интилишлари ўз аксини топади. Президент Ислом Каримов миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадини шундай белгилайди: «Халқни буюк келажак ва улуғвор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган, миллати, тили ва динидан қатъий назар, ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан баҳтсаодати учун доимо масъулият сезиб яшашга чорлаш, аждодларимизнинг бебаҳо мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишига эришиш, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни ҳаёт мезонига айлантириш – миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадидир. Шу билан бирга мен миллий истиқлол гояси бутунги тез суръатлар билан ўзгараётган таҳдикали дунёда ўзлигимизни англаш, бизнинг кимлигимизни, қандай буюк аждодларнинг меросига, неча минг йиллик тарих, бетакрор маданият ва қадриятларга эга эканлигимизни ҳис этиб яшашга, бу бойликни

асраб-авайлаб, демократик қадриятлар, бутун жаҳон тараққиёти ютуқлари билан озиқлантириб, янги ўсиб келётган авлодга стказишга хизмат қилмоги зарур, деб биламан»¹.

Истиқлол мағкурасининг асосий вазифалари. Истиқлол мағкурасининг вазифалари унинг ўз олдига қўйган бош мақсадидан келиб чиқади. Унда бош мақсалга Эришишнинг восита ва усуллари, йўллари аниқланади.

Шу маънода, одамларимизда мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш – миллий истиқлол мағкурасининг асосий вазифаларидан биридир. Миллий мустақиллик – буюк неъмат яъни ўз тақдирингни ўзинг белгилаш, ўз юртингга ўзинг эгалик қилиш, аждодлар анъанасини давом эттириш, жаҳон ҳамжамиятида ўзинга муносиб ўрин эгаллаш учун ноёб имкониятдир. Мустабид тузум халқларнинг миллий мустақилликка, эркин фикрлашга бўлган интилишини бўғар эди, уни мутелик, итоаткорликда ушлаб туришга зўр бсрар эди. У моҳияттан гайриинсоний ва инсон табиатига зид эди. Шу боисдан ҳам унинг мағкураси муқаррар равиша инқирозга юз тутди. Миллий мустақиллик йилларида Президент Ислом Каримов ташаббуси билан миллий қадриятларимизни тиклаш, тарихимизни чукурроқ ўрганиш, ундан сабоқ олишга алоҳида эътибор берилиши бежиз эмас эди. Чунки мустақилликнинг қадр-қимматини теран ҳис этиш учун, аввало, тарихни билмоқ, халқимиз бошига тушган синовларни, мустамлакалик асоратларини, хўрликларини юракдан ҳис этмоқ, озодлик учун кураш йўлидаги улуг аждодларимиз жасоратидан воқиф бўлмоқ зарур. Зеро, «Тарихни билмай туриб, мағкурунинг фалсафий негизларини англаб бўлмайди. Чунки мағкурунинг фалсафий асослари ўз даврида тарихий ҳақиқат туфайли тугилган»².

Миллий истиқлол мағкураси ўзининг туб моҳиятига кўра Ватанимиз озодлиги ва мустақиллигини мустаҳкамлашни, Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлашни кўзда тутади. Бундай улугтвор вазифани бажариш ҳар бир фуқародан эркин фикрлаш, Ватан тақдири, истиқболи учун масъулликни ҳис қилишни талаб этади. Эркинлик бўлмаган жойда масъулиятсизлик, лоқайдлик вужудга келади. Миллий мустақиллик халқимизга ана шундай эркин фикрлаш имконини берди. Эркин тафаккурсиз миллий истиқлол мағкурасининг шаклланишини ҳатто тасаввур ҳам этиб бўлмайди. Истиқлол мағкураси эркин тафаккурга таянади, у демократик жамият ҳастиининг муҳим қонунияти,

¹ Кириш. Миллий истиқлол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т., «Ўзбекистон», 2000. 4-бет.

² Каримов И. А. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июн.

миллий мафкурани яратиш, ҳимоя қилиш ва такомиллаштиришнинг зарур шартидир. Эркин тафаккур шахс фаоллигини оширади, уни бунёдкорлик ишларига илҳомлантиради.

Истиқдол мафкураси кишилар онгига сингдирилиши билан уларда Ватан тақдиди учун маъбуллик, ягона Ватан туйгуси шаклланади. Чунки шахсий гоя ва манфаатлар шахс фаоллигини кучайтирувчи омил бўлса, истиқдол мафкураси ўзида бутун бир халқнинг ҳастий манфаат ва интилишларини акс эттиради. «Ватанга муҳаббат ҳисси одамнинг қалбida табиий равишида туғилади. Яъни инсон ўзлигини англагани, насл-насабини билгани сари юрагида Ватанга муҳаббат туйгуси илдиз отиб, юксала борали. Бу илдиз қанча чуқур бўлса, туғилиб ўсган юртга муҳаббат ҳам шу қадар чексиз бўлади»¹.

Истиқдол мафкураси жамиятимизда илгор гоялар устуворлик қиласидиган соглом ижтимоий муҳитни яратишга ёрдам беради. Демократик қадриятларнинг кенг ривожланиши қарашлар хилмажиллиги ва фикрлар ранг-баранглиги (плюрализм) нинг қарор топишига олиб келади. Кишилар руҳан юксакликка, яна ҳам баҳтили ва фаровонроқ ҳаст кечиришга интиладилар. Бундай ҳастга эришишнинг турли восита ва йўллари мавжуд бўлиб, у турли гояларда ўз ифодасини топади. Гоялар илмий-назарий ёки диний асосга эга бўлади. Демократик жамият акл ва тафаккур пойдевори устида қал кўтаради, дунёвий илм-фан ва техника жамият тараққистининг асоси ҳисобланади. Ижтимоий ҳаст тобора интелектуатлашиб бораётган, илмий тафаккур инсоният маънавиятининг устувор йўналишига айланастган ҳозирги шароитда кўпроқ илмий-назарий асосга эга бўлган илгор гоялар устузилик қиласиди.

Соёлом ижтимоий муҳитни яратмай туриб, илгор гояларнинг устуворлигини таъминлаб бўлмайди. Демократик жамиятда соглом ижтимоий муҳит — демократик принципларни ҳурмат қилиш, конституция талабларига бўйсуниш, ижтимоий тартибларга онгли равишида итоат қилиш, ижтимоий адолатни қарор топтириш демакдир. Миллий истиқдол мафкураси жамиятдаги турли ижтимоий гурухлар, синфлар, табақалар манфаатларини акс эттирад экан, жамият ҳастига таҳдид соладиган гиёҳвандлик, коррупция, ўрилиқ, пораҳўрлик сингари ижтимоий иллатларга қарши курашишни тақозо этади.

Янгича фикрлайдиган, мутелик туйгусидан холи бўлган маънавий барқамол авлодни тарбиялаш истиқдол мафкурасининг муҳим вазифасидир. Ижтимоий ҳаст ўртага қўяётган муаммолар

¹ Каримов И. А. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июн.

ижодий фикрлайдиган, ташаббускор ва юксак маънавиятли инсон шахсини шакллантиришни талаб этяпти. Миллий мафкура давр талаблари ва хусусиятларини яққол ифода этгани учун ҳам кишилар қалбига тез стиб боради ва ҳаёт дастури бўлиб хизмат қиласди.

Миллий мустақиллик туфайли янги тарихий даврга қадам қўйдик: бир томондан, мустабид тузумнинг инсон табиатига зид мафкураси ва сийосатидан, қарамлик, итоаткорлик туйғусидан халос бўлдик, иккинчидан, кўп асрлик тарихга эга бўлган миллий давлатчилигимиз пойдеворини қайтадан тиклаш, ўз ватанимизда эркин ва озод яшаш, табиий ва маданий бойликларимиз, маънавий меросимиздан баҳраманд бўлиш имконини қўлга киритдик. Янги ҳаёт, янгича турмуш, янгича фикрлашни, ташаббускор ва шижаоткор бўлишни талаб этяпти. Эркин ва мустақил тафаккурсиз бозор муносабатларига ўтишни тасаввур этиб бўлмайди. Ижтимоий ҳаётнинг истисносиз барча соҳаларида рақобат муҳити амал қилас экан, бу курашда фақат билимдон, тадбиркор ва уддабурон кишиларгина енгиб чиқадилар. Демократик жамият ҳаётида юксак маънавият шунчаки фазилат, сифаттина эмас, балки ижтимоий ўзгаришларнинг зарур шарти ҳамдир.

Миллий истиқбол мафкураси ўзида ҳалқимизнинг эзгу орзу-умидлари ва ҳаётий манфаатларини ифода этар экан, бу мақсадларга эришишнинг зарур шарти сифатида баркамол инсон шахсини шакллантиришга алоҳида эътибор беради. Чунки маънавий баркамол кишиларгина шахсий ва умуммиллий манфаатлар уйгунилигини теран англайди, Ватан озод бўлмаса, шахс озод бўла олмаслигини тушунади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган туб ислоҳотлар баркамол инсон шахсини шакллантиришга қаратилган бўлиб, ҳалқимизнинг миллий манфаатларига, эзгу мақсадларига тўла мос келади.

Миллий истиқбол мафкураси биринчи навбатда ҳаётга эндиғина қадам қўяётган ёш авлоднинг ҳаётига янгича маъно ва мазмун баҳш этишга, унда фаол ҳаётий позицияни шакллантиришга қаратилгандир. Чунки ўшлар фақат миллий фоя тимсолидагина мамлакат тараққиёти, юрт тинчлиги ва ҳалқ фаровонлигини таъминлашнинг муҳим воситасини кўрадилар. Ўшлар табиатан турли фояларга қизикувчан ва уларга тез берилувчан бўладилар. Миллий истиқбол мафкураси ҳали турмушнинг аччиқ-чучугуни татиб кўрмаган, ҳаётий тажрибага эга бўлмаган ана шу авлодни миллий манфаат ва тараққиётимизга ёт бўлган сохта ва бузғунчи фоялар тажовузидан ҳимоя қиласди, фуқароларда мафкуравий иммунитетни шакллантиради. «Иммунитет» аслида тиббиётга оид тушунча бўлиб, инсон организмининг турли ташки таъсирлар ва

касалликларга қаршилик кўрсатиш қобилиятини англатади. Жамият ва шахс ҳам худди жонли организм сингари муттасил равишда мафкуравий босим ва тазиқлар таъсирини сезиб яшайди. Миллий истиқлол мафкураси эса жамият аъзоларида миллий манфаат ва мақсадлар учун бутунлай ёт бўлган фоя ва мафкурага қаршилик кўрсатиш, уларга қарши курашиш қобилиятини шакллантиради.

Инсоният тараққиётга интилар экан, унда бунёдкорлик ҳисси мавжуд экан, илғор фоялар дунёга келаверади. Босқинчилик, талончилик интилишлари бузгунчилик фоялари таъсирида юзага чиқади. Шу боисдан ҳам бундай заарарли фояларга қарши курашга доимо тайёр туриш, ёт фоя ва мафкуралардан огоҳ бўлиш ҳаётий зарурат бўлиб қолмоқда.

Мамлакатимизнинг кўпмиллатли ҳалқи онгидаги «Ўзбекистон – ягона Ватан» деган тушунчани қарор топтириш – истиқлол мафкурасининг муҳим вазифаларидан биридир. Бунда «Ягона Ватан» фояси ўзининг туб моҳияти билан миллий мустақиллигимизга пугур стказадиган маҳаллийчилик, ошна-огайнингарчилик иллатларини таг-томири билан йўқотишида, юртимизда истиқомат қилаётган турли ҳалқ ва миллат вакилларида ягона ватан фарзанди эканлиги билан фаҳрланиш туйгусини тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Миллий истиқлол мафкураси донишманд ҳалқимизнинг «куч – бирликда», «бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар» сингари мақол ва ҳикматли сўзларининг моҳият ва мазмунини теранроқ англаш, кишиларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, қонунни ҳурмат қилиш, эл-юргизмати учун доимо шай туриш, иймон-эътиқодли, инсоф-диёнатли, сахий ва ҳалол бўлиш каби олижаноб фазилатларни тарбиялади. Ватаннинг саждагоҳ сингари муқаддаслигини теран англаш, фидокорона месхнати билан ризқ-рўз бунёдкори бўлган заҳматкаш ҳалққа, она-заминга, тарих ва маданий меросга, аждодларимиз меросига ҳурмат ҳиссини тарбиялади.

Ватан равнақи, эл-юргизмати учун фидойилик иймон-эътиқодли аждодларимиздан бизгача стиб келган буюк меросдир. Чет эл босқинчиларига қарши сабот-матонат билан курашган Широқ, Тўмарис, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик сингари улуғ саркарда ва ҳалқ қаҳрамонларининг жасорати буғунги кунда ҳам ватандошларимизда фаҳр ва гуурланиш туйгусини кучайтиради. Мустабид тузум қатағонларининг қурбони бўлган Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Усмон Носир ва бошқаларнинг жасорати эл-юртимиз мустақиллиги, озодлиги йўлидаги фидойиликнинг ёрқин намунасиdir. Ҳалқимиз онгига иймон-эътиқод, ҳалоллик, инсоф-диёнат, месхнатесварлик,

саҳиғлик фазилатларини сингдириш миллий истиқлол мағқурасининг муҳим вазифасидир.

3) Миллий истиқлол мағқураси асосида амалга ошириладиган барча вазифалар охир-оқибатда ягона мақсадга – Ватанимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, юртимизни озод ва обод этиш, фаровон жамият қуриш учун хизмат қиласди. Бу мағқуранинг кўйидаги муҳим хусусиятларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1) Узбекистон ҳалқининг туб манфаатларини ифода этиши. Президент Ислом Каримов бу муҳим хусусият тўғрисида: «Ҳар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшамайди. Бинобарин, токи ҳаёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққиёт йўлини, эртанги кун уғқларини ўзининг миллий гояси, миллий мағқураси орқали бслгилаб олишга интилади... Мағқуранинг ҳаётийлиги унинг ҳалқ табиатига, турмуш ва тафаккур тарзига нечоёли мос бўлиши, энг муҳими, жамиятнинг миллий манфаатларини, орзу-интилишларини қай даражада акс эттириши билан белгиланади», – деб ёзди¹.

Миллий мағқура ҳалқнинг мақсад ва интилишларини ифода этади, ҳалқ руҳини кўтаради, уни эзгулик ва бунёдкорлик ишларига давлат этади, жамият дуч келган муаммолар сичини топишга ёрдам беради. Масалан, XX асрда дунё ҳамжамияти эътироф этган ижтимоий тараққиётнинг япон моделини олайлик. Япон миллий мағқураси «миллат – давлатчилик тизими», «фуқаролик бурчи», «Япон руҳи», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фидойилик», «жамоага садоқат», «модернизация» каби гоя ва тушунчаларга асосланиб, мамлақатнинг тез тараққий этиши учун пойдевор бўлди.

2) Утмишни келажак билан боғловчи маънавий қўпrik жанлиги. Миллий мағқура бир неча авлодларнинг ақл-заковати билан яратилади, у кейинги авлодлар томонидан янги мазмун билан бойитилиб борилади. Ажлодлар билан авлодлар ўртасидаги ворислик миллий мағқурала ўз аксени топади. Чунки унда аждодларнинг асрий орзу-умидлари мужассам бўлади. Миллий мағқура ўзига хос эстафета сифатида бугунги авлодни аждодлар билан boglайди, миллий қадрият сифатида эъзозланади. Миллий мағқуранинг ҳаётийлиги миллатнинг фаоллигидан далолат беради. Президентимиз сўзлари билан айтганда, миллий мағқура ҳалқнинг ҳалқ, миллатнинг миллат бўлишида муҳим восита бўлиб хизмат қиласди. Шу маънода «Жаҳон тажрибасига назар ташласак, миллатнинг мағқураси бир эмас, балки бир неча авлоднинг умри

¹ Каримов И.А. Донишманд ҳалқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июн

давомида ишлаб чиқилиши ва такомилга эришувига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Бутун халқни бирлаштирадиган байроқ бўлмиш мафкурани шакллантириш учун инсоният тарихининг турли даврларида Худонинг ўзи ақл-заковат, истесьод, куч-қувват ато этган, ёрқин тафаккурга эга бўлган буюк шахслар заҳмат чекканини кўрамиз»¹.

3) Миллий мафкуранинг яна бир муҳим хусусияти кишиларни буюк мақсадлар сари бирлаштирувчи ва сафарбар этувчи куч эканлигидадир. Тарихнинг муайян босқичларида чет эл босқинчиларига қарши кураш, ватан мустақиллиги учун кураш, эл-юртни ободонлаштириш гояси аждодларимизни эзгу мақсадлар атрофида бир тан-бир жон бўлиб бирлашишга даъват этган. Бунга, 20-йилларида ўлкамизда кенг қулоч ёйган миллий озодлик ҳаракати мисол бўлиши мумкин.

4) Миллий истиқбол мафкураси жамият аъзолари бунёдкорлик фаолиятининг ўзига хос мезонидир. Халқнинг интеллектуал – маънавий салоҳияти миллий истиқбол гояларини қай даражада ҳаётга татбиқ эта олишида, аждодлар орзу-умидини қай даражада рўёбга чиқара билишида яққол намоён бўлади.

5) Миллий истиқбол мафкурасининг яна бир муҳим хусусияти кишиларни яратувчан фаолиятга сафарбар этиши, гоявий ҳимоя воситаси эканлиги билан белгиланади.

6) Миллий истиқбол мафкураси ёш авлодни тарбиялашнинг бекиёс омилидир. Чунки, у «халқнинг, миллатнинг ўтда ёнмайдиган, сувда чўкмайдиган ўлмас эътиқодидир». (И. Каримов.)

Миллий истиқбол гояси ёшлар ҳаётининг маъноси – ва мазмунини белгилайди, миллат, Ватан равнақи, буюк келажакни барпо этиш учун яшаш ва курашиш чинакам инсоний саодат эканлигини яққол қўрсатади. Мустақил фикрга эга бўлган, ўз кучига, ўзи танлаган йўлнинг тўғрилигига ишонган инсон порлоқ келажаккка дадил интилиш билан яшайди. У жамиятдаги фикрлар хилма-хиллитидан чўчимайди, балки замонавий билим ва ҳаёт ҳақиқатига сунянган ҳолда ҳар қандай гаразли ният, таҳдид ва интилишларни фош қилишга қодир бўлади.

* Хуллас, миллий истиқбол гояси ўзининг энг олий мақсади, вазифалари ва хусусиятларига эга. Унинг олий мақсади юртимизда озод ва обод Ватан, ёрқин ва фаровон ҳаёт, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлида халқимизни жипслаштириш, кишилар онгига мустақил дунёқараш ва огоҳдик ҳиссини камол топтириш, комил инсонни вояга стказиш,

¹ Каримов И.А. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июн.

фуқароларимизда мафкуравий иммунитетни тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлиб қолаверади.

Таянч тушунчалар

Фоявий мақсадлар, миллий мафкуранинг вазифалари, олий мақсад, мустақиллик дунёқараси, мафкуравий иммунитет, ягона Ватан туйгуси, комил инсонни тарбиялаш, ватанпарварлик, иймон-эътиқод, инсонпарварлик, мафкуранинг хусусиятлари.

Такрорлани учун саволлар

1. Истиқдол гоясининг асосий мақсади нима?
2. Мафкура ўз олдига қандай умумий вазифаларни қўяди?
3. Мафкуравий тарбия нима?
4. Миллий истиқдол гоясининг асосий вазифалари нималардан иборат?
5. Миллий мафкуранинг асосий хусусиятларини изоҳланг.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси ҳалқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин.«Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
3. Каримов И.А.Хушёрликка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
4. Каримов И.А.. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000
5. Каримов И.А. Миллий истиқдол мафкураси – ҳалқ эътиқоди ва буюқ қелажакка ишончдир.Т., «Ўзбекистон», 2000.
6. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

3-мавзу: Ватан равнақи ва юрт тинчлиги

Режа:

1. Миллий истиқолимизнинг бош гояси.
2. Ватан равнақи.
3. Ўрт тинчлиги.

Миллий истиқолимизнинг асосий гоялари ҳалқимиз мустақил тараққиёт йўлидаги бош гоясидан келиб чиқади. Ўзбекистон ҳалқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош гояси – мустақилликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир. Миллий истиқдол мафкурасининг асосий гоялари ўзининг маъно-моҳияти, фалсафаси, жозибаси билан бош гояни

халқимизнинг қалби ва онгига янада чуқурроқ сингдиришга хизмат қиласи.

Ватан равнақи. Ватан – инсоннинг киндик қони түқилган муқаддас замин, уни камолот сари етакловичи, ҳаётига маъно-мазмун баҳш этувчи табаррук масканидир. У ажододлардан авлодларга қоладиган энг буюк, бебаҳо мерос, энг азиз хотира. Ватан – отабоболаримизнинг хоки поклари жо бўлган, вақти-соати етиб ҳар биримиз бош қўядиган муқаддас замин.

Ватан – бу халқнинг ўтмиши, бутуни ва келажаги. Халқимиз Ватан осто надан бошланади, деб бежиз айтмаган. Киши улгайган сари унинг Ватан ҳақидағи тушунчаси ҳам кенгая бошлайди. Остона, ўй, маҳалла, қишлоқ, шаҳар, туман, вилоят ва ниҳоят мамлакат дарражасига кўтарилади. Тушунча ва кечинмалар нуқтаи назаридан эса ватанпарварлик тарихий тараққиёт жараённида пайдо бўлиб, ташки муҳит ва даврлар таъсирида шаклланган ва ўзгариб келган ижтимоий-руҳий туйғудир.

Ватани бор одамнинг ғурур-ифтиҳори юксак, мақсад-муддаолари аниқ бўлади. Тордек таянчи – Ватани борлигини ҳис этган инсон ҳаётининг ҳар қандай синовларига доимо тайёр туради. Курраи Замин – Ер сайдраси бутун жумлаи жаҳонда яшаётган олти миллиарддан зиёд халқлар учун Ватан ҳисобланса, ҳар бир халқ учун тақдирлан ва тарихан ато этилган ҳудуд она-Ватандир.

Ватани, ота-онани танламайдилар. Улар яратганинг ўзи томонидан берилган улуғ ва муқаддас неъматдир. Ана шу улуғ неъматни, асраб-авайлаш, унинг сарҳадларини гуллатиб-яшнатиш ўз қўнимизда. Бундай имкониятни эса бизга улуғ истиқол берди. Барчамизнинг киндик қонимиз Ота Макон тупроғига тўқилган, барчамиз бир она – Ўзбекистон кўксидан сут эмганмиз. Энди уни оқлашимиз, ана шу муқаддас юрт фарзанди эканлигимизни унутмаслигимиз даркор. Она сути орқали Она – Ватанга меҳр туғилади, у фарзандларини буюклика, жасоратга стаклади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов таъбири билан айтганда: «Инсон ўзлигини англағани, насл-насабини билган сари юрагида Ватанга муҳаббат туйғуси илдиз отиб, юксала боради. Бу илдиз қанча чуқур бўлса, туғилиб ўсан юрга муҳаббат ҳам шу қадар чексиз бўлади», у ўз тақдирини Ватан равнақи билан боғлиқ, деб билади.

Одамларда ғайрат, эрта тонгдан қаро тунгача ишлайвериш қобилияти бўлиши мумкин. Мустамлака даврида собиқ марказ топширигини бажаришнинг ўзи етарли эди. Мустақил Ўзбекистонга эса мутелиқдан холи, мустақил фикрлайдиган, ишбилармон, тадбиркор, ватанпарвар шахслар даркор.

Ватанинг равнақи, аввало, унинг фарзандлари камолига боғлиқ. Бу эса ҳар бир юртдошимизни ўзининг маънавий камолоти учун

юксак мастьулиятни ҳис этишга, ўз манфаатларини шу юрт, шу халқ манфаатлари билан уйгунлаштириб яшашга даъват этади. Бу эса ватанпарварлик түйгусида намоён бўлади. Ватанпарварлик – кишининг ўзи туғилиб ўсган, камол тонган жой, замин, ўлкага бўлган муҳаббатини, муносабатларини ифода этадиган ижтимоий ва маънавий-ахлоқий ҳислатлари, фазилатларидир. Фидойилик ватанпарварликнинг бош белгиси ҳисобланади, унинг олий кўриниши эса жасоратдир. Бугунги кунда эса бозор иқтисодиёти шароитида ватанпарварликнинг муҳим кўринишларидан бири тадбиркорлик сифатида намоён бўлмоқда.

* Тарих ватанпарварлик түйгусини шакллантиришдаги энг буюк куроллардан бири. Ўтмишда Она Ватан ҳимояси, юрт тинчлити учун жонини фидо қилишга тайёр турган Широқ, Спитамен, Жалолиддин Мангуберди каби шахслар бўлғанлиги фактининг ўзигина кишиларда кслажакка ишонч руҳини мустаҳкамлайди.

Умуман ватанпарварлик:

- ўз халқининг тарихини яхши билиш ва ундан гурурланиш;
- буюк аждодлар томонидан яратилган моддий ва маънавий меросни кўз қорачигидек асраб, кслуси авлодларга стказиш;
- аждодлар урф-одат, расм-русум ва удумларини, меросини ўрганиб, унинг қадриятга айланган қисмини давом эттириш;
- давлатимиз кслажаги, истиқлоннинг барқарорлиги, кслажакнинг буюклигини чин дилдан ҳис этиш, шундай кслажакни барпо этишга астойдил кўмаклашиш, юзлаб фазилатлар каби хусусиятларни англатади.

Ватанпарварлик шахснинг чинакам эътиқодига айланмоги учун билимнинг ўзи – дунё ва илм сирларидан боҳабарлик, нақадар чуқур бўлмасин, барибир камлик қиласи. Ватан ҳақида гап сотиб, у қийин аҳволда қолганда чўчиб, иккиланиб, лоқайдлик, бефарқлик қилиб, иродаси, садоқати заифлашадиган кишилар Ватанга нолойик.

Кўр-кўронга муҳаббат ҳам Ватан равнақига хизмат қилмайди, кутилган натижага олиб келмайди. Ватан ишқи, шу билан бирга шахснинг танқидий мулоҳаза юритиши, камчиликларни кўриб, уларни бартараф этиш, мамлакати, халқи, миллий қадриятларини такомиллаштириш йўлидаги ҳаракатига уйғун бўлиши лозим. Демак, Ватан равнақи, аввало унинг фарзандлари камоли билан чамбарчас боғлиқ. Буни чуқур англаган давлатимиз раҳбари эса бор кучи, гайрати, имкониятларини комил инсон тарбиясига сафарбар этган. Буни ҳар бир ватандошимиз, жумлаи-жаҳон кўриб, билиб турибди.

Мозий, бугунги кун шундан далолат бермоқдаки миллий гоя ҳеч қаңон Ватандан ташқарида илдиз отмайды. У Ватан равнақини белгилаб берадиган тамойилларни ўзида акс эттирасигина куч-қудрат манбаига айланади. Ватаннинг равнақига хизмат қилмайдиган ёт ва бегона гоялар эса ҳеч қаңон бизнинг миллий гояга айланолмайди. Бундай гоя қандай либосга ўралиб олмасин, қандай никоб киймасин, донишманд халқимиз уларнинг найрангига учмайди.

Ватан ва унинг равнақи тушунчаси истиқдол йилларида алоҳида аҳамият касб эта бошлади. Истибодод давридаги хукмрон коммунистик мафкура бор кучини кишилар онгидаги Ватан тушунчасини бузиб, сохта, мавхум Совет ватани гоясини синглиришга сарфлаган. «Ўзбекистон – Ватаним маним» ёки «ўзбеким» дейиш миллатчилик сифатида баҳоланиб, минглаб ватандошларимизни қатағон домига тортиб кетган.

Бугун у кунлар ўтмишга айланди. Энди, биз Ватанимиз мустақил бўлган даврда яшамоқдамиз. Энди, бу мустақилликни асрар, авайлаш ҳам ватанпарварликнинг намунасига айланмоқда. Ватанпарварлик миллатчилик эмас, балки умуминсоний туйғудир. Француз адаби Вольтер шундай деган эди: «Ватанга бўлган муҳаббат мени ажнабийлар ютуғидан кўз юмишга мажбур қилмайди. Аксинча, Ватанга муҳаббатим қанчалик кучли бўлса, Ватанимни жаҳондаги бошқа халқларнинг ютуқлари билан шунчалик кўп бойиттим келади». Бугунги кунда жамиятимизда тадбиркорлик, эркин иқтисодий фаолият кенг ривожланаётгани, давлатимизнинг иқтисодий қудрати ортаётгани, халқимизнинг маънавияти бойиб, илм-зиё салоҳияти юксалаётгани Ватан равнақининг асоси бўлади.

Бу ўзгаришлар жараённининг устувор хусусияти халқимизнинг бунёдкорлик фаолиятидир. Бунда ана шу бунёдкорлик салоҳиятини тўла юзага чиқариш, иқтисодиётни илгор технологиялар асосида модернизация қилиш ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Жаҳонда Форд, Рокфеллер, Дюпон, Крупп сингари улдабурон, гайратли кашфиётчи тадбиркорлар ўз номларини миллатлари ва ватанлари тарихига абадий ёзил кўйдилар. Мустақил Ўзбекистон равнақи ҳам ана шундай ўз тадбиркорларимизга боғлиқ. Ватан жаҳон бозорида ўз ўрнини эгаллайдиган, рақобатбардош маҳсулотлар чиқаришга қодир мутахассислар тарбияси учун бор кучини сарфламоқда ва бунга жавобан Ватан фарзандларидан бунёдкорлик фаолиятини талаб қилмоқда. Ватан равнақи учун бор билими, кучи, салоҳиятини сарфлаш Ўзбекистон Республикаси барча фуқароларининг муқаддас бурчига айланмоги даркор. Зоро ҳар биримизнинг баҳтимиз, келажагимиз Ватан равнақи билан чамбарчас боғлиқ.

Юрт тинчлиги – бебаҳо нсымат, улуғ саодатдир. Башарият ўз тараққиётининг барча босқичларида, аввало, тинчлик-тотувликка интилиб келган. Юрт тинчлиги – барқарор тараққиёт гарови. Тинчликни сақлаш ва мустаҳкамлаш масаласи умумбашарий муаммодир. Инсоният тараққиётининг барча босқичларида жамиятнинг асосий масалалари, биринчи нафбатда, тинчлик-тотувлик ҳолатидагина самарали ҳал этилган. Шу боисдан ҳам юрт тинчлиги – барқарор тараққиёт гаровидир. Тинчликни сақлаш муаммосини ўз-ўзидан кишиларнинг хоҳиш-истаги, орзу-умидлари билан ҳал қилиб бўлмайди. Инсоният учун муқаддас бу қадриятга доимо изчил ва қатъий ҳаракатлар туфайлигина эришилган.

Босқинчлилик ҳаракатлари миллий, диний ва бошқа низолар оқибатида урушлар олиб борилиши минг йиллар мобайнида жамият тараққиётига тўсқинлик қилиб келди. Ўтган беш минг йилда инсоният 15 мингдан ортиқ урушни бошидан кечирди. XX асрдаги иккита жаҳон урушида 60 млн киши ҳалок бўлди. Афсуски, бу иллатдан инсоният ҳанузгача тўла қутулиш имконига эга бўлмаяпти. Уруш ва низо, беқарорлик ва бузғунчилик гоялари, ҳар қандай гоя сингари аввало, баъзи инсонлар миясида пайдо бўлиб, сўнгра маълум бир гуруҳлар онгига синггач, амалиётга ўтади. Худди шундай фашизм ҳам, аввало, Муссолини ва Гитлер кабилар онгига пайдо бўлган, сўнгра ўз ортидан одамларни эргаштириб не-не балоларга сабаб бўлган эди.

Ўзбек ҳалқи тинчликни юксак қадрлайди ҳамда уни ўз орзу-умидлари, олий мақсадлари рўёбга чиқишининг кафолати, деб билади. Шу боисдан ҳам бобо-момолар дуога қўл очганларида даставвал яратгандан тинчлик-омонлик тилайдилар. Халқимиз орасида ҳам «тинчлик бўлса, ҳар қандай мақсадга эришиш мумкин», деган тушунча кенг тарқалган.

Лескин тарих сабоқдари шундан далолат бермоқдаки, орзу-ниятнинг ўзи билангина узоққа бориш қийин. Юрт тинчлиги дунё ва минтақалар тинчлиги билан чамбарчас боғлиқ. Давлатлар ўргасида ўзаро ишонч ва ҳамкорлик муносабатлари тобора чукурлашиб бориши ҳозирги шароитда тинчликниң ниҳоятда муҳим омили сифатида каттта аҳамият ва чуқур маъно касб этмоқда.

Ҳалқаро майдонда рўй берадиган туб сиёсий ўзгаришлар ҳам тинчлик учун курашнинг аҳамиятини янада ошириб юборди. Кўпчилик мамлакатлар ҳалқларининг миллий истиқололи, демократик эркинликларини асрраб-авайлаб келажак авлодларга етказиш йўлидаги ҳаракатлари ўз юртлари ва минтақаларидаги тинчлик ва барқарорликка боғлиқ эканлиги равшан. «Қўшнинг тинч – сен тинч» мақолининг туб маъносини дунё ҳам, биз ҳам янада теранроқ англамоқдамиз.

Кўхна тарихга назар ташласак, айнан юрт тинч, эл омонликда яшаган даврлардагина халқимиз мөбдий ва маънавий ютуқларга эришганига гуноҳ бўламиз. Ҳусусан, соҳибқирон Амир Темурнинг навираси Мирзо Улугбек Мовароуннаҳрга ҳукмронлик қилган қирқ йил мобайнида мамлакатда тинчлик-барқарорлик устувор бўлгани сабабли илм-фан, маданият тараққий этган, бунёдкорлик ишлари ривожланган, кўхна заминимиз гуллаб-яшнаган. Шунинг учун ўзбек шъериятининг күёши Алишер Навоий Улугбекни дунёдаги барча подшолардан устун қўяди:

Темурбек наслидин султон Улугбек
Ки, олам кўрмади султон айнингдек.

Низолар, маҳаллийчилик, уруг-аймоқчилик авж олган Улугбек замонидан кейинги даврларда эса юртимиздан файз-барака кетди, кўхна Туркистон жаҳон цивилизациясидан анча орқада қолди. Инсонлар қалбини маърифат ўрнига жаҳолат забт этиб, одамлар нафсу ҳавога берилди, амалдорлар Ватан тақдирини эмас, ўзининг тор ва майда манфаатларини ўйладиган кимсаларга айланди. Оқибатда муқаддас она тупрограмиз босқинчилар қўлига қарам бўлиб қолди.

Ўзбекистон Республикаси истиқлолга эришган дастлабки кундан бошлаб тинчлик-тотувликни, ўз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири эканини жумлаи жаҳонга эълон қилди. У ўз худудида тинчлик ва барқарорликни сақлабгина қолмай, минтақамиздаги беқарор вазиятларни ҳал этишга ҳам ўз улушини кўша бошлади. Айниқса, унинг ўзаро ҳарбий можаролар туфайли дунёвий цивилизациядан батамом узилиб, дунёнинг энг қолоқ мамлакатларидан бирига, ўта хавфли таҳдид ва тажовуз манбаига айланиб қолган афғон масаласини ҳал этиш борасидаги саъи-ҳаракатлари дикқатга сазовордир. Ўзбекистон Республикаси Ислом Каримовнинг таклиф ва ташаббуси билан Афғонистон муаммолари бўйича БМТнинг «6+2» гурӯҳи тузилди ва ҳозирда муваффақиятли фаолият олиб бормоқда. Ушбу гурӯҳнинг Тошкент Декларацияси эса БМТ томонидан масалани ҳал этишнинг ягона варианти сифатида эътироф этилди. Ўзбекистон Республикасининг тинчлик борасидаги сиёсати, минтақамиз ва жаҳондаги хавф-хатарлар ҳақидаги қарашлари Президент Ислом Каримовнинг асарларида, айниқса, унинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида, юртбошимизнинг БМТнинг 48 ва 50-сессияларида сўзлаган нутқларида жуда аниқ ва батафсил баён қилиб берилган.

Ислом Каримов тинчликнинг буғунги келажак ҳәётимиз учун аҳамиятини қўйидагича таърифлайди: «Биз — Шарқ

фарзандларимиз. Шарқ мамлакатларининг қаерига борманг, одамлар бир-бiri билан учрашганда, авваламбор, «Ассалому алайкүм!» дейишади. Ушбу калом арабчадан олинган бўлиб, «Сизга тинчлик ёр бўлсин» деган маънони англатишнини яхши биласизлар. «Салом», яъни «тинчлик» сўзи Қуръони каримда 40 марта учрар экан. Бу муқаддас китобнинг оятларидан бирида шундай дейилади: «Меҳрибон Парвардигор томонидан одамларга олқиши маъносида «тинчлик» сўзи айтилур».

Бугунги мураккаб даврда турли хил молиявий ва мафкуравий манбалардан куч олиб турган, Афғонистон ва Тоҷикистон каби бсқарор мамлакатларда ин қуриб олган халқаро террорчилик ва экстремизм марказлари миллионлаб тинч аҳолига, бутун-бутун давлатларга, жумладан бизнинг юртимизга ҳам ҳарбий-мафкуравий тажовузлар қилишга уринмоқда. Уларнинг қилган барча ёвуз ҳаракатлари чиппакка чиқди. Чунки бугунги Ўзбекистон ўзини ҳимоя қилиш қудратига эга. У энди ҳеч қачон душманга обёсти бўлмайди.

Биз кўпинча юрт тинчлиги иборасини эшитган чогда, қўлида қурол ушлаб, Ватан сарҳадларини қўриқлаётган жангчини тасаввур қиласиз. Аслида мамлакатнинг ҳар бир фуқароси Ватан ҳимоячисидир. Ҳар биримиз ўз иш жойимизда, кўчада, мактабда Ватанини, унинг муқаддас қадриятларини, юрт тинчлигини ҳимоя қилишга даъват этилганмиз. Фидойи, миллатпарвар, садоқатли кишиларнинг ҳар бир иши, сўзи, амали, мақсади Ватан ҳимояси билан бевосита боғлиқ бўлади. Ватаннинг интеллектуал бойлиги — ёш истеъододларни асраб-авайлаш, уларга имкониятлар яратиб бериш, уларнинг қалбини бидъят ва жаҳолатдан мусаффо сақлаш, уларни ёт ва заарарли ғоялардан ҳимоя қилиш ҳам юрт тинчлиги учун кураш демакдир.

Юрт тинчлиги — Ватан озодлиги ва истиқболи билан чамбарчас боғлиқ. Бирорвга қарам халқ ҳеч қачон эркин ва фаровон яшай олмайди. Шунинг учун ҳам мамлакатимиз Конституцияда Ватан ҳимояси, юрт тинчлиги учун курашиш ҳар бир фуқаронинг муқаддас бурчи экани қайд этиб қўйилган. Халқимизнинг тинч ва осойишта яшаши, ойдин келажаги Ватан, юрт тақдиди билан боғлиқ. Шунинг учун бугунги кунда ҳар бир фуқаро юртим тинч — мен тинч, элим тўқ бўлса, мен ҳам тўқман. Элимнинг бошига кулфат келса, менинг бошимга ҳам тегирмон тоши тушади, демак, юртим мен учун, мен эса юртим учун жавобгарман, ўзимни, ўз уйимни ўзим асраромоғим даркор, деган ҳақиқатни шиор қилиб олиши лозим.

Юксак маънавият, сиёсий маданият, миллатнинг ғоявий ва мафкуравий стуқлиги — юрт тинчлигини сақлашнинг муҳим омилидир. Халқимиз учун муқаддас бу ғоя жамиятдаги турлича

фикр ва қарашга эга бўлган барча куч ва ҳаракатларни бирлаштиришга ва шу орқали миллий ҳамжиҳатликни мустаҳкамлашга хизмат қиласди.

Таянч сўзлар

Ватан, ватанпарварлик, ватан равнақи, тинчлик, барқарорлик, юрт тинчлиги.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ватанпарварлик тўйгусининг моҳиятини қандай тушунасиз?
2. Ватан равнақига эришиш учун нималар қилмоқ керак?
3. Тинчлик тушунчасининг умуминсоний мазмуни қандай?
4. Юрт тинчлигини асрasha нималарга эътибор бермоқ керак?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
3. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
4. Каримов И.А.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
5. Каримов И.А. Миллий истиқдол мағкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончdir. – «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: «Ўзбекистон», 2000.
7. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп лугат.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.

4-мавзуу: Халқ фаровонлиги ва комил инсон

Режа:

1. Халқ фаровонлиги.
2. Комил инсон.
3. Халқ фаровонлиги ва комил инсон гояларини ўрганишнинг аҳамияти.

Халқ фаровонлиги. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг олий мақсади – халқимизга муносаб турмуш шароити яратишдан иборат. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг иқтисодий асоси – ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётидир. Бугунги дунёдаги кўп мамлакатлар айнан шу йўл билан тараққий этиб, ўз халқининг фаровонлигини таъминлашда ўрнак бўлмоқда. Ўзбекистон ҳам худди шундай оқилона йўлни

танлади. Бугун юртимизда амалга оширилаётган ислоҳотлар шунчаки ислоҳот учун эмас, айнан инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қиласи. Жамиятимизда амалга оширилаётган ҳар қандай янгиланиш, ўзгаришнинг моҳиятида ана шундай эзгу мақсад ётгани барчамизга гайрат-шижоат баҳш этади.

Собиқ шўро тузуми одамлар онгига барча фалокатларнинг сабаби – хусусий мулқадир, деган ғояни сингдириб, соҳта тенгликни қарор топтироқчи эди. Оқибатда ишламаган одам ишлаган одамдан яхшироқ яшай бошлаган эди. Хатто совет кишисининг ўзи ҳам давлат машинасининг мураватига айлантирилган эди. Мехнатга ҳақ тўлашдаги адолатсизлик боқимандалик кайфиятини, ишлаб чиқаришдаги исрофгарчиликни, ташмачиликни кучайтирди. Ағесуки, ўша даврдан мерос бўлиб келаётган «Давлат бор, ҳаммани боқади» деган кайфият айrim кишилар онгига ҳанузгача яшаб келмоқда. Бугун ҳам маълум кишилар иш ахтариш, ўз аравасини ўзи тортиш, янги касб эгаллаш ўрнига турли идоралардан моддий ёрдам сўраш билан овора, ҳолбуки, давлат ҳаммага текин мол улашадиган корхона эмас. Буни англаб етмаганлар «Берсанг – сўйман, урсанг ўламан» қабилида лоқайдлик билан ҳануз ҳаракат қилиш ўрнига бир четда томошабин бўлиб турибди. Одатда мустабид тузумлар халқ фаровонлигидан, унинг бойиб кетишидан манфаатдор бўлмайди. Совет тузуми ҳам оммани сунъий равишда турмуш ташвишларига ботирган эди. Ҳақиқатан ҳам, кун кўриш машаққатидан боши чиқмаган халқ объектив нарсалар хусусида ўйлашга, фикрлашга имкон тополмай қолади. Шўролар ҳам шу тариқа ўzlари юритган сиёсатни танқид қилишга қодир ижтимоий-сиёсий оқимлар пайдо бўлишининг олдини олишга уринган. Лекин эски тузумнинг барча уринишлари бекор кетди, у охир-оқибатда ўз ўзини еб тутатди.

Ўзбекистон истиқололга эришган дастлабки кунларданоқ якка давлат мулки ҳукмронлигини рад этиб, мулк шакллари хилмажиллигига, жумладан, хусусий мулкка кенг йўл очди. Бугунги кунда мамлакатимизда мулқдорлар синфи шаклланмоқда. Мулксиз одам ўзига ҳам, ўзгага ҳам, жамиятта ҳам кўп фойда келтира олмайди. Энди қашшоқлик билан мақтаниш, уни пеш қилиб, имтиёз сўраш замони ўтиб кетди. Аксинча, тадбиркорлар, мулқдорлар замони бошланмоқда. Биз энди рақобатсиз ўсиш, юксалиш, тараққиёт бўлмаслигини англаб етдик. Лекин, тўрт мучаси бут, онгли, ақдли ва фаол одамнинг камбағал яшаши уят саналадиган давр келганини ҳали ҳамма ҳам англаб олгани йўқ.

Халқимизда «Беш қўл баробар эмас» деган ажойиб нақл бор. Лекин собиқ тузум беш қўлни баробар қилиш шиори билан яшади. Бозор иқтисодиёти жамиятда маълум маънодаги табақаланишига олиб келиши табиий. Шу билан бирга, биз барпо этаетган жамиятда давлат халқнинг кескин табақаланишига – ошиб-тошиб кетган

бойлару камбагал-қашшоқларга бўлиниб костишига йўл қўймаслик чора-тадбирларини кўриб, бу борада ўзига хос кучли ижтимоий сиёсат юритмоқда. Аҳолининг энг кам ҳимояланган ва муҳтоҷ табақаларини ўз вақтида қўллаб-қувватлаш халқ фаровонлиги йўлида амалга оширилаётган ислоҳотлар муваффақияти кафолатидир. Ижтимоий ҳимоя чоралари аҳолининг ҳаммасига эмас, балки кўпроқ ҳақиқий муҳтоҷ ва эҳтиёжманд қатламларга йўналтирилмоқда. Бу борада давлат манбалари билан бир қаторда меҳнат жамоалари, жамоат ва хайрия ташкилотлари ҳамда жамгармаларнинг маблаглари ҳам ишга солинмоқда. «Сендан – ҳаракат, мендан баракат» деган доно нақл бўсиз айтилмаган. Яъни бу дунёда кўп нарса инсоннинг ўзига, унинг саъй-ҳаракатларига ҳам боғлиқ.

Бугунги кунда фаровон турмуш асоси – эркинлик, тадбиркорлик, ташаббускорликдир. Бу ҳақиқатни одамлар онгига синг-дириш, кенг аҳоли қатламларининг ислоҳотлар моҳиятини англаб етишига ва унинг фаол иштирокчисига айланишига эришмогимиз даркор. Бунинг учун эса уларнинг дунёқаращини, ҳаётга, меҳнатга, срга муносабатини тубдан ўзgartириш муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодиёт ўтган тузумда айрим мутахассисларнинг иши бўлса, бугун умумхалқ, умумжамиятнинг манфаатига даҳлдор масала бўлиб қолди. Бутун халқ янги иқтисодий тафаккур билан қуролланмоқда. Бизнинг мулкка, меҳнатга муносабатимиз тубдан ўзгара бошлади. Миямизга сингиб қолган «давлат мулки» деган тушунча ёнига бугун хусусий мулк, пайчилик жамиятлари, ширкат, фермер, оила пудрати деган янги тушунчалар қўшилди. Мамлакатимизда истиқлол йилларйда ўта марказлашган ва яккаҳокимлик асосига қурилган, ўзини оқламаган тизимга барҳам берилди. Тадбиркорлик фаолиятининг эркинлиги учун конституциявий, хукуқий ва иқтисодий шарт-шароит ва кафолатлар яратилди. Мулкдорлар синфини шакллантириш, уларнинг хукуқини мустаҳкамлаш, нуғузини ошириш ва кафолатлаш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди.

Ташаббускорлик ва тадбиркорликни рағбатлантириш, одамларда мулкка эгалик ҳиссини тарбиялаш, кичик ва ўрта корхоналарни изчил ривожлантириш, аҳоли фаровонлиги ва даромадларининг ортишида, ишсизлик муаммосини ечишда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бугунги кунда халқимизда мулкка эгалик ҳиссини шакллантириш, унинг хўжалик юритишнинг замонавий усусларини ўзлаштиришига эришиш, унда ўз кучига ишонч туйгуларини камол топтириш миллий ислоҳотларнинг энг устувор вазифаларидан биридир.

Табиий бойликлар, ер ресурслари, мамлакат иқтисодий салоҳияти ҳар бир фуқаронинг эҳтиёжларини қондириш, ўзлигини намоён этиш

ва бунёдкорлик қобилиятини рўёбга чиқаришнинг асосий омилларидир. Дунёдаги кўпгина атоқли кишилар қозоқ оқини Абай эътироф этиб айтган қуйидаги сўзларга тўла-тўқис қўшиладилар: «Ўзбеклар стиштирмайдиган ва мўл ҳосил олмайдиган экиннинг ўзи йўқ, ер юзида ўзбек савдогарининг ёёги стмаган жой йўқ, ўзбеклар уддалай олмайдиган ишнинг ўзи йўқ... Ўткир зеҳн, маҳорат, абжирлик ва тадбиркорлик — буларнинг ҳаммаси ўзбекларга ҳос хусусиятдири». Месннаткаш, миришкор, ишнинг кўзини биладиган Ўзбекистон ҳалқи ўз турмушини ўз қўли билан фаровон қилишга қодир. Ҳар қайси инсон ва оила бадавлат бўлса, жамият ва давлат ҳам кучли ва қудратли бўлади, деган ҳақиқатта асосланган бугунги иқтисодий ислоҳотларимиз яқин келажакда, албатта, ўз мевасини беради.

Комил инсон гояси — ҳам миллий, ҳам умумбашарий моҳиятга эга бўлган, одамзотга ҳос энг юксак маънавий ва жисмоний мукаммалликни ўзида мушассам этган, уни ҳамиша эзгуликка ундейдиган олижаноб гоядир.

Ўзбекистон ўз истиқололига эришганидан сўнг жамият маънавий ҳаётини соғломлаштириш ва ривожлантириш, инсон омилига катта эътибор бериш мамлакатимиз олдида турган энг асосий вазифалардан бири сифатида кун тартибига қўйилиши ҳам мозийнинг кўп асрлик сабоқларига, жамият олдида кўндаланг турган янги вазифаларни ҳал этишга оқилона ёндашишнинг кўринишидир. Миллий ўзликни англаш жамиятимиз ҳаётида рўй берган маънавий ўзгаришларнинг асосидир. Миллий ўзликни англаш ҳам шахснинг, ҳалқнинг маънавий камолоти билан боғлиқ. Миллий ўзлигини, ўз манфаатларини, ўз мамлакати тараққиёти истиқболини чукур, холисона англаган инсон ва ҳалқина кенг ривожланиш имкониятларига эга бўла олишини тарих сабоқлари ҳар доим исботглаб келган.

Комил инсон гояси нафақат алоҳида шахсларни, балки бутун-бутун ҳалқларни юксак тараққиёт сари етаклаган, уларни маънавият ва маърифат соҳасида тенгсиз ютуқларга шахомлантиреган. Комилликни орзу қилмаган, баркамол авлодларни вояга етказиш ҳақида қайғурмаган ҳалқнинг, миллатнинг келажаги йўқ. Бундай ҳалқ ва миллат таназзулга маҳкум.

Жамият тараққиётидаги юксалишлар, тараққиёт имкониятлари, комил инсон шахсининг шаклланиши муайян маънавий муҳит ва имкониятлар билан боғлиқ бўлган. Кўп жиҳатдан ижтимоий тургунлик ҳолатлари, иқтисодий, сиёсий инқизорлар маънавий бўхроннинг натижаси тарзida намоён бўлади. Шунинг учун жамият тараққиётидаги тушкунликлар ва юксалиш сабабини ижтимоий, иқтисодий, сиёсий омиллар билан бир қаторда кишилар онги, эътиқоди, дунёқарashi, комиллик даражасидан ҳам излаш керак.

Миллий ғоямизнинг асосий мақсадларидан бири – ҳар томонлама комил инсонни тарбиялашдан иборат. Комил инсон эса, бу – озод шахс, эркин фикр этувчи, ўз халқининг идеаллари учун курашувчи инсон, ўз Ватанига ҳалол хизмат қилувчи кишидир. Ислом Каримов таъбири билан айттанды, «бизнинг асосий бойлигимиз, ривожланган давлат тузишга олиб борадиган йўлдаги асосий таянчимиз – инсондир. Юксак малакали ва юксак маънавиятли инсондир. Бу нарса, айниқса ёш авлодга тегишли».

Комиллик – меҳр-муруват, адолат, тўгрилик, виждон, орномус, ирова, тадбиркорлик, матонат каби кўплаб асл инсоний хислат ва фазилатларнинг мажмуудир.

Комил инсон гояси азал-азалдан ҳалқимизнинг эзгу орзуси, миллат маънавиятишине узвий бир қисми бўлиб келган. Зардушийликнинг муқаддас китоби «Авесто»да ҳалол меҳнат комилликнинг асосий мезони сифатида талқин этилган. Комил инсон гояси ислом фалсафасидан озиқланниб, янада кенгроқ маъно-мазмун касб этган. Ибн Сино, Беруний, Форобий, Навоий каби мутафаккирларнинг комил инсонни тарбиялаш ҳақидағи фикрлари жамият тараққиётига янги маънавий имкониятлар излаш мақсадлари билан боғланган. Форобий фозил шаҳар аҳолиси ҳақидағи гояларини шигари сурар экан, шахснинг маънавий камолотини адолатли жамият қуришининг асосий шарти деб ҳисоблаган.

Тарихга назар ташласак, буюқ шахсларнинг фаолияти моҳир ташкилотчилик, теран билимлилик билангина эмас, балки уларнинг ахлоқи ва одоби билан ҳам юксак маъно-мазмун касб этган. Одобилик бошқаларнигина эмас, ўзини ҳам ҳурмат қилиш деганидир. Айниқса, бизнинг миллий анъаналаримизга кўра, инсоннинг комиллиги, аввало, унинг ахлоқий етуклигига, аждодлар меросини чукур ўрганиб, уни бойитиш, катта-кичикка эҳтиром кўрсатиш борасидаги ҳаракатларида кўзга кўринади. Комиллик даражасини ҳар ким ўзича белгилай олмайди. Комиллик ҳар бир шахснинг ўзидан кўра бошқаларга яхшироқ маълум бўлади. Комил инсон – қуллик, мутслик, боқимандаликдан батамом холос бўлган инсон. Чунки инсон бирорвга қулдек эргашса, демак ижтимоий жиҳатдан у ҳеч нарсага эришмаган бўлади. Комил инсон ўз маслаги, Ватани, ҳалқи манфаатларига ёт, зарарли гояларни тарқататтган кимсалар ортидан кўр-кўrona эргашиб кетавермайди, огоҳ ва фаол бўлади.

Ҳалқимизнинг қадим-қадимдан ажойиб одатлари, ўйтлари бор, юртга муҳаббат, Она ва Ватанини саждагоҳ каби муқаддас билиш, ёлғон гапирмаслик, бирорвнинг ҳақига хиёнат қилмаслик, каттани ҳурмат, кичикни иззат қилиш шулар жумласидандир. Булар ҳалқимизнинг ҳасти, турмуш тарзи, маънавияти ва менталитетига сингиб кетган. Бундай ўйлаб қаралса, аждодларимизнинг ана шу

талабларида жамият, инсон учун энг зарур фазилатлар айтиб ўтилгани аён бўлади. Оққан дарё оқаверади, деганиларидек, эътиқоди мустаҳкам улуг аждодларнинг авлодлари бу хусусиятларни ўзида жамулжам қилган муносаб фарзандлар бўлиб стишадилар. Шунинг учун бизнинг Ватанимиз ёш авлодга, уни тарбиялашга бор куч-имкониятини сарфламоқда.

Тарихимизда комиллик тимсоллари кўп: Алномиш – ҳалқимизнинг идеал қаҳрамони, у – ақл, фаҳм-фаросат, жисмоний камолот, мардлик ва ватанпарварликнинг бадиий тимсоли. Ҳазрат Навоий учун идеал – Фарҳод образи. У ақлий ва жисмоний камолот эгаси. Фарҳод Нақшбандийнинг «Дил ба ёру, даст ба кор» тамойилини ўзида мужассам этган шахс. Ойбекнинг «Навоий» романида эса Навоий – идеал образ. Айни пайтда у рсал тарихий шахс, комил инсондир.

Бугунги кунда Ватан ижодкорлар зиммасига ёшлиарга ибрат бўладиган янги баркамол инсонлар, замонавий қаҳрамонлар тимсолини яратиш вазифасини юкламоқда. Мустақил Ватанимиз олий мақсад қилиб олган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётни баркамол, эзгу гояларни ҳаётий эътиқодига айлантирган етук инсонларгина бунёд эта олади.

Шунинг учун янгиланаётган жамиятимизда соглом авлодни тарбиялаш, эркин фуқаро маънавиятини шакллантириш, маънавий-маърифий ишларни юксак даражага кутариш орқали комил инсонларни вояга етказишга юксак эътибор берилмоқда. Ватанимизда соглом авлод ҳаракатининг кенг тус олгани, кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида таълим-тарбия тизимининг тубдан ислоҳ этилаётгани ҳам ана шу улуғвор мақсадни амалга ошириши ўйлидаги муҳим қадамлардир.

Таянч тушунчалари

Фаровонлик, ҳалқ фаровонлиги, камолот, комил инсон, баркамол авлод, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.

Такрорлаш учун саволлар

1. Фаровонлик тушунчасининг мазмун-моҳиятини сўзлаб беринг.
2. Мустақиллик шароитида ҳалқ фаровонлигига эришиш учун қандай ишлар амалга оширилмоқда?
3. Комил инсон қиёфасига хос қандай хусусиятларни биласиз?
4. Ўзбекистонда баркамол авлодни тарбиялаш учун қандай дастур амалга оширилмоқда? Унинг мазмуни тўгрисида сўзлаб беринг.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон», 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
3. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
4. Каримов И.А. Ҳушёрликка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курамиз. Т-7 Т., «Ўзбекистон», 1999.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
7. Темур тузуклари. Т., F. Фулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 112 б-34 б.
8. Миллий истиқлол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

5-мавзу: Ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро ҳамжиҳатлик ва диний бағрикенглиқ

Режа:

1. Ижтимоий ҳамкорлик.
2. Миллатлараро ҳамжиҳатлик.
3. Диний бағрикенглиқ (толерантлик)

Инсоният XX асрда бошлаб, XXI асрда давом эттираётган энг муҳим гоялардан бири — жамиятдаги турли тоифалар, сиёсий кучлар ва партиялар ўртасидаги ижтимоий ҳамкорликдир.

Ижтимоий ҳамкорлик — муроса фалсафаси бўлиб, хилма-хил фикр ва қарашларга эга бўлган, турли миллат, ирқ ва динга мансуб шахс ва гурухларнинг умумий мақсад ўйлидаги ҳамжиҳатлигини таъминлайди. Натижада жамиятда тинчлик ва тотувликнинг, барқарор тараққиётнинг мустаҳкам кафолати вужудга келади. Албаттга, бундай даражага эришиш ўз-ўзидан бўлмайди. Турли гояларни байроқ қилиб олган кучларни бир мақсад йўлида бирлаштириш гоят мушкул. Лекин Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги шунга эришишни тақозо этади.

Қарашлар ранг-баранглиги, фикрлар хилма-хиллиги, сўз ва фикр эркинлиги жамиятни соғломлаштирувчи, уни мустаҳкамловчи ўта муҳим омилдир. Бироқ — бу, хаёлга келган гапни айтиш, кўнгил тусаган ишни қилиш, ўз манфаати учун ҳамма нарсага тайёр туриш, дегани эмас. Бундан ташқари, эркин фикр дегани, албаттга, тўғри фикр дегани ҳам эмас. Эркинликнинг ўзи эса англаб олинган заруратдир. Демак, фикр эркинлиги умумманфаат, умумжамият

тараққиёти йўлидаги соғлом ҳаракат, соғлом фикр юритиш, иймон-эътиқод юзасидан иш тутиш, демакдир. Улуг бобокалонимиз Абу Наср Форобий ҳам «Агар фикрлари ва ҳаракатлари жамият манфаатларига хизмат қилмайдиган бўлса, мамлакатни бундай кишилардан тозалаш керак», деган фикрни бежиз айтмаган. Минг йиллар мобайнида миллий давлатчилигимиз тарихий тажрибаларида синовдан ўтган бундай хуносалар ҳамон ўз қимматини йўқотмаган. Бинобарин, бугунги ва эртанги кунимиз учун ҳам, албатта, хизмат қилажак.

Шўролар даврида якка ҳукмронлик қилган коммунистик мафкура синфиийлик ва партиявиийлик шиори остида оламни фақат оқ-қора бўёқларда тасвирлашга, миллатни иккига бўлиб ташлашга сабаб бўлди. «Ёт синфлар», уларнинг «думлари», уларга «хайриҳоҳлар» жисмонан йўқ қилинди. Бунинг сабаби шўролар мафкурасида синфий манфаатлар, ягона партия талаблари умуминсоний гоялардан устун қўйилганида эди.

Жамият тараққиётида омма фикрини бир нуқтага жамлаб, унинг имкониятларини бир ўзанга солиб, уни умумий тараққиёт йўлига бошлиш муҳим аҳамият касб этади. Ана шу жиҳатдан олганда, Ўзбекистонда истиқололга эришилгач, Президент Ислом Каримов раҳбарлигида яқин ўтмишда кенг тарқалган иллатларга барҳам берилди. Яъни жамиятнинг ижтимоий-сиёсий муҳитини пароканда қиласидиган, одамлар фикрини чалғитадиган ҳодисаларга чек қўйилди. Бунда энг аввало, ўзимизга душман қидириш, жамиятни бўлиб юборишга йўл қўйилмади. Бизда бу – партократ, ана униси – коммунист, буниси – диндор, буниси эса даҳрий деб, ўзаро маломатлар ёғдириш оқибатида тўқнашувлар йўлидан борилмади. Аксинча, Ўтмишдаги хатоликлар учун ҳам, халқимизнинг бугуни ва эртаси учун ҳам барча бирдек жавобгар эканлигини, муаммоларни фақат ҳамжиҳат бўлиб бартараф эта олиш мумкинлигини тўгри тушундик. Шу боис мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, кучларни уйғунлаштириш, эҳтиосларга берилмай, барча имкониятлардан ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тутилди. Оғир-вазминлик, мулоҳазакорлик, событқадамлик, андиша, узоқни кўзлаб иш тутиш доимий ҳаракат тамойилига, айланди.

Бугун мустақил Ўзбекистон ижтимоий плюрализм, ҳаётни эркинлаштириш, мулкнинг турли шакллари тенг-ҳуқуқлигини ҳуқуқий кафолатлаш йўлидан бормоқда. Бундай жамиятда эса турли ижтимоий гуруҳлар, табақалар, синфлар бўлиши мүкаррар. Уларнинг ўз иқтисодий ва сиёсий манфаатлари бир-биридан муайян даражада фарқ қилиши ҳам табиий. Лекин бу ҳолат миллатни бўлиб юбормаслиги лозим. Ватанимизда олиб борилаётган сиёсат уни турли инқилобий кескинликларсиз, ижтимоий адватни

авж олдирмасдан қарор топтириш имконини бериб, ҳамкорлик ва тинч-тотувлик учун шароит түгдирмоқда. Ижтимоий ҳамкорлик жамиятдаги барча кишилар, партиялар, тоифалар бир хил фикр юритсін, дегани эмас. Аслида ҳар бир ижтимоий күчнинг дүншөараши, манфаатлари турлича бұлади ва бинобарын, улар бир-биридан фарқ қылади. Лескін булар учун умумий йұналиш яғона Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги бўлиб қолаеверишига эришиш ніхоятда муҳим.

Турли ижтимоий гурухлар манфаатини ҳимоя қилишга бел болгаган, ўз дастурини эълон қилган партия ва жамоат ташкилотлари ўз фаолият доирасидагина аъзолари манфаатини ҳимоя қилиши мумкин, холос. Бироқ умумий манфаат – ҳалқ, жамият, Ватан манфаати сингари энг олий қадриялар борки, барча сиёсий партиялар, гоялар ва мафкуралар ана шу умумий асосларда бирлашади. Жамият кимнинг қандай партия ёки ҳаракатга мансуб бўлганига қараб эмас, эл-юрт, тинчлиги, Ватан равнақи, ҳалқ фаровонлиги йўлида қилаётган амалий ишларига қараб баҳо беради.

Шундай қилиб, жамиятни сунъий равиша бўлиб, турли қарама-қаршиликларни мутлақлаштирадиган таълимотлардан фарқли ўлароқ, миллий истиқолимизнинг ижтимоий ҳамкорлик гояси турли партия, дин қатламига мансуб хилма-хил жамият аъзолари қарашларидағи табиий ранг-барангликни уйгунлаштиради ва умумий тараққиёт манфаатларига бўйсундиришга хизмат қиласи.

Бұ қандай шекіларда амалға оширилади?

Биринчидан, жамиятнинг энг устувор мақсад ва манбаатларини ўзида мужассам этадиган шлгор ғоялар миллий тараққиётни ҳаракатга келтирувчи кучга айланади.

Иккинчидан, жамиятдаги ҳар бир ижтимоий тоиға ёки гурұх үзінинг дастурий мақсадлари ва амалий фаолияттунан шу устувор міллий ғоялар билан үйгүнлаштириши міллий тараққиёттің заруратыга айланады.

Үчинчидан, ҳар бир шахс, ижтимоий мавзеи, дүнёқараши ва эңтиқодидан қатын назар, жамияттинг устувор мақсад ва манбаатларини акс эттирадиган миллий тояларнинг амалга ошиши учун ўзини масбул деб билиши бу жараённинг асосий тамойили ҳисобланади.

Аҳолининг турли қатламлари орасидаги муносабатлар ва ўзаро ҳамкорликни яхшилаш жамиятдаги барқарорликни мустаҳкамлашга замин яратади. Аксинча, ана шу ҳамкорликнинг издан чиқиши ёки муносабатларнинг ёмоналашуви бу барқарорликнинг бузилишига олиб келади, ижтимоий бекарорлик, сиёсий бошбошдоқлик ва миллий парокандаликни келтириб чиқаради, Бундай ҳол ҳалқ тилида «Қош кўяман дея, кўз чиқариш» деб аталади. Яъни, бекарорлик ўчогига мой қўйганлар «Ўрмонга ўт кетса, ҳўлу қуруқ баравар ёнади»

дсганлари каби иш тугадилар. Улар ўзгаларни ёндириб бўлса-да, ўзлари ҳам қулга айланадилар. Бу оддий ҳақиқатни барчамиз теран англаб етмогимиз, бундайларга қарши огоҳ бўлмоғимиз лозим.

Ижтимоий ҳамкорликни мустаҳкамлаш, ҳаммамизнинг, биринчи галда, давлат ва жамоат ташкилотлари, ҳамда жамиятнинг илгор вакиллари бўлган зиёлилар зиммасига катта масъулият юклайди. Барчамиз Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлаш учун, ижтимоий ҳамкорлик муҳитига зарар етказиши мумкин бўлган ҳар қандай хавф-хатарнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш учун зарур чора-тадбирларни кўрмомиз даркор. Чунки шу азиз Ватан – барчамизники, ундаги ташвишу ғам, ютуқ ва камчиликлар, муваффақиятлар ҳаммамизга тегишилдири.

Миллатларро тотувлик ясси – умумбашарий қадрият бўлиб, турли хил халқлар биргаликда истиқомат қиласидиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ва барқарорликнинг кафолати бўлиб хизмат қиласи.

Бугунги кунда Ер юзида 6 миллиардан зиёд аҳоли мавжуд. Ўзбекистон худудида эса 130 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшамоқда.

Ҳар бир миллат яратганинг мўъжизасидир. Жаҳон динларининг муқаддас китобларида қайд этилишича, Оллоҳ асли инсонни бир ота, бир онадан яратган, лекин улар бир-бири билан мулоқот қилиши, танишиши учун миллатларга бўлиб қўйган. Давлатлар бу борада кўпмиллатли (полиэтник) ва бирмиллатли (моноэтник) таркибга эга бўлиб, ҳар бири ўзига хослиги билан бир-биридан фарқ қиласи. Ҳар бир мамлакатда турли миллат вакилларининг мавжудлиги азал-азалдан унга ўзига хос табиий ранг-баранглик бахш этиб келган. Ҳар бир миллатнинг умумий манфаатлари билан бирга ўз қадриятлари ҳам бор. Умумий қадрият ва хусусий манфаатлар бир-бирига зид келиб қолиши ёки уйғун бўлиши мумкин. Бунда муйян мамлакатдаги миллий сиёsat муҳим аҳамиятта эга бўлади.

Ўзбекистон каби полиэтник мамлакатда турли миллатлар манфаатларини уйғунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тараққиётнинг ҳал қилувчи омилларидан бири ҳисобланади. Зоро, миллатнинг истиқболи бошқа халқлар ва мамлакатларнинг тараққиёти, бутун жаҳондаги вазият ва имкониятлар билан ҳам боғлиқдир. Халқимизнинг «Қўшнинг тинч – сен тинч» деган мақолида ана шу ҳақиқат назарда тутилган. Бутун дунёда, биринчи навбатда, қўшни мамлакатларда ёнма-ён яшаётган этнослар орасида тинчлик, осойишталик, барқарорлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, тенг ҳуқуқли муносабат бўлмаса, улардан ҳеч бири ўзининг порлоқ истиқболини таъминлай олмайди.

Шу билан бирга бир мамлакат доирасида миллий манфаатларни тенг қондириш, улар ривожини таъминлаш жуда мураккаб масала эканини ҳам англамогимиз даркор. Миллатлараро тотувлик гояси ана шу масалани тўғри ҳал қилишга ёрдам беради. Бу яя – бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва эзатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликнинг маънавий асосидир. Бу яя – ҳар бир миллат вакилининг истеъоди ва салоҳиятини тўла рӯёбга чиқариши учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби эзгу мақсадлар сари сафарбар этади.

Мамлакатимизда ушбу фояни амалга оширишга катта эълибор берилмоқда.

Президентимиз Ислом Каримов Ўзбекистоннинг бу борадаги ўзига хос сиёсатини баён этиб, қуйидагича таъкидлаган: «Республика аҳолиси ўртасида кўпчиликни ташкил қиласидиган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечириувчи кам сонли халқларнинг тақдиди учун, уларнинг ўзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сақлаб қолиш учун, камол топиши ва ўзлигини намоён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан ҳам иборатдир». Бундай муҳит миллатлараро муносабатларда турли муаммолар туғилишига асло йўл қўймайди ва Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби умуммиллий гояларни ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Неча минг йиллик тарихимиз шундан гувоҳлик бермоқдаки, олижаноблик ва инсонпарварлик, миллатлараро тотувликка интилиш халқимизнинг энг юксак фазилатларидан ҳисобланади. Бу борадаги анъанаалар авлоддан-авлодга авайлаб ўтказиб келинмоқда.

Мустақиллик йилларида миллатлараро тотувлик гояси илгари сурилгани ва амалда унга эришилгани Ўзбекистон ривожида қўлга киритилган энг катта ютуқлардан биридир. Мамлакатимиз раҳбарияти миллий масалани оқилона, халқаро тамойилларга мос йўл билан счиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштириш чора-тадбирларини кўрди. Бу борада Конституциявий талаблар асосида иш тутилди. Юртимизнинг кўпмиллатли халқи онгода «Ўзбекистон – ягона Ватан» деган гоя асосида ҳақиқий ватандошлик туйғусини шакллантириш бу борадаги ишларнинг муҳим йўналишигига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида «Ўзбекистон халқини миллатидан қатби назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади», деб аниқ белгилаб қўйилган. «Ўзбекистон халқи» тушунчаси мамлакатимизда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қиласидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатлик

учун маънавий асос бўлиб хизмат қиласди. Бундан ташқари Конституциямизда «Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урфодатлари ва анъаналарини ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади», деб таъкидланган. Бу борада ҳастимизда кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 1992 йилдаёқ миллий-маданий марказлар фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга кўмаклашиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси «Байналмилал маданият» маркази ташкил этилгани бунга мисол бўлади. Ўшанда 12 та миллий-маданий марказ фаолиятини бирлаштирган бу жамоат ташкилоти бугун 100 дан ортиқ марказлар ишини мувофиқлаштириб турибди. Мамлакатимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларининг ўз она тилида ўқиши учун кенг имкониятлар яратилгани, олий ўқув юртлари ва мактабларда бунга амал қилинаётгани, кўплаб тилларда газста ва журналлар чоп этилиб, телескўрсатув ва радиоэшиттиришлар олиб борилаётгани ва бошқа ишлар ҳам бу борадаги самарали фаолиятнинг яққол далилидир.

Каердаки миллатлараро тотувлик гоясининг аҳамияти англаб этилмаса, жамият ҳётида турли зиддиятлар, муаммолар вужудга келади, — улар тинчлик ва барқарорликка хавф солади. Бугунги кунда жаҳоннинг айrim минтақаларида содир бўлаётган миллий низолар шундан далолат бериб турибди.

Миллатлараро тотувлик гоясини амалга оширишга ғов бўладиган энг хатарли тўсиқ — тажовузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай иллат, заарли ғоя тузогига тушиб қолган жамият табиий равишда ҳалокатга юз тутади. Бунга узоқ ва яқин турихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Биргина фашизм гояси XX асрда инсоният бошига аввалги барча асрлардагидан кўра кўпроқ кулфат, оғат-балолар ёғдириб, охир-оқибатда ўзи ҳам ҳалокатта учради. Лскин ҳанузгача фашизм, большевизм, шовинизм, ирқчилик гояларини тирилтириб, миллатлараро тотувлик, ҳамжиҳатлик гоясига қарши «салиб юриши» уюштиришга уринаётган кучлар борлиги барчамизни хушёр торттириши лозим.

Фақат миллатлараро тотувлик гоясига таяниб, умумий мақсадлар ўйлида ҳамжиҳат бўлиб, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигидек олижаноб мақсадларга эришиш мумкин.

Диний бағрикенглий ғояси — хилма-хил диний эътиқодга эга бўлгин кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олижаноб ғоя ва шиятлар ўйлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади.

Дин ижтимоий ҳастни, воқсликни, унинг ҳодисаларини ўзига хос тарзда инъикос эттирувчи ижтимоий онт шаклларидан бири. У дастлаб инсон ҳастининг ибтидоий даврида вужудга келган ва ўша замонда яшаган инсонларнинг дунёқарашини ҳам акс эттирган.

Дин дунёс, инсон ва бошқа мавжудотларнинг яралиши ва келиб чиқишини, ҳаётнинг маъно-мазмунни, инсоннинг яшашдан кўзлаган мақсади каби масалаларга илоҳий нуқтаи назардан жавоб берувчи дунёқарааш шаклидир. У бугунги қунда ҳам шу вазифани адо этиб келмоқда. Дин диний дунёқараашни, диний маросимларни, шунингдек, диний туйгуни ўз ичига олади. Ўрта асрларда дин маданиятнинг барча турларини (илм-фан, фалсафа, ҳуқуқ, ахлоқ каби) ўзида мужассамлаштирган ва уларга ўз таъсирини ўтказган, қадим-қадимдан аксарият мъянавий қадриятларни ўзида мужассам этиб келган. Миллий қадриятларнинг асрлар оша бозавол яшаб келаётгани ҳам диннинг шарофатидандир. Президент Ислом Каримов сўzlари билан ифодалаганда, «дин бизнинг қонқонимизга, онгу шууrimизга шу қадар теран сингиб кетганки, уни ҳеч қандай куч, ҳеч қандай ташвиқот билан чиқариб бўлмайди».

Диний эътиқодларнинг моҳияти умумий эканига қарамасдан, динларнинг кўриниши хилма-хилдир. Дунёда жуда содда, қадимий динлар билан бир қаторда, умумжаҳон аҳамиятига молик, мураккаб, жаҳон динлари ҳам мавжуд. Улар тарихий заруратга қараб, турли даврларда вужудга келган.

Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик юяларига асосланади ва яхшилик, тинчлик, дўстлик каби хусусиятларга таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат, биродарлик ва бағрикенглилкка давват этади. Жаҳондаги барча йирик динлар бу дунёни фоний, ўткинчи ҳисоблайди. Улар инсоннинг яшашдан асл мақсади бу дунёда хайрли, савобли ишлар қилиб, боқий дунё синовларига тайёргарлик кўриш, жаннат саодатига сазовор бўлиш, деган гояни тарғиб этади. Барча динларда инсон ҳаётининг моҳияти, мазмуни, кишилар ўртасидаги сиёсий-ҳуқуқий, ахлоқий муносабатларни тенглик ва адолат мезонлари асосида ўрнатиш масаласи озми, кўпми ўз аксини топган. Шу боисдан ҳам ҳар бир ватандошимиз, айниқса ёшлар, аввало, динлар тарихини, уларни асл моҳиятини чуқур билиши лозим. Шундагина уларни гаразли мақсадларни кўзлаб юрган кучлар йўлдан чалгитолмайди.

Ватанимиз худудида ислом дини қарор топганига қадар зардуштийлик, буддавийлик, монийлик, христианлик, маздакийлик, шомонийлик каби динлар ҳам мавжуд бўлган. Улар негизида ўша даврда барчасининг синтези натижасида бетакрор маданият вужудга келган. Зардуштийлик таълимоти бўйича эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги доимий курашда оралиқ йўл йўқ, шунинг учун ҳар бир одам бу курашнинг у ёки бу томонида иштирок этишга мажбур. Бу диннинг уч таянчи бўлиб, улар фикрлар соғлиги, сўз собитлиги, амалларнинг инсонийлигидан иборат. Бу жиҳатлар зардӯштийликда «эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу иш» тарзида ифодаланган.

Конфуцийлик таълимотига кўра, одамлар ижтимоий кслиб чиқиши ёки жамиятдаги мавқеи орқали эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, ҳақиқатпарварлик, самимият каби юксак фазилатлар воситасида юксак камолотга эришиши мумкин. Индуийлик фалсафасига кўра, инсон ўз ҳаётида нимаики ёмонлик қилса, оқибатсиз қолмайди, бунинг учун, албатта, жазо олади. «Беш кўл баробар эмас» мақолида ифодаланган ҳақиқат ҳам бу динда ўз ифодасини топган.

Хозирги замонда динлараро багрикенглик гояси нафақат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг эзгулик йўлидаги ҳамкорлигини назарда тутади ҳамда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Азал-азалдан она юргимизда ислом, насронийлик, иудавийлик каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар мобайнида йирик шаҳарларда масжид, черков ва синагогаларнинг мавжуд бўлиши, турли миллат ва динга мансуб қавмларнинг ўз диний амалларини эркин адо этиб кслётгани бунинг тасдигидир. Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида ҳам улар орасида диний асосда можаролар бўлмагани халқимизнинг динлараро бағрикенглик борасида улкан тажриба тўплаганидан далолат беради.

Ўзбекистонда эркин фуқаролик жамияти, дунёвий давлат барпо этилмоқда. Курилаётган жамиятнинг тамойиллари, ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилган ва халқимиз томонидан қўллаб-қувватланади. Давлат қонуний асосда барча динларга, барча эътиқод эгаларига тенг имкониятлар яратиб берган. Диний ташкилотлар билан муносабатларнинг қонун асосида, уларнинг ҳақ-хуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиш асосида олиб борилаётгани эътиқод эркинлигини амалда таъминламоқда. Айни вақтда диний ташкилотлардан ҳам қонун олдидағи бурч ва мажбуриятларини бажариш талаб қилинади. Бу — халқимизнинг хоҳиш-иродаси билан танлаб олинган тўғри йўлдир.

Ватанимизда турли динлар ва дин вакиллари ўртасида умумбашарий қадрияtlар асосида биродарликни мустаҳкамлашга муҳим эътибор берилмоқда. Тошкентда ўтказилган «Жаҳон динлари тинчлик йўлида» халқаро анжумани бунинг амалий исботидир.

Хозирги кунда мамлакатимизда ўндан зиёд конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг ўз фаолиятини амала ошириши ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиши учун ҳамма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Узбекистон Конституциясида, «Вижедон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунда ўз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, миллий истиқбол мафкурасининг бош гояси — халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо

Этиш орзусини амалга ошириш учун мустаҳкам таянч бўлиб хизмат қилади.

Таянч тушунчалар

Ижтимоий ҳамкорлик, миллат, миллатлараро ҳамжиҳатлик, дин, диний бағрикенглик.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ижтимоий ҳамкорлик тушунчасининг моҳияти нимада?
2. Миллатлараро ҳамжиҳатлик гояси тўтрасида сўзлаб беринг.
3. Диний бағрикенглик қандай тушунасиз?
4. Ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, бағрикенглик тушунчаларининг ўзаро алоқаси қандай?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Жамиятимиз мафқураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз кслажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
3. Каримов И.А.Хушёрликка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
4. Каримов И.А. Оллоҳ қалбимида — юрагимида. Т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси – ҳалқ эътиқоди ва буюқ келажакка ишончдир. «Фидокор» газстаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Миллий истиқлол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

6-мавзу: Миллий истиқлол гоясининг амал қилиш тамойиллари

Режа:

1. Истиқлол гояси амал қилиши тамойилларининг мазмун-моҳияти.
2. Инсонтарварлик, виждан эркинлиги ва фикрлар ранг-баранглиги.
3. Умуминсонийликнинг устиворлиги, миллий қадриятларга содиқлик, қонуннинг устиворлиги.
4. Демократия ва жамият ҳастини эркинлаштириш.

Миллий истиқлол гояси ва мафқурасининг амал қилиш тамойиллари бўлиши табиий. Бу ҳар қандай ижтимоий гоя ва мафқуранинг ҳастдаги ўрни ҳамда аҳмияти билан белгиланадиган тамойилларнинг миллий даражада намоён бўлишини ифодалайди.

Бизнинг гоя ва мафкурамиз бу соҳадаги жаҳон андозаларига, халқаро ҳуқуқ қоидаларига тўла мос келадиган қўйидаги тамойиллар асосида амал қиласди:

- умуминсонийликнинг устиворлиги;
- миллий қадриятларга содиқлик;
- инсонпарварлик;
- виждан эркинлиги;
- фикрлар ранг-баранглиги;
- демократия, кучли давлатдан – кучли жамиятга ўтиш;
- жамият ҳаётини эркинлаштириш ва бошқалар.

Миллий истиқлол мафкураси тамойиллари бир-бiri билан узвий алоқадордир. Улар ўз наъбатида умуминсоний қадриятлар устиворлиги талабларига тўла-тўкис мос келади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида жамият ҳаётининг, хусусан мафкуравий жараёнларнинг ҳам ҳуқуқий меъёrlари аниқ белгилаб қўйилган. Конституциянинг 12-моддасида «Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас» дейилган.

Албатта, давлат жамият сиёсий тизимининг ўзаги, мамлакат барқарорлиги ва изчил тараққиёти учун масъул бўлган сиёсий институтлар. Шу маънода, у жамиятнинг ўз миллий гоялари атрофида мустаҳкам жисплашуви, фикрлар ранг-баранглиги ва қарашлар хилма-хиллиги асосида ҳаётда мафкуравий жараёнларнинг мувофиқлашувидан манфаатдор. Бош ислоҳотчи сифатида давлат ижтимоий-сиёсий барқарорлик, миллий ҳавфсизлик, кслажак ҳаёт манфаатларидан келиб чиқиб, жамиятда миллий истиқлол гояларини кенг ёйиш борасида фаолият олиб боради.

Буни хориж тажрибасидан ҳам кўришимиз мумкин. Бу мамлакатларда юзаки қарагандагина, гояга, мафкурага у қадар катта эътибор берилмайдигандек туюлади, холос.

Масалан, Америка Кўшма Штатларини олайлик. Бу срда ҳар бир инсон онгига «Сен – америкалисан, озод инсонсан, сенинг эркинлигингга дахл қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ», деган тушунча болалиқдан сингдириб борилади. Шунинг учун ҳам бу мамлакат фуқароси, дунёning қай бурчидা бўлмасин, «Мен – америкалиман» деб фуурланиб юради.

Миллий истиқлол гояси **инсонпарварлик тамойилига** амал қилишни тақазо этади. Мамлакатимизда инсонпарвар ва демократик жамият барпо этимоқда. Биз халқимизнинг муқаддас қадриятлари ҳамда улкан тарихий меросига таяниб, шунингдек, умумъэтироф этилган демократик тамойил ва меъёrlарга риоя қилган ҳолда, инсонпарвар жамият барпо этмоқдамиз. Бугунга келиб мустабид тузум асоратларидан,

унинг гайриинсоний тояларидан, шунингдек, якка мағкурачилик амалидан халос бўлдик.

Хозирги мураккаб ривожланиш босқичида Ўзбекистоннинг демократик истиқболини жамиятда инсоннинг туб манфаатларига мос ижтимоий муносабатларни шакллантириш орқалигина таъминлаш мумкин. Бунда инсон ва жамият манфаатлари уйғулигини белгилаб берувчи таянч нуқта ва жислаштирувчи куч – миллий тояниң инсонпарварлик ва демократик тамойиллари бўлиб ҳисобланади.

Миллат тафаккури, руҳияти ва фикрлаш тарзи қарашлар хилмажиллигини асло инкор этмайди. Ҳалқимизнинг «Кенгашли тўй тарқамас» деган мақоли ҳам фикримизни тасдиқлайди. Умумбашарий демократик тамойилларнинг ҳастимиздан мустаҳкам ўрин олиши маънавий куч-қудратимиз тимсоли бўлган миллий тояда акс этган инсонпарвар тузум, барқарор тараққиёт, ҳавфсизлик, миллий давлатчиликнинг маънавий таянчлари нечоғлик мустаҳкам бўлишига боғлиқ.

Ўзбекистон Конституциясида ва мамлакатимиз қонунларида фуқароларимизнинг ҳуқуқлари тўла кафолатланган. Бу ҳуқуқий асосга таянган ҳолда гайриинсоний қарашларнинг ҳастимизга таъсиридан мутлақо халос бўлиш, миллатнинг куч-қудратини заифлаштирувчи айрим маънавий нуқсонларга барҳам бериш жараёни изчил амалга оширилиши керак. Бу эса демократия моҳиятини том маънода англаб стишни, ҳокимият органлари ва фуқаролар ўргасидаги муносабатлар тизими ва маданиятини юқори савияга кўтаришни талаб этади.

Виждон эркинлиги. Одамзот азал-азалдан интилиб келган, хилма-хил даража ва қўринишларда амалга оширган умуминсоний тамойиллардан биридир. «Виждон эркинлиги» «Эътиқод эркинлиги» тушунчасидан кўра кенг мазмунга эга. «Эътиқод эркинлиги» инсоннинг бирор-бир динга эътиқод қўйишда ўз ихтиёри билан иш тутишини ифодалайди. «Виждон эркинлиги» эса муайян кишининг бирор динга, тояга эътиқод қилиши ёки умуман эътиқод қиласлигини ҳам англатади. Инсон диндор, динсиз даҳрий ёки художўй бўлиши, бут ва санамларга сигиниши, бутунлай худосиз бўлиши ҳам мумкин. У дунёвий ёки диний билимлар тарафдори сифатида намоён бўлиши мумкин. Аммо бу – ана шу кишини айблаш учун асос бўлмайди, балки кимнинг қандай эътиқодга эга бўлиши ёки бўлмаслиги унинг виждонаига ҳавола этилади, демакдир. Аммо бу тамойил виждон ва бурч, жамиятдаги бошқа умуминсоний талабларни тан олмаслик, турли ақидаларни мутлоқлаштириш, бошқалар учун қадрият бўлган нарсаларни менсимаслик дегани эмас. Балки, кишининг ишончи, эътиқоди

соҳасидаги англаб олинган эркинлиги, жамият қонунларига мос ҳаёт кечириши демакдир.

✓ **Фикрлар ранг-баранглигини қарор толтириш** – демократик жамият барпо этишнинг асосий шартидир. Демократия давлат ва жамият қурилиши, уни идора этишнинг энг мақбул шакли сифатида ҳар бир фуқарога ўз қарашларини, фикрини эркин ифода этиш учун шароит яратади. Бу эса инсоннинг мамлакат сиёсий – ижтимоий, маданий, иқтисодий ҳаётидаги иштирокини, қонунларни ишлаб чиқишида, уни ҳаётга жорий этишдаги фаоллигини таъминлайди. Миллий истиқдол гоясининг ушбу тамойили оламдаги турли-туманлик билан инсоният дунёсидаги хилма-хилликнинг, одамлар фикрлаши, орзу-умидлари, ғоя ва мақсадлари соҳасидаги ранг-барангликтинг ўйғуллигини ифодалайди. Фикрлар ранг-баранглиги миллий истиқдол мафкурасига жон бағищлайди, унинг такомиллашишига ёрдам беради. Ана шу асосда бу мафкура хилма-хил фикрлар билан бойиб боради, турли гояларни ўзига доимий сингдириш имконига эга бўлади.

◆ **Умуминсоний қадриятларнинг устуворлиги** – миллий истиқдол гоясининг асосий тамойилларидан биридир. Фуқаролар онгига истиқдол дунёқарашини шакллантириш, уларни ижтимоий ҳаётдаги янгиланиш ва ўзгаришлар жараённига кенг жалб этиш, замон тараққиётидан ортда қолмаслигига эришиш, жаҳон тажрибасини, умуминсоний демократик қадриятлар моҳиятини ўрганишни талаб этади. Бу, одамларнинг буюк кслажак яратиш жараённига ишончини мустаҳкамлашида, фуқароларнинг сиёсий маданиятини ўстиришда, барқарор тараққиёт муаммоларини тўғри англашида гоявий йўналиш бўлиб хизмат қиласди.

Миллий истиқдол гояси эркин фуқаролик жамиятига ўтиш жараённида ҳалқ тасаввурини ўзгартириш ва янгича маъно-мазмун билан тўлдириш, ҳуқуқий давлатчиликка хос тамойилларни турмуш тарзига айлантиришда умуминсоний қадриятларга таянади. У ҳалқнинг орзу-умидларини умуммиллий даражада юксалтириб, одамларни умумбашарий интилишларга томон етаклайди.

◆ **Миллий қадриятларга содиқлик** – миллий гоянинг таянчидир. Мустақиллик садоқат ҳиссини барчада баробар шакллантириш, фуқаролик туйғусини мустаҳкамлаш, миллий қадриятларимизни эъзозлаш бугунги куннинг муҳим вазифаларидан биридир.

Бу тамойил Ўзбекистон ҳудудида истиқомат қилаётган ҳар бир фуқаронинг ўз миллий қадриятларини асраб-авайлаши, кслажак авлодларга етказиши учун тўла имкониятлар яратилишини ифодалайди. Ўтмишдаги боболаримиз қолдирган мерос, маданий бойликлар, мумтоз қадриятларни ҳурмат қилиш, уларни ўрганиш, улар замиридаги бу тамойилнинг асосий жиҳатларидир. Ҳар бир миллатнинг тили, қадриятлари, урф-одатлари, анъаналарини ҳурмат қилишни таъминлаш миллий истиқдол мафкурасининг амал

қилишида умуминсоний андозалар намоён бўлиши учун асослар яратади. Биз бу масалани «Миллатлараро ҳамжиҳатлик» билан bogliq mavzuni ўрганаётганимизда янада кенгроқ ёритишга ҳаракат қиласиз.

Миллий истиқбол гоясининг шахс қадриятлари, инсон маънавий олами билан боғлиқлиги шубҳасиз. Шубҳа йўқки, миллий истиқбол гояларини амалга ошириш аввало ҳар томонлама билимли, маънавий, жисмоний ва ақлий стук инсонларга боғлиқ. Бу эса ҳар бир юртдошимизни истиқбол гоялари билан қуроллантиришни тақозо этади. Соғлом авлодни тарбиялаш, эркин фуқаро маънавиятини шакллантириш, баркамол инсонни вояга етказиш ҳам ана шу вазифалар сирасига киради. Зеро, ҳар бир шахс ижтимоий жараёнларни ўзида мужассам этувчи куч сифатида жамиятдаги барча жараёнларнинг, жумладан миллий истиқбол гояси амал қилишида асосий омил ҳисобланади. Аввало, шахс миллий истиқбол гоясининг, унинг ҳаётбахш тушунчаларининг ўзлаштирувчиси, ўзига сингдирувчисидир. Таълим ва тарбия жараённида, ижтимоий-маънавий тизим, малакани ошириш ва қайта тайёрлаш, қолаверса, жамиятдаги тўлақонли ахборот макони орқали у аниқ ва оқилона йўналтирилган мафкуравий қадриятлар, месъёрлар ва талабларни ўзлаштириши зарур.

Шахснинг миллий истиқбол гояларини кенг ёйишдаги ўрни, аввало, унинг мафкуравий жараёнларда қанчалик фаол иштирок этишида кўринади. Фаол, интилиувчан шахс мафкуравий таъсир, таргигот ва ташвиқотнинг объектидан мафкуравий жараёнларнинг субъектига, мафкурачига, мафкуравий тарбия тизимининг муҳим бўгинига айланиб боради. Шундан сўнг у миллий истиқбол мафкураси гояларининг ташувчисига, унинг таргиготчисига, уни бошқаларга стказувчи воситага айланади. Ҳар бир шахс тегишли мафкуравий-гоявий тайёргарликка эга бўлгач, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, таълим, фан, маданият, соглиқни саклаш, ҳарбий хизмат ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги фаолияти орқали миллий истиқбол мафкурасининг асосий тамойилларини ёйища, таргиг этишда ва мустаҳкамлашда фаол иштирок эта олади. Шу тариқа бу гоя ва тамойиллар одамларни аниқ мақсад, тараққиёт сари етаклайди, миллат қўлидаги байроққа айланади.

Ана шу сабабларга кўра, миллий истиқбол гояларини амалга оширишда шахс таянч омил деб қаралади, унинг имкониятларини юксак баҳолаган ҳолда, асосий эътибор муайян шахснинг мафкуравий тайёргарлик даражасига қаратилади. Бунда муайян шахсга ўзбек миллий характеристининг афзалликларини ташвиқ қилиш, халқимиз маданиятининг бебаҳо ва бетакрор эканини англатиш, ўзбекларга хос жамоавийлик жамиятимизнинг муҳим хусусияти экани, ижтимоий бирдамлик тараққиётимизнинг манбай бўлиб хизмат қилишига алоҳида эътибор берилади. Шунингдек, бу

жараёнда тараққиётга баҳоли қудрат ўз ҳиссасини қўша оладиган стук шахс тимсолини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Миллий истиқдол гоясининг амал қилиши тамойилларида бирининг оила билан боғлиқ жараёларда намоён бўлади. Оила – жамиятнинг муқаддас уйи, энг асосий тарбия маконидир. Миллий истиқдол гоясини одамлар қалби ва онгига сингдириш ҳам аввало оиласдан бошланади. Айнан боболар ўтити, отанинг шахсий ибрати, онанинг меҳри орқали миллий гоя авлоддан авлодга, инсондан инсонга ўтади, онг ва шуурда муҳрланиб боради. Иқтисодий фаровон, ахлоқий, гоявий-тарбиявий жиҳатдан соғлом бўлган оила негизидаги жамият ва давлат мустаҳкам бўлади. Бундай оилаларда комил инсон вояга этади, унинг туйғулари, тушунча ва дунёқарашида миллий истиқдол гоялари кенг томир отади.

Миллий истиқдол гоясининг амал қилиш тамойиллари шахс ва оиласдан ташқари жамоа, маҳалла билан узвий боғлиқдир. Ҳар бир Ўзбекистонликнинг ҳаётида «шахс – оила – маҳалла» учлиги катта аҳамият касб этади. Бу – шарқона турмуш тарзимизнинг ўзига хос тизимиdir. Бу – инсоннинг жамият ҳаётига узвий сингиб, ижтимоий муносабатлар иштирокчисига айланишида муҳим воситадир. Инсоннинг оиласда шаклланган иймон-эътиқоди, одоби, орияти ва виждони, гурур-ифтихори, ақл-заковати, тафаккури маҳалла муҳитида янада юксалиб, ҳалқ иродаси, ўзаро тотувлик ва ҳамкорлик ришталари билан уйғунлашиб, жамиятда соғлом муносабатларнинг шаклланишига, миллий истиқдол гояларининг мустаҳкамланишига олиб келади. Маҳалла шахс ва жамият муносабатларидаги муҳим боғловчи восита бўлиб хизмат қилади. Ҳалқимизнинг азалий удумлари, урф-одатлари ва анъаналарини ифода этган ҳолда, маҳалла улкан гоявий-мафқуравий тарбия ўчғи вазифасини бажаради. Кексаларнинг фойдали панд-насиҳатлари, ёши катталарнинг шахсий ибрати, жамоанинг ҳамжиҳатлиги мисолида миллий истиқдол гояларининг амалий қиммати ортиб боради. Маҳалла тизими орқали мафқуравий ишларни самарали йўлга қўйиш имкониятлари жуда кўп. Жамият одамлар ўртасидаги муносабатлар мажмуидир. Бу муносабатлар ичida одамларнинг иродаси, интилишлари, умуман, маънавий омиллар муҳим аҳамият касб этади. Миллий истиқдол гояси – бутун Ўзбекистон ҳалқининг биргаликда инсонпарвар, фаровон демократик жамият қуриш, унда ҳар бир инсоннинг муносиб иштирокини таъминлаш бўйича қилган азму-қарори ифодасидир. Инсон, оила, маҳалла, меҳнат жамоалари, давлат манфаатлари, уларни боғлаб турувчи ижтимоий-сиёсий тизимлар миллий истиқдол гоялари орқали янада яққолроқ намоён бўлади.

Жамиятнинг асосий тараққиёт мақсади миллий истиқдол мафқурасининг шаклланиш ва ривожланиш жараёнида барча давлат

ва жамоат ташкилотларининг мафкуравий фаолиятини уйғунлаштирувчи омил бўлиб хизмат қиласди. Сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари, ижодий, маданий-маърифий муассасалар фаолиятини жонлантириш, уларнинг имкониятларидан миллий истиқлол мафқураси гояларини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш борасида имкон қадар кенг фойдаланиш жамиятнинг ана шу бош мақсадини англаш заруратидан келиб чиқади. Бунда уларнинг оммавийлигига, одамларга тез ва кенг доирада таъсир кўрсата олиш имкониятига катта аҳамият берилади.

Бир сўз билан айтганда, миллий истиқлол гоясини татбиқ этиш жамиятимизнинг асосий мақсадлари – Ватан равнақи, юрт тинчлиги, ҳалқ фаровонлиги, комил инсонни тарбиялаш каби олижаноб гояларга бўйсундирилиши зарур.

Жамият ҳаётини демократиялаштириш жараёнини янада чукурлаштириш миллий истиқлол гоясининг амал қилиши тамойилларидан биридир. Мамлакатимизда демократик институтлар фаолиятини йўлга кўйиш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш узоқ муддатли жараёндир. Демократия гояларини шунчаки баён қилиш, юқоридан тушириб жорий этиш билан одамлар онгига ўзгариш қилиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам Президентимиз Ислом Каримов бу хусусда куйидагича таъкидлаган эди: «Демократия жамиятнинг қадриятига, ҳар бир инсоннинг бойлигига айланмоғи керак. Бу эса бир зумда бўладиган иш эмас. Ҳалқнинг маданиятидан жой ололмаган демократия турмуш тарзининг таркибий қисми ҳам бўла олмайди. Бу тайёргарлик кўриш ва демократия тамойилларини ўзлаштиришдан иборат анча узоқ муддатли жараёндир».

Аммо бу йўлни имкон қадар қисқа муддатда босиб ўтиш, демократияни жамиятнинг устувор қадриятига, унинг барқарор тараққиётини таъминловчи муҳим омилга айлантириш, бир томондан жаҳон ҳалқлари демократик анъаналарини пухта ўрганиш ва ўзлаштиришни, иккинчи томондан аждодларимизнинг адолатли жамият барпо этиш борасидаги қарашларини бугунги кунга мослаштириб, миллий қадриятларимиз заминида жорий этишни тақозо қиласди.

Бошқача айтганда, ҳар бир жамият, давлат ўзи учун мос демократик тараққиёт йўлини ўзи танлайди. Ўзбекистон ҳам ўзи учун мақбул демократик тараққиёт йўлини танлаб олди.

Маълумки, собиқ шўролар даврида шарқ ҳалқларига, жумладан бизга нисбатан Маркснинг «Осиёча ишлаб чиқариш услуги» деб аталган назариясига таяниб иш кўрилади, деган қараш хукмрон эди. Бу назариянинг моҳияти Шарқда ҳокимиятни бошқариш азалдан деспотизмга, яъни зўравонликка асосланади, деган фикрдан иборат эди. Европацентристик қарашлар (Гегел),

Европани жўғрофий жиҳатдан устун қўйиш (Монтескье), капитализмнинг тарихан айнан Европада пайдо бўлиши тўғрисидаги тасаввурларнинг (Макс Вебер) барчаси осиёча турмуш тарзи учун демократия мутлақо ёт бир нарса, деган беписанд фикрга асосланиш оқибати эди. Бугунги кунда Шарқнинг ҳам ўзига хос давлатчилик анъаналари, бошқарув тизими, идора усуслари, ҳокимият тармоқлари бўлгани, бу борада у гарбдан сира кам эмаслиги барчага аён бўлиб қолди.

Хусусан, шарқона демократиянинг бир қатор устувор жиҳатлари мавжуд. Бу — ғоявий-фалсафий асосда шаклланган инсонпарварликдир. Масалан, бизнинг Форобий, Амир Темур, Низомулмулк, Алишер Навоий каби аждодларимизнинг сиёсий қарашлари негизида турли даврларда ўзига хос сиёсий маданият шаклланган. Шарқ сиёсий фалсафасининг муҳим жиҳатларидан бири — «меъёр» тущунчасига катта аҳамият берилишидир. Аслида демократия — меъсрға асосланган сиёсий маданиятдир. Бу меъёр ҳуқуқ ва бурҷ, эркинлик ва тенглик ўртасида бўлган мувозанатни ҳам англатади.

Шарқда одамларнинг ҳокимиятга ва сиёсий муносабатларга бўлган муносабати азалдан ўзига хос хусусият касб этган. Бу Шарқдаги сиёсий муносабатларнинг нозик жиҳатлари билан изоҳланади. Сайлов тизими, давлатчилик, сиёсий ҳаракатлар, жамоатчилик фикри, оммавий аҳборот воситалари — буларнинг барчаси Шарқда ўз хусусиятларига эга. Аввало, бу хусусиятлар ҳокимиятга бўлган анъанавий ишонч ва баъзан эса патернализм қонунияти билан ифодаланади. Тарихан Шарқ мамлакатларида сиёсий қарорлар қабул қилиш ва уларни амалга оширишда масъул кишилар орқали, лекин бунда халқнинг манфаатлари албатта ҳисобга олинган ҳолда амалга оширилган. Улар халқнинг «иштирокида», яъни турли митинг, инқилоблар орқали бўлган, аммо унинг манфаатларини ҳисобга олмаган ҳолда қарор қабул қилган қарорлардан кўра кўпроқ самара берган. Шу туфайли Шарқ мамлакатларида аксарият ҳукмдорлар мудом «Халқ нима дер экан?», «Мендан қандай ном қолар экан?» деган масъулият билан сиёсат олиб борган.

Шарқда сиёсий жараён иштирокчилари, айниқса, сиёсий етакчиларнинг ўзига хос мақоми бор. Сиёсий раҳбар нафақат ўзига тегишли алоҳида имтиёзларга, балки алоҳида масъулиятга ҳам эга. У нафақат ўз ҳуқуқлари, балки мажбуриятлари бўйича ҳам асосий оғирликни ўз зиммасига олган. Шу маънода, Шарқ халқлари ҳаётida адолат бош мезонга айланганки, одил ва доно шоҳ, ҳукмдор ғояси «Авесто»дан ҳозирги кунларгача орзу бўлиб келган. Шунинг учун Амир Темур фаолиятида «Куч - адолатда» деган қоида устувор бўлган. Шу тариқа, Шарқ мутафаккирлари давлатни, аввало

жамият тараққиётидаги икки мұхим омил – ижтимоиј барқарорлыкни таъминлаш ва ижтимоиј адолат мезонларни амалға ошириш қуороли деб тушунған. Шуны ҳам алоҳида таъқидлаш зарурки, Шарқда қонунчилік ва меъерий тизимлар ҳам ана шу мақсадларға хизмат қылған. Бундай анъана Соҳибқирон Амир Темур давридағे бутун дүнө меъерий тизимиға ва конституциячилігига кучли таъсир құрсаған. Амир Темур «Тузуктар»и бунинг яққол далили.

Яна бир масалага алоҳида әзтибор бериш зарур. Шарқ халқдары ҳаётіда жамоатчилик фикри азалдан юқори мақом ва мартабага эга бўлиб келған. Кўпгина анъанавий ижтимоиј институтлар, хусусан, маҳалла ва бошқа ўзини ўзи идора қилиш ташкилотлари асосан жамоатчилик фикрига таянған. Шундан келиб чиққан ҳолда, ижтимоиј салмоқли фикрларни жамоатчилик мұхокамасига олиб чиқиши ҳам анъанавий йигилиш жойларида – маҳалла гузарларида, чойхоналарда, карвонсаройларда, тўй-маъракаларда, тантаналарда, ҳашарларда, ҳатто, меҳмондорчилікда ҳам амалға ошган. Шу билан бирга, жамоатчилик фикри ҳар доим давлат қарорлари қабул қилишнинг мұхим таркибий қисми бўлиб келған. Ҳукмдорлар ўз фаолиятларининг жамоат фикри томонидан қўллаб-қувватланишига эришишга уринган, қарор қабул қилишдан олдин уни жамоатчилик ризосидан ўтказишга әзтибор берилған.

Хуллас, шуларнинг барчасидан келиб чиқадиган бўлсак, Шарқ халқларига, хусусан, бизнинг мамлакатимиз азалдан ўзига хос демократик анъаналар мавжуд бўлган. Ўз менталитети, моҳиятига кўра, умуминсоний қадриятларга нисбатан ўта хайриҳоҳлиги туфайли, халқимиз замонавий демократик қадриятларни ҳам тез ўзлаштириб олиши шубҳасиз. Бу, албатта, халқимизнинг тарихий-ижтимоиј анаънатаридаги демократик ғоялар, тажрибалар, хусусан, жамоа демократияси намуналари билан ҳам боғлиқ.

Умуман, демократия қадимдан дунёнинг турли минтақаларида турлича йўналишда ривожланиб борган. Унинг мұхим бир шакли эса айнан *шарқона демократиядир*. Демократия ғояларининг давлатлашган кўриниши ҳам қадимий тарихга эга. Масалан, XIII асрда Самарқандда ҳукмронлик қылған сарбадорлар давлатида демократиянинг кўпгина унсурларини учратиш мумкин.

Тарихий демократиянинг иккинчи йўналиши жараёнли – *сиёсий демократиядир*. Унинг жамият сиёсий тизимини халққа яқинлаштириш, сиёсий адолатсизликларнинг олдини олиш борасидаги аҳамиятини таъқидлаб ўтиш зарур.

Ижтимоиј демократия эса учинчи бир тарихий йўналишдир. Бугунги давр демократияни ислоҳотлар жараённига айлантириди. Шу даврдан бошлаб демократия кенг ижтимоиј ҳодиса тусини олди.

Демак, демократия асли тарихий жарапында вужудга келган бўлиб, у инсон фаолиятининг турли жиҳатларига нисбатан татбиқ этилади. Шу маънода, турлича моделларда намоён бўлади. Буни ўз даврининг илфор мутафаккирлари ҳам теран англаганлари, улар демократия учун зарур бўлган шарт-шароит, яъни мустақил миллий тараққиёт заруратини алоҳида таъкидлаганлар. Ҳусусан, Заки Валидий Тўғон бу ҳақда шундай деб ёзган эди: «Демократиянинг бирдан-бир, ягона рецепти йўқ. Унинг мақсади миллатларга ва жамиятларга ўз ихтиёrlарига мувофиқ ҳаёт кесчириш имкониятини беришадир. Демократия турли миллатда турлича бўлиши мумкин. Лекин унинг асосий бир шарти бор: миллат ва жамият орасидаги масъулиятга щериклашиб, шунга мувофиқ равишда иш қонунларига бўйсуниш ксрак бўлади. Инглизларда, Америкада, Швейцарияда, Норвегияда иш шу тарзда тузилган. Россияда эса бу йўқ. 1919 йилда яхшигина демократик партиялар вужудга келди, аммо большевиклар партияси тспага чиқдию бутун бошли партияларни йўқ қилди ва тарихда мисли кўрилмаган мустабидлик тузумини ўрнатди. Давлат ишида масъулият ҳиссининг умумийлиги халқнинг маданий камолотига боғлиқ тарбия ва одат масаласи ҳамdir».

Бугунги шарқона демократияда қадр, оқибат, андиша, катталарга ҳурмат, она заминни ардоқлаш борасида ўзига хослик яққол намоён бўлади. Булар эса миллий истиқдол гояси амал қилишида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади.

✓ **Ҳаётни эркинлаштириш** миллий истиқдол гоясини халқимиз қалби ва онгига сингдиришнинг муҳим шартидир. Миллий истиқдол гояси сиёсий воқеаликни ўйғунлаштириб, турли шахслар, ижтимоий гуруҳлар эҳтиёжларини мутаносиблаштиради, уларни мавжуд имкониятлар асосида бир-бири билан яқинлаштиради ва шу маънода демократик қадриятларнинг нуфузини оширади. Кишилар онгини маҳаллийчилик, уруг-аймоқчилик, маҳдудлик каби ижтимоий иллатлар асоратидан поклаш, ёт гояларга нисбатан мафкуравий иммунитетни шакллантириш, мафкуравий курашда тўғри йўл танлаш ва жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш миллий гоянинг халқимизнинг қалби ва онгига теран сингдирилиши билан боғлиқ. Миллий истиқдол гоясини амалга ошириш кучли давлатдан кучли жамият сари бориш концепциясига асосланади ва ундан келиб чиқиб, сиёсий ва ижтимоий-иктисодий ҳаётнинг барча соҳаларини эркинлаштиришда манфаатлар ўйғунлигини таъминловчи омил бўлиб хизмат қиласди.

Миллий истиқдол мафкураси шахс эркинлиги гоясига таянади. Ўз ҳақ-хуқуқини танийдиган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир бўлаётган воқеа-ходисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айни пайтда шахсий манфаатларини мамлакат

ва халқ манфаатлари билан үйғун ҳолда күрадиган инсонгина милдий гоя тамойилларини тұғри бақолай олади. Эркинлаштириш жарайенида инсон ҳақ-хуқуқини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний қадриятларга риоя этиб яшаш жамиятимиз ҳастиңинг асосий мезонига айланиб бормоқда. Жамиятта лоқайдылк, бепарволик, боқимандалык, пораҳүрлик каби иллатларнинг пайини қирқиши, одамлар қалбидә юксак ишонч ва эътиқодни қарор топтириш, ахлоқан пок, маънавий бой, ижтимоий фаол, жисмонан бақувват автодни вояга етказиш, уларда ватанпарварлык, меҳнатсеварлык, одамийлик каби олижаноб фазилатларни тарбиялаш милдий ғоя таъсирчанлигини оширибгина қолмай, демократик жамият барпо этиш борасидаги интилиштаримиз самарадорлигини ҳам оширади.

Шу ўринда эркинлик категориясининг ижобий ва салбий жиҳатларга эга эканини ҳам таъкидлаш зарур. Унинг ижобий жиҳати шахснинг ўз манфаатларига мувофиқ равища ҳаракат қилиш имкониятини ифодалайди. Бунда шахс бирор-бир моддий ва маънавий нesъматта интилиб, шу йўлда зарур ҳаракатлар қилиши мумкинки, бу хатти-ҳаракатлар ўз навбатида бошқаларнинг интилиш ва манфаатларига зид келмаслиги керак. Чунки адолат чегараси, эркинликлар мөъёри айнан шу асосда шаклланади. Аксинча, шахснинг хатти-ҳаракати ташқаридан бўладиган таъсирлардан бутунлай холи бўлган, у ўз мақсадларига эришиш жарайенида ҳеч бир акс таъсирини тан олмаган тақдирда эркинликнинг салбий жиҳати намоён бўлади. Чунки бу жараёнда «кимнингдир ва ниманингдир ҳисобига эркинликка эришиш» ҳолати содир бўлади. Шахс бу муносабатларни тұғри бақоламаган тақдирда у ўз хатти-ҳаракатлари билан адолатнинг бузилишига сабаб бўлади. Албатта, эркинликнинг ҳар икки жиҳати ўртасида узвий бөглиқлик мавжуд. Лекин шу билан бирга, улар ўртасида мураккаб, зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши муносабатлар ҳам мавжуд.

Шахс эркинлигини эркинликнинг айнан ана шу ижобий ва салбий хусусиятларидаги мувозанат белгилайди. Шарқ ва Farb жамиятшунослари аввалдан шахс эркинлигининг рухий-фалсафий (Алишер Навоий, Бедил), ижтимоий-рухий (Форобий, Лебон, Тард, Орtega-И-Гассет), рухий индивидуал (Фрейд), контракцион (Дьюи, Мид), хатти-ҳаракатли (Вебер), социометрик (Морено), ижтимоий (Франкфурт мактаби), феноменологик (Шюц), бсгоналашув (Фромм), аномик (Дюргейм, Мертон), манбаатли (Рассел), зиддиятли (Дарендорф), экзистенциал (Хабермас) талқинини баён этиб келгандар. Аммо ҳозирда масаланинг туб моҳиятини шахснинг ижтимоий бир бутунликка интилиши, жамият билан үйғунлашишга мойиллиги, яъни интеграциялашув

муаммоси ташкил қилмоқда. Шахс эркинлигини таъминлашда сиёсий ва ҳуқуқий институтларнинг демократик асосдаги тизимини шакллантириш мұхимдир. Шу билан бирга бунда хусусий тадбиркорлик фаолиятига, бозор муносабатлари жараённанда шахснинг ижтимоий фаоллиги ҳам мұхим аҳамият касб этади. Фикримизча, Ўзбекистон Конституциясида инсон эркинлигига ўзининг түгри, мақбул талқинини топган, яъни унда эркинлик бошқаларга зарар келтирмайдыган фаолият сифатида баҳоланған. Зоро, жамият ва давлат, ижтимоий тузум ва сиёсий институтлар ўртасидаги муносабат индивид, ижтимоий бирликтар ва гурӯҳтар ўртасидаги муносабатларга кўп жиҳатдан боғлиқ бўлиб, уларнинг барчаси миллий ғоя тамойиллари асосида уйгунлаштиришни талаб этади.

Бутунги кунда мамлакатимизда ҳокимият ва бошқарув идоралари фаолияти самарадорлиги оширилмоқда, жамоат ташкилотларининг янги қиёфаси шаклланмоқда, таъбир жоиз бўлса, сиёсий тизим модернизацияси юз бермоқда. Бу жараёнга миллий истиқдол ғояси тамойилларини узвий тарзда сингдириб бориш ва уларни демократик институтлар фаолиятининг таркибий қисмига айлантириш мұхим аҳамият касб этмоқда.

Таянч тушунчалар

Мафкура тамойиллари, умуминсоний қадриятлар устиворлиги, миллий қадриятларга содиқлик, фикрлар ранг-баранглиги, виждон эркинлиги, қонун устиворлиги, ҳаётни эркинлаштириш.

Такрорлап учун саволлар

1. Умуминсонийликнинг устиворлиги деганда нималар назарда тутилади?
2. Миллий қадриятлар нима?
3. Ҳаётни эркинлаштиришни қандай тушунасиз?
4. Қонун устиворлиги нима дегани?
5. Виждон эркинлиги, фикрлар ранг-баранглигининг мазмун-моҳиятини қандай талқин қиласиз?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Жамиятимиз мағкураси ҳалқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.Т., «Шарқ», 1998, 32-б.
3. Каримов И.А. Ҳушёрликка даъват.Т., «Ўзбекистон», 1999.
4. Каримов И.А. Оллоҳ қалбимизда-юрагимизда. Т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.

6. Каримов И.А. Миллий истиқдол мағкураси – халқ әзтиқоди
ва буюк келажакка ишончдир. «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8
июн.

7. Миллий истиқдол ғояси: асосий түшүнчө ва тамойиллар. Т.,
«Ўзбекистон», 2000.

БЕШИНЧИ ҚИСМ

Миллар истиқтол жөснин халқимиз қалбы ва онгига сингдириши

1-мавзу: Ғоявий тарбиянинг услуг ва воситалари

Режа:

1. Инсон феъл-атворига, гурӯҳ, жамият маънавиятига таъсир қилувчи мафкуравий омиллар.
2. Соғлом мулоқот маданиятини тарбиялаш усууллари.
3. Эътиқодни шакллантирувчи ва мустаҳкамловчи услублар.
4. Мафкуравий ишлар самарадорлигини баҳолаш мезонлари.

Инсон жамият аъзоси сифатида, у доимо турли гурӯҳ ва жамоаларнинг вакили сифатида уларнинг таъсири остида бўлади. Яъни, ҳар бир шахснинг феъл-атворида, хатти-ҳаракатларида у мансуб бўлган миллат, ҳалқ, профессионал тоифа, жамоа ва оиласанинг ижобий ёки салбий таъсири бўлади. Тарихий шартшароит, давр, давлат тузими ва ўша жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий таъсирлар унинг дунёқарashi, фикрлаш тарзи, тафаккурида ўз аксини топади. Бундай таъсирларнинг икки хили мавжуд:

· макро босқичдаги таъсирлар ёки кенг маънодаги ижтимоий-маънавий, сиёсий ҳамда иқтисодий муҳит таъсирлари;

· микро босқичдаги таъсирлар ёки бевосита инсон боласи туғилиб ўсадиган оила, таълим ва тарбия масканлари, меҳнат жамоаси, маҳалла ва дўстлар муҳитидаги таъсирлар.

Бир қарашда инсон феъл-атворини иккинчи босқич таъсирларгина белгилайдигандай туюлади. Чунки, «Куш уясиди кўрганини қиласи», деганларидек, айниқса, ўзбекчиликда одамнинг оиласи, насли-насаби, маҳалласи, таълим олган билим даргоҳига катта эътибор берилади ва бундай муносабат ҳаётда ўзини оқлайди ҳам. Лекин макро босқичдаги таъсирларнинг аҳамиятини ҳам камситиш тўғри бўлмайди. Масалан, шўролар тузуми жамият аъзоларининг муте, тобе, ихлоссиз, баъзи бир жиҳатдан иймонсиз бўлиб камол топишига замин яратганки, бунга асосан ўша муҳитдаги носоғлом, инсон қадрини ерга урувчи иқтисодий сиёсат, коммунистик идеология сабаб бўлган. Умуман, тарихдан ҳам маълумки, қайси давлат ва мамлакатни олмайлик, босқинчиллик

сиёсати юргизилган жамият одамларининг психологияси мустақил юрт фуқаролари психологиясидан кескин фарқ қиласди.

Мустақиллик психологияси шундайки, унда ҳар бир фуқаро ўзининг эркин меҳнати билан ўзи ва ўзгалар манфаати ҳақида бирдай қайгуради, чунки фидокорона меҳнат ёки тинимсиз изланишсиз на бир шахснинг, на жамоанинг бири икки бўлмайди.

Ўз истиқолол йўлини танлаган Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ислоҳотлар ҳам айнан шу юрт, шу заминда туғилиб, яшаб, меҳнат қилаётганлар манфаатини кўзлашини ҳар бир эркин фуқаро тўла англайди.

Ҳар бир алоҳида шахс онги ва шуурида шаклланган туйғулар, фикрлар ва муносабат яхлит жамият, халқнинг фикри ва гурурига айланганда шундай қудрат касб этади, оқибатда эркин ва ҳур яшаш, Ватан тинчлиги ва ҳар бир оиланинг хотиржамлигини таъминлаш халқнинг эътиқоди бўлиб қолиши лозим. Демак, кўпчиликнинг маслак ва тилаклари, фикрлаши ва муносабатига айланган ғоя, тасаввур ва билимлар тизими халқ эътиқоди деб аталади.

Халқ эътиқоди ва унинг руҳи шундай қудратли таъсир кучига эга, у ҳар бир соғлом фикрловчи инсонни ижодий фаолиятга, қасби-корнинг ҳалол бўлишига замин яратади. Ўзбек халқи ана шундай илоҳий марҳаматга сазовор бўлган, ўз миллий эътиқодига эга миллатлардан биридир. Буни биз буюк инсонлар, мутафаккирлар тимсолида курсак бўлади. Чунки халқ руҳи ва ундаги эътиқодни миллатнинг энг илғор вакиллари, мутафаккирлар ифода этади. Масалан, Амир Темурнинг давлат қурилиши ва саркардалик бобидаги юксак иқтидори халқимиз руҳиятидаги салоҳият ва имконият ифодаси бўлган Алишер Навоийнинг ижоди ҳам халқ эътиқодининг ўлмас намунасиdir.

Халқ эътиқоди, юқорида эътироф этилганидек, ҳар бир шахс эътиқодининг йўналишини белгилайди. Атрофлагилар ва яқинлари тақдирiga бефарқ бўлмаган, кўпчилик манфаатини ўз манбаатдан устун билган инсон бундай эътиқодга берилган ва ундан таъсирланган ҳисобланади.

Агар инсон боласининг туғилиш онларидан бошлаб унинг ilk ривожланиш даврлари хусусиятларига эътибор берадиган бўлсан, дастлаб у табиатан фақат ўз ички ҳиссиятлари, туйғулари домида – муайян ҳудбинлик доирасида ривожланади. Яъни, унинг учун ўз хохиш-истаклари, эҳтиёжлари ва уларни қондиришдан ортиқ ташвиш йўқдай. Лекин ўша эҳтиёжлар орасида ота-онасига, энг яқинларига нисбатан ҳиссий интилиш, улар билан эмоционал мулоқотга кириш истаги кучли бўлгани сабаб у инсонлар жамияти ва ундаги муносабатлар месъёрларини секин-аста ўзлаштириб боради. З ёшдан сўнг оиладаги мулоқотта тенгкурлар жамиятидаги

мулоқот құшилиши муносабати билан бола худбинлик кайфиятидан янада тезроқ воз кече бошлайды. Акс ҳолда жамият, күпчилик унинг инжиқликларини күттармайды. Шу тарзда соғлом мулоқот мұхити болани күпчиликнинг фикрига әргашиш, күпчилик ҳақ деб эътироф эттан ахлоқ мөшерларини әгаллаш, инсонгарчилик тамойилларига амал қилишга ўргатади.

Шундай қилиб, бола учун кенг ижтимоий мұхитдаги соғлом фоялардан, халқ руҳининг қадриятларидан тұла баҳраманд бўлиш имконияти туғилади.

Этагу фикрнинг таъсирчанлығы. «Яхши сўз - қиличдан ҳам кучли» деган гап бор. Дарҳақиқат, ўрнида ишлатилган сўзлар, ёрқин ва дилдан баён этилган нутқ, бамаъни фикр ҳар доим одамларнинг хулқ-авторига ижобий таъсир кўрсатади. Ана шундай фазилатлар соҳибини одатда «Бамаъни одам» деб таърифлашади. Бундай шахслар соғлом мулоқот мұхитида фазилатларини ўзгаларга намойиш қила олади, ўзини эркин тутади ва ўзига ишонади.

Мулоқот жараёнида фикрга, соғлом фояга эга бўлиш - масаланинг бир жиҳати. Унинг бошқа бир мұхим жиҳати ана шу фикрларни баён эта олиш қобилиятидир. Инсоний муносабатлар соҳасида буюк мутахассис деб эътироф этилган Дейл Карнегининг кучи ва машҳурлиги аввало унинг гапириш ва ўзгаларни тинглаш қобилиятида намоён бўлган. У бир вақтнинг ўзида минглаб одамларга мурожаат қила олар ва тингловчилар вақтнинг қандай ўтганини ҳам сезмас экан. Демак, нима ҳақида гапириш эмас, у тўғрида қандай гапириш ҳам ўта мұхим. Ана шундай таъсирчан гапириш маҳорати ва санъати – риторика фани бўлиб, у одамдаги յотиқлик ва ўзгаларни ўз қараашларига әргаштира олиш маҳоратини назарда тутади. Мафкуравий тарбия ва таъсир жараёнида ҳам гапга чечанлик, сўз бойлиги ва уни аудиторияга етказа олиш мұхим аҳамиятга эга.

Сўз фояний таъсир воситаси. Миллий фояларни халқ онгига етказища сўз асосий таъсир воситаси бўлган ва бўлиб қолади. Шу сабабли қадимги Грекияда риторика мактаблари ташкил этилган ва воизлар махсус қоидалар ва қонунлар асосида омма олдига чиқиб сўзлашга ўргатилган. Одамлар онгига муайян фоя асосан шу йўл билан сингдирилган.

ХХ асрга келиб, риторикага оид классик ёндашув ҳам қайта кўриб чиқида. Американинг Йел шаҳридаги риториканинг тажриба мактаби 60-йилларда кўплаб тадқиқотлар ўтказиб, мафкуравий ва сиёсий тарбибот ва таъсир учун сўз ва нутқни мутлоқ самарали деб бўлмаслигини исбот қилди. Чунки омманинг сиёсий қараашлари ва онгига таъсир кўрсатишнинг бошқа механизмлари борлиги тажрибаларда асосланди. Олимларнинг эътироф этишларича, мафкуравий фикрлар маълум бир қараашлар тизими бўлиб, унда

мантиқ етакчи ўрин тугади. Лескин инсон онги ҳар доим ҳам мантиқда бўйсунавермайди. Бу йўл ёки восита аниқ фанлар соҳасига, умуман илм-фанга таалуқли деб ҳисобланади. Маълум бўлишича, одамни ўзи ишонишни хоҳламаган нарсага ишонтириш ўта мушкул иш экан. Чунки у ўзининг шахсий қараашлари, манфаатларига мос келадиган нарсаларгагина ишонади. Яъни, оммага чиройли илмий иборалардан кўра, табиий, одатий, кундалик ҳаётда ишлатиладиган иборалар, сўзлар тизими тезроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатади. Тажриба ўткир сиёсатдонларнинг ҳеч қачон ўз нутқларида гайритабиий, илмий иборалардан фойдаланмаслигини кўрсатади.

Шундай қилиб, тингловчига таъсир этувчи ва унинг ишончини уйготувчи нутқ шундай бўлиши лозимки, уни тинглаганлар ҳар бир ифода этилган сўз устида камроқ ўйланиши, аксинча, таниш, ўзига ёқимли нарсалар хусусида гап бораёттанини қалбан ҳис қилиб туриши керак. Демак, нотик ёки воиз нутқида ишлатиладиган, жамият ва ҳалқ манфаатини ифодаловчи ижтимоий рамзлар - сўзлар, иборалар, шиорлар, нарса ёки ҳодисалар ўша тингловчи талаб-эҳтиёжи, орзу-умидлари ва манфаатларига бевосита алоқадор бўлгандагина таъсирчан ва ишончли бўлади. Мисол учун, мамлакатимиз Президенти Ислом Каримовнинг ҳалқ вакиллари билан учрашувларини эсланг. Давлатимиз раҳбари ўзининг ўта масъулиятли лавозими ва мавқеидан қатъий назар, оддий меҳнаткашлар билан учрашганда ёки Ватан ва юрт тақдирига алоқадор масалалар юзасидан интервьюлар берганда, ҳар бир Ўзбекистонлик учун тушунарли ва равон тилда, аниқ жумлалар билан гапирадиларки, унинг мазмуни кекса онахонлардан тортиб, талаба-ўқувчиларгача - ҳаммага бирдек тушунарли бўлади. Юртбошимиз чст эллик меҳмонлар ва давлат делегацияларини қабул қилгандарида, яъни соф расмий маросимларда эса сиёсий терминлар, жумлалардан шундай оқилона фойдаланадиларки, Президент тимсолида меҳмонларимиз бутун жамият ва ҳалқнинг ақл-иродаси ва интеллектуал салоҳияти тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қиласди. Юртбошимизнинг нотиклар қобилияtlари ҳар бир юртбошимиз учун ҳақиқий мактабдир.

Мафкуравий таъсирнинг яна бир муҳим хусусияти борки, у ҳам бўлса, муайян қараашлар тизимини бирдан, бир вақтнинг ўзида ифода этишга интилмаслик. Чунки оддий тингловчи айрим-алоҳида фикрлар орқали ўша мафкуравий тизимнинг туб моҳиятини англаб олиси мумкин. Масалан, миллий қадрияларимизнинг аҳамиятини уқтириш учун уларнинг барчасини бир бошдан санаб ўтиш шарт эмас. Яъни, она меҳр-муҳаббатининг нақадар улкан куч экани, бунга алоқадор ноёб удумларимиз борлигини англаш учун оддий она алласининг таъсирчанлигини англаш ҳам кучли кечинмаларни уйғотиши мумкин.

Эзгу ғом ва эътиқодни шакллантирувчи омиллар. Инсон эътиқодсиз, фоясиз, фикрлассиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муммоловардан бўлиб, унинг шаклланиши моҳиятган ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб қаралади. Бу масалага эътиборнинг ортиб бораётганинг боиси шундаки, шахсадаги мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва иймон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир. Агар биз ёшларимизда болаликдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашибни шакллантира олсан, улар маънавияти бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқарор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуики, мафкуравий дунёқарашиб ҳамда миллий гоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади.

Шахснинг маънавиятини белгиловчи бошқа кўплаб психологик бирликлардан фарқли ўлароқ, эътиқод ва дунёқарашиб нисбатан барқарор ва уйғун бўлиб, уни осонликча, тез фурсатда ўзгартириб бўлмайди. Шунинг учун унинг табиатини ўрганиш, унинг ўзаришига таъсир кўрсатиш омилларини аниқлаш масаласи билан бевосита боғлиқдир.

Шахс камолоти жараённада унинг турли зиддиятларга ва заарли эътиқодларга берилиш ҳолати ҳам кузатилади. Масалан, психологлар этник зиддиятлар ҳамда диний эътиқодлар шаклланиши ва ўзаришига катта эътибор бериб, ушбу жараёнга хос умумий қонуниятларни ўргангандар. Масалан, машҳур америкалик психолог Гордон Оллпортнинг фикрча, эътиқод ва этник зиддиятлар ўзига хос умумлашган установкалар бўлиб, агар шахса муайян бирор миллат вакилларига нисбатан салбий муносабат ёки зиддият мавжуд бўлса, демак, унда бошқа бир миллат вакилларига нисбатан ҳам худди шундай муносабатни кутиш мумкин.

Шахс эътиқодига алоқадор бўлган шундай зиддиятлардан бири диний бўлиб, уни ҳақиқий тақводорлик ёки ҳақиқий эътиқоддан фарқлаш зарур. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда шахсадаги ташқи ва ички диний эътиқодни ёки динга мойилликни фарқлайдилар. Америка олимлари ўтказилган кўплаб тадқиқотларда сифиниш жойларига бориш билан эътиқодлилик кўрсатгичлари ўртасидаги боғланишини ўргандилар. Бу боғланиш бевосита бўлиб, мунтазам черковга қатнайдиганлардаги толерантлилик ўртача қийматли бўлиб чиқди. Черковларга мунтазам қатнайдиган шахсларда инсонийлик даражаси юқори бўлади. Ўша тадқиқотлардан маълум бўлишича, диний манбаларни тўла мутолаа қилиб чиқсан одам одатда – анча зиддиятлардан холи, толерантлиги эса юқорироқ бўлар экан. Бу тадқиқотлардан қандай хуносалар чиқариш мумкин?

Биринчидан, шахс эътиқоди унинг жамиятдаги хулқини белгиловчи омил бўлгани учун ҳам уни шакллантиришига энг аввало жамият ва жамоатчилик, оила ва барча турдаги таълим муассасалари жалб этилади.

Иккинчидан, биз эътиқодни шакллантирувчи ҳар бир омилнинг таъсир кучи нималарга боғлиқлигини билишимиз керак. Булар қўйидагилардир:

- а) таъсир курсатувчи манба-шахс ёки гурух, бошқача қилиб айтганда, коммуникатор;
- б) таъсир мазмуни ёки маълумот;
- в) таъсир воситаси ёки маълумот етказувчи тармоқ;
- г) таъсирни қабул қуловчи ёки аудитория.

Таъсир кўрсатувчи шахс – таълим берувчи. Таъсир кўрсатувчи шахсдан нималар талаб қилинади? Аввало, тажриба, билимдонлик, ишонтира олиш қобилияти, унинг нутқи, ўзига ишончи ва бошқалар. Мафкурачиларнинг асосий иш услуби, методларига ўзида мавжуд билим, тущунча, гояларни асос қилиб олган ҳолда, биринчи навбатда ёшларда, қолаверса, кенг ҳалқ оммаси онгida мустаҳкам эътиқодни шакллантириш, таъсир кўрсатиш ва тақлид этишга чорлашдир. Бунда у мулоқотнинг барча самарали ва таъсирчан воситаларидан – монолог, диалог, баҳс-мунозара, брейншторминг қабилардан фойдаланади. Айнан ана шу фалият ҳар бир таъсир кўрсатувчининг риторика асосларидан хабардор бўлишини, нутқ маҳоратини эгаллашини талаб қиласди. Сўзловчи ўз нутқида нутқий ва нутқий бўлмаган воситалардан ўз ўрнида мақсадга мувофиқ тарзда фойдалана олиши шарт. Агар воиз ёки нотик ўзига берилган минбарда фақат сўз ва иборалар тизимидан фойдаланиш билан чекланса ёки қоғозга туширилган матндан четга чиқолмаса, уни аудитория тингламайди, унга ишонмайди. Шунинг учун ҳиссий таъсир усуслари – ўринли ишлатилган қарашлар, имоишора, мимика ва патомимика қабилар ҳам таъсирни кучайтирувчи психологик механизmlар эканини унутмаслик керак.

Тарбиячидан талаб қилинадиган яна бир муҳим хислат – гапираётган кишининг **ёқимтойлиги**дир. Бу ҳам нотикқа нисбатан ишонч ва эътиқодни оширади. Ёшлар аудиториясида, воизнинг мурожаатига эътибор жиддийроқ бўлади. Зиёли, олимлар аудиторияда, мантиқий, илмий таҳдилларга асосланган фикр ва мулоҳазалар катта таъсир кучига эга бўлади.

Ахборотнинг мазмуни. Нотикнинг *нима ҳақида гапираётгани* ҳам мафкуравий тарбияда муҳим ўрин тутади. Тадқиқотлардан шу нарса маълум бўлдики, одамларга ҳам ақдан асосланган – (рационал), ҳам эмоционал (ҳиссисёт уйғотувчи) маълумотлар тез таъсир қиласди. Бунда аудитория хусусияти назарда тутилиши керак. Масалан, ўқимишли, тущунган одамлар аудиторияси фактларга таянган, асосли

маълумотни тез қабул қилиб, унга ишонса, кичик ёшлилар, маълумот даражаси пастроқ шахслар кўпроқ юракка яқин, эмоционал маълумотга ўч булади. Бундайлар ҳаттоки улардаги айрим негатив хистайгуларни қўзғатувчи маълумотларга нисбатан ҳам фаолроқ бўлади. Шунинг учун ҳам касалликка қарши ёки заарли одатларга қарши қаратилган рекламада кўпинча даҳшат уйғотувчи расмлар берилади. Ёки фикрни ўзгартириш учун берилётган маълумот тингловчидаги мавжуд бўлган билимлардан кескин фарқ қиласа ҳам унда янги маълумотта нисбатан ишонч ва уни қабул қилишга мойиллик кучли бўлади.

Мафқуравий ахборот ёзма ёки оғзаки тарзда етказилиши мумкин. Агар биринчисига газета, журналлар, китоб ва дарсликлар, ёзма манбаларда мужаассамлашган маълумотлар кирса, иккинчисига маъруза ўқиш, дарсни баён этиш, мунозара ва суҳбатлар ўтказиш киради. Бундан ташқари, мафқуравий foялар турли бадиий ва ҳужжатли фильмлар, болалар ёки катталар учун яратилган мультфильмлар орқали ҳам етказилиши мумкин. Мұхими, улар халқ маънавияти, ўлмас меросимиз, келажакка ишонч уйғотувчи маъно-мазмун билан йўғрилган бўлиши керак.

Маълумотларнинг мазмундорлиги ва таъсирчанлигини уларнинг оммабоплиги, билдирилган ёки ифода стилган foяларнинг содда, ихчам ва равон баён қилинишига кўп нарса боғлиқ. Тингловчи ҳар бир сўзни тушунсагина, унда теран муносабат шакланади.

Бундан ташқари, бидламчилик ва иккиламчилик самараси қонунияти ҳам бор. Унинг моҳияти шундан иборатки, дастлаб қабул қилинган маълумотнинг мазмуни одамга кучлироқ таъсир қиласи. Лекин, иккинчи томондан, тингловчи томонидан охирида эслаб қолинган маълумот ҳам хотирада мустаҳкам ўрнашади. Буни ҳам мафқуравий тарбия жараёнида албатта инобатга олиш зарур.

Болалар билан миллий foяларимиз хусусида олиб бориладиган суҳбатларда тарбиячи ёки мураббий аввалдан тайёр саволлар тартибини ишлаб чиқиши, ишлатиладиган таянч иборалар катта аҳамият касб этади. Бунда ҳар бир жумла ёки иборанинг конкретлиги, ҳаётйлиги ва образлилиги мұхим аҳамиятта эга бўлади.

Таъсир воситаси (алоқа тармоги). Тарбияда яна бир омил – маълумотнинг нима воситаси узатилиши масаласи. Албатта, одамларга юзма-юз туриб ўз фикр ва эътиқодини баён этиш энг таъсирчан усуллариди.

Шундан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, тингловчи билан алоқа воситали ёки бавосита бўлади. Юзма-юз учрашувлардаги мулоқот ёки таълим-тарбия жараёнидаги таълим берувчи билан ўқувчи ўргасидаги алоқа ёки ота-она билан фарзандлар ўргасидаги муносабатлар бевосита алоқага мисол бўлса, оммавий ахборот воситалари, биринчи навбатда, телевидение, радио, газета ва

журналлар, китоб ёки рисолалар воситасидаги муроқот бевосита алоқан билдиради.

Ижтимоий реклама ҳам, инсон онги ва идрокига таъсир кўрсатувчи кучли восита ўлароқ, гоявий тарбияда катта ўрин тутади. Масалан, таниқли ва баобрў шахсларнинг маданий ва маънавий меросимиз, обидаларимиз олдида туриб интервью беришлари жуда самарали бўлади. Мисол учун, Самарқанддаги Регистон майдонида интервью берётган шахс шаҳардаги ободончилик ишлари ҳақида гапираётган бўлса ҳам, асрий обидалар томошабинда миллий маданиятизига ҳурмат, ундан гуурланиш туйгуларини ўша муқаддас қадамжоларни бориб зиёрат қилиш истагини уйғотади.

Аудитория, яъни тингловчилар хусусида гап кетганда, қандай инсонлар ишонувчан бўлади, қандай одамлар соғлом гояларни ёт, бузғунчи гоялардан фарқлай олади, деган савол ўта муҳимдир. Чунки одамлар ҳар хил. Масалан, улар биргина сифатлари - ўз-ўзларига бўлган баҳолари нуқтаи назаридан фарқ қиласди. Масалан, ўзи, ўз қобилият ва фазилатлари хусусида камтарона фикр юритадиган одамларнинг янги маълумотларга, нотаниш манбаларга ишониш, эътиқод ҳосил қилиш жуда секин содир бўлади, улар ўзларига қанчалик ишонмаса, бошқаларга ҳам ишонмайди. Ўзи ҳақида анча юқори фикрлар билан юрадиганлар эса маълумотларни тез қабул қиласди, лекин ўзларидаги мавжуд фикрларга нисбатан ҳам кибор, гуур бўлгани сабабли, бошқаларнинг фикрига тезгина эргашмайди. Демак, холоса шундайки, инсоннинг ўзига бўлган баҳоси меъёрида, ўртача ҳамда холис бўлиши керак.

Психологик нуқтаи назардан аудиториянинг асосан тўрт хил тури фарқланади:

1. *Пассив ўзлаштирувчи аудитория*. Бу юқорида таъкидланган ўзини ҳали холис баҳолай олмайдиган содда инсонлар бўлиб, уларга ўз наебатида содда, тушунарли, машғул қилувчи маълумотлар ёқади. Мафкуравий мавзудати ахборотлар ҳам ҳаётий, лўнда фикрларда баён этилса, уларда ижобий муносабат шаклланади.

2. *Фаол, ижтимоий жиҳатдан баркамол аудитория*. Булар маълумотли, зиёли, янгиликка ўч инсонлар бўлиб, уларга таъсир кўрсатувчи ҳар қандай ахборот муаммоли, долзарб, баҳсталаб бўлгани маъқул. Талабалар, магистрант ва аспирантлар, олимлар ва бошқалар шулар жумласидандир.

3. «*Эътиқоди суст» аудитория*. Булар маълум сабабларга кўра тарбияси оғир кимсалар тоифасига кириб қолган, ҳаётда аниқ мақсади ва маслаги йўқ, ўз устида ишламайдиган инсонлар. Уларнинг орасидаги асосан ўсмиirlар ва ўспириналар кўп бўлади. Диний ақилапарастларнинг домига тушиб қолган ёшлиар ҳам шулар жумласидандир. Улар янгиликларга, уларнинг тафсилотларига бой

бўлган ахборотга ўч бўлади. Шунинг учун бундай тоифадаги кимсаларга баобрў шахслар орқали таъсир кўрсатиш маъқул.

4. «Муқим ўй» аудиторияси – бу асосан ўй бекалари, қариялар, маълум сабаблар билан ногирон бўлиб, асосий вақтни уйда ўтказадиганлар. Уларни ҳаётий видеофильмлар, қизиқарли кўрсатув ва лавҳалар ўзига жалб қиласи. Шундан келиб чиқиб, бундай инсонлар учун мафкуравий ахборот тайёрланганда, уларнинг соддалиги, самимиятга ўчлиги ва инсоний эътиборга муҳтожлигини инобатга олиб иш кўрилса, самарали бўлади. Улар кўпроқ ўй ишлари билан банд бўлгани учун мулоқот ва учрашувлар уларнинг дам олиш вақтларига мўлжалланиши, миллий удумлар, расм-руссумларимизнинг ноёб жиҳатларидан фойдаланиш, таъсир вақти ва жойи масаласини маҳаллалар фаоллари ва хотин-қизлар кўмиталари билан ҳамкорликда ўйлаб кўриш керак бўлади.

Мафкуравий ишларни ташкил этишда аудиториянинг *катта ёки кичиклиги* ҳам инобатга олиниши керак. 100-200 кишидан зиёд одам бўлса, бу катта, 15-100 тагача одам бўлса, ўртacha, 15 тагача бўлса, кичик аудитория ҳисобланади.

Воиз билиши шарт бўлган қоидалар:

- катта аудиторияда -воизлик маҳоратининг ўта юқори бўлиши;
- кўргазмати воситалардан фойдаланишда ўта аниқлик бўлиши;
- саволларнинг минимал даражада кам бўлиши;
- кичик аудиторияда -савол ва жавобларнинг максимал миқдорда бўлиши;
- расмиятчиликдан холи барқарор бўлиши;
- нотиқнинг мавзуга оид билимларининг мукаммал бўлиши;
- воизлик маҳорати ўртacha бўлиши ҳам мумкин;
- мазмунни ёритишда ижодий ёндашув.

Бундан ташқари, аудиториянинг *ёш хусусиятларини*, уларнинг билимлари даражасини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Бу - ўта нозик ва масъулиятли иш. Агар бундай иш 15 кишигача бўлган кичик аудиторияларда амалга оширилган бўлса, унда тингловчи - ёшлар, тарбияланувчилар ёки талаба-ўкувчиларнинг дунёқараашларини бевосита сухбатлар, ёзма ишлар ва уларнинг ишга, воқса-ҳодисаларга бўлган муносабатлари орқали аниқлаб, машғулотларни қайта-қайта ўтказиш мумкин.

Агар аудитория 15 кишидан 100 кишигача бўлган ўртacha катталикда бўлса, унда одатда тадбир ёки турли мавзулардаги йиғилишларда жам бўладиган одамлар гурухи назарда тутилади, унинг самарасини бир мартада аниқлаш мушкул бўлади. Чунки психологияда шундай қонуният борки, аудиторияни ташкил этувчи одамлар сони ортиб боргани сари уни ташкил этувчилар бир-бирига жуда ўхшаб боради. Шунинг учун 100 ва ундан ортиқ, 200,

300 кишилил аудиторияни түплаб ўтказилган маънавий ва мафкуравий тадбирлар самарадорлигини оширишда жуда кўп омиллар ҳисобга олиниши керак. Бундай шароитда бахс юритиш, фикр алмашиш ёки одамларнинг стказилаётган маълумотни қай даражада ўзлаштираётгани бўйича мониторинг олиб бориш анча мураккаб бўлади. Бундай пайтларда янгиликка ўта ўч тингловчи ҳам воизга нисбатан нейтрал мавқени эгаллаши, унинг фикрларига тўлиқ эргашмаслиги мумкин. Чунки бу ерда ғояларга айрим алоҳида шахслар эмас, гурухлар эргашади. Агар муайян гуруҳ ахборотни қабул қилишга умуман мойил бўлса, унда тинглаш қобилияти бўлади, аксинча, ҳеч ким ҳеч нарсани тушунмагандай ўтираверади. Мабодо тингловчилар орасида савол берувчилар пайдо бўлса, бу савол қўпчиликка маъкул бўлмаслиги ёки айримларга ёқиши мумкин, бундай вазиятда топқирлик ва зукколик қилиб, барчага маъкул келадиган гапларни топа олиши лозим.

Шунинг учун Ватан ва юрт тақдирига алоқадор муҳим мавзулардаги учрашув ва маъruzалар имкон қадар торроқ давраларда, тўгарак столлар атрофида амалга оширилса самарали бўлиши психологияда ва ижтимоий таъсири амалиётида исбот қилинган.

Мафкуравий таъсири самарадорлигини ўлчаш мезонлари қўйидагилардан иборат:

- аҳолининг сиёсий бидимдонлиги, ижтимоий фаоллиги;
- жамиятнинг маънавий соғломлиги, одамларнинг ўзини руҳан тетик ва бардам тутиши;
- ватанпарварликнинг турли кўринишлари кундалик турмушда тобора кўпроқ намоён бўлиб бораётгани;
- аҳолида маълумотлиликдан манфаатдорлик кайфиятининг борлиги, барчада билим савиясини оширишга интилишнинг кучайиши, газета-журнал, вақтли матбуот, нашрий ишларга талаб ва таклифнинг ортиб бориши;
- жиноятчилик ва хуқуқбузарлик ҳолатларининг йил сайин камайиб бориши, аёллар ва ўсмиirlар ўртасида содир этиладиган жиноятчиликнинг бартараф этилиши;
- гиёҳвандлилик ва турли зарарли одатларнинг ёшлиар ўртасида йил сайин камайиб бориши, бунда кенг жамоатчиликнинг фаол иштироки;
- диний, дунёвий билимларга муқобил муносабат, шу соҳалардаги адабистларга нисбатан эҳтиёжнинг бир маромда сақланиши;
- оиласларнинг мустаҳкамлиги, ажримларнинг камайиб бориши;
- фуқароларда қонунларга нисбатан итоаткорликнинг шаклланиши;
- бутун жамият миқёсида соғлом маънавий ва ижтимоий муҳитнинг шаклланиши.

Ижтимоий фикрни ўрганиши. Бу – маънавий-мафкуравий табдирларнинг кенг халқ оммаси ва ёшлар онгига нечоғлик чукур сингиб бораётганини ўрганишнинг ишончли йўлларидан биридир. Ижтимоий фикр - гурӯҳ ёки жамият томонидан яқдил тарзда изҳор қилинадиган умумий нуқтаи назардир. Ижтимоий фикр кўпинча ижтимоий психология ҳамда социология фанлари томонидан ўрганилади. Лекин жамият тараққиётининг ҳозирги босқичига хос бўлган жараёнлар ижтимоий фикрни фақат маълум гурӯҳ мутахассисларигина эмас, балки барча фаол шахслар ўрганишини тақозо этади.

Кундалик ҳаётимизда, айниқса, Ўзбекистон шароитида ижтимоий фикрнинг асосий барометри, ўтчови – бу маҳалладир. Маҳалла аҳли ҳар бир оиласда рўй берастган ҳодисаларни билади, инсонлар тақдирига бефарқ бўла олмайди, фаоллар орқали ижтимоий ҳаётдаги ҳар бир ўзгариш, одамлар онги ва қалбидаги ҳис-кечинмалар ўрганилади. Шу маънода, Ўзбекистон шароитида маҳалланинг ҳақиқий демократия дарсхонаси эканлиги унинг ижтимоий фикрни бошқариш имкониятларида ҳам ўз тасдигини топган.

Шунга қарамай, мафкуравий ишлар амалиётида, жамиятдаги маънавий барқарорликни таъминлаш учун, ижтимоий фикрни муттасил ўрганиб бориш, бунга жамоатчиликнинг энг илгор вакилларини жалб этиш мақсадга мувофиқ. Ижтимоий фикрни ўрганиш қуйидаги асосий ўйналишларда амалга оширилиши мумкин.

1. Социология ва психологиянинг маҳсус усуулларини қўллаган тарзда, мутахасислар иштирокида амалга ошириладиган тадбирлар. Бунда асосан сўров усууллари – анкета ёки интервью йўли билан жамоатчилик фикри ўрганилади. Анкета ёзма сўров шакли бўлиб, унга киритилган саволлар ёрдамида миллий foяning мазмунига алоқадор масалаларнинг ёшлар томонидан қай даражада ўзлаштирилганини аниқлаш мумкин. Анкеста саволлари тингловчилар онгидаги билимлар қай даражада мустаҳкам экани ҳақида маълумот олиш имконини беради. Умуман, миллий foяларнинг инсон онгидаги мониторингини аниқлашда, маълумотлилик даражасига кўра, очиқ саволлар билан ёзма фикрларни тўплаш, интервью йўли билан хилма-хил фикрларни ўрганиш самаралироқ ҳисобланади.

2. Жойларда, маҳалла қўмиталяри, ўқув масканларида «Ишонч почталари» ташкил этиш ҳам мумкин. Бунда аҳолининг хат, хабарлари орқали рўй берастган жараёнларга, мафкуравий ўзгаришларга, маҳалла-кўй, туар-жойлар ва меҳнат жамоаларидағи айrim салбий ҳодисаларга муносабати аниқланади, халқнинг ислоҳотлардан манфаатдорлиги ўрганилади.

3. Ҳужжатлар, ёзма манбалар ва хатларнинг мазмуни, телевидение, радио ва вақтли матбуот саҳифаларида меҳнаткашлар-

нинг фикр-ўйларининг баёнини ҳам сифат, ҳам миқдор жиҳатдан таҳлил қилиш орқали уларнинг миллий гоялар моҳиятини қай даражада тушунаётгани, уларга муносабати, бу жараёндаги иштирокини ўрганиш мумкин. Бу ҳам жаҳон тажрибасида синалган ишончли усуллардан бири.

Шундай қилиб, миллий истиқдол гоясининг халқимиз қалби ва онгига сингдириш жараёни мураккаб, кўпбосқичли ва ўта масъулиятли бўлиб, улар самарадорлигини муттасил ўрганиб бориш, янада маҳсулдор ва таъсирчан тарбиявий усулларни амалиётда қўллаш, такомиллаштириб бориш ушбу йўналишдаги ишларнинг таркибий қисмидир.

Таянч тушунчалар

Тарбия услублари, тарбия воситалари, гоявий тарбия, ахборот тизими, ижтимоий фикр.

Мустақил ўзлаштириш учун тошлириқлар

1. Халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланиб, миллий қадриятларнинг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти ва уларни самарали қўллаш юзасидан таклифлар ишлаб чиқинг.
2. Маҳаллангиз ёки сиз таълим олаётган ўқув масканидаги маънавий ишлар самарадорлигини ўрганиш дастурини мустақил равишда тузинг.
3. Буюк аждодларимиз асарларида тарғиб этилган ватанпарварлик ва халқпарварлик гояларини тенғдошларингиз билан бирга ўрганиб чиқинг.
4. Кучли фуқаролик жамияти барпо этишда ёшларнинг тутган ўрнига багишланган давра суҳбати ўтказинг.

Адабиётлар

1. Ислом Каримов. «Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир».- 3-жилд, Т.: «Ўзбекистон», 1996.
2. Ислом Каримов. «Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби».- 5-жилд, Т.: «Ўзбекистон», 1997.
3. Ислом Каримов. «Жамиятимиз мағкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин». «Тафаккур» журнали Бош мұхарририи саволларига жавоблар. 1998 йил, 2-сон.
4. Ислом Каримов. «Ўзбекистон XXI асрға интилмоқда».- Т.: «Ўзбекистон», 1999.
5. Ислом Каримов. «Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман»: Президент Ислом Каримовнинг «Фидокор» газетаси мухбири саволларига жавоблари.- Т., 2000.
6. «Соғлом авлод – бизнинг келажагимиз». - Т., Ибн Сино номидаги нашриёт, 2000.

7. Миллий истиқдолғояси: асосий түшүнчө ва тамойиллар. – Тошкент, «Ўзбекистон», 2000.
8. «Оила психологияси»/FШоумаров таҳрири остида/.–Т., «Шарқ», 2000.
9. «1001 саволта психологнинг 1001 жавоби». –Т., «Меҳнат», 2000.

2-мавзу: Миллий истиқдолғоясими ёшлар онгига сингидиришиниң шакл ва йўналишлари

Режа:

1. Фоявий тарбия түшүнчеси ва унинг асосий мезонлари.
2. Ёшларни миллий истиқдолғояси руҳида тарбиялашнинг шакл ва воситалари.
3. Аҳолининг турли қатламларини фоявий қуроллантириш омиллари.

Фоявий тарбия түшүнчеси. Миллий истиқдолғояси Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари, асрий орзу-умиллари, эзгу ниятлари, буюк мақсадларини ифода этиб, халқнинг ўз мақсад-муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий куч-қувват бўладиган пойдевордир. Бу жараён жамият аъзоларининг туб манфаатларини кўзда тутади, бинобарин, ҳар бир фуқарони миллий истиқдолғояси руҳида тарбиялаш шу юртнинг фарзандлари учун муқаддас бурчdir.

Тарбия ишма? Агар «тарбия» түшүнчесининг туб маъносига эътибор берадиган бўлсак, бу - инсоннинг ўзи ва ўз хулқи ҳақидаги тасаввурининг тўғри ва холис бўлишини таъминловчи мураккаб жараёндир. Яъни, тарбияланган одам тарбиясиз одамдан щуниси билан фарқ қиласдики, биринчиси у ўзининг ким эканини, амалга ошираётган кундалик хатти-ҳаракатлари, амаллари, ўй-фикрлари ўзи ва ўзгалар учун қанчалик манфаатли, фойдали эканини англайди, ўзини нохуш ҳаракатлардан тияди ва назорат қиласди. Тарбиясиз одам эса, афсуски, ўз амаллари нафақат ўзгаларга, хаттоқи, ўзига ҳам зиён, бефойда, бемаъни эканини билмайди. Шундан келиб чиқиб, ҳар қандай тарбиянинг бош мезони тарбияланувчида ўзи ва ўз фазилатлари ҳақида тўғри тасаввурларни шакллантиришдан иборат дейиш мумкин.

Ҳар бир даврнинг ўзига хос тарбиявий усул ва воситалари бўлади. Қадим замонлардан тарбия ёш авлоднинг кекса авлод тажрибаларини ўзлаштириш шаклларидан бири сифатида қараб келинган. Тарбия асосан меҳнат фаолияти (овчилик, чорвачилик, деҳқончилик ва шу каби) жараёнида, турли урф-одатлар, маросимлар ўтказиш вақтида амалга оширилган. У асосан жисмонан бақувват бўлишга қаратилган. Психолог Д. Эльконин болалар ўйини тарихини таҳдил қилиб, тараққиётнинг маълум даврига қадар умуман болалар ўйини категориясининг ўзи бўлмаганини исбот қилган. Лекин ўша пайтларда катталарнинг болаларга таъсири

бесвосита бўлиб, тарбия жараёни ҳозиргидан фарқли шароитларда кечган. Менгнат фаолиятининг кўпқиррали бўлгани ва мураккаблашиб бориши боис катталар билан болалар ўртасидаги муносабатларда рўй берган ўзгаришлар туфайли ўзига хос болалар жамияти пайдо бўлган ва бу жамият аъзолари катталар тажрибасини ўзлаштиришнинг турли-туман йўлларини топиб, ўз ҳаёти ва фаолиятини такомиллаштириб борган. Бу биринчи навбатда касб-хунар турларининг кўпайиши ва такомиллашиб бориши билан ҳам боғлиқ бўлган.

Бола истаган соҳа бўйича таълим-тарбия олиб, ўзи хоҳлаган ихтиносликни эгаллашга ҳақли. Лекин унинг ҳоҳиш билан жисмоний имконияти ҳар доим ҳам бир-бирига мос келавермайди. Одатда, ота касбини, тўғрироғи, бобо мерос касбни тутган ёшлар ҳаётда кўпроқ муваффақият қозонади. Чунки болада отанинг қони, унинг лаёқати бўлади. Демак, касб тарбияси, болани ёшлиқдан эл-юрга фойдаси тегадиган меҳнат фаолиятига йўналтириш ҳам мафкуравий аҳамиятга эгадир.

Гоявий тарбиянинг моҳияти. Шахс тарбиясининг муҳим йўналиши - бу гоявий тарбиядир. Бу - инсон онги ва тушунчалари тизимида ҳаёт ҳақидаги фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, диний, эстетик, ахлоқий, бадиий, касбий қарашларни мақсадли шакллантириш жараёнидир. Ҳар қандай тарбия жараёни охироқибат, ўз мақсад ва моҳиятига кўра гоявий тарбиядир. Чунки оиласи оламизми, болалар боғчасиними, маҳалла, мактаб, коллеж, лицей, университет ёки академияни оламизми - ҳаммасида бериладиган таълим ва тарбия жараёнлари талаба ва тингловчилар дунёқарашини кенгайтириш, уларнинг онгини илмий асосланган билимлар билан бойитиши ҳамда жамият учун, унинг равнақи учун керак бўлган сифатларни камол топтиришга йўналтирилган бўлади. Бу ишлар боланинг дунё ҳақидаги, оламнинг ривожланиш қонуниятлари, инсоний муносабатлар борасидаги ўзига хосликлар, ахлоқ тамойиллари, гўзаллик ҳақидаги тушунчаларини кенгайтиришга хизмат қилади. Бу - том маънода мафкуравий тарбиянинг асоси, пойдеворидир. Шунинг учун мафкурасиз инсон, мафкурасиз гуруҳ, миллат, ҳалқ, жамият бўлиши мумкин эмас.

Нима учун бир жамият, ижтимоий гуруҳ (масалан, сиёсий партия, ижтимоий ҳаракат) мафкурасини бошқа бир ижтимоий гуруҳга мажбуран сингдириш хотўри. Чунки мафкура - муайян ижтимоий гуруҳ аъзоларига хос ўзларидаги мавжуд эҳтиёжлар, тилак, орзу, умидлар ҳамда манфаатлар асосида ўша гуруҳнинг қарашлари, тасаввурлари дунёси ҳамда гояларининг маҳсули сифатида яратилади. Унда бошқалар манфаатлари ифодаланмаслиги ҳам мумкин. Бас, шундай экан, ўзгалар манфаатини кўзловчи мафкурани ҳалқ онгига зўрлаб сингдириб бўлмайди. Масалан,

америкаликларнинг ўз мафкуравий қарашлари бор, бу қарашлар тизими ҳар бир америкаликни юрти билан фахрланиш, унинг келажаги учун қайғуриш, бу йўлда тинимсиз изланиш ва меҳнат қилишга ундаши табиий. Лекин бу қарашларга суюнган ва уларни чукур таҳлил қилиб ўргангандан ҳолда биз ҳам фақат шундай қилсақ бўлар экан, биз ҳам шу фақат йўлдан борайлик, деб бўлмайди. Чунки ҳар бир жамият ривожининг ўзига хос қонуниятлари мавжудки, ўша жамият аъзолари уларни ўзларининг туб мақсад ва манфаатлари асосида шакллантиради.

Гоявий тарбиянинг мақсади. Ҳар қандай мафкуравий тарбиянинг мақсади - жамиятнинг ҳар бир аъзоси ва улар тимсолида ҳар бир ижтимоий қатлам, гуруҳнинг тарбиявий даражасини таъминлаштириш. Бу пировард натижада ўша жамият ривожига туртки берувчи илгор гояяларнинг ҳар бир фуқаро томонидан онгли равишда ўзлаштирилишини, унинг тафаккур ва фикрлаш тарзига айлантирилишини таъминлайди. Шу маънода, миллий истиқол мафкураси Ўзбекистонда яшаб, ижод қилаётган ҳар бир фуқаро онги ва шуурида асрий миллий қадриятларимиз, халқимизнинг бутунги ва келгусидаги манфаатларини ифодаловчи энг соғлом гояялар ва фикрлар тарзида - халқ тафаккури тарзида ўз ифодасини топиши лозим. Бу жиҳат мафкуравий тарбиянинг бош хусусиятларидан биридир.

Хўш, мафкуравий тарбиявийлик энг аввало юксак эътиқод, иймон, Ватан ва халқ олдидағи масъулият, ватанпарварлик, фидоийлик каби фазилатларда намоён бўлади.

Ешларни гоявий тарбиялаш. Соғлом гояялар тарбияси юксак дунёқарааш ва эътиқод тарбиясини англатади. Дунёқарааш - тартибга солинган, яхлит онгли тизимга айлантирилган билим, тасаввур ва гояялар мажмуи бўлиб, у шахсни жамиятда ўзлигини сақлаган ҳолда муносиб ўрин эгаллашга чорлади.

Мустақиллик йилларида шакланаётган янгича дунёқарааш ёшларда Ватанга садоқатни, миллий қадрият ва анъаналарга муҳаббатни, ўз яқинларига меҳрибонликни танлаган йўли – касби, маслаги ва эътиқодига содиқликни назарда тутади. Янгича фикрлаш ва янгича тафаккур айнан мустақиллик мафкураси руҳида тарбия топиб, сайқал топган миллий онг, дунёқарааш ва эътиқод маҳсулидир.

Ёшлик, ўспириинлик даври дунёқараашнинг шаклланиши, эътиқоднинг мустаҳкамланиши учун ўта сезгир, психология тили билан айтганда, «сензитив» босқич ҳисобланади. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бу давр нафақат шаклланиш учун, балки, агар маълум бир қарашлар тизими мавжуд бўлса, уларни ўзгаририш учун ҳам қулайдир. Шу боис мафкуравий таъсирлар бевосита ёшлар аудиториясига, уларнинг қалби ва онгига қаратилган бўлади.

Масъулият. Фояйи тарбия мезонларидан бири бу масъулият түйгуси билан яшащ хусусиятини шакллантиришти. Масъулият одамнинг ҳар бир амали, фаолияти маҳсулини тұлиқ тасаввур қылган ҳолда, унинг ўзи ва ўзгалар учун нима наф келтиришини англай олиш қобилиятидир. Масъулиятни ҳис қылган инсон ишни доимо пухта режалаштириб, унинг оқибатларини олдиндан тасаввур қила олади ва зарур натижага эришиш учун бутун кучи ва салоҳиятини сафарбар этишга қодир бўлади.

Шахсий масъулиятни *фуқаролик масъулиятинан* фарқлаш лозим. Биринчиси - шахснинг кундалик фаолиятидан келадиган шахсий манфаатни назарда тутса, иккинчиси жамият манфаатларини назарда тутади. Фуқаролик масъулиятини ҳис этган инсон энг аввало ўзи меҳнат қилаётган жамоа ёки таълим олаётган ўкув даргоҳи, ўз маҳалласи ва юрти равнақини ўйлади. Мустақил Узбекистон фуқаролари учун ягона мақсад Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги учун хизмат қилиш бўлса, демак, ҳар бир фуқаролик масъулиятининг маъно-мазмунини ана шу ғояларни амалга оширишда деб билиши даркор.

Охири гўйларда гарбда кенг тарқалган бир назарияга кўра, одамлар масъулият нуқтаи назаридан икки тоифага бўлинади. Биринчи гуруҳ ўз ҳаётида рўй берәётган воқеа ва ҳодисаларнинг сабабчиси, масъули деб фақат ўзларини тасаввур қиласи. («Мен ўзим барча нарсаларга масъулман. Менинг ҳаётим ва ютуқларим фақат ўзимга боғлиқ, шунинг учун ўзим учун ҳам, оилам учун ҳам ўзим жавоб бераман»). Иккинчи гуруҳ барча воқеа, ҳодисаларнинг сабабчиси ташқи омиллар, бошқа одамлар - ота-она, ўқитувчилар, ҳамкаслар, бошлиқлар, танишлар, қўни-қўшни ва бошқалар деб ҳисоблайди.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, иккинчи шаклдаги масъулият кўпроқ ўсмиirlарга хос экан, уларнинг деярли 84 фоизини масъулиятни фақат бошқаларга юклашга мойил экан. Америкалик олим Дж. Роттер ана шу асосда «назорат локуси» тушунчасини илмий асослаб берган. Унинг киритган фикрича, масъулиятни ўз зиммасига олишга ўргангандар болаларда хавотирлик, нейротизм, асабийлашув, жаҳолат каби салбий сифатлар кам учрар экан. Улар ҳар кимнинг фикрига эргашиб кетавермасдан кўп нарсани ўз қарашлари асосида ҳал этар экан.

Демак, масъулиятни ҳис қылган болалар ҳаётга тайёр, фаол, эркин ва мустақил фикрловчи бўлади. Уларда масъулият билан бирга, ўз-ўзини англаш, шахсий фуур туйғулари ҳам юксак бўлади. Шунинг учун ҳам мафкуравий тарбиянинг муҳим йўналиши сифатида ёшларда она Ватан олдидаги бурч, ўз тақдири учун масъулият, маҳалла, меҳнат жамоаси, оила ва яқин кишилар ҳаёти учун жавобгарлик ҳиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Эътиқод - психологик ҳамда ижтимоий-психологик тушунча бўлиб, одамнинг муайян қараш, таълимот назария, ҳаётий ақида, қадрият ёки фаолият тамойилларини эмоционал-ҳиссий қабул қилиш жараённида шаклланган событ фикр ва тасаввурлар мажмуидир. Ёки бошқача айтганда, эътиқод маълум қадриятлар, диний ёки дунёвий маслаклар, муносабатларнинг инсон қалбида яшаф фалсафаси, фаолият дастури сифатида қабул қилинишидир. Агар шу жараённинг оқибати ўлароқ одамда диний ёки дунёвий маслак, ишонч каби турғун муносабатлар шаклланган бўлса, биз уни эътиқодли одам деб атаемиз. Инсоннинг инсонлиги, унинг жамиятдаги ўрни ва нуфузи ҳам маълум маънода унинг эътиқоди билан белгиланади. Айрим инсонлар бутун умри мобайнинда фақат битта нарсага эътиқод қиласди. Масалан, Франциялик машхур сайёҳ Кусто ва унинг командаси ҳақидаги фильмни ҳамма кўрган. Бир қараашда у бутун умрини дengiz ҳасти ва ундаги сирли воқеалар, ҳайвонот дунёсини кашф этишга бағишлигандек туюлади. Денгиздан жуда узоқда яшайдиган, ундан манфаат кўрмайдиган одамлар учун бу тадқиқотчининг ҳасти ва ишлари кераксиз бир нарсадек туюлади. Лескин бу олимнинг ўз ишига садоқати, эътиқоди шу даражада кучлики, уни бутун дунё, соғлом фикрловчи ҳар бир инсон жуда юксак қадрлайди. Бу каби одамларнинг бошқа соҳалардаги хизмати кам бўлиши мумкин, аммо башарият уни юксак эътиқоди учун хурмат қиласди. Демак, эътиқодсизликдан кўрқиш керак, агар ҳеч нарсага ишонмайдиган, мақсад-маслаги номаълум кишини кўрсангиз, унга ёрдам бериш лозим, чунки бу одамдаги эътиқодсизлик нафақат унинг ўзига, балки атрофдагиларга ҳам зиён келтиради.

Эътиқодли одам аввало фойдали иш билан шуғулланади, ўзгаларга зиён келтирувчи амаллар қилмайди, ёлғон гапирмайди. У ҳар доимо лафзига амал қиласди, яъни бир нарсани қиласман, деб аҳд этса, бутун кучи ва иқтидорини сафарбар қилиб, уни албатта бажаради, бошлаган ишни охирига етказади. Эътиқодли инсон нима қилаёттанини, нима учун айнан шу ишни қилаёттанигини жуда яхши билади. Шу боис ҳақиқий эътиқод эгаси илмга интилади, ўз олдига аниқ мақсад қўйиб яшайди, ҳар томонлама баркамол бўлишга тиришади, яхшиларга ошно бўлиш, буюкликка ҳавас унинг ҳаётий шиорига айланади. Ҳақиқий эътиқод соҳиби ўзидан оиласига, фарзандларига, инсониятга нимадир қолдиришни истаб яшайди. Шунинг учун ҳам эътиқод, шахсдаги журъат, мардлик, фидоийлик, ирода, виждан, қатъият, ҳалоллик, инсонпарварлик, ватанправарлик каби фазилатлар билан боғлиқдир.

«Иймон» арабча сўз бўлиб, лугавий маъноси ишончdir. Ҳақиқий эътиқод эгаси бўлган одамда иймон ҳам бўлади. Буюк меросимиз

хисобланмиш «Авесто»да иймон ва эътиқоднинг ўзаро алоқаси ва унинг инсон тафаккур тарзи билан боғлиқлиги хусусида шундай дейилган:

*Ақлли ва шимонли кимсаларга
Багишлайман шодлик, бардам руҳ...
Эътиқодман, Митраман,
Мудом сабоқ бермоқчиман,
Иймон билан фикр айласин.
Иймон билан сўз сўзласин
Ва иймонга амал қилин.*

Иймон келтириш ёки ишонч шундай психологик холатки, унда шахснинг эътиқодига мос келадиган, муайян нарса ва ҳодисалар таъсирида онгда ўрнашиб қоладиган тасаввурлар мажмуи етакчи ўрин тутади. Иймоннинг нима экани кўпинча шахс томонидан чуқур таҳлил қилинмайди, текширилмайди, чунки унда инсоният тажрибаси, шахс эътиқод қилган ижтимоий гуруҳнинг қарашлари мужассам бўлади. Масалан, Оллоҳга иймон келтириш ҳар бир мусулмон учун фарз ҳисобланади. Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом Оллоҳ таоло тарафидан келтирилган барча хабарларга тил билан иқорор этиб, дил билан тасдиқлашга иймон дейилади, яни қуръони карим ва ҳадиси шарифлар орқали Оллоҳ тўғрисидаги, жаннат ва дўзах, қиёмат каби гайбий нарсалар ҳақида берилган хабарларга ишонч – шариатда иймон деб юритилади, деганлар. Ўша ҳадиси шарифда яна «Ватанни севмоқ – иймондандир» деб зикр этилган. Булар оддий фуқарода шубҳа уйғотмайдиган, халқ менталитетига унинг иймонига айланиб кетган қадриятдирки, уларга ишониш ҳар бир мусулмоннинг ва соғлом фикр юритувчи инсоннинг бурчидир. Шунинг учун ҳам халқ, ватан хоинларини энг аввало «иймонсизлар» деб лаънатлайди зеро, туғилиб ўсган ерни муқаддас билиш, киндик қони тўкилган тупроқни соғиниш, Ватан равнақи йўлида баҳоли қудрат виждан билан меҳнат қилиш – иймонлилик белгисидир.

Иймон тушунчасига фақат диний тушунча сифатида қараш тўғри эмас. Чунки ҳар куни фойдали бир амал, савоб иш қилиш, солиқ хулқ соҳиби бўлиш, бутун инсоният меҳр-муҳаббати билан қараш, жамиятдаги хулқ меъёрларини қалбан хис қилиб, уларни бузмасликка интилиш ҳам иймондандир. Агар бола ёшлиқдан гўзал хулқдарни эгаллашга интилиб яшаса, мусулмончилик одатлари, хушхулқлилик тамойилларини ўзлаштириб боришга руҳан тайёр бўлса, уни иймонли бўлиб тарбия топяпти дейиш мумкин.

Соғлом дунёқараш, масъулият, иймон ва эътиқодни ёшлар онгда шакллантиришнинг қўйидаги асосий объектив шарт-шароитлари ва омилларини ажратиб кўрсатиб кўрсатиш мумкин:

а) ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий мухит. Ёшларда соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашнинг шакланиши учун маълум мухит ҳам зарур. Ўзбекистонда бу борада улкан ишлар амалага оширилмоқда. Президентимиз Ислом Каримов томонидан мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ миллий қадриятларимизни тиклаш, тарихимизни холис ва чукур ўрганиш, буюк аждодларимиз хотирасини ёд этиш, бой илмий-адабий меросини ўрганиш, ҳалқ маънавиятини юксалтириш миллий сиёсатимизнинг устивор йўналишларидан бирига айланди. Ижтимоий ва сиёсий институтлар давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партиялар, иқтидорли ёшларни қўллаб-куватловчи жамғармаларнинг ташкил этилиши ўзига хос ижтимоий мухитни шакллантириди. Бу эса, ўз навбатида, ёшларнинг буюк келажак бунёдкори бўлиб вояга етишда мухим ўрин тутмоқда.

б) соғлом юллар. Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритгач, давлатимиз раҳбари томонидан илгари сурилган, ҳалқ томонидан эътироф этилган илгор фоялар бугунги кунда шундай фаол кучга айланганки, улар ёшларнинг психологик ва ижтимоий эҳтиёжларига тўла жавоб беради. Зоро, Ватанинг равнақи, юртнинг тинчлиги, ҳалқ фаровонлиги, миллатлараро тотувлик, ижтимоий ҳамкорлик, комил инсон тарбияси учун яратилган шароитлар, айнан келажагимиз бўлган ёшларнинг манфаати учун хизмат қиласди.

в) сиёсий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг ўслиши сиёсий партияларнинг ўрни ва аҳамияти катта. Улар ўз фаолияти билан фикрлар хилма-хиллиги ва қарашлар ранг-баранглигига асосланган демократик жамият барпо этиш фоясининг амалга ошишига хизмат қиласди.

Ўзбекистондаги ҳар бир партия ўз дастурий мақсадларини рӯёбга чиқариш учун ҳуқуқий асос ва қонуний кафолатларга эга. Фуқаролар учун қайси сиёсий партияning қарашларига қўшилиш ёки қўшилмаслик ихтиёрий бўлиб, бундай эркинлик ёшларни фикрлашга, ўзича мустақил йўл танлашга хизмат қиласди. Ҳар бир партияning ўз дастурий фояларини ҳаётга татбиқ этиш жараёнида миллий истиқбол мағкурасининг асосий тамойилларига амал қилиши ҳаётнинг бош мезонидир. Чунки ҳалқ манфаатлари, истиқбол фоялари, қайси сиёсий ва мағкуравий кучга мансублигидан қатъи назар, барча юртдошларимиз учун муқаддасdir. Бу аслида том маънодаги сиёсий маданиятнинг белгисидир.

Фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш чинакам демократик фуқаролик жамияти қуришнинг мухим омили. Бу ўринда шуни таъкидлаш жоизки, шахснинг ҳуқуқий онги юксак, билими старли бўлиши, лекин унда ҳуқуқий маданият етишмаслиги, у фуқаро сифатида ўз ҳалқи ва Ватани олдидағи бурч

ва масъулиятини теран англамаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам фуқаролар, айниқса, ёшларда хуқуқий маданиятни юксалтириш мағкуравий тарбиянинг муҳим шартидир.

Хуқуқий маданиятни шакллантириш омиллари қўйидагилардир:

- хуқуқий маданиятга оид оммабоп адабиётлар;
- таълим муассасаларида хуқуқий маданиятга оид маҳсус ўқув курслари;
- ижтимоий мулоқотнинг хуқуқий тамойиллари мавзуига оид тадбирлар;
- мустақилликнинг инсон манфаатларига қаратилган хуқуқий асосларини кенг ҳалқ оммаси орасида тарғиб этиш ва бошқалар.

2) ёшларнинг билим даражаси. Илғор ғояларни амалга оширишнинг яна бир муҳим шарти уларни ўзлаштириши лозим бўлган ижтимоий қатлам ёки гурухнинг билим савияси, маълумотлилик даражасидир. Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва «Гаълим тўғрисида»ги қонун ёшларнинг билим ва малакасини оширишга қаратилган тарихий хужжатлардир, улар ҳар бир ёшнинг билим даражасини оширишга, дунёқарашини кенгайтиришга хизмат қиласди.

Агар ўсмир ёки ўспиринда ёшлиқдан китобга, билимга меҳр шаклланмаган бўлса, унинг билими саёз, тушунчалари тор бўлса, у соғлом ғояни заарли ғоядан, дунёвийликни даҳрийликдан, зиёни жаҳолатдан фарқлай олмайди. Ғоявий соғломлик ҳар қандай гайритабиий фикрларга муносиб жавоб беришни, ёт ва заарли ғоялари нисбатан мағкуравий иммунитетни, турли ақидапарастлар билан асосли ва танқидий мунозара олиб боришни, ўз нуқтаи назарининг тўғрилигига ишонч-эътиқод туйғусини камол топтиришни тақозо этади.

3) одатий, акъанаовий фикрлаш тарзидан янгича, илғор фикрлашга ўтиши мағкуравий янгиланишлар жараёнининг муҳим хусусиятидир. Таъкидлаш лозимки, инсон ўзи учун одатий бўлиб қолган фикрлаш тарзидан осонликча воз кечолмайди, чунки эскича фикрлаш бир қарашда куладай бўлиб кўринади. Буни арифметикадаги мантиқ билан алгебрадаги мантиқ қоидасига қўяслаш мумкин. Арифметикани ўзлаштирган бола алгебрадаги айният, теорсмаларни руҳан қийналиб қабул қилгани каби, инсон тафаккури ҳам ижтимоий ҳаёт ўзгаришларини бирдан қабул қилолмайди. Лекин янги давр, янгича ислоҳотлар, демократия, бозор муносабатлари айнан тафаккур ва фикрдаги ўзгаришларни тақозо этади ва бу ривожланишининг, тараққиётнинг асосий шартидир. Шунинг учун миллий истиқбол ғояси асосий тушунча ва тамойилларининг кенг омма қалби ва онгига сингиши бирданига, тез ва бир текисда рўй бермайди. Бу – мураккаб, босқичма-босқич амалга ошадиган жараён бўлиб, бу жараёнда, бошқа ижтимоий қатлам вакилларидан фарқли ўлароқ ёшлар ташаббускорлик

күрсатиши ва ўз дунёқараши ва эътиқоди билан бошқаларга таъсир күрсатиши керак.

Оилалий ва мафкуравий тарбия. Шахс маънавияти, унинг дунёқараши, инсоннинг тасаввур ва эътиқодига алоқадор кўнилмалар мажмуи асосан оиласда шаклланади. Шу маънода, оила – ҳақиқий маънавият ўчофи, мафкуравий тарбия омили ва муҳитидир. Бинобарин, миллий мафкурамизга хос илк тушунчалар инсон қалби ва онгига аввало оила муҳитида сингади. Бу жараён боболар ўтити, ота ибрати, она меҳри орқали амалга оширилади.

Оила, унинг асрлар мобайнида сақланиб келаётган муқаддас анъаналари орқали ёшларда Ватанга муҳаббат, иймон эътиқод, масъулият, ватанпарварлик, инсонпарварлик, илмга иштиёқ ва маданият кўнилмалари шаклланади. Зеро, ҳар бир фуқаро оиланинг жамиятдаги ўрни ва вазифасини, Ватаннинг остонодан бошланишини тушунмасдан туриб, ўзини мукаммал инсон деб ҳис қила олмайди.

Болаларда ёшлиқдан халқ ва юрт тақдири учун фидоийлик туйғусини шакллантириш мафкуравий тарбияда муҳим ўрин тутади. Бунинг учун бола ҳастининг дастлабки йилларидан бошлаб, уни нарсалар олами билан таниширишнинг миллий анъаналаримизга хос шаклларини қўллаш лозим. Бу жараёнда миллий турмуш тарзимизга ёт бўлган «жангари» ўйинчоқлар, мультфильмлар, кинофильмлардан имкон қадар фойдаланмаслик. Шарқона одоб ва башариятнинг эзгу интилишларини акс эттирувчи ўйинлар, ўйинчоқлар, расмли китобчалар, миллий эртаклар асосида яратилган мультфильмлар болалардаги илк ёшлиқдан мафкуравий қараашларнинг тўғри шаклланишида қўл келади. Масалан, болалар ўртасида машхур бўлган «Зумрад ва қиммат», «Ёрилтош», «Хўжа Насриддиннинг саргузашлари» каби қатор эртаклар орқали болаларда яхшиликка муҳаббат, ёмонликка нафрат туйғуларини тарбиялаш, адолат тантанасига ишонч ҳиссини уйготиш мумкин.

Ота-оналар саводхонлиги. Юқорида тилга олинган тарбия шаклларини амалга оширишнинг энг қулай йўли – аввало *ота-оналарнинг маънавий билим савиғисини ошириш*, уларда соглом тафаккур ва замонавий дунёқараши шакллантиришдир. Бу эса ота-оналинг фарзанд олдидаги, эл-юрт олдидаги бурчини тўғри англашни инсоннинг дунёга келиши ва камол топиб ривожланишига оид қонуниятларни пухта билишини, оиласий муносабатлар доирасида миллий урф-одат ва анъаналаримизни энг нодирларини турмушга сингдириш орқали болаларда миллий қадриятларга меҳри-муҳаббатни уйготишни, уларни мустақил фикрлайдиган кишилар қилиб тарбиялашни тақазо этади. Бинобарин, ота-оналик шундай масъулияти вазифаки, унинг жамиятимиз манфаатига мос тарзда

амалга оширилиши учун инсон ҳам маънавий жиҳатдан, ҳам психологик жиҳатдан тайёр бўлиши керак.

Касбни пухта эгаллаш ва фидокорона меҳнат қилиш учун илм қанчалик зарур бўлса, фозил фарзандлар тарбиялаш ва уларни инсонларга нафи тегадиган даражада стук қилиб тарбиялаш учун ҳам билим шунчалик муҳимдир. Шунинг учун ўрта асрнинг кўзга кўринган истеъодли шоирларидан бири Абдибек Шерозий ота-онага, айниқса, аёл кишига илмнинг зарурати тўғрисида шундай ёзган эди: «Илм - аёл учун зийнат. Ақлини нодонлиқдан халос этган ҳар бир аёл номус, иззат, аёллик қадрини тушуниб етади. Бундай аёл ҳеч бир ишда адашмайди. Илмсиз аёл эса бола тарбиялашда турли хатоларга йўл қўяди».

Боболар ва момолар тарбияси. Ўзбек оиласида бола онгида соғлом гоя ва билимлар шаклланиши жараённида оиласининг катталари - боболар, момолар, яқин қариндош-уруглар ҳам бевосита иштирок этади. Азалий удумга биноан, бола тарбиясида ота-онадан ҳам кўра бобо ва бувиларнинг таъсири кучлироқ бўлади. Улар оиласидаги маънавий муҳитнинг бошқарувчилари ҳисобланади. Бундай тарбия анъанаси буюк аждодларимиз тақдирида муҳим ўрин тутган. Масалан, Амир Темурнинг неваралари тарбияси билан уларнинг оналари эмас, улуг бибилари-бувилари шугулланган. Хусусан, Шоҳруҳ Мирзо, Муҳаммад Султон Мирзо, Халил Султон Мирзо, Улуғбек Мирзо сингари темурий шаҳзодалар Сароймулкхоним қўлида тарбия топган.

Хуллас, ота-она ўз боласини аҳлоқи ва ҳуқуқий маданияти учун жамият олдида жавобгардир. Ота-оналиқ бурчига эътиборсиз қараш фуқаролик масъулиятини ҳис этмаслик муҳим ижтимоий бурчни бажармаслик билан тенгдир. Чунки, болани дунёга келтиришдан кўра, уни жамиятга нафи тегадиган, соғлом эътиқодли, солиҳ фарзанд қилиб тарбиялаш мушкуроқдир.

Маҳалла — тарбиячи. Ўзини ўзи бошқаришнинг миллий модели бўлган маҳалла ҳалқимизнинг азалий удумлари, урф-олатлари ва анъаналарига таянган ҳолда, улкан тарбиявий вазифани бажаради. Кексаларнинг панд-насиҳати, катталарнинг шахсий ибрати, жамоанинг ҳамжиҳатлиги мисолида одамлар онгига эзгулик ғоялари сингдириб борилади.

Маҳалла аввало соғлом *иҷтимоий муҳим*дир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Шу маънода маҳалла, Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганларидек, ҳақиқий демократия дарсхонаасидир.

Маҳаллада кенг жамоатчилик ўртасида мафкуравий ишларни самарали йўлга қўйиш учун катта имкониятлар мавжуд. Айниқса, миллий қадриятлар, меҳр-оқибат, эл-юргашни учун кураш каби

фазилатлар камол топишида маҳалланинг ўрни беқиёс. Агар бирор маҳаллада ўсган қиз ҳақида бошқа бир одам ноўринроқ гап айтганини, ўша қизнинг маҳалладоши эшитиб қолса, шу қизнинг шаъни учун курашади, уни оқлашга, бегона одамни эса тартибга чақириб қўйишга харакат қиласди. Шу маънода маҳалла ҳамжиҳатлик, ор-номус, биродарлик каби фазилатлар тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади.

Маҳалла доирасида амалга ошириладиган мафкуравий таълим ва саводхонлик курсларини ташкил этиш, анъанавий байрам ва тадбирлар пайтида мухтоҷ оиласарга ёрдам кўрсатиши, иқтидорли ёшларни рағбатлантириш, аёллар нуфузини ошириш, ҳар хил адолатсизликларнинг олдини олиш, оммавий аҳборот воситалари имкониятларидан фойдаланиш, ўзаро диний муассасалар, мачитлар билан алоқани яхшилаш, ҳамкорликда тадбирлар уюштириш, «Оила дорилғунуналари»да ота-оналар саводхонлиги ва турли авлод вакиллари ўртасидаги муносабатларни такомиллаштириш йўл-йўриқларига ўргатиши орқали гоявий тарғибот ўзига хос тарзда амалга оширилади. Яъни, бунда ҳам таъсир воситалари сифатида ижтимоий реклама, турли курслар ташкил этиш, оиласарга психологик хизматни йўлга қўйиш, тадбиркорликни қўллаб-куватлаш, оталар чойхонасидан ёшларни тарбиялаш ишида кенг фойдаланиш, ОАВ орқали берилаётган маълумотларнинг психолингвистик таҳлилини амалга ошириш, ижтимоий фикрнинг маҳаллалар бўйича мониторингини олиб боришга аҳамият бериш керак. Шунда маҳалла фуқароларни, биринчи навбатда, ёшларни миллий истиқдол мафкураси руҳида тарбиялашнинг хақиқий таъсирчан ўчогига айланади.

Иккинчидан, оиласа психологик ёрдам кўрсатиши шахобчаларининг ташкил этилиши ҳам оиласарда рўй берадиган турли муаммоларнинг ечимини ижтимоий услублар воситасида ҳал қилиш имконини беради. Уларнинг асосий вазифаларидан бири ота-оналар ва фарзандлар учун миллий мафкура руҳидаги тадбирлар ва маслаҳатлар мажмуини ишлаб чиқишидан иборат бўлади.

Аёл, она - эзгулик тимсоли. *Мафкуравий тарбияда онанинг алоқида ўрни ва нуфузини* ҳисобга олиб, хотин-қизларнинг бола тарбияси ва оиласавий рўзгор ишларини юритиши борасидаги билимдонликларини такомиллаштириб бориш; «оналар мактаблари» ташкил этиш ҳам катта амалий аҳамиятга эга бўлади. Чунки Президентимиз, ҳукуматимиз томонидан аёлларга билдирилган юксак ишончнинг замирида бу мўътабар зотларга хос буюк оналик меҳр-муҳаббати, уларнинг мафкуравий тарбияга қўшажак куч-гайрати, ноёб истеъодларининг эътирофи ётади. Жаҳон маданияти ва маънавиятига катта ҳисса қўшган Мусо-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Имом Бухорий, Аҳмад Фаргоний,

Амир Темур, Улугбек, Алишер Навоий, Бурхониддин-Марғилонийларни дунёга келтириб, тарбия берган момоларимизнинг ворислари бўлган замонавий аёллар ҳам соғлом фикрловчи, Ўзбекистон тараққиёти учун бутун билим ва иқтидорини аямайдиган ёшарни тарбиялаб беришига шубҳа йўқ. Зоро, юртбошимизнинг «Ҳар қайси жамиятнинг маданий даражаси ва маънавий баркамоллиги аёлларга бўлган муносабат билан белгиланади», деб уларнинг бугунги ҳаётимиздаги ўрнига катта аҳамият бераетгани бежиз эмас.

Анъаналар, удумлар, расм-русумлар. Асрлар мобайнинда шаклланган, авлоддан-авлодга бебаҳо мерос сифатида ўтиб келаётган **урф-одат, маросим ва байрамлар** ҳам миллий мафкуранинг асосий foяларини сингдиришда муҳим омил бўлади. Хусусан, Мустақиллик, Наврӯз, ўқитувчилар ва мураббийлар, Хотира ва қадрлаш қуни каби байрам ва маросимларимизнинг жамият ҳаётига замонавий мазмун бахш этиш йўлида оқилона фойдаланиш зарур.

Бугунги кунда миллий анъаналаримизни ўрганиш, тарғиб этиш билан бир қаторда тўй-маъракаларни, одат ва удумларни ихчамлаштириш, бу борада исрофчарчилик ва дабдабабозликка йўл қўймасликка алоҳида эътибор қаратиш даркор. Бу урф-одат ва анъаналарнинг асосий қисми оиласда ва оила аъзоларининг бевосита иштирокида ўтказилади. Шунинг учун ҳам ҳар бир оилаский анъана ва удум мафкуравий тарбиянинг муҳим йўналиши ҳисобланади. Масалан, инсонпарвар, юксак эътиқодли, бағрикенг, меҳр-оқибатли одамларни вояга етказишида кенг маънодаги толерантлик, оилаский муносабатлардаги инсонийлик тамойиллари муҳим ўрин тутади. Ҳар бир ўзбек оиласида муқаддас саналадиган месҳмоннавозлик, қиз ва ўғил болалар тарбияси борасида маҳсус анъаналарнинг мавжудлиги, ўйл мавсумига кўра барча оила аъзолари иштирокида ўтказиладиган ҳашарлар, чақалоқнинг дунёга келиши билан боғлиқ ҳамма-ҳаммаси эзгуликка, яъни соғлом мафкуравий муҳитни шакллантиришга хизмат қиласи.

Мулоқот маданийти – инсонга хос маънавий эҳтиёж бўлиб, ундаги умумий маданий савиянинг муҳим кўрсатгичидир. Инсон ўзининг ҳис-туйгулари, ички кечинмалари, ўй-фикрларини бевосита мулоқот жараёнида намоён қиласи. Мафкуравий тарбиянинг энг таъсирчан воситаларидан бири ҳам мулоқот ҳисобланади. Чунки инсон қалбида онгода шаклландиган дунёқараш, эътиқод, иймон, виждан, масъулият каби фазилатлар тарбиясида радио-телевидение, газета-журналлар, бадиий ҳамда илмий адабиётнинг ўрнини эътироф этган ҳолда, шуни айтиш мумкинки, юзма-юз кечадиган фикр алмашув, инсоннинг юзи ва кўзига қараб туриб айтиладиган бамаъни сўз ва ҳиссиятларнинг ўрни бекиёс. Шунинг учун ҳам ота-она бир гапни айтиш лозим бўлса,

болосининг юзини ўзига қаратиб олиб, зарур юз қиёфаси ва кўзидағи самимият билан фикрини уқтира бошлайди. Ва бундай мулоқот самарали бўлади. Шу боис аудиторияларда ўқитувчи билан ўқувчи, талаба ва домла ўртасидаги мулоқотга таълим ва тарбия жараённида катта аҳамият берилади.

Оилада ота-она, қайнона-келин, қариндош-уруглар ўртасидаги муносабатларнинг меъсери, уларнинг мақсадга мувофиқлиги, муносабатлардаги самимият даражаси ҳам ёшларда соғлом фикрнинг, шарм-ҳаё, меҳр-оқибат, иффат, ибо, назокат, лафз, масъулият каби ижобий фазилатлар ва интеллектуал сифатларнинг намоён бўлишига замин ҳозирлайди. Ҳалқимизга хос устувор фазилатлар асосан оиласий мұхитда, яқин қариндошларнинг бевосита аралашувида юз беради. Бу ҳол меҳнатга тўғри муносабат, ҳалоллик, катталарни ҳурмат қилиш, кичикларни эъзозлаш, аяш, урф-одатларни муқаддас билиш жараённида амалга ошади. Бундай сифатларни ўзлаштира олган ҳар бир ўғил ва қизда оиласпарварлик ва юргапарварлик хусусиятлари ривожланиши муқаррар. Лекин оиласий низолар, ажралишларнинг сабаблари таҳлил қилинганды, шу нарса аён бўлмоқдаки, оила мұхитининг носоғломлиги, оила аъзолари ўртасидаги келишмовчиликлар, ўзаро тил топа олмаслик каби ҳолатлар нафақат ўша оила, балки қариндош-уруглар ўртасидаги хотиржамлилкка ҳам раҳна солади. Энг ачинарлиси – бунинг оқибатида эътиқодсиз, диёнатсиз, мақсад-маслаксиз болалар, ҳаётда ўз ўрнини топа олмаган инсонларнинг пайдо бўлишидир.

Таълим муассасалари. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек ҳалқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий истиқдол гояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир.

Истиқдол мағкурасини одамлар қалби ва онгига сингдиришда жамият ҳастининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақозо этилади.

Таълим ва тарбия соҳалари миллий истиқдол гояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир.

Бунда қуйидаги вазифалар кўзда тутилади:

- таълим муассасаларида болалар ва талabalарнинг ёшига мос равишда миллий истиқдол мағкурасини сингдиришда дифференциал педагогик-психологик дастурни яратиши;
- Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ўқувчи-талabalар онгига миллий гоя ва миллий истиқдол мағкурасини шакллантириш ишларини узлуксиз тарзда олиб бориши;
- ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий истиқдол мағкураси гояларини теран акс эттириш;

- мактаб, лицей, колледж, институт ва университетларда мағкуравий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кўтариш;
- педагог кадрларнинг мағкура борасидаги билимларини чукурлашириш.

Таълим-тарбиянинг ҳар бир алоҳида босқичи ўз навбатида миллий бояларни ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг ўзига хос омилларини назарда тутади.

Мактабгача таълим муассасалари. Бу ўринда ҳар бир отонанинг ўз фарзандининг мактабгача тарбияси унинг кейинги тараққиёт даврида қанчалик аҳамият касб этиши, бу давр узлуксиз таълим ва тарбиянинг муҳим босқичи эканини англаб этишига эришиш зарур. Бунда оиланинг мактабгача таълим муассасалари тизимиға изчил уйғуналашувига эришишни назарда тутиш керак. Бу даврдаги барча мактабгача таълим-тарбия муассасалари болалардаги умумий саводхонлик ва мактабдаги таълим - тарбияга тайёрлаш жараёнининг муҳим ва зарурий босқичи сифатида қаралиши лозим.

Бевосита **таълим берувчи муассасалар** (мактаблар, лицей, касбхунар коллажлари, олий ўқув юртлари) мағкуравий тарбиянинг асосий ўчоқдариdir. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган мағкуравий таълим жараёнида, барча ўқув қўлланмалари ва дарсликлар, қўшимча адабиётларда куйидаги омиллар устивор аҳамият касб этиши лозим:

- Ватан туйгусини шакллантириш;
- она тилимизга муҳаббат уйғотиш;
- миллий қадриятларга ҳурматни кучайтириш;
- эзгулик тимсоли бўлган аёлни улуғлаш;
- оиланинг ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашдаги ролини кўрсатиш;
- маҳалланинг демократия дарсхонаси ва ўз-ўзини бошқариш мактаби эканини тушунтириш;
- умуминсоний қадриятларнинг миллатлараро тотувлик, бағрикенглик, дунёвий илмларга интилиш ва илфор маданиятни шакллантириш воситаси эканини уқтириш;
- диннинг дунёвийлик билан қарама-қарши эмаслигини англитиш;
- маърифатнинг шахс интеллектуал салоҳиятини оширишдаги имкониятлари кенглигини исботловчи;
- тарихнинг, мағкуранинг фалсафий асосини яратишдаги аҳамиятини очиб бериш;
- ҳуқуқий маданият соглом дунёқарашнинг муҳим омили экани тўғрисидаги маълумотларни кўпайтириши.

Бу ишлар ижтимоий гуманитар фанларнинг маъно мазмуни ва уларни ўқитиши технологияларини такомиллаштиришни, ёшлиарни мустақил фикрли бўлишга, ижобий ўзгаришларга бефарқ бўлмаган, чукур билимларга интилиб яшашга ўргатишни тақозо этади. Таълим жараёнида ижтимоий трснинг машғулотларининг миллий менталитетта мос шакларидан самарали фойдаланиш тарихий ва

маданий меросни чуқур ўрганиш билан бир қаторда илғор, замонавий билимлар эгаси бўлишга интилишнинг ошишига туртки бўлади. Таълим муассасаларида яратилган ўкув қўлланмаларидан тортиб, синфлар ва аудиторияларгача барчасини мафкуравий таълим берувчи ижтимоий рекламалар билан қуроллантириш мақсадга мувофиқдир. Ёшлардаги соглом дунёқарааш ва илмга иштиёқни хар томонлама қўллаб-қувватлашда хомийлик ва васийлик ташкилотлари имкониятларидан тўла фойдаланиш ва шу орқали жамият кенг қатламлари вакилларини таълим-тарбияни такомиллаштириш ишига сафарбар этиш зарур. Дунёвий илмларни мукаммал билиш даҳрийлик белгиси эмаслигини ҳар бир ёшнинг теран англаб этиши муқаддас ислом динимизнинг иймон-эътиқодга, инсоф-диёнатга чорловчи кучини янада оширади. Энг муҳими - мамлакатимизда қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ҳар томонлама баркамол, билимли, малакали ёшларни вояга етказишининг жамиятимиз томонидан қабул қилинган тарихий хужжати эканини тушунтириш ва уни амалга оширишга бутун кучни сафарбар этиш зарур.

Таянч иборалар

Тарбия, тарбия даражаси, эътиқод, иймон, масъулият, оиласдаги гоявий тарбия, таълим муассасалари ва миллий гоя тарбияси, раҳбарлик маънавияти, ўрнак, тақлид, таъсирланиш, ижтимоий таъсир.

Такрорлари учун саволлар

1. Миллий истиқдол гояси ва комил инсон тарбиясининг алоқаси тўғрисида сўзлаб беринг.
2. Истиқдол гоясини ҳалқ онтига сингдиришнинг қандай воситалярини биласиз?
3. Миллий гояни ҳалқ онтига сингдириш механизmlари деганда нимани тушунасиз?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси ҳалқни-ҳалқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин // «Тафаккур» журнали, 1998.2-сон.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.Г., «Шарқ», 1998, 32-б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
4. Каримов И.А. Миллий истиқдол мафкураси – ҳалқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончdir. – «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8 июн.
5. Темур тузуклари. Т., F. Фулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 112 б-34 б.
6. Миллий истиқдол гояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
БИРИНЧИ ҚИСМ	
Фоя ва мафкуралар тарихидан.....	5
ИККИНЧИ ҚИСМ	
Хозирги замонда инсон онги ва қалби учун кураш.....	33
УЧИНЧИ ҚИСМ	
Ўзбекистон тараққиёти ва мафкуравий муаммолар.....	55
ТҮРТИНЧИ ҚИСМ	
Миллий истиқдол гояси.....	89
БЕШИНЧИ ҚИСМ	
Миллий истиқдол гоясини халқимиз қалби ва онгига сингдириш.....	154

Ижтимоий-сиёсий нашр

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ФОЯСИ:
асосий тушунча ва тамойиллар**

(Маъруза матнлари учун материаллар)

Масъул мұхаррир К. Назаров
Мусаввир Б. Эсонов
Техмуҳаррир П. Вирясова
Мусаҳдиҳ Н.Ибрагимова

ИБ № 3535

Босмахонага 23.03.2001й.берилди.
Босишига 26.03.2001й.да рухсат этилди.
Бичими 60Х84 1/16. Офсет босмахона қофози.
Шартли босма тобоқ 11,5. Нашр тобоқ 10,7.
Адади 10.000. 4220-рақамли буюртма.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг «Ўқув адабиётлар, журнал ва бюллетенларни нашрга тайёрлаш» маркази компьютерида терилди.

Ўзбекистон Республикаси Миллий Матбуот Маркази
700011, Тошкент, Навоий-16.

Ўзбекистон Ёшлири «Камолот» жамгармаси «Янги аср авлоди»
нашириёт-матбаа маркази. 700113, Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол
кўчаси, 60.

Ўзбекистон Республикаси Давлат Матбуот Қўмитасининг
1-босмахонасида босилди. 700002, Тошкент, Сағон 1-берк кўча, 2.

